BIBLIOTHECA FABULARUM ROMANENSIUM
ET OPERUM PRAECLARORUM

FABULA DUARUM URBIUM

CAROLUS DICKENS

LATINE REDDIDIT BENIAMINUS MARTINUS

BIBLIOTHECA FABVLARVM ROMANENSIVM ET OPERVM PRAECLARORVM

FABVLA DVARVM VRBIVM

CAROLVS DICKENS

LATINE REDDIDIT
BENIAMINVS MARTINVS

De hac editione

Fabula Duarum Vrbium, opus Anglicum anno 1859 primum editum.

Versio Latina © Beniaminus Martinus.

Licentia: Creatiue Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Hanc versionem libere legere, describere et distribuere licet, seruata attributione.

https://creatiuecommons.org/licenses/by/4.0/

Index partium

CAPVT I · TEMPVS 7

CAPVT II · RAEDA TABELLARIA 10

CAPVT III · VMBRAE NOCTVRNAE 16

CAPVT IV · PRAEPARATIO 21

CAPVT V · TABERNA VINARIA 33

CAPVT VI · SVTOR 44

CAPVT I · QVINQVE ANNIS POST 55

CAPVT II · SPECTACVLVM 62

CAPVT III · SPES FRVSTRATA 69

CAPVT IV · GRATVLATIO 83

CAPVT V · THOS 90

CAPVT VI · CENTENI HOMINES 97

CAPVT VII · PROCER IN VRBE 110

CAPVT VIII · PROCER RVRI 119

CAPVT IX · CAPVT GORGONIS 125

CAPVT X · DVAE PROMISSIONES 136

CAPVT XI · PICTVRA ALTERA 144

CAPVT XII · VIR SVBTILISSIMI SENSVS 148

CAPVT XIII · VIR CVI SVBTILITAS DEEST 155

CAPVT XIV · ARTIFEX HONESTVS 160
CAPVT XV · TEXTVRA 170
CAPVT XVI · TEXTVRA NON CESSAT 181
CAPVT XVII · NOX VNA 192
CAPVT XVIII · NOVEM DIES 198
CAPVT XIX · SENTENTIA 205
CAPVT XX · OBSECRATIO 213
CAPVT XXI · PASSVS RESONANTES 217
CAPVT XXII · MARE ADHVC ADSVRGIT 229
CAPVT XXIII · IGNIS ADSVRGIT 235
CAPVT XXIV · AD SCOPVLVM MAGNETEM TRACTVS 242
CAPVT I · IN SECRETO 253
CAPVT II · COS VERSATILIS 265
CAPVT III · VMBRA 272
CAPVT IV · TRANQVILLITAS IN TEMPESTATE 277
CAPVT V · LIGNORVM SECTOR 283
CAPVT VI · TRIVMPHVS 290
CAPVT VII · PVLSATIO OSTII 297
CAPVT VIII · CHARTARVM LVSORIARVM MANVS 303
CAPVT IX · LVDVS COMPOSITVS 316
CAPVT X · VMBRAE CORPVS 329
CAPVT XI · CREPVSCVLVM 343
CAPVT XII · TENEBRAE 347

CAPVT XIII · QVINQVAGINTA DVO 356

CAPVT XIV · OPVS ACVBVS ABSOLVTVM..... 368

CAPVT XV · STREPITVS PEDVM IN AETERNVM CONTICESCIT..... 380

CAPVT I · TEMPVS

Tempora erant optima, tempora erant pessima; aetas sapientiae, aetas stultitiae; aetas fidei, aetas incredulitatis; tempus Lucis, tempus Tenebrarum; ver spei, hiems desperationis. Omnia ante nos posita erant, nihil ante nos; omnes recta ad Caelum ibamus, omnes recta in contrariam partem. Denique aetas illa adeo similis erat huic nostrae, vt quidam ex iis qui tum maxima voce de rebus iudicabant contenderent eam, siue ad bonum siue ad malum, non nisi gradu, quem grammatici superlatiuum vocant, aestimari debere.

In Anglia rex erat maxilla grandi et regina vultu parum venusto; in Gallia rex item maxilla grandi et regina facie formosa. In vtroque regno iis qui rei publicae panes piscesque velut suum patrimonium administrabant crystallo clarius videbatur summam rerum in perpetuum constitutam esse.

Annus erat Domini millesimus septingentesimus septuagesimus quintus. Neque deerant tum Angliae, vt ne nunc quidem desunt, diuinae quaedam reuelationes, quibus illa tam felix aetas ornata dicebatur. Domina Southcott nuper beatum vicesimum quintum natalem celebrauerat; cuius sublimem apparitionem miles quidam ex Custodibus Regiis, prophetiae dono insignis, iam ante praenuntiauerat, cum declarasset consilia inita esse quibus Londinium et Vestmonasterium vna voragine absorberentur.

Ne spectrum quidem vici Cock-lane nisi duodecim fere annis ante tandem compescitum erat, postquam pulsibus suis responsa ediderat, non secus ac spiritus ipsius anni proxime praeteriti, supernaturali quadam inopia nouitatis laborantes, pulsibus suis responsa ediderant.

Interea alia quoque nuntia, sed humani generis ac plane terrestria, nuper ad Coronam Populumque Britannicum ex conuentu subditorum Britannicorum in America perlata erant; quae, mirum dictu, maius postea momentum ad totum genus humanum habitura erant quam quidquid

vmquam per vllam auem ex tota illa pullorum Cock-lane familia transmissum erat.

Gallia autem, rebus spiritualibus aliquanto minus quam soror illa scuto tridentique insignis fortunata, lenissimo cursu in praeceps ferebatur, nummos chartaceos conficiens atque profundens.

Eadem, christianorum pastorum ductu, humanissimis etiam eiusmodi facinoribus se oblectabat, vt adolescentem damnaret cui manus amputarentur, lingua forcipe euelleretur, corpus viuum igni traderetur, quod in imbri genua non flexisset ad honorem sordidae monachorum pompae, quae quinquaginta aut sexaginta virgarum Anglicarum interuallo ante eius oculos transierat.

Facile credideris eo ipso tempore quo ille miser supplicium dabat, in siluis Galliae atque Noruegiae arbores iam crescere, quas Fatum, Lignator ille, iam tum nota sua signauerat, vt caederentur, in tabulas secarentur atque ex iis machina quaedam mobilis, sacco cultroque instructa, fabricaretur, cuius memoriam posteritas cum horrore esset habitura.

Facile etiam credideris eodem illo die in rudibus tuguriis agricolarum, qui pingues circa Parisios agros exercebant, plaustra quaedam agrestia, caeno respersa, porcorum rostris passim explorata, a gallinis pro cubilibus adhibita, sub tecto a tempestate tutata fuisse, quae Mors, Agricola ille, iam tum sibi seposuerat, vt per rerum nouarum tempestatem damnatos ad supplicium veherent.

Sed ille Lignator et ille Agricola, quamquam numquam cessabant operari, taciti operabantur; nemo eorum pedum sonitum, quasi pannis obuolutorum, audiebat. Quin immo vel suspicari eos vigilare impium et proditorium habebatur.

In Anglia tam exigua erat ordinis publici securitatisque copia, vt vix esset vnde gens magnopere gloriaretur.

Audacissimae domorum direptiones ab armatis hominibus atque latrocinia viaria in ipsa vrbe singulis noctibus fiebant. Familiae palam monebantur ne rus proficiscerentur nisi supellectilem prius in supellectilis venditorum horrea tuto reponendam tradidissent. Qui nocte viatoribus insidiabatur, idem luce mercator Londiniensis erat; qui, cum a collega mercatore, quem noctu sub «Capitanei» persona in via compilarat, agnitus atque inclamatus esset, illum audacter glande per caput traiecit atque equo aufugit. Vehiculum tabellarium a septem latronibus obsessum est; custos tres eorum confecit, deinde ipse a quattuor reliquis occisus est, «quod tela defecissent»; quo facto tabellarii sarcinae placidissime direptae

sunt. Magnificus ille potentatus, Londinii Praetor Vrbanus, in Turnham Green ab vno latrone stare et pecuniam tradere coactus est, qui tam illustrem hominem coram toto comitatu spoliauit. Captiui in carceribus Londiniensibus cum custodibus suis proelia committebant, legum autem maiestas sclopetis ore lato globulos plumbeos et maiores glandes in eos coniciebat. Fures in ipsis regiis conuentibus cruces adamantibus distinctas e nobilium ceruicibus forficulis resecarunt. Milites sclopetarii in vicum Sancti Aegidii ad merces vetitas inuestigandas ingressi sunt; turba in milites ignem dedit, milites in turbam; neque quisquam eiusmodi euentus valde praeter consuetudinem esse putabat.

Inter haec carnifex, semper occupatus, semper non modo inutilis sed etiam perniciosus, sine intermissione poscebatur: modo longos ordines hominum variis criminibus damnatorum suspendebat; modo sabbato hominem suspendebat qui feria tertia in furto domus deprehensus erat; modo apud Newgate duodenos simul ignito ferro in manu notabat, modo libellos ante ianuam Aulae Vestmonasteriensis comburebat; hodie nefarium homicidam necabat, cras miserum furem qui sex denarios Anglicos puero agricolae abstulerat.

Haec omnia et mille alia eiusdem generis anno illo veteri atque carissimo, millesimo septingentesimo septuagesimo quinto, et in ipso anno et circa eum acciderunt. Talibus rebus circumdati, dum Lignator ille atque Agricola neglecti operabantur, duo illi reges grandibus maxillis duaeque illae reginae, altera parum venusta, altera formosa, satis magno strepitu incedebant atque iura sua diuinitus accepta elata manu exercebant.

Sic annus millesimus septingentesimus septuagesimus quintus illorum maiestates, cum innumerabilibus etiam homuncionibus — inter quos etiam huius historiae personae numerandae sunt — per vias quae ante eos patebant deducebat.

CAPVT II · RAEDA TABELLARIA

Via Dubrensis erat quae, nocte diei Veneris, Nouembri mense iam exeunte, ante primum eorum patebat quorum res haec narratio persecutura est. Ei quidem via Dubrensis vltra ipsam raedam tabellariam iacebat, dum illa graui nisu Collis Sagittariorum cliuum ascendebat. Ipse per lutum iuxta raedam pedibus ibat, sicut ceteri viatores; non quod tali tempore ambulandi exercitatione vel minimum delectarentur, sed quod collis, iuga, caenum, raeda ipsa adeo grauia erant, vt equi iam ter restitissent, semel etiam vehiculum transuersum in viam traxissent, quasi seditioso consilio ad Ericetum Nigrum reuertendi. Habenae tamen, flagellum, auriga, custosque, viribus coniunctis, quasi legem militarem eis denuntiauerant, quae tale consilium vetaret alioqui satis idoneum ad comprobandam sententiam qua bruta quaedam ratione praedita esse dicuntur; itaque quadriga tandem deditionem fecerat atque ad officium redierat.

Demissis capitibus, caudis trementibus, per spissum lutum se trudebant, identidem labantes atque titubantes, quasi maioribus membrorum compagibus dissoluerentur. Quotiens auriga eos respirare sinebat atque cauta voce, «Ho! siste! age!» consistere iubebat, equus sinister ex iis qui primi ducebant caput violenter concutiebat vna cum omnibus quae capiti inerant, velut equus singulari quadam vehementia negans fieri posse vt raeda in summum collem perduceretur. Quotiens ille hoc strepitu sententiam suam declarabat, viator noster subito commouebatur, vt hominem timidum decet, animoque perturbabatur.

Per depressiora loca fumosa quaedam nebula consederat atque inde, quasi malus spiritus requiem quaerens nec inueniens, deserta specie cliuum ascenderat. Humida erat acerrimeque frigida; lento motu per aerem procedebat, vndarum modo, quasi fluctibus aliis alios insequentibus atque obtegentibus, velut mare quoddam pestilens. Tam densa erat vt lux lanternarum nihil ostenderet praeter ipsius nebulae motus paucosque viae

passus; vapor autem equorum laborantium in eam efflabatur, quasi ipsi totam genuissent.

Praeter illum duo alii viatores iuxta raedam cliuum pedibus ascendebant. Omnes tres ad malas vsque supraque aures vestibus inuoluti erant atque ocreas altas gerebant. Nemo e tribus ex eo quod videbat dignoscere poterat quales reliqui duo essent; atque vnusquisque paene tot inuolucris ab animis duorum comitum non minus quam ab eorum oculis occultabatur. Illis temporibus viatores non solebant recens cognitis facile se credere; quicumque enim in via occurreret aut latro esse aut cum latronibus societatem habere poterat. Hoc autem posterius eo verisimilius erat quod nulla fere equorum mutandorum statio, nulla caupona esset quin aliquem «Capitanei» stipendiarium aleret, ab ipso caupone vsque ad infimum nescio quem stabuli ministrum. Ita certe secum reputabat custos raedae Dubrensis, illa Veneris nocte Nouembri anni millesimi septingentesimi septuagesimi quinti, dum raeda Collis Sagittariorum cliuum grauiter ascendit, ipse autem in proprio suggestu postico stans pedibus vicissim suggestum pulsabat, oculum manumque ad armamentarium ante se positum intentos habens. Ibi supra sex vel octo sclopeta equestria breuia iam onerata, sclopetum ore lato onustum iacebat, infra autem ensis latus pro fundamento positus erat.

Raeda Dubrensis consueta illa concordia fruebatur qua custos viatores suspectos habebat, viatores et inter se et custodem; omnes autem reliquos homines suspectos habebant; auriga vero de nulla re certus erat praeter equos, de quibus salua conscientia in vtroque Testamento iurare potuisset eos itineri prorsus inhabiles esse.

«Ho!» inquit auriga. «Age nunc! Vnum tantum conatum, et in summo eritis; di vos perdant, satis enim laboris mihi dedistis vt huc vos perducerem! Iosephe!»

«Heus!» respondit custos.

«Quota hora est, Iosephe?»

«Vndecimam decem minutis certe excessit.»

«Per sanguinem meum!» exclamauit auriga iratus. «Et nondum Collis Sagittariorum summum tenemus! Tst! Age! Pergite!»

Equus ille sententiosus, flagelli ictu, qui eius sententiam apertissime negabat, repente interruptus, pari constantia sursum se proripuit; tres reliqui exemplum secuti sunt. Iterum raeda Dubrensis luctando processit, dum altae viatorum ocreae iuxta eam per lutum sonabant. Cum raeda steterat, ipsi steterant; nunc rursus ei proximi haerebant. Si quis trium

tanta fuisset audacia vt alteri suaderet paulo ante in nebulam tenebrasque procedere, optimum sibi iter aperuisset ad statim pro latrone viario glande conficiendum.

Extremus tandem conatus raedam ad summum collem perduxit. Equi iterum ad respirandum constiterunt; custos descendit vt rotam ad procliuem descensum sufflaminaret atque ianuam raedae aperiret quo viatores introirent.

«Tst! Iosephe!» monenti voce auriga exclamauit, e sede sua deorsum prospiciens.

«Quid ais, Thoma?»

Ambo auscultauerunt.

«Equum audio citato gradu cliuum ascendentem, Iosephe.»

«Ego,» respondit custos, ianua relicta et agiliter in locum suum conscendens, «equum pleno cursu venientem audio, Thoma. Domini! Regis nomine, omnes cauete!»

His celeriter dictis sclopetum ore lato armauit atque ad pugnam paratus constitit.

Viator quem historia nostra sibi iam vindicauerat pede in gradu raedae posito conscendebat; duo reliqui proxime post eum stabant ingressuri. Ille in gradu mansit, dimidia corporis parte intus, dimidia foris; illi infra eum in via constiterunt. Omnes ab auriga ad custodem, a custode ad aurigam oculos conuertebant atque auscultabant. Auriga retro respexit, custos retro respexit; ipse etiam equus ille sententiosus aures erexit retroque respexit, nec hac quidem vice contradixit.

Vbi strepitus rotarum laborque raedae cessauerunt, silentium inde ortum noctis silentio additum rem mirum in modum quietam reddidit. Equorum anhelitus tenuem tremorem raedae communicabat, quasi ipsa sollicitudine quateretur. Viatorum corda fortasse tam fortiter pulsabant vt audiri possent; certe autem illa quieta mora satis aperte sonabat hominibus anhelantibus, spiritum continentibus, pulsibus exspectatione concitatis.

Sonitus equi pleno cursu venientis celeriter atque violenter cliuum ascendebat.

«Ho!» custos quam maxima voce clamauit. «Heus tu! Siste! Ignem dabo!»

Cursus repente repressus est; inter aquam lutumque late sparsum et equi labentis strepitum vox viri ex nebula clamauit:

«Estne illa raeda Dubrensis?»

«Nihil tua refert quid sit!» reiecit custos. «Tu quid es?»

«Estne illa raeda Dubrensis?»

«Quid id scire vis?»

«Viator mihi quaerendus est, si illa est.»

«Quis viator?»

«Dominus Iaruisius Lorrius.»

Viator noster statim significauit id sibi nomen esse. Custos, auriga, duoque reliqui viatores eum diffidenter intuebantur.

«Ibi mane vbi es,» custos voci e nebula clamauit, «nam si forte errauero, error hic viuo te emendari numquam poterit. Tu autem, qui Lorrius appellaris, aperte responde.»

«Quid accidit?» interrogauit viator, voce leni sed paulum tremula. «Quis me quaerit? Estne Gerrius?»

«Si Gerrius est,» secum murmurauit custos, «vox eius mihi minime placet. Raucius sonat quam Gerrio conueniat.»

«Ego sum, domine Lorri.»

«Quid rei est?»

«Nuntius ad te post te missus est illinc. A T. et Sociis.»

«Hunc nuntium noui, custos,» inquit Lorrius, in viam descendens, duobus aliis viatoribus a tergo adiutus celerius quidem quam comiter; qui continuo in raedam se coniecerunt, ianuam clauserunt fenestramque sustulerunt. «Accedere potest. Nihil mali est.»

«Spero equidem nihil esse,» custos rauca voce quasi secum locutus est; «sed ita certo id affirmare non possum. Heus tu!»

«Heus et tu!» respondit Gerrius, raucius etiam quam antea.

«Pedetemptim accede! Audisne? Et si ephippio tuo thecae sclopetariae pendent, caue manum ad eas admoueas. Cito enim falli soleo; cum autem fallor, plumbum pro responso mitto. Age nunc, videamus quis sis.»

Equus equesque lente e voluenti nebula emerserunt atque ad latus raedae accesserunt, vbi viator stabat. Eques se inclinauit, oculis ad custodem sublatis, paruam chartam complicatam viatori porrexit. Equus anhelabat; vterque, equus et eques, luto coopertus erat, ille ab vngulis, hic vsque ad pileum.

«Custos,» inquit viator, voce tranquilla atque hominem negotiis assuetum decente.

Custos vigilans, dextra ad lignum sclopeti sublati, sinistra ad fistulam admota, oculis in equitem defixis, breuiter respondit:

«Domine?»

«Nihil est quod metuas. Ad Argentariam Tellsonianam pertineo. Argentariam Tellsonianam Londiniensem certe nosti. Negotii causa Parisios proficiscor. Accipe nummum coronatum, quo bibas. Licetne mihi hoc legere?»

«Dummodo cito facias, domine.»

Ad lumen laternae quae ab illo latere raedae pendebat chartam aperuit atque legit, primum apud se, deinde clara voce:

«'Dubris dominam adolescentem exspecta.' Breue est, vt vides, custos. Gerri, renuntia responsum meum hoc fuisse: Ad vitam reuocatus.»

Gerrius in ephippio subito commotus est.

«Per ignes! Mirum quoque responsum,» dixit quam rauca potuit voce.

«Refer hoc responsum; inde tam certo scient me nuntium accepisse quam si ipse litteras scripsissem. Quantum potes festina. Bonam noctem.»

His dictis viator ianuam raedae aperuit atque intrauit, nullo prorsus auxilio a sociis accepto. Illi enim horologia crumenasque suas summa celeritate in ocreis abdiderant atque nunc communi consilio se dormire simulabant, nullo certiore consilio quam ne quid aliud ipsi primi inciperent atque ita in discrimen venirent.

Raeda rursus grauiter procedebat; densiora nebulae volumina eam circumcludebant dum descendere coepit. Custos paulo post sclopetum ore lato in armamentarium reposuit; deinde ceteris quae ibi inerant inspectis, sclopeta quoque subsidiaria quae in balteo gestabat examinauit, postremo cistulam minorem sub sede positam respexit. In ea pauca instrumenta fabrilia, duae faces et pyxis igniaria continebantur. Tam plene enim instructus erat vt, si laternae ventis aut imbre exstinctae essent, quod interdum accidebat, nihil ei aliud faciendum esset quam se intus includere, scintillas silicis atque chalybis a stramine diligenter arcere, atque intra quinque fere minutas, si fortuna adesset, lumen satis tuto facileque restituere.

«Thoma!» molliter super tectum raedae.

«Heus, Iosephe.»

«Audistine nuntium?»

«Audiui, Iosephe.»

«Quid ex eo intellexisti, Thoma?»

«Nihil omnino, Iosephe.»

«Mira profecto est haec consensio,» secum reputauit custos, «nam ego quoque idem prorsus intellexi.»

Gerrius interim solus in nebula tenebrisque relictus ex equo descendit, non modo vt fesso animali parceret, sed etiam vt lutum e facie abstergeret atque aquam ex margine pilei excuteret, qui dimidium fere congium capere potuisse videbatur. Aliquamdiu ibi stetit, frenis super bracchium luto grauiter respersum positis, donec rotarum raedae sonitus iam audiri non posset noxque rursus plane sileret; tum equum manu ducens cliuum descendere coepit.

«Post istum cursum a Porta Templi, vetula,» dixit raucius nuntius equam suam intuens, «cruribus tuis anterioribus non confidam donec aequum solum attigerimus. 'Ad vitam reuocatus.' Per ignes, mirum nuntium! Id tibi, Gerri, minime expediret. Audio te, Gerri! Male profecto tecum ageretur, si mortuos ad vitam reuocare in morem veniret!»

CAPVT III · VMBRAE NOCTVRNAE

Mirum profecto est cogitare vnumquemque hominem ita natura comparatum esse, vt cuilibet alteri penitus abditum atque inexplicabile arcanum sit.

Grauis quaedam me cogitatio subit, quotiens magnam vrbem noctu ingredior: vnamquamque ex illis domibus inter se confertis noctuque obscuris suum arcanum continere; in singulis earum aedibus nullum esse cubiculum quin proprium secretum claudat; inter tot centena milia pectorum nullum pulsare cor cuius non aliquae cogitationes etiam cordi sibi proximo ignotae sint. Ex hoc aliquid etiam illius terroris, quem mors ipsa incutit, oritur. Non iam licet mihi paginas eius libri, quem tam dilexi, euoluere atque frustra sperare me aliquando totum lecturum esse. Non iam licet in illam aquarum altitudinem, cuius fundum explorare nemo possit, oculos demittere; vbi, cum repentini lucis radii in altum penetrarent, thesauros obrutos aliasque res demersas per interualla quasi conspexi. Fato constitutum erat vt liber, cum vnam vix paginam legissem, repentino quodam impetu clauderetur nec vmquam rursus aperiretur; vt aqua, dum adhuc lux in summa aqua luderet egoque ignarus in ripa consisterem, aeterno gelu constringeretur.

Mortuus est amicus meus; mortuus vicinus meus; mortuus est ille quem dilexi, animae meae carissimus. Ita arcanum, quod in propria eius persona semper latuit, inexorabili quadam lege in perpetuum obsignatur; eiusdem generis arcanum ego quoque in mea propria persona ad extremum vitae diem gestabo. Num quisquam in vllis huius vrbis sepulcretis, praeter quae transeo, iacet qui mihi obscurior sit quam quisquam e viuentibus atque operantibus, aut quam meus animus illis?

Hanc a natura datam hereditatem, quam nemo eripere potest, nuntius ille eques aeque integram possidebat ac rex ipse, primus rei publicae minister aut ditissimus Londinii mercator. Idem de tribus viatoribus dici poterat, qui in angustum vnius veteris raedae tabellariae spatium inclusi

erant. Tam plane alter alteri arcanus erat quam si singuli suis quisque raedis, senis, immo sexagenis equis iunctis, veherentur, inter eos latitudine totius comitatus interiecta.

Nuntius equam lento cursu incitans redibat, apud tabernas ceruisiarias identidem consistens vt biberet; sed animi sui consilia apud se retinebat et pileum in oculos depressum gerebat. Oculi autem illi cum tali ornatu bene congruebant: nigredinem in ipsa tantum superficie ostendebant, nec coloris nec formae quicquam profunditatis habebant; nimis etiam propinqui inter se erant, quasi timerent ne, si longius alter ab altero abesset, aliquid celantes singillatim deprehenderentur.

Sub vetere pileo tricorni, sputatorio tribus angulis haud dissimili, oculi illi sinistrum quendam aspectum habebant. Mentum autem et guttur fascia ingenti inuoluta erant, quae paene ad genua descendebat. Quotiens ad bibendum substiterat, sinistra manu fasciam tantisper remouebat dum dextra potum in os infunderet; quo hausto rursus se obuoluebat.

«Non, Gerri, non!» inquit nuntius, qui eandem semper rem equitans secum voluebat. «Tibi hoc minime prodesset, Gerri. Gerri, probissime opifex, quaestui tuo id minime conueniret! Ad vitam reuocatus—! Peream, nisi illum potasse arbitror!»

Responsum illud adeo animum eius perturbauerat, vt identidem pileum detraheret caputque scaberet. Verticem passim inaequaliter caluum habebat; ceterum capilli nigri ac rigidi in diuersas partes spinarum instar horrebant, atque per frontem decliui tractu ad latum obtusumque nasum descendebant. Tam similes erant ferrarii operi, immo summo muro crebris sudibus instructo, vt etiam qui in ludo alios incuruatos peritissime saltu transiliret hunc, velut omnium periculosissimum, transilire recusaret.

Dum nuntium ad argentariam Tellsonianam prope Portam Templi reportabat, tradendum nocturno excubitori, qui in parua custodia iuxta ianuam manebat, vt hic ad maiores qui intus erant deferret, nocturnae vmbrae ei varias species praebebant, quas acceptus nuntius in animo eius excitauerat. Equae vero aliae species obuersabantur, quas propriae eius curae metusque pepererant. Multa autem videbantur esse quae eam sollicitarent: quotiens enim vmbram aliquam in via conspicabatur, timida in latus subsiliebat.

Eodem tempore raeda tabellaria pondere suo laborans, subsultans, crepitans, omnibus membris quassata, iter longum taediosumque pergebat, tribus intus consedentibus, qui sibi inuicem aeque arcani erant.

His etiam nocturnae vmbrae eas species praebebant quas oculi somno grauati animique errantes fingebant.

In ipsa raeda repente argentaria Tellsoniana quasi magno pecunias repetentium concursu premebatur. Nam viator ille argentariae minister, altero bracchio per lorum coriaceum traiecto, quod quantum poterat obstabat ne, quotiens raeda grauiore ictu concuteretur, in proximum viatorem impingeretur eumque in angulum protruderet, semisomnus capite nutabat. Iam fenestrulae raedae, iam lumen e laterna per illas languide micans, iam ingens ille vestium fascis quo viator aduersus inuoluebatur in argentariam ipsam mutabantur; ibi autem maxima negotia gerebantur.

Crepitus iugorum et habenarum nummorum strepitus factus erat; pluresque syngraphae quinque minutis soluebantur quam vel argentaria Tellsoniana, quamuis cum tot domibus externis domesticisque coniuncta, triplo longiore tempore vmquam soluisset.

Tum cellae subterraneae argentariae, cum thesauris arcanisque quae continebant, quatenus ea viatori cognita erant (neque enim pauca norat), ante oculos patebant. Ipse magnas claues ferens et cereum languide ardentem introibat, omniaque salua, firma, integra, immota reperiebat, qualia ea postremo viderat.

Quamquam argentaria paene semper in mente eius versabatur, quamquam ipsius quoque raedae praesentia, confusus quidem, numquam prorsus discedebat, non aliter ac dolor quem medicamentum soporiferum hebetauerit, alia tamen cogitationum series per totam noctem sine intermissione fluebat. Ibat enim vt aliquem e sepulcro effoderet.

Quae tamen ex tot faciebus, quae ante eum apparebant, vera esset facies hominis sepulti, nocturnae vmbrae non indicabant. Singulae viri annos quinque et quadraginta nati faciem referebant, sed praecipue variis animi affectibus atque horrenda corporis lassitudine macieque inter se differebant. Superbia, contemptus, contumacia, pertinacia, demissio animi, lamentatio inuicem apparebant; ita etiam genae nunc magis nunc minus concauae, pallor cadauerinus, manus corporaque macie confecta.

Eadem tamen fere semper facies erat, omniumque capita ante tempus canuerant. Centies viator ille inter somnum vigiliasque hanc vmbram interrogabat:

«Quamdiu sepultus es?»

Semper idem responsum: «Duodeuiginti fere annos.»

«Omnemne spem fore vt aliquando inde eruereris abieceras?»

«Iam pridem.»

«Scisne te ad vitam reuocatum esse?»

«Ita mihi nuntiant.»

«Spero te viuere adhuc velle?»

«Nescio quid dicam.»

«Ostendamne tibi illam? Visne venire atque eam videre?»

Huic interrogationi varie et inter se repugnanter respondebatur. Interdum vox fracta dicebat: «Exspecta! Si tam cito illam videro, moriar.» Interdum tenero lacrimarum imbre verba profluebant: «Duc me ad illam.» Interdum oculis attonitis et animo perturbato respondebat: «Illam non noui. Non intellego.»

Post huiusmodi colloquia imaginaria viator sibi videbatur fodere, fodere, iterumque fodere, nunc pala, nunc ingenti claue, nunc ipsis manibus, vt miserum illum e sepulcro erueret. Vix tandem effossus erat, cum terra adhuc faciei capillisque adhaereret, subito velut afflatu quodam in puluerem dissipabatur. Tum viator expergiscebatur fenestramque demittebat, vt veram pluuiae nebulaeque humiditatem in gena sentiret.

At ne tum quidem, cum oculis apertis nebulam pluuiamque, lucis a laternis proiectae maculam in via prolabentem, saepemque iuxta iter subsultatim retrocedentem videret, vmbrae nocturnae extra raedam ab iis quae in animo eius obuersabantur seiungebantur. Vera argentaria prope Portam Templi, vera superioris diei negotia, verae cellae subterraneae, verus nuntius eques post eum missus, verum denique responsum retro missum, omnia simul aderant. Ex mediis tamen his rebus facies illa sepulcralis exoriebatur; ille rursus interrogabat:

«Quamdiu sepultus es?»

«Duodeuiginti fere annos.»

«Spero te viuere adhuc velle?»

«Nescio quid dicam.»

Fodere, fodere, fodere; donec alteruter ex duobus sociis impatienter se mouendo eum moneret vt fenestram attolleret, bracchium in lorum coriaceum firmius insereret atque duorum dormientium formas intueretur. De his cogitabat, donec paulatim animus eius ab eis abstraheretur, ipsaeque figurae in argentariam et sepulcrum rursus euanescerent.

«Quamdiu sepultus es?»

«Duodeuiginti fere annos.»

«Omnemne spem te inde aliquando erutum iri abieceras?»

«Iam pridem.»

Haec verba adhuc auribus eius sonabant, tamquam modo dicta, tam distincte quam vlla quae vmquam in vita audiuisset, cum fessus viator subito experrectus lucem iam factam esse sensit nocturnasque vmbras discessisse.

Fenestram demisit et solem orientem aspexit. Prope viam ager aratus in dorsum assurgebat; in eo aratrum iacebat, vbi pridie vespere, equis iugo solutis, relictum erat. Vltra agrum siluula quieta erat, in cuius arboribus non paucae adhuc frondes rubore ignis aut aureo colore fulgentes haerebant. Quamuis terra frigida atque vuida esset, caelum serenum erat, solque clarus, placidus, pulcher oriebatur.

«Duodeuiginti annos!» inquit viator, solem intuens. «O clemens diei conditor! Hominem per duodeuiginti annos viuum sepultum esse!»

CAPVT IV · PRAEPARATIO

Cum raeda tabellaria ante meridiem tandem incolumis Dubras peruenisset, primarius minister deuersorii cui nomen erat Georgius Regius ianuam raedae ex more aperuit. Id quidem non sine quadam caerimoniarum pompa fecit; iter enim hieme raeda tabellaria Londinio confectum res erat de qua audaci viatori merito gratularentur.

Iam tum vnus tantum viator supererat cui gratulatio deberetur: duo enim reliqui ad sua quisque loca iuxta viam descenderant. Raedae interiora, situ ac mucore infecta, stramine vuido sordidoque instrata, odore molesto tenebrisque plena, caueam caninam paulo grandiorem non male referebant. Dominus autem Lorrius, qui inde se explicabat, longis straminum quasi catenis implicatus, villosis amiculis vndique confusis, pileo huc illuc fluitante, cruribus caeno respersis, canem quendam maioris corporis non minus apte imitari videbatur.

«Crasne, minister, nauis tabellaria Caletum soluet?» interrogauit.

«Soluet, domine, si modo tempestas talis permanserit et ventus satis secundus fuerit. Aestus maris circa horam secundam post meridiem egregie accommodabitur, domine. Num lectum tibi parari vis?»

«Non ante noctem cubitum ibo; sed cubiculo mihi opus est et tonsore.»

«Deinde ientaculo, domine? Ita vero. Hac, quaeso, domine. Ostendite Concordiam! Sarcinulam domini et aquam calidam in Concordiam ferte! Ocreas domino in Concordia detrahite! (Ignem illic e carbone fossili praeclarum inuenies, domine.) Tonsorem in Concordiam arcessite! Age, mouete vos omnes propter Concordiam!»

Quoniam cubiculum quod Concordia appellabatur viatoribus ex raeda tabellaria aduenientibus semper tribuebatur, hi autem a capite ad calcem multis vestimentis inuoluti esse solebant, singulare quiddam ea camera ministris Georgii Regii praebebat: nam cum idem fere hominum genus

introire videretur, exire tamen omnia omnino genera atque species hominum cernebantur.

Itaque minister alter, baiuli duo, ancillae complures atque ipsa hospita, omnes velut casu, variis locis inter Concordiam et cenaculum morabantur, cum vir quidam sexaginta annorum, veste fusca decore ac sollemniter indutus, quae satis trita erat sed diligentissime seruata, manicarum amplis quadratisque limbis ac latioribus loculorum operculis instructa, ad ientaculum suum processit.

Eo ante meridiem nemo praeter illum fusco vestitum virum in cenaculo versabatur. Mensa ientaculo destinata ad focum admota erat; ipse autem, dum cibum exspectabat, igne vultum illustrante, tam immotus considebat, vt pictori effigiem suam exprimendam praebere videretur.

Ordinis atque consuetudinis studiosissimus apparebat, singulis manibus singulis genibus impositis; sub ampla veste pectorali horologium distinctis ictibus sonabat, velut grauem quandam orationem pronuntians, qua grauitatem suam diuturnitatemque cum leui celeri et fugaci flammarum vita conferret. Crus elegans habebat nec parum eo gloriabatur: tibialia enim fusca ex stamine subtili confecta apte ac nitide ei adhaerebant; calcei quoque et fibulae, quamquam nihil ostentationis habebant, cultu decoro commendabantur.

Capillamentum gerebat singulare, paruum, nitidum, crispo flauoque capillo confectum, capiti artissime accommodatum; quod quidem e capillis humanis factum esse credibile erat, quamquam potius e filis sericis aut vitreis in tenues fibras deductis contextum videretur. Lintea corporis, etsi tibialibus non aequabantur subtilitate, tam candida erant quam fluctuum spuma in vicino litore frangentium aut vela candicantia quae longe in mari solis radiis coruscabant.

Vultus, qui se continere et nullum animi motum prodere diu consueuerat, sub insolito illo capillamento duobus tamen oculis nitidis et paulum vuidis illustrabatur; quos dominus olim haud paruo labore ad grauem illam atque taciturnam argentariae Tellsonianae speciem adsuefecisse videbatur. Genae sano rubore florebant; facies, quamquam rugosa, pauca sollicitudinis vestigia ostendebat.

Sed fortasse caelebes illi argentariae Tellsonianae administri, quibus arcana negotia creduntur, alienis potissimum curis premebantur; et fortasse curae alienae, non secus ac vestes ab aliis iam tritae, facile et induuntur et exuuntur.

Vt nihil illi deesset quo hominem pictori sedentem referret, dominus Lorrius tandem obdormiuit. Ientaculum allatum eum excitauit; atque, dum sellam mensae admouebat, ministro dixit:

«Volo vt hospitium paretur virgini cuidam adulescenti, quae quouis hodierno tempore huc peruenire potest. Aut dominum Iaruisium Lorrium quaeret aut simpliciter virum quendam ex argentaria Tellsoniana. Oro vt mihi statim nunties.»

«Ita, domine. De argentaria Tellsoniana Londiniensi dicis, domine?»

«De illa ipsa.»

«Ita vero, domine. Saepe nobis honor contingit viros ex vestra domo, cum Londinio Parisios atque inde retro commeant, hospitio excipiendi. Mirum quam multa itinera suscipiant qui Tellsonio et Sociis operam dant, domine!»

«Ita est. Etenim nostra domus non minus Gallica est quam Anglica.»

«Ita, domine. Tu tamen ipse, nisi fallor, non saepe eius modi itinera facere soles?»

«Non his quidem proximis annis. Quindecim anni sunt ex quo nos—ex quo ego—postremum e Gallia redii.»

«Itane, domine? Id ante meum hic tempus factum est, domine; ante tempus etiam eorum qui nunc hic ministrant. Tum enim Georgius noster aliorum in manibus erat.»

«Ita credo.»

«Verumtamen, domine, libenter satis magno pignore contenderim domum talem, qualis Tellsonius et Socii est, non modo quindecim, sed quinquaginta iam abhinc annis floruisse.»

«Numerum istum ter multiplicare potes, et centum quinquaginta dicere, neque multum a vero aberrabis.»

«Miram rem narras, domine!»

Minister, ore atque vtroque oculo in orbem diductis, a mensa retro cedens mappam ex dextro in sinistrum bracchium transtulit, deinde commodo corporis habitu constitit hospitem edentem bibentemque contemplans, tamquam ex specula quadam: quod ministrorum mensae mos ab omni memoria traditus est.

Ientaculo perfecto Lorrius egressus est vt in litore maris ambularet. Oppidulum Dubrense, angustum, exiguum, tortuosis vicis, a litore se occultabat atque caput in cretaceas rupes condebat, haud aliter ac struthio quidam marinus. Litus ipsum vastum erat et desertum, vndis atque lapidum aceruis temere huc illuc iactatis; mare autem suo arbitrio agebat,

neque quicquam ei magis libebat quam perdere. Fragore ingenti et oppidum et rupes verberabat; ipsum quasi furore correptum oram diruebat.

Aer inter aedes tam vehementer piscibus redolebat, vt credere posses pisces aegrotos eo ascendere, vt eo quasi tingerentur, quemadmodum homines aegroti ad mare descendunt, vt in aquam immergantur. Piscatio quaedam exigua in portu exercebatur; multo plures autem homines noctu huc illuc vagabantur mareque prospiciebant, praesertim cum aestus ingrueret atque plenus iam appropinquaret.

Interdum exigui negotiatores, qui nihil omnino negotiabantur, nescio quo pacto ingentes diuitias comparabant; illud quoque notabile erat, neminem in vicinia esse qui accensorem lucernarum ferre posset.

Die in vesperam vergente, aer, qui interdum tam purus fuerat vt litus Gallicum conspici posset, rursus nebula vaporibusque implebatur; eodem tempore mens domini Lorrii nubibus velut obduci videbatur. Vbi tenebrae factae sunt, ante focum cenaculi sedebat, cenam exspectans, sicut ientaculum antea exspectauerat; animus autem eius in viuis rubentibusque carbonibus fodiebat, fodiebat, fodiebat.

Qui in ardentibus carbonibus sic fodit, ei lagoena vini rubri Burdigalensis post cenam adhibita, nihil obest, nisi quod opus ipsum fodiendi intermittere solet. Lorrius iam diu a fodiendo cessauerat; cumque ex lagoena vltimum vini poculum sibi infudisset, eam prorsus contenti animi speciem prae se ferens quam senex quispiam rubicundus, totam vini lagoenam exhauriens, exhibere potest, subito sonitus rotarum per angustum vicum crepitantium exauditus est, qui in aream deuersorii cum fragore intrauit.

Poculum nondum gustatum reposuit. «Haec est puella!» inquit.

Paucis post minutis minister ingressus nuntiauit virginem Manettam Londinio aduenisse, quae libenter virum illum ex argentaria Tellsoniana conueniret.

«Tam cito?»

Minister respondit virginem Manettam in itinere iam cibum cepisse neque nunc quicquam desiderare; vehementer tamen cupere virum Tellsonianum statim conuenire, si id illi commodo et voluntati esset.

Viro Tellsoniano nihil iam reliquum erat nisi poculum exhaurire, vultu velut obstinata desperatione composito, singulare illud paruum flauum capillamentum ad vtramque aurem aptare, ministrumque in cubiculum virginis Manettae sequi. Erat autem cubiculum magnum et obscurum,

luctuose instructum sedilibus nigro panno e crinibus equinis texto obductis, grauibusque mensis ex ligno nigricante onustum.

Mensae totiens oleo perunctae erant, vt duo alta cerea in mensa media ardentia in omnibus earum tabulis obscurum quendam fulgorem repercuterent, quasi in profundis sepulcris ex ligno mahagonico nigro condita essent, nec nisi postquam effossa forent satis lucis ab eis sperari posset.

Tantae erant tenebrae, vt Lorrius, tapete Turcico attrito pedetemptim transiens, puellam Manettam in proximo aliquo cubiculo esse primo putaret. Sed vbi duo alta cerea praeteriit, vidit eam prope mensam inter candelabra et focum ad hospitem excipiendum stantem: puellam non amplius septemdecim annos natam, amiculo viatorio indutam, quae petasum stramineum in itinere gestatum adhuc e taenia manu tenebat.

Cum oculos in exiguam gracilemque formam venustam, in copiam capillorum aureorum, in oculos caeruleos, qui eius oculis interroganti quodam obtutu occurrebant, in frontem denique defigeret, quae, quamquam tam iuuenis tamque leuis erat, miram vim habebat modo contrahendi modo explicandi se in vultum quem neque dubitationem neque admirationem neque pauorem neque acerrimam tantum attentionem recte dixisses, quamuis quattuor illas affectiones omnes contineret, subito ei ante oculos viua cuiusdam paruulae puellae similitudo obuersata est. Hanc olim in vlnis tenuerat, dum eadem illa freta transiret, frigore saeuiente, grandine densissima per aerem acta, mari in altos fluctus insurgente.

Similitudo illa tam cito euanuit quam halitus in superficie speculi illius longi et exilis, quod post puellam stabat. In eius compage nigri quidam Cupidines, quasi valetudinariorum pompa, omnes mutili, nonnulli etiam capitibus carentes, corbulas nigras fructibus Maris Mortui plenas deabus quibusdam nigris offerebant. Tum Lorrius virgini Manettae sollemniter inclinato corpore salutem dixit.

«Sede, quaeso, domine,» inquit puella voce admodum clara et suaui, in qua peregrinus quidam sonus, sed perexiguus, audiebatur.

«Manum tuam exosculor, virgo,» respondit Lorrius, priscae vrbanitatis more; rursus se sollemniter inclinauit atque consedit.

«Heri, domine, litteras ex argentaria accepi, quibus certior facta sum noui quiddam nuntiatum esse, vel aliquid repertum—»

«Nihil interest, virgo, vtro verbo vtaris; vtrumque conuenit.»

«—de exiguis patris mei miseri bonis, quem numquam vidi, quique iam pridem mortuus est—»

Lorrius in sella se mouit atque in illam Cupidinum nigrorum, quasi valetudinariorum pompam, perturbatis oculis respexit: quasi vero ex inanibus illis corbibus cuiquam auxilii aliquid afferri posset!

«—effecisse vt Parisios proficiscerer ibique cum quodam argentariae viro colloquerer, qui tanta beneuolentia vteretur vt huius rei causa ipse Parisios mitteretur.»

«Is ego sum.»

«Sicut exspectaueram, domine.»

Illi genua paulum flexit, vt tum mos erat puellis ingenuis, tali quadam venustate vt significare vellet quanti aetatem eius prudentiamque maiorem faceret. Ille eam altero corporis nutu salutauit.

«Rescripsi, domine, argentariae, cum iis qui rem intellegunt et mihi tam benigne consulunt necessarium videretur me in Galliam proficisci, cumque orba parentibus essem neque amicum haberem qui mecum iter faceret, me id maximi aestimaturam esse, si mihi liceret per iter in eius honestissimi viri tutelam me tradere. Ille quidem iam Londinio discesserat; sed, quantum intellego, nuntius post eum missus est, qui rogaret vt me hic opperiretur.»

«Gaudebam,» inquit Lorrius, «cum ista mihi cura mandaretur; multo magis gaudebo cum eam expleuero.»

«Vere tibi, domine, gratias ago, easque quam maximas. Argentaria mihi significauit illum virum omnia negotii huius singillatim explicaturum esse, meque paratam esse oportere ad res miras audiendas. Quantum potui animum praeparaui; neque mirum est me vehementer cupere scire quid tandem sit quod audituram sim.»

«Minime mirum,» inquit Lorrius. «Ita—ego—»

Deinde, paulisper moratus, capillamento illo crispo flauoque ad aures rursus composito, adiecit: «Perdifficile est statuere vnde exordiar.»

Nec tamen initium fecit; dum dubitat, oculi eius in oculos puellae inciderunt. Frons illa iuuenilis singularem suam speciem induit, pulchram tamen atque propriam, quamquam inusitatam; manum quoque quasi inscia sui sustulit, velut vmbram quandam praetereuntem corripere aut retinere conaretur.

«Num vero, domine, mihi prorsus ignotus es?»

«An non sum?» Lorrius manus explicauit atque vtrinque porrexit, risu quasi argumentantis adiecto.

Inter supercilia, paulo supra nasum femineum tam delicatum tamque subtiliter formatum quam fieri posset, singularis ille frontis habitus magis magisque apparebat, dum puella cogitabunda in sellam consedit, iuxta quam adhuc steterat. Ille eam meditantem spectabat; simul atque puella oculos iterum sustulit, sic perrexit:

«In hac patria, quae te in suos recepit, recte, opinor, te virginem Anglicam appellare possum, virgo Manetta?»

«Vt tibi placet, domine.»

«Virgo Manetta, ego negotiis deditus homo sum. Negotium mihi mandatum est, quod administrare debeo. Dum id audis, me nihilo pluris facias quam machinam quandam loquentem: profecto vix quicquam aliud sum. Si permittis, virgo, historiam tibi narrabo cuiusdam hominis qui argentaria nostra vtebatur.»

«Historiam!»

Ille verbum ab ea repetitum consulto perperam accepisse visus est, cum festinanter subiecit: «Ita vero, eorum qui argentaria nostra vtuntur; quos in hoc negotii genere clientes appellare solemus. Ille erat vir Gallus, litteris scientiaque excultus, multa doctrina praeditus, medicus.»

«Num e Bellouaco oriundus?»

«Immo vero, e Bellouaco. Sicut dominus Manettus, pater tuus, ille quoque e Bellouaco erat; sicut dominus Manettus, pater tuus, insigni apud Parisios existimatione fruebatur. Mihi contigit eum illic cognoscere. Inter nos negotiorum tantum commercium intercedebat, sed tale cui multa arcana summa cum fide committerentur. Eo tempore in sede Gallica argentariae nostrae laborabam, idque iam—hem!—viginti fere annos.»

«Tum? Quaerere licet, domine, quo tempore id fuerit?»

«De eo loquor quod ante viginti annos accidit, virgo. Ille vxorem duxit —Anglam quandam—atque ego vnus ex iis fui quibus bona eorum in fidem committebantur. Res eius pecuniariae, vt multorum aliorum Galliae virorum familiarumque, penitus in manibus Tellsonianis erant. Pari modo plurimis clientibus nostris, plurimis, vel nunc curator sum vel olim fui, hoc aut illo nomine. Haec, virgo, merae rationes negotiandi sunt: nulla in iis amicitia, nulla propria cura, nihil quod ad animi affectus pertineat.

«Ab vno ad alium per totam vitam negotiis occupatam transii, perinde atque vno die ab vno cliente ad alium transeo. Vt paucis dicam, nihil omnino sentio; machina tantum sum. Sed pergamus—»

«At haec patris mei historia est, domine; atque iam suspicari incipio»—frons illa mirabiliter contracta tota in eum intenta erat

—«cum mater, quae patri meo duobus tantum annis superuixerat, mortua me orbam reliquisset, te ipsum fuisse qui me in Angliam adduceres. Prope certe scio te fuisse.»

Lorrius manum paruulam cunctanter sed fiducialiter sibi porrectam accepit eamque non sine caerimonia ad labra admouit. Tum puellam continuo ad sellam reduxit; sinistra manu sellae dorsum tenens, dextra modo mentum fricans, modo capillamentum circa aures aptans, modo dictis suis gestu vim addens, ita stetit vt in eius vultum desuper intueretur, dum illa sedens eum sursum respiciebat.

«Virgo Manetta, ego fui. Hinc autem facile intelleges quam vere modo dixerim me affectus nullos habere atque omnes necessitudines meas cum ceteris hominibus ad sola negotia pertinere: nam cogita me ex illo tempore numquam te vidisse. Ita est; tu interea sub tutela domus Tellsonianae fuisti, ego autem aliis eiusdem domus negotiis occupatus. Affectus! Neque tempus neque occasionem vllis affectibus mihi vita relinquit. Omnes meos annos, virgo, ingentem quandam machinam pecuniariam voluens consumo, qua nummi quasi lintea premuntur.»

Post hanc insolentem cotidiani sui laboris descriptionem Lorrius ambabus manibus capillamentum flauum in capite complanauit—quod sane minime necessarium erat, cum nihil fieri posset planius quam superficies eius iam antea nitida—deinde priorem corporis habitum recepit.

«Hucusque, virgo, vt ipsa animaduertisti, historia patris tui defuncti narrata est. Nunc vero discrimen quoddam accedit. Si pater tuus non tum, quo tempore mortuus esse credebatur, obiisset—Ne terrearis! Quam subito exsiluisti!»

Reuera puella vehementer commota erat, et manibus ambabus carpo eius arripiendo adhaesit.

«Quaeso,» inquit Lorrius blanda voce, sinistram e tergo sellae retrahens atque digitis puellae suppliciter eum prehendentibus, qui tremore immani quatiebantur, imponens, «quaeso animum contineas. Negotium tantummodo agitur. Vt dicebam—»

Sed aspectu eius adeo perturbatus est vt subito taceret, verba quaereret, atque denuo inciperet:

«Vt dicebam: si dominus Manettus non mortuus esset; si subito, nullo strepitu, e conspectu hominum sublatus esset; si occulte abduxisset eum aliquis; si quamquam nemo inuenire posset quo deportatus esset, facile tamen conici posset in quam locum horrendum delatus esset; si aliquem

ciuem suum inimicum habuisset, cui liceret illa potestate vti, quam ego meo tempore etiam fortissimos in illa transmarina regione tam timide commemorare vidi, vt ne susurrare quidem auderent: potestate, exempli gratia, tabellas, quibus nomen adhuc deesset, cuiuslibet hominis nomine complendi, vt is tum in carcerem, quamdiu libuisset, omnium obliuioni mandandus coniceretur; si vxor eius regem, reginam, aulicos, sacerdotes orauisset vt aliquid saltem de eo nuntiarent, idque totum frustra fecisset—tum, inquam, historia patris tui eadem fuisset atque historia huius miseri viri, medici Bellouacensis.»

«Obsecro te, domine, vt plura mihi dicas.»

«Dicam. Iam dicturus sum. Potesne haec ferre?»

«Quiduis ferre possum, praeter hanc incertitudinem qua nunc teneor.»

«Composito animo loqueris et—composito animo es. Bene habet!» (Quamquam minus fiduciae in gestu eius quam in verbis apparebat.) «Negotium est. Ita rem accipe, quasi negotium sit—negotium quod absoluendum est. Nunc, si huius medici vxor, quamquam fortis animi femina magnoque spiritu praedita, tantum ante partum infantis sui propter haec pertulisset dolorem—»

«Infans illa filia erat, domine.»

«Filia. Ne-negotium est; noli commoueri. Virgo, si misera illa mater antequam filiolam pareret tantis cruciatibus confecta esset, vt statueret ab ea amouere omnem illius doloris hereditatem, quam ipsa experta erat, filiamque ita educare vt patrem mortuum esse crederet—Ne genua flectas! Pro deum atque hominum fidem, cur mihi supplex ad genua accedis?»

«Vt verum dicere velis! O domine carissime, optime, misericordissime, veritatem oro!»

«Ne-negotium est! Ita me conturbas: quomodo autem negotia administrare possum si conturbatus fuero? Clara mente opus est. Si nunc, exempli gratia, tam benigna esses vt diceres quantum nouies nouem denarii Anglici valeant, aut quot solidi in viginti nummis aureis, quos guineas appellant, numerentur, mirum quantum animi mihi adderes. Quanto securior de tuo animi statu essem!»

Ea huic petitioni nihil quidem respondit, sed vbi illam lenissime erexerat, tam quieta in sella permansit, manusque quibus carpos eius numquam dimiserat iam multo firmiores atque a tremore paene liberae erant, vt Iaruisius Lorrius nonnihil recrearetur.

«Recte, optime. Animum adde! Negotium! Negotium tibi propositum est, idque vtile. Virgo Manetta, mater tua hoc ipsum consilium de te cepit.

Cum autem mortua esset—cordis, vt credo, dolore confecta—cum numquam antea cessauisset patrem tuum frustra quaerere, te annos duos natam reliquit, quae floreres, pulchra felixque euaderes; neque in te vmbra illa taetra incumberet, qua perpetua dubitatio te opprimeret vtrum pater in carcere breui animi dolore confectus periisset, an per annos multos ibi lento cruciatu tabuisset.»

Haec dicens, miseratione quadam admirationi mixta, in diffusos capillos aureos despexit, quasi animo fingeret eos iam canitie aspersos esse potuisse.

«Nosti parentes tuos non multas opes possedisse, quae autem fuerint matri tibique firmiter reseruata esse. Non nunc pecunia noua reperta est, nec vllae aliae possessiones, sed—»

Carpum sibi arctius comprimi sensit, atque subticuit. Illa frontis significatio, quae a primo conspectu mirum in modum animum eius allexerat, iam immota manens in doloris atque horroris imaginem conuersa erat.

«Sed ille—ille repertus est. Viuit. Eum valde mutatum esse nimis verisimile est; fieri etiam potest vt vix quicquam ex pristino homine supersit, quamquam meliora sperare volumus. At viuit. Pater tuus in domum cuiusdam veteris ministri Parisiis deductus est; nos illuc proficiscimur: ego, vt eum, si potero, agnoscam; tu, vt ei vitam, amorem, officium, quietem, solacium reddas.»

Tremor per omnia puellae membra cucurrit, inde etiam in ipsum Lorrium transiit. Illa submissa sed distincta voce, horroris plena, quasi in somno loqueretur, dixit:

«Vmbram patris visura sum! Vmbra erit, non pater ipse!»

Lorrius manus quibus bracchium eius tenebatur leniter fricabat. «Age, age, age! Videsne, videsne? Omnia iam comperta habes, siue optima siue pessima. Iam iter ad miserum illum immerito laesum virum ingressa es; et si mare placidum fuerit et terrestris via satis secunda, mox carissimo ei adstabis.»

Eadem voce, quae paulatim in susurrum extenuabatur, puella iterauit: «Ego libera fui, ego felix fui, nec tamen vmbra eius mihi vmquam obuersata est!»

«Vnum tantum superest,» inquit Lorrius, hoc ipsum inculcans vt animum eius ad rem praesentem reuocaret: «sub alieno nomine inuentus est; nomen suum aut iam pridem oblitus est aut iam pridem occultauit. Vtrum verum sit nunc quaerere non modo inutile, sed etiam perniciosum

esset; nec minus inutile ac perniciosum sciscitari vtrum per tot annos casu neglectus an consulto in vinculis habitus sit. Quin etiam quicquam de hac re inuestigare non modo frustra esset, sed periculum secum ferret.

«Rectius erit nusquam nulloque modo huius rei mentionem facere, eumque e Gallia, aliquantisper saltem, deducere. Ego ipse, quamquam Anglus sum atque satis tutus, quin etiam nos Tellsoniani, quorum tanta est auctoritas in rebus pecuniariis Gallorum, cauemus ne ipsum hoc negotium nominando attingamus. Nullum apud me scriptum porto quod aperte ad hanc rem pertineat. Totum hoc munus clam exsequendum est. Litterae quibus mandatum mihi datur, rationes, commentarii, omnia illa vno versu continentur: 'Ad vitam reuocatus', cuius verba quamlibet rem significare possunt.

«Sed quid est hoc? Ne verbum quidem meum attendit! Virgo Manetta!»

Immota prorsus atque tacita, neque in sella quidem reclinata, sub manu eius sedebat omnium sensuum expers; oculi aperti erant atque in Lorrium defixi, illa autem nouissima frontis significatio quasi in lapide scalpta vel ferro candenti inusta videbatur. Tam arcte bracchium eius tenebat, vt vereretur ne, si se vi explicaret, puellae dolorem inferret. Itaque, ne loco quidem se mouens, magna voce opem implorauit.

Subito femina quaedam vultu paene efferato in cubiculum irrupit, ante ipsos deuersorii ministros. Hanc Lorrius, etsi metu perturbatus, a capite ad calcem rubere animaduertit: capillos habebat rubros, vestem insolito modo arctissime corpori aptatam, atque in capite pileum tantae magnitudinis, vt ingenti mensurae ligneae, simulque tegmini militum granatariorum, aut maximo caseo Stiltoniensi similis videretur. Haec breui fecit vt de soluendo Lorrii bracchio nihil iam dubitaretur: nam robustam manum eius pectori admouit tantaque vi impulit vt ille ad proximum parietem retro auolaret.

(«Haec profecto vir est, vt opinor!» secum cogitauit Lorrius, anhelans, ipso momento quo parietem offendit.)

«Quid hic statis omnes?» mulier illa in ministros deuersorii magna voce vociferata est. «Cur non properatis ad ea afferenda quae opus sunt, potius quam hic me ore hianti spectatis? Num ego tam mirabile spectaculum sum? Cur non itis atque affertis? Iam sentietis, nisi statim sales odoratos, aquam frigidam, acetum attuleritis! Sentietis profecto!»

Statim omnes discesserunt vt remedia ista afferrent. Illa autem puellam in lectulum diurnum leniter deposuit atque tanta peritia ac mansuetudine curabat, identidem «Mea carissima!» «Mea auicula!» appellans,

capillosque aureos in vmeros eius vtrinque magna cum cura et quadam superba voluptate distribuens.

«At tu istic, veste fusca!» inquit, indignata et ad Lorrium conuersa. «Nonne potuisti quod narrandum erat exponere, quin eam paene morte perterreres? Aspice pallidulum illud tam venustum os, illas frigidas manus! Hoccine argentarii munus esse existimas?»

Tam difficili quaestione Lorrius perculsus erat, vt nihil facere posset nisi eminus spectare, misericordia ac verecundia praeditus, quae tamen prae robustae feminae studio admodum imbecilla videbantur. Interea illa ministris, ea poena minata quae in verbis «iam sentietis» latebat, quamuis quid sensuri essent nusquam explicasset, iussit vt abirent nec se inepte spectarent; deinde paulatim per singulos quasi gradus puellam ad sensus reuocauit blandisque verbis persuasit vt languidum caput suo vmero reclinaret.

«Spero iam ei melius fore,» inquit Lorrius.

«Non tibi quidem, qui fusca veste indutus es, gratiae agendae erunt, si ei melius fuerit! O mea dulcissima et pulcherrima!»

«Spero,» inquit Lorrius, post alteram moram, summa humilitate ac vix audaci misericordia, «te cum virgine Manetta in Galliam profecturam esse?»

«Credibile vero!» respondit mulier robusta. «Si mihi mare salsum vmquam traiciendum fuisset, num censes prouidentiam diuinam mihi in insula sedem dedisse?»

Quae cum alia esset interrogatio cui responderi vix posset, Iaruisius Lorrius discessit, vt eam secum reputaret.

CAPVT V · TABERNA VINARIA

Magnum vini dolium in via delapsum confractumque erat. Id acciderat dum e plaustro deponebatur: nam impetu quodam deuolutum, circulis quibus continebatur disruptis, ante ipsam tabernae vinariae ianuam in saxis iacebat, tamquam iuglandis putamen in frusta dissiluisset.

Quicumque in propinquo erant, relictis aut negotiis aut otio, accurrerant vt vinum biberent. Saxa quibus via strata erat, aspera atque inaequalia, huc illuc acuminibus prominentia, quasi consulto ita disposita vt omnia animantia propius accedentia claudicare cogerent, effusum vinum in paruas lacunas continuerant; quas, pro cuiusque magnitudine, maior minorue turba certatim concurrentium circumstabat.

Alii genua flexerant atque ambabus manibus coniunctis, velut poculo facto, vinum hauriebant; simul mulieribus, quae supra eorum vmeros incumbebant, bibendi facultatem dare conabantur, antequam liquor per digitos omnis efflueret.

Alii, viri feminaeque, fictilibus poculis mutilis ex lacunis hauriebant; alii etiam sudariis e mulierum capitibus detractis vtebantur, quae vino madida in ora infantium exprimebantur. Erant qui ex luto paruos aggeres exstruerent, ne vinum efflueret; qui, monentibus spectatoribus ex altis fenestris, huc illuc discurrerent ad riuulos nouam sibi viam quaerentes intercipiendos. Alii denique dolii fragmentis, vino madidis et faece infectis, toti incumbebant, eaque lingebant atque etiam ligni partes vino maceratas, quacumque vmoris aliquid haerebat, dentibus auidissime mandebant.

Neque vllus ibi canalis erat quo vinum deduceretur. Itaque non modo nihil liquoris supererat, sed tantum vna cum eo caeni sublatum erat, vt quis purgatorem viae ibi versatum esse crederet, si modo quisquam eius loci gnarus tam incredibile miraculum credere potuisset.

Dum hic vini ludus agebatur, acutus risus et voces laetantium virorum, mulierum puerorumque tota via resonabant. Parum in illo tumultu

asperitatis, plurimum ioci et hilaritatis erat. Mira quaedam omnium societas apparebat, studiumque cuiusque cum aliquo se coniungendi; vnde, praesertim inter fortunatiores et hilariores, ludicri amplexus, mutuae salutis propinationes, dextrarum coniunctiones atque etiam saltationes oriebantur, cum duodeni interdum manibus inter se comprehensis choreas ducerent.

Vbi vinum consumptum est, et loca in quibus largissime stagnauerat digitis quasi craticula sulcata sunt, illae laetitiae significationes tam subito desierunt quam coeperant.

Vir qui serram in ligno ad ignem destinato infixam reliquerat opus resumebat. Mulier, quae in limine domus vasculum cineris calentis posuerat, cui admoto dolores digitorum manuum pedumque fame confectorum, siue suos siue infantis sui, lenire conabatur, ad vasculum redibat. Homines nudis bracchiis, capillis in horridos nodos cohaerentibus, vultibus cadauerosis, qui e cellis subterraneis in hiemalem lucem emerserant, discedebant, rursus descensuri. Tum maestitia quaedam vniuersum locum occupauit, quae illi naturae magis conuenire videbatur quam solis splendor.

Vinum rubrum fuerat; atque in angusta illa vici Sancti Antonii, suburbii Parisiensis, via, vbi effusum erat, terram rubro colore tinxerat. Multas quoque manus, multos vultus, multos nudos pedes atque calceos ligneos maculauerat. Vir ligna secans rubra vestigia in lignis relinquebat; mulier infantem suum lactans in fronte maculam gerebat ex vetere panno, quo rursus caput suum circumligabat.

Qui dolii asseres auidissime lambebant, rubras circa ora maculas, tamquam tigrides, contraxerant. Vnus autem eorum, vir procerus et iocis deditus, haud minus infectus, cui caput ex longo et sordido pileo nocturno potius eminebat quam in eo continebatur, digito in faecem vini caenosam intincto in pariete scripsit: SANGVIS.

Venturum erat tempus quo aliud quoque vinum super ipsos illius viae lapides funderetur, et eius rubor multos ibi homines sanguineo colore inficeret.

Iam vero nubes illa, quam breuis quasi solis radius a sacra Sancti Antonii facie paulisper pepulerat, denuo insedit, et grauis erat eius caligo. Frigus, Sordes, Morbus, Ignorantia, Egestas quasi nobiles ministri sanctum illum circumstabant: potentissimi omnes, sed Egestas ceteris praecipue imperabat.

In omnibus angulis homines conspiciebantur, qui tamquam saepius sub molis saxo contriti atque iterum contriti erant, nec sane sub fabuloso illo molendino quod senes in iuuenes commutare dicebatur. Alii frigore tremebant, alii per ostia intrabant exiebantque, alii e fenestris prospectabant, alii in extremis vestimentorum pannis vento agitatis quasi palpitabant.

Mola autem quae eos contriuerat non senes in iuuenes, sed iuuenes in senes comminuebat. Infantes vultus seniles et voces graues habebant; in eorum faciebus atque in adultorum vultibus, in singulis aetatis sulcis impressum et identidem renascens, vnum suspirium apparebat: Fames. Vbique dominabatur.

Fames ex altis aedibus in miseris vestibus perticis funibusque suspensis porrigebatur; Fames in eas ipsas vestes stramine, pannis, ligno, charta consuebatur; Fames in omni ligni minuto frustulo, quod serrator de tenui suo fasciculo abscidebat, repetebatur; Fames e caminis sine fumo toruis oculis despiciebat, et ex sordida via eminebat, in cuius sordibus ne reliquiae quidem vllius rei edendae reperiebantur.

Fames in pistoris tabulis quasi litteris inscripta erat, in singulis paruis panibus ex exigua copia panis deterioris; in taberna tomacularia, in singulis cibis e canibus mortuis paratis qui venum dabantur. Fames ossa sua arida inter castaneas in cylindro versatili torrendas crepitare faciebat; Fames minutatim quasi discerpta erat in singulis vilissimis catillis, vbi exigua frusta tuberum solani, cortice adhuc aspera, paucissimis et quasi inuitis olei guttis frixa dabantur.

Vbicumque Fames habitabat, omnia naturae eius conuenientissima erant. Via angusta flexuosaque, plena sordium ac foetoris, ex qua aliae viae aeque angustae et tortuosae deflectebant, omnes pannis pileisque nocturnis refertae, omnes eorumdem pannorum pileorumque odorem exhalantes; et quidquid oculis apparebat tristem quandam atque morbidam speciem praeferebat. In hominibus, quamuis feris a venatoribus agitatis similes pauidi se subducerent, fera tamen quaedam cogitatio suberat: posse aliquando, conuersos in ipsos a quibus vexarentur, consistere ac repugnare.

Quamuis oppressi ac timide se subducentes essent, non deerant inter eos oculi igne micantes, neque labra arcte compressa, ipsa suppressarum rerum vi pallentia, neque frontes in rugas contractae, quasi restim patibuli iam cogitarent aut subire aut aliis inicere. Insignia tabernarum, quorum paene tot erant quot ipsae tabernae, horrendae Egestatis imagines erant. Lanius

et suarius non nisi macerrimas carnium reliquias depinxerant; pistor, panes exiguos et crasso farre confectos.

Qui in tabernarum vinariarum insignibus bibentes pingebantur, deformibus figuris expressi, super exiguis mensuris vini tenuissimi ceruisiaeque rauca voce garrire videbantur, dum ipsi incolae toruis oculis secreta inuicem communicabant. Nihil prosperum aut florens effictum erat praeter instrumenta et arma. Cultri tamen securesque in cultrarii officina acuti et nitidi erant, mallei ferrarii graues, arma apud armorum fabrum venalia ad caedem parata. Saxa quibus via strata erat, pedibus infesta multisque caeni atque aquae lacunis plena, nullas ad ambulandum oras separatas habebant, sed ad ipsorum ostiorum limina abrupte desinebant.

Canalis, quo id compensaretur, media via decurrebat, si quando omnino decurrebat; id autem non nisi post ingentes imbres accidebat, et tum, variis ac miris anfractibus, saepe in ipsa domicilia irruebat. Supra vias, longis interuallis, singulae lucernae rudi fune trocleaque suspensae pendebant. Nocte, cum lucernarius eas demisisset, accendisset, iterumque sustulisset, quasi lucus ex languidis flammulis compositus supra capita misere fluctuabat, non secus ac si in alto mari pendulae agitarentur. Re vera in alto mari erant: nauis enim et qui in ea vehebantur imminentis tempestatis periculo tenebantur.

Nam tempus venturum erat quo illae macilentae regionis effigies, velut ad aues terrendas in agris positae, otio fameque confectae, tam diu lucernarium spectassent vt artem eius emendandam sibi proponerent, atque iisdem funibus trocleisque homines suspensos in sortis suae tenebris, velut dira quaedam lumina, fulgere facerent. Sed id tempus nondum aduenerat; et quicumque per Galliam ventus spirabat, frustra pannos illarum effigierum quatiebat: aues enim pulchris pennis et cantu insignes nullum inde periculi signum accipiebant.

Taberna vinaria in angulo duarum viarum sita erat, ceteris plerisque tabernis cultu atque apparatu praestantior. Eius dominus in limine steterat, thorace breui flauo bracisque viridibus indutus, spectans certamen illud de vino perdito. «Ad me nihil pertinet,» inquit, vmeris vltimo quodam motu sublatis. «Qui e foro vinum attulerunt dolium fregerunt. Aliud igitur afferant.»

Tum forte conspecto proceriore illo ioculatore, qui inscriptionem suam in pariete scribebat, ex altera viae parte eum appellauit:

«Heus tu, Gaspar, quid istic agis?»

Ille rem quam pro ioco fecerat magna cum significatione digito ostendit, vt talium hominum mos saepe fert. Sed iocus scopum plane non attigit, quod iisdem hominibus non minus saepe accidere solet.

«Quid hoc? Num inter insanos recipiendus es?» inquit caupo, via transmissa; deinde luti pugillum de terra sustulit et inscriptionem eo oblinens deleuit. «Quid tibi vis, vt in publico scribas? Dic mihi, tu: nullusne alius locus est vbi eiusmodi verba scribas?»

Inter haec increpantis verba manum puriorem, siue casu siue consulto, super pectus ioculatoris deposuit. Ille sua manu eam percussit, tum leui saltu in sublime elatus ita decidit vt saltatoris quendam habitum ridicule fingeret; calceum interea maculatum vno pede excusserat atque manu sublatum protendebat. Ioculator ille tum maxime rem ipsam spectare videbatur, adeo quidem vt calliditate paene lupum aequaret.

«Indue, indue calceum,» inquit alter. «Vinum vinum esse dicito, nec vltra progrediare.» His monitis, manum luto infectam in vestem illius, qualiscumque erat, consulto detersit, quasi qui propter eum se inquinasset; deinde viam iterum transiit ac tabernam intrauit.

Hic tabernae dominus vir erat annorum circiter triginta, ceruice taurina, habitu militari; acris quoque animi fuisse videbatur. Nam, quamquam acerbe frigus vrgebat, pallium non induebat, sed super vmerum abiectum gerebat. Manicas etiam subduxerat, vt fusca bracchia ad cubitos vsque nuda essent. Ne caput quidem alia re tegebat quam suis capillis nigris, breuibus, crispe tortis. Toto habitu fuscus erat, oculis egregiis, inter quos amplum erat spatium, fiduciam quandam prae se ferens.

Vultus eius in vniuersum hilaritatem quandam prae se ferebat, sed eodem tempore inexorabilem animi constantiam; apparebat enim vir propositi tenax et voluntate firmus. Talem in angusto itinere, praecipitiis vtrinque imminentibus, aduersum te concitatum conuenire nolles: nulla quippe vi ab instituto cursu auerti poterat.

Domina Defargia, vxor eius, post tabernae mensam sedebat cum maritus intrauit. Femina erat corporis plenioris, eiusdem fere aetatis, oculis tam vigilantibus vt tamen in rem vllam intendere raro viderentur, manu magna multis grauibusque anulis ornata, vultu constanti, lineamentis firmis, moribus mire compositis. Erat in ea nescio quid quo facile suspicari posses eam, in rationibus quibus praesidebat, non saepe sibi ipsi fraudi esse solitam.

Quoniam frigoris impatiens erat, pellibus se circumdederat et amplum palliolum coloribus viuidis circa caput conuoluerat; nec tamen grandes

inaurium circulos celauerat. Opus laneum, quod acubus nectebat, ante eam positum erat; sed paulisper deposuerat, vt dentiscalpio dentes purgaret. Hoc occupata, cubito dextro sinistra manu sustentato, nihil dixit vbi maritus ingressus est, sed leuissimam tussiculam edidit.

Illud vna cum superciliis atris, quae supra dentiscalpium vix lineae latitudine sustulit, marito satis significauit expedire vt per tabernam oculos circumferret, num quis nouus hospes interea aduenisset dum ipse trans viam abesset.

Itaque caupo oculos huc illuc circumtulit, donec in virum aetate prouectiorem et puellam in angulo sedentes inciderunt. Aderant et alii: duo chartis lusoriis ludebant, duo tessellis oblongis punctisque signatis; tres prope mensam stabant, tenuem vini portionem quam diutissime protrahentes. Dum caupo pone mensam transibat, animaduertit virum seniorem puellae vno aspectu significare: «Hic est quem quaerimus.»

«Quid, malum, in hac sentina agitis?» apud se murmurauit Defargius. «Non noui vos.»

Simulauit tamen se duos aduenas non vidisse, et sermonem cum tribus illis ad mensam bibentibus instituit.

«Quid agitur, Iacobe?» ex tribus vnus Defargium interrogauit. «Num omne vinum effusum deuoratum est?»

«Ne gutta quidem superest, Iacobe,» respondit Defargius.

Vbi nomen hoc inter eos commutatum est, domina Defargia, dentiscalpio dentes purgans, alteram minutissimam tussiculam edidit atque supercilia tantundem rursus sustulit.

«Non saepe fit,» inquit alter ex tribus ad Defargium conuersus, «vt multae ex his miseris pecudibus gustum vini nouerint, aut quicquam praeter panem atrum mortemque degustent. Nonne ita est, Iacobe?»

«Ita est, Iacobe,» Defargius respondit.

Cum nomen idem iterum inter eos commutatum esset, domina Defargia, dentiscalpio summa tranquillitate adhuc vtens, aliam tenuissimam tussiculam dedit ac supercilia tam paulum quam antea erexit.

Tum tertius ex illis, poculo iam vacuo deposito et labris crepitantibus, sententiam suam protulit.

«Heu, tanto peius! Amarum profecto saporem misera haec pecora semper in ore habent, vitamque duram agunt, Iacobe. Num fallor, Iacobe?»

«Minime falleris, Iacobe,» respondit Defargius.

Hoc tertio nominis commercio peracto, domina Defargia dentiscalpium reposuit, superciliis nihil demissis, atque in sede sua paulum commota est, ita vt vestis leniter streperet.

«En! Ita est!» maritus submissa voce dixit. «Domini, haec vxor mea est!»

Tres illi pileos capiti detraxerunt, amplis singuli gestibus dominam Defargiam salutantes. Illa capite modice inclinato et oculis celeriter in eos coniectis salutationem accepit. Deinde, quasi nihil curans, tabernam oculis pererrauit; tum opus laneum acubus rursus nectendum sumpsit ac summa animi tranquillitate, vt videbatur, in illo tota defixa est.

«Domini,» inquit maritus, qui vultum vxoris diligenter obseruauerat, «fausta vobis dies sit. Cubiculum illud supellectile simplici, vt caelibi conuenit, instructum, quod videre voluistis et de quo me foras exeunte quaerebatis, in quinto tabulato est. Ostium scalarum ad paruam aream ducit, hic prope ad sinistram,» atque manu locum demonstrauit, «iuxta tabernae meae fenestram. Sed, quantum memini, vnus vestrum iam eo ascendit atque viam ceteris demonstrare potest. Valete, domini!»

Vino persoluto illi discesserunt. Defargius vxorem suam lanam acubus nectentem oculis adhuc obseruabat, cum senior ille e suo angulo accessit, petens vt paucis verbis se audiret.

«Libenter, domine,» respondit Defargius; atque vna cum eo tacitus ad ostium processit.

Breuissimus quidem, sed certis ac grauibus verbis habitus eorum sermo fuit. Vix prima verba prolata erant cum Defargius quasi perculsus omnem animum ad rem attendit. Nondum minutum temporis spatium praeterierat cum capite adnuens foras abiit. Tum vir senior puellae signo dato eam secum duxit; ambo exierunt. Domina Defargia interim digitis agilibus lanam acubus nectebat, superciliis immobilibus, nec quicquam videre videbatur.

Iaruisius Lorrius et virgo Manetta, ita e taberna egressi, Defargium conuenerunt apud ianuam ad quam modo tres illos direxerat. Ad illam ianuam per areolam angustam, tenebrosam, foetore grauem aditus patebat; communis erat introitus ingentis aedificii in quo magna hominum multitudo habitabat. In obscuro illo vestibulo testaceis laterculis strato, vnde scalae aeque obscurae eodemque modo stratae ascendebantur, Defargius vno genu nixus manum filiae veteris domini sui ad oscula admouit.

Mite erat officium, sed minime miti modo praestitum: mira enim paucis momentis in homine mutatio acciderat. Nihil iam hilaritatis nec apertae frontis in vultu supererat; vir factus erat tectus, iratus, periculosus.

«Altissime ascendendum est; nec facilis via. Lente igitur initium facere satius est,» inquit Defargius voce seuera ad Lorrium, cum scalas ascendere coepissent.

«Solusne est?» susurrauit Lorrius.

«Solus! Deus illi opituletur! Quis enim cum eo esse deberet?» submissa voce respondit Defargius.

«Semperne igitur solus est?»

«Ita.»

«Sua voluntate?»

«Sua necessitate. Qualis erat cum primum eum vidi, postquam illi me repererant atque interrogauerant num eum apud me reciperem, monuerantque vt, si meam salutem caram haberem, rem clam tenerem; talis etiam nunc est.»

«Adeone mutatus est?»

«Mutatus!»

Hic caupo substitit, parietem manu percussit atque dirissimam imprecationem inter dentes effudit. Nulla aperta responsio tam vehemens esse potuisset. Quanto altius Lorrius cum duobus comitibus ascendebat, tanto grauior animus eius fiebat.

Tales scalae cum omnibus sordibus quae eas comitabantur, in vetustioribus Parisiis magisque frequentatis vicis, nostris quoque temporibus satis infestae essent; tum vero insuetis sensibus, qui ad tantam foeditatem nondum obduruerant, prorsus intolerabiles erant. Vnumquodque exiguum habitaculum in illo ingenti atque foedo aedificio, velut in alueari, id est vnum aut plura cubicula quorum ostia ad communes scalas patebant, suum sordium aceruum in suggestu ante ipsam ianuam relinquebat, praeter ea quae per proprias fenestras foras abiciebantur.

Ex hac corruptarum rerum mole, cui neque modus neque spes remedii erat, tanta aeris pestilentia oriebatur vt ipsum spiritum inficeret, etiamsi paupertas atque omnium necessariarum rerum inopia suos inuisibiles vapores non adiunxissent. Vtraque autem causa coniuncta aerem paene intolerabilem efficiebat. Per tantam illuuiem et putorem, angusto et praerupto scalarum aditu, quasi per puteum sordibus venenoque plenum, ascendendum erat. Lorrius, cum ipse animo perturbatus esset atque

puellam singulis momentis magis commoueri videret, bis respirandi causa substitit.

Vtroque loco, vbi quiescebant, misera quaedam fenestra clathris ferreis munita erat, per quam quidquid adhuc purioris aurae remansisset effugere, omnes vero corrupti et morbidi vapores intrepere videbantur. Per ferratas craticulas, rubigine exesas, non tam oculis quam quodam quasi gustu cognosci poterat quam foede vicina aedificia inter se confusa essent. Nihil autem quod infra summos apices duarum turrium aedis Mariae Virginis aut propius conspiceretur vllam spem salubris vitae aut honestioris animi ostendebat.

Tandem ad summum illarum scalarum peruenerunt, et tertium constiterunt. Sed alia scala, prioribus angustior praeruptiorque, adhuc ascendenda erat, antequam ad supremum sub tecto cenaculum perueniri posset. Defargius paulo semper antecedebat, semperque ex ea parte qua Lorrius ibat, quasi vereretur ne puella quidquam ab eo quaereret. Hic conuersus, loculos pallii quod vmero gestabat diligenter scrutatus, clauem protulit.

«Ergone ianua claue obserata est, amice?» miratus quaesiuit Lorrius.

«Ita sane,» tristi vultu respondit Defargius.

«Necessariumne putas miserum illum virum tam diligenter segregatum custodire?»

«Necessarium puto clauem in sera circumagere.» Haec propius ad aurem Lorrii susurrauit, superciliis terribiliter contractis.

«Quam ob rem?»

«Quam ob rem! Quia tam diu inclusus vixit, vt, si ostium apertum relinqueretur, pauore corriperetur, fureret, se ipsum discerperet, moreretur, aut nescio quod aliud sibi malum inferret!»

«Potestne hoc fieri?» exclamauit Lorrius.

«Potestne hoc fieri!» amarissime verba repetiuit Defargius. «Ita vero. O quam praeclarus mundus est, in quo talia fieri possunt, et alia multa eiusdem generis non modo fieri possunt, sed etiam fiunt, fiunt, intellegisne? sub illo caelo, singulis diebus! Viuat Diabolus! Pergamus.»

Tam demissa voce hic sermo habitus erat vt ne vnum quidem verbum ad aures puellae peruenisset. Verumtamen iam tanto animi motu tremebat, vultu tantam anxietatem, praesertim autem tam ingentem metum atque terrorem ostendebat, vt Lorrius necesse esse putaret pauca verba ad eam confirmandam dicere.

«Animum adde, cara virgo, animum adde! Negotium est! Quod grauissimum est, breui praeterierit. Tantummodo huius cubiculi limen transire oportet; tum quod pessimum est praeterierit. Deinde omnia bona quae ei affers, omnis leuatio, omnis felicitas quam ei redditura es, initium capient. Sine hunc bonum amicum nostrum altero ex latere te sustinere. Optime, amice Defargi. Age nunc! Negotium, negotium!»

Lente ac sine strepitu ascenderunt. Breues erant hae vltimae scalae, itaque cito in summum locum peruenerunt. Ibi autem subito conuerso scalarum itinere tres viros conspexerunt, capitibus artissime coniunctis iuxta quandam ianuam demissis, qui per rimas et foramina parietis studiose in cubiculum introspiciebant. Hi, audito prope pedum sono, conuersi atque erecti apparuerunt tres illi eiusdem nominis potatores, quos in taberna reliquerant.

«Eos prae improuiso aduentu vestro oblitus eram,» explicauit Defargius. «Abite, boni viri; hic nobis negotium est.»

Tres illi praeter eos elapsi taciti descenderunt.

Cum nullum aliud ostium in illo tabulato esse videretur, et Defargius, postquam soli relicti sunt, recta ad hanc ianuam iret, Lorrius, non sine ira, submissa voce eum interrogauit:

«Num dominum Manettum hominibus quasi spectaculum exhibes?»

«Exhibeo, quo modo vidisti, paucis quibusdam delectis.»

«Rectene id facis?»

«Recte me facere puto.»

«Qui sunt isti pauci? Qua ratione eos eligis?»

«Eligo eos qui veri viri sunt et meo nomine appellantur—mihi enim Iacobus nomen est—quibus haec visio profutura sit. Satis dictum. Tu autem Anglus es: id aliud est. Nunc, quaeso, paululum hic subsistite.»

Manu signo dato ne sequerentur, se inclinauit atque per rimam parietis introspexit. Mox capite erecto bis terue ianuam percussit, nulla, vt apparebat, alia causa quam vt sonitum intus audirent. Eodem consilio ter quaterue claue ostium stridulo sono perstrinxit, priusquam eam non satis commode in seram immisisset atque quam grauissime circumegisset.

Ianua sub manu eius lente introrsus aperta est. Defargius in cubiculum intuitus pauca verba dixit; vox tenuis aliquid respondit. Neuter plus quam vnam fere syllabam protulisse poterat.

Tum per vmerum retro respexit et illis vt introirent manu significauit. Lorrius puellam medio corpore firmiter bracchio complexus est eamque sustinuit: sensit enim eam paene concidere.

«Ne-ne-negotium, negotium!» hortabatur, lacrima in gena perlucente quae minime ad negotia pertinebat. «Ingredimini, ingredimini!»

«Id vereor,» respondit illa, toto corpore tremens.

«Id? Quidnam?»

«Illum dico. Patrem meum.»

Cum miserabilis puellae condicio et nutus ducis tantopere Lorrium commouissent vt paene quid ageret nesciret, bracchium eius, quod in vmero suo tremebat, circum collum sibi imposuit; ipsam paulum sublatam in cubiculum festinanter induxit. Iuxta limen sedere eam fecit, atque ad se haerentem sustinebat.

Defargius clauem e sera exemit, ianuam clausit, intrinsecus obserauit, clauem iterum extraxit eamque manu tenuit. Haec omnia certo ordine fecit, quam maximo potuit aspero atque ingrato strepitu. Denique certo et menso gradu ad fenestram per cubiculum processit; ibi constitit et se conuertit.

Supremum illud sub tecto cubiculum, quod ad ligna focis destinata aliaque eiusmodi recondenda exstructum erat, obscurum atque caliginosum iacebat. Nam fenestra, in fastigio tecti aperta, ostium potius erat, supra quod parua machina ad onera ex via subuehenda posita erat; vitro carebat et medio discrimine in duas partes claudebatur, qualia in Gallia pleraque ostia construuntur. Ne frigus intraret, altera pars arcte clausa erat, altera vix paululum patebat.

Tam exigua per hanc aperturam lux admittebatur vt qui primum introisset vix quicquam discernere posset; nec quisquam nisi diuturna consuetudine assuefactus opus accuratam manuum diligentiam requirens in talibus tenebris perficere didicisset. Attamen tale ibi opus exercebatur. Nam vir canis capillis, tergo ad ianuam verso, vultu ad fenestram, apud quam caupo illum contemplabatur, humile scamnum occupabat; pronus in opus intentissime incumbebat et calceos faciebat.

CAPVT VI · SVTOR

«Salue!» inquit Defargius, demissum illud canum caput intuens, quod super opus sutorium pronum erat.

Caput paulisper sublatum est, et vox admodum tenuis, velut e longinquo veniens, salutationi respondit:

«Salue!»

«Video te etiamnunc operi diligenter incumbere.»

Longo silentio interiecto, caput iterum paulisper erectum est, voxque respondit: «Ita—laboro.» Tum vero oculi lassi atque maesti interrogantem aspexerant, priusquam vultus iterum demitteretur.

Vocis exilitas et miserabilis erat et horrenda. Neque corporis imbecillitas sola eam extenuauerat, quamquam custodia diuturna victusque asper haud dubie aliquid ad id attulerant. Illud maxime lugendum erat, quod solitudo longaque sermonis desuetudo vocem ita attenuauerant. Velut extremus atque tenuissimus vocis olim emissae sonus resonabat. Adeo omnis vitae vigor omnisque humanae vocis sonoritas ab ea recesserat, vt idem auribus accideret quod oculis, si colorem quondam pulcherrimum in tenuem atque exstinctam maculam euanuisse cernerent.

Tam demissa atque compressa erat, vt e terrae visceribus vox exire videretur; tam aperte hominem spe omni destitutum ac perditum significabat, vt viator fame confectus, diuturno per deserta errore lassus, eadem voce domus amicorumque memor fuisset, priusquam moriturus procumberet.

Aliquot minuta ille sine verbo operi incubuerat; tum oculi illi lassi atque maesti iterum sublati sunt, neque studio neque curiositate commoti, sed hebeti quadam, quasi vsu ipso nata, praesensione: ille enim quasi praesagiebat locum, vbi solus quem adesse sciebat hospes constiterat, nondum vacuum esse.

«Volo,» inquit Defargius, qui a sutore oculos non auerterat, «paulo plus lucis huc admittere. Poterisne id ferre?»

Sutor opere intermisso, quasi auscultaret, vacuo obtutu primum in solum ad alterum latus, deinde ad alterum respexit; tum oculos ad ipsum qui loquebatur sustulit.

«Quid dixisti?»

«Poterisne paulo plus lucis ferre?»

«Ferre debebo, si immiseris.» In verbo debebo leuissimam quandam vocis intentionem adhibuit.

Ea ostii pars quae iam patebat paulo latius aperta est atque eo statu firmata. Latus lucis radius in cenaculum incidit et opificem ostendit, calceo nondum perfecto super genua posito, in medio opere subsistentem. Pauca eius instrumenta vilia variaque corii fragmenta ad pedes atque in scamno iacebant. Barba illi erat candida, inaequaliter resecta sed non admodum longa; vultus cauus, oculi mirum in modum lucidi.

Faciei macies atque cauitas effecissent vt oculi sub superciliis adhuc nigris interque capillos albos passim horrentes magni viderentur, etiamsi natura exigui fuissent. Sed natura quoque magni erant, atque praeter modum magni apparebant. Lacerae tunicae partes, sordido flauoque colore infectae, circa collum hiabant atque corpus confectum et exsiccatum ostendebant.

Tam ipse quam eius vetus tunica e crasso linteo, tibialia laxa reliquaeque miserae vestium laciniae, postquam diu a directo solis lumine liberoque aere remoti erant, adeo vnum eundemque hebetem colorem membranae flauescentis contraxerant, vt vix discerneres quid corporis, quid vestium esset.

Manum inter oculos et lucem sustulerat, cuius ipsa ossa translucere videbantur. Sic sedebat, intentis at inanibus oculis, opere intermisso. Numquam hominem ante se adstantem aspiciebat, quin prius in solum hinc, deinde illinc spectauisset, quasi exoleuisset ei consuetudo sonum cum loco vnde veniret coniungendi; neque vmquam loquebatur quin prius ita oculis vagatus esset et, dum vagaretur, quid dicturus esset oblitus.

«Hodie istud calceorum par confecturus es?» quaesiuit Defargius, Lorrio signo dato vt propius accederet.

«Quid dixisti?»

«In animo habes hodie istud calceorum par perficere?»

«Non dixerim me id certo constituisse. Ita fore puto. Nescio.»

Interrogatio tamen eum operis admonuit; itaque iterum se ad illud inclinauit.

Lorrius tacitus accessit, filia prope ianuam relicta. Cum minutam vnam alteramue iuxta Defargium stetisset, sutor caput sustulit. Nullam admirationem prae se tulit quod alterum hominem ibi conspexerat; sed, dum eum intuebatur, digiti vnius e manibus eius trementes ad labra errauerunt—labra autem vnguesque eodem pallido plumbei coloris erant —mox manus ad opus recidit, atque ipse super calceum iterum incuruatus est. Nec obtutus nec motus nisi momento durauerunt.

«Habes, vt vides, qui te visat,» inquit Defargius.

«Quid dixisti?»

«Adest qui te visat.»

Sutor, vt ante, caput sustulit, manu tamen ab opere non sublata.

«Age!» inquit Defargius. «Hic dominus calceum bene factum, simul ac viderit, facile dignoscit. Ostende ei calceum cui nunc operam das. Accipe, domine.»

Lorrius calceum manu accepit.

«Dic huic domino et cuius generis calceus sit et quo nomine is qui eum fecit appelletur.»

Diutius quam solebat conticuit sutor antequam responderet:

«Oblitus sum quid a me quaesiueris. Quid dixisti?»

«Rogaui num calceum ipsum huic domino describere posses.»

«Calceus est muliebris; calceus puellae ad ambulandum aptus. Hodierno more factus est. Ego illum morem numquam vidi; exemplar tamen in manibus habui.» Calceum leuiter oculis perstrinxit; quaedam parua atque fugax operis sui gloriatio in vultu eluxit.

«Quo autem nomine artifex appellatur?» inquit Defargius.

Cum iam nihil operis manibus teneret, articulos digitorum dextrae in cauum sinistrae imposuit, deinde articulos sinistrae in cauum dextrae; tum manu mentum barbamque perfricuit, atque hanc motuum vicissitudinem nullo temporis interuallo repetebat. Eum ab illa animi aberratione, in quam post singula verba semper delabebatur, reuocare non minus difficile erat quam hominem viribus plane exhaustum ex animi defectione excitare, aut spiritum morientis, spe alicuius indicii eliciendi, fugientem retinere.

«Nomenne meum quaesiuisti?»

«Sane quaesiui.»

«Centum quinque, Turris Septentrionalis.»

«Nihilne aliud?»

«Centum quinque, Turris Septentrionalis.»

Tum sono quodam lassitudinis pleno, qui nec suspirium erat nec gemitus, ad opus se rursus inclinauit, donec silentium iterum interpellatum est.

«Non igitur artem sutoriam antea quaestus causa exercebas?» quaesiuit Lorrius, in vultum eius constanter intuens.

Oculi illi maesti ac defessi ad Defargium se conuerterunt, quasi ad eum interrogationem remittere cuperent. Cum inde nullum auxilium veniret, ad humum deiecti, tum ad interrogantem redierunt.

«Artem sutoriam quaestus causa exercebam? Minime; non eram sutor. Ego—ego hic didici. Ipse me docui. Petiui vt mihi liceret—»

Rursus animo euagatus est, et per complura etiam minuta easdem manuum vicissitudines ordinatis motibus repetebat. Tandem oculi lente ad vultum, a quo aberrauerant, redierunt; in quo cum constitissent, subito commotus sermonem repetiuit, velut is qui recens e somno excitatus ad rem superiore nocte actam reuertatur.

«Petiui vt mihi hanc artem discere liceret; quod post longum demum tempus magna cum difficultate impetraui. Ex eo tempore calceos facio.»

Cum manum ad recipiendum calceum sibi ademptum tenderet, Lorrius, vultum eius eodem intentissimo obtutu contemplans, dixit:

«Domine Manette, nihilne mei recordaris?»

Calceus in terram delapsus est; ille vero immobilis sedens interrogantem defixis oculis spectabat.

«Domine Manette,» inquit Lorrius, manum in Defargii bracchium imponens, «nihilne huius viri recordaris? Aspice eum; aspice me. Num vetus argentarius, num antiqua negotia, num antiquus famulus, num priora tempora tibi in mentem veniunt, domine Manette?»

Dum captiuus ille tot annorum modo Lorrium, modo Defargium fixo obtutu contemplaretur, vestigia quaedam iam diu deleta mentis olim acris et operosae in media fronte sensim per densam illam caliginem, quae in eum inciderat, emergere videbantur. Mox rursus obscurata sunt; languidiora facta sunt; euanuerunt. Sed aliquando apparuerant.

Ac tam accurate idem animi motus in venusto puellae vultu expressus est—illius quae secundum parietem sensim progressa eo peruenerat vnde patrem videre posset, atque ibi stabat eum contemplans, manibus primum metu misericordiaque sublatis, fortasse etiam vt eum arcerent ipsumque aspectum prohiberent, nunc autem ad eum porrectis, auiditate trementibus, vt faciem illam vmbrae similem in calidum iuuenile pectus reciperent atque amore suo ad vitam spemque reuocarent—tam plane,

inquam, idem motus, sed vehementioribus notis, in eius pulchro vultu relucebat, vt lux quaedam e patris vultu in filiae vultum transeundo ferri videretur.

Interea veteres tenebrae eum rursus occupauerant. Duos viros minus minusque attente spectabat, oculique, tristi mentis obliuione ad humum relapsi, circum eum more solito vagabantur. Postremo longo et profundo suspirio edito, calceum sustulit atque opus repetiuit.

«Agnouistine eum, domine?» susurrauit Defargius.

«Agnoui; per breuissimum quidem temporis punctum. Primo nihil prorsus sperandum esse putabam; sed vultum quem olim tam bene noueram paulisper haud dubie conspexi. Tace! Longius recedamus. Tace!»

Puella a pariete ad ipsum prope scamnum in quo sedebat accesserat. Horrendum quiddam in ea tanta rerum praesentium obliuione inerat: non sentiebat adesse eam quae porrecta manu corpus eius attingere posset, dum ipse operi incubaret.

Ne verbum quidem dictum est, ne minimus quidem strepitus editus. Illa velut spectrum iuxta eum stabat; ille in opus suum inclinatus incumbebat.

Tandem ei opus fuit instrumentum quod manu tenebat deponere ac pro eo cultellum sutorium sumere. Cultellus autem ab eo latere iacebat quod puellae oppositum erat. Iam eum sustulerat iterumque operi incumbere parabat, cum oculis extremam puellae vestem deprehendit. Oculos erexit et vultum eius conspexit. Duo spectatores protinus prosiluerunt; sed illa nutu manus eos repressit. Neque enim, quamquam ipsi timebant, metuebat ne eam cultello feriret.

Terribili quodam obtutu eam contemplatus est; tum labra post aliquantum temporis verba quaedam formare coeperunt, nullo tamen sono edito. Paulatim, inter crebros anxiosque anhelitus, haec eum dicere audiuerunt:

«Quid hoc est?»

Lacrimis per genas fluentibus, duas manus ad labra admouit, easque osculata quasi ad eum oscula misit; deinde manibus ad pectus complicatis velut caput eius afflictum ibi recumbere fecit.

«Non es filia custodis carceris?»

Illa suspirans: «Non sum,» respondit.

«Quae es igitur?»

Nondum voci suae confisa, in scamno iuxta eum consedit. Ille corpus retro subduxit, sed puella manum in bracchio eius posuit. Tum insolitus

quidam tremor eum perculit et per totum corpus manifesto cucurrit; cultellum sensim deposuit, et sedens in eam intuebatur.

Aurei eius crines, quos longis cincinnis gestabat, festinanter retro reiecti per ceruicem descendebant. Ille manum paulatim admouens vnum e cincinnis sustulit atque inspexit. Sed in ipso motu mens iterum aberrauit; alio profundo suspirio edito, calceos facere repetiuit.

Nec diu perseuerauit. Puella, bracchio eius dimisso, manum in vmerum imposuit. Quam ille bis terue dubitans contemplatus est, quasi exploraret num reuera ibi esset; tum opus deposuit, manum ad collum retulit et funiculum nigrore infectum, cui panniculus complicatus adligatus erat, detraxit. Hunc super genu diligenter explicuit; intus pauculi capilli inerant: non plus quam vnus aut duo aurei crines longiores, quos olim circa digitum suum conuoluerat.

Iterum crines puellae manu cepit eosque propius inspexit. «Iidem sunt. Quo modo fieri potest? Quando fuit? Quomodo factum est?»

Cum in fronte eius attentus ille animi conatus rediret, quasi animaduertit eundem etiam in fronte puellae apparere. Eam ad lucem totam conuertit et contemplatus est.

«Illo die, cum noctu ex domo arcessitus sum, illa caput in vmero meo reclinauerat. Timebat illa ne abirem, cum ego nihil timerem. Cum in Turrim Septentrionalem deductus essem, hos crines in manica mea haerentes inuenerunt. 'Hosne mihi relinquere vultis? His quidem corpore effugere non possum; animo fortasse potero.' Haec verba dixi. Probe eorum memini.»

Verba illa prius labris saepius effinxit quam voce proferre valuit. Vbi tandem ea enuntiauit, quamquam lente loquebatur, singula tamen apte inter se cohaerebant.

«Quo modo hoc factum est? Tu-ne illa eras?»

Duo spectatores, cum subito horrenda quadam vi in eam conuersus esset, rursus prosiluerunt. Illa tamen in manibus eius quietissima permansit, id solum submissa voce dicens: «Obsecro vos, boni viri, ne propius accedatis, ne verbum dicatis, ne vos moueatis!»

«Audite!» exclamauit ille. «Cuius ista vox fuit?»

Haec clamans manus ab ea retraxit, atque in suos canos capillos immisit eosque furore quodam distraxit. Mox impetus ille, sicut omnia in eo praeter sutorium opus, exstinctus est; panniculum suum rursus complicauit et in sinu recondere conatus est; puellam tamen spectare perseuerabat et caput maeste quatiebat.

«Non, non, non! Nimis iuuenis es, nimis florens. Fieri non potest. Vide qualis hic captiuus sit. Non hae sunt manus quas illa norat; non hic vultus quem illa nouerat; non haec vox quam illa vmquam audiuit. Non, non. Illa fuit—et ille fuit—ante longos illos Turris Septentrionalis annos, quasi multis abhinc saeculis. Quod tibi nomen est, mi angele benignissime?»

Mitioribus eius verbis ac vultu confirmata, filia ad genua patris procubuit, manus supplices in pectore eius imponens.

«O domine, alio tempore cognosces nomen meum, quae mater mea fuerit, quis pater, quoque modo nihil vmquam de acerba, tam acerba vtriusque fortuna nouerim. Sed nunc ea narrare non possum, neque hoc loco. Hoc vnum hic atque hoc tempore dicere mihi licet: oro te vt me attingas atque mihi bene preceris. Osculare me, osculare! O carissime, carissime!»

Frigidum illud canum caput aureis eius radiantibus crinibus immiscebatur, qui illud fouebant et illustrabant quasi ipsa Libertas lucem suam in eum effudisset.

«Si in voce mea—nescio quidem an ita sit, sed spero—si quidquam audis quod vocem illam referat, quae olim auribus tuis suauissimus cantus erat, fle, fle! Si, hos crines contingens, aliquid sentis quod dilecti capitis memoriam reuocet, quod in pectore tuo, cum iuuenis liberque esses, olim requieuerat, fle, fle! Si, cum domum tibi innuo quae nos manet, in qua omni officio atque fideli ministerio tibi adero, memoriam excito domus iam pridem desertae, dum cor tuum miserum desiderio tabesceret, fle, fle!»

Arctius eum collo amplexa, in pectore suo vt infantem leniter huc illuc mouebat.

«Si, cum tibi dico, carissime, cruciatus tuos iam finitos esse meque venisse vt te ex his aerumnis eripiam, nos in Angliam profecturos vt ibi tandem pace atque otio fruamur, memoriam vitae tuae, quae tam multis prodesse potuisset, misere perditae excito, simulque patriae nostrae Galliae quae tam inique aduersum te egit, fle, fle! Quod si, cum nomen meum tibi dixero atque de patre meo viuo matreque mortua narrauero, intelleges me patri venerando ad genua procumbere veniamque petere debere, quod non totos dies pro eo certauerim nec totas noctes vigilando flendoque egerim—quippe cum miserae matris caritas eius tormenta a me celauisset—fle, fle! Pro illa igitur et pro me fle! Vos autem, viri optimi, Deo gratias agite! Sentio sacras eius lacrimas in vultum meum cadere, singultusque cor meum ferire. O aspicite! Deo pro nobis gratias agite, gratias agite!»

Ille in amplexum filiae delapsus, vultum in eius pectus demiserat. Adeo commouens, adeo tamen propter immanem iniuriam aerumnasque quae antecesserant horrendum erat spectaculum, vt duo spectatores facies manibus obtegerent.

Diu in obscuro cenaculo nihil silentium turbauerat. Pectus illius, quod crebro anhelitu attollebatur, corpusque singultibus concussum iam pridem conquieuerant in ea quiete quae omnes tempestates excipit—quasi mortalibus imago illius quietis atque silentii, quibus ipsa tempestas, quam vitam appellamus, tandem sedanda est. Tum duo viri accesserunt vt patrem filiamque e solo attollerent. Ille paulatim in pauimentum prolapsus iacebat, viribus consumptis atque alto quodam torpore oppressus.

Filia iuxta eum sese composuerat, vt caput patris bracchio suo inniteretur; crines autem, super eum demissi, quasi velum inter illum et lucem pendebant.

«Si fieri posset,» inquit illa, sublata ad Lorrium manu, qui, naso saepius emuncto, super eos se inclinabat, «si, eo non perturbato, omnia ita parari possent vt quam primum Lutetia proficiscamur atque ex ipsa hac ianua eum auferamus—»

«Sed cogita, quaeso: estne itineri ferendo idoneus?» quaesiuit Lorrius.

«Idoneior, credo, quam vt in hac vrbe sibi tam terribili diutius maneat.»

«Verum dicis,» inquit Defargius, qui genibus nixus spectabat auscultabatque. «Quin etiam domino Manetto, quacumque de causa, longe melius erit extra Galliam versari. Visne raedam equosque ad mutationes paratos conducam?»

«Ista iam ad negotia pertinent,» inquit Lorrius, subito ad solitum agendi ordinem reuersus; «quae si gerenda sunt, aequum est me ea curare.»

«Tum obsecro vos,» institit virgo Manetta, «vt nos hic relinquatis. Videtis quam placidus iam sit; neque profecto nunc timere potestis ne mihi soli relinquatur. Quid enim timeretis? Si ianuam obseraueritis, ne quis nos interpellet, nihil dubito quin, cum redieritis, tam quietum inuenturi sitis quam nunc relinquitis. Ego certe, quidquid acciderit, vsque ad reditum vestrum eius curam suscipiam; tum sine mora eum hinc auferemus.»

Nec Lorrio nec Defargio consilium admodum placebat; vterque enim maluisset vnum ex ipsis apud patrem filiamque remanere. Sed cum non modo de raeda equisque, verum etiam de tabulis itineris necessariis

prouidendum esset, diesque iam ad occasum vergeret, denique quae agenda essent propere inter se diuiserunt atque ad ea conficienda properauerunt.

Sub vesperum, cum tenebrae iam incumberent, filia caput in duro pauimento iuxta patrem deposuit atque eum vigilans custodiuit. Tenebrae magis magisque increuerunt; ambo immoti iacebant, donec per parietis rimas lux quaedam fulgere coepit.

Omnia Lorrius et Defargius ad iter parauerant; praeter pallia itineraria aliaque vestimenta quibus corpus inuoluerent, panem, carnem, vinum atque potionem coffeae calidam secum attulerant. Defargius haec cibaria lucernamque quam ferebat in scamno sutoris posuit—nihil enim aliud in cenaculo praeter stratum humile erat—deinde cum Lorrio captiuum excitauit atque in pedes stare adiuuit.

Nulla hominum sollertia potuisset occultas eius mentis latebras ex stupore illo perterrito et vacuo, qui vultu apparebat, deprehendere. Sciretne quid accidisset, meminissetne quae ei dicta essent, intellexissetne se iam liberum esse: hae erant quaestiones quas ne acerrima quidem sagacitas soluere potuisset. Conati sunt cum eo colloqui; sed ita perturbatus erat, adeoque tarde respondebat, vt ipsi ea confusione territi statuerent eum interim nullis amplius quaestionibus vexare.

Interdum manus subito ad caput admouebat atque ambabus complectebatur, incerto ac perdito quodam more quem antea nemo in eo viderat. At solus filiae vocis sonus ei aliquid solacii afferre videbatur; quotiens illa locuta esset, semper ad eam se conuertebat.

More hominis qui diu ad obsequium vi coactus parere didicisset, cibum quem porrigebant sumpsit, potionem bibit, pallium ceterasque vestes quas offerebant induit. Libenter passus est filiam bracchium suum bracchio eius inserere, manumque illius vtraque manu accepit nec postea dimisit.

Descendere coeperunt, Defargio lucernam praeferente, Lorrio agmen exiguum claudente. Vix aliquot gradus longarum scalarum maiorum confecerant, cum ille substitit atque in tectum parietesque huc illuc mirabundus oculos coniecit.

«Meministine huius loci, pater mi? Meministine te has scalas ascendisse?»

«Quid dixisti?»

Sed priusquam illa interrogationem repetere posset, ipse quasi repetitam audisset submissa voce respondit:

«Memini? Minime, non memini. Iam tam multum temporis praeteriit.»

Manifestum omnibus erat eum nihil omnino meminisse de itinere quo e carcere ad illam domum deductus erat. Audierunt enim eum secum mussitare: «Centum quinque, Turris Septentrionalis»; cumque circum se oculos versaret, manifestum erat eum quaerere validissimos illius arcis muros quibus tam diu cinctus fuisset.

Vbi in aream interiorem peruenerunt, consuetudine ductus gressum mutauit, quasi pontem mobilem sibi obuiam fore exspectaret. Cum autem nullus pons apparuisset, atque in aperta via raedam opperientem conspexisset, filiae manum dimisit et caput rursus ambabus manibus complexus est.

Nulla turba ad ostium conueniebat; nemo in vllis ex multis fenestris apparebat; ne fortuitus quidem viator in via conspiciebatur. Insolita ibi vastitas atque silentium regnabant. Vna tantum anima viua cerni poterat: domina Defargia, quae postem ianuae innixa fila acu nectebat, nec quicquam videbat.

Iam captiuus raedam conscenderat, filiaque eum secuta erat, cum Lorrius in gradu vehiculi constitit: miser ille enim instrumenta sutoria calceosque nondum perfectos sibi reddi flebili voce poscebat. Statim domina Defargia marito clamauit se ea allaturam; atque ita fila acu nectens e lumine laternae in aream obscuram abiit. Paulo post instrumenta atque calceos detulit et in raedam porrexit; tum continuo ad postem rediit, ibi innixa fila acu nectebat, nec quicquam videbat.

Defargius in aurigae sedem ascendit atque imperauit: «Ad portam vectigalem!» Equorum ductor flagellum insonuit, et raeda sub languidis lucernis supra viam pendentibus strepitu rotarum prouecta est.

Sub iisdem lucernis pergebant, quae in melioribus vicis clarius, in deterioribus obscurius semper lucebant; praeterebant tabernas luminibus claras, laetas turbas, domos vbi coffea venibat splendide illuminatas, theatralium aedium ianuas, donec ad vnam ex vrbis portis peruenerunt. Ibi milites cum laternis in statione stabant. «Tabulas itinerarias ostendite, viatores!» «Ecce, domine praefecte,» inquit Defargius, descendens eumque grauiter paulum in partem ducens, «hae sunt tabulae illius domini, qui cano capite in raeda sedet. Hae mihi vna cum ipso traditae sunt, apud—» Hic vocem demisit; inter milites laternae huc illuc agitatae sunt, et vna earum, manu militis in raedam porrecta, vultum viri cani capitis illustrauit. Oculi autem militis qui laternam porrigebat eum non eo obtutu aspexerunt quo homines quemquam cotidie aut quauis nocte spectare solent. «Bene est. Pergite!» iussit militaris vox. «Vale!» inquit

Defargius. Itaque per breuem seriem lucernarum supra viam pendentium, quarum lumina paulatim languescebant, transgressi sub immensum stellarum nemus euecti sunt.

Sub illo arcu luminum immotorum atque aeternorum, quorum nonnulla adeo ab hac exigua terra distant vt docti homines dubitent num eorum radii hunc mundi punctum, vbi homines agunt patiunturque, etiamnunc attigerint, noctis vmbrae late nigraeque iacebant. Per totum illud frigidum atque inquietum tempus vsque ad auroram, eaedem vmbrae iterum veterem illam quaestionem in aures Iaruisii Lorrii susurrabant. Ille aduersus virum quasi sepultum atque e sepulcro erutum sedebat, secum reputans quae subtiles mentis facultates ei in perpetuum periissent, quae autem restitui adhuc possent.

«Spero tibi cordi esse ad vitam reuocari?»

Et vetus illa responsio redibat:

«Nescio quid dicam.»

CAPVT I · QVINQVE ANNIS POST

Argentaria Tellsoniana ad Portam Templi etiam anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo veteribus institutis pertinaciter adhaerebat. Angustissima erat, obscurissima, foedissima, ad omnem denique vsum incommodissima. Nec vetustas illa in solo aedificio cernebatur: ipsi enim argentariae socii de loci angustia, de tenebris, de deformitate, de omnibus denique incommodis, quasi totidem laudibus, gloriabantur.

Quin his ipsis vitiis ceteris argentariis se praestare gloriabantur, persuasi argentariam suam, si minus reprehensionis mereretur, minus etiam reuerentiae habituram. Neque haec opinio otiosa erat, sed telum quo in argentarias commodius instructas vltro impetum faciebant. Tellsonianae, aiebant, nec spatio ad cubita mouenda nec luce nec ornatu opus esse. Noacio et Sociis fortasse, aut fratribus Snucis, talibus rebus opus esset; Tellsonianae autem, Deo gratias—!

Quiuis ex illis sociis filium suum exheredasset, si de Tellsonianae aedibus instaurandis mentionem fecisset. Qua in re domus cum ipsa gente mire congruebat: nam et illa filios suos haud raro hereditate priuabat, si leges moresue emendare proposuissent, qui, quamquam iam diu pessimi erant, eo ipso venerabiliores habebantur.

Ita factum erat vt Tellsoniana incommoditatis ipsius quasi palmam et summam perfectionem consecuta esset.

Cum ianuam pertinacissime reluctantem, quae tenui quodam crepitu quasi e gutture querebatur, vi tandem aperuisses, duobus gradibus deorsum praecipitatus in ipsam Tellsonianam incidebas; ibi in misera tabernula, duabus tantum exiguis mensis instructa, vix ad te redibas. Senes aetate omnium prouectissimi syngrapham tuam manibus ita tremulis tenebant, vt ea vento agitari videretur, dum subscriptionem ad fenestras obscurissimas inspiciebant. In illas e via Fletensi lutum perpetuo quasi imber aspergebatur; tenebras autem addebant et clathri ferrei et grauis Portae Templi vmbra.

Quod si ipsam Domum conuenire debebas, in posticum quoddam receptaculum, cellae morti damnatorum simile, includebaris, vbi vitam frustra transactam reputares, donec ipsa argentaria, manibus in vestis sinus demissis, adueniret; quam in lugubri illo crepusculo vix oculis cerneres. Pecunia tua e loculis ligneis vetustate et vermibus exesis proferebatur aut in eos condebatur: qui, quotiens aperiebantur aut claudebantur, frustula ligni emittebant, quae naribus faucibusque tuis ingererentur. Chartae nummariae situm redolebant, quasi iam rursus in pannos veteres dilaberentur.

Vasa argentea tua apud vicinas cloacas recondita erant, vbi mala illa consortia breui etiam nitorem honestissimum corrumpebant. Tabulae quibus possessionum tuarum iura continebantur in cellas tutas, ex culinis locisque vasorum lauandorum tumultuarie factas, coniciebantur; ibique tamdiu tabescebant, vt omnis membranarum pinguedo in aerem argentariae quasi absumeretur.

Leuiores arculae, quibus domesticae litterae chartaeque continebantur, in cenaculum superius tollebantur, conuiuio Barmecidarum persimile: mensa ibi epularis ingens semper aderat, cena numquam. Atque in eo loco, etiam anno millesimo septingentesimo octogesimo, primae illae litterae olim ab amica dilecta aut a liberis adhuc paruulis ad te missae modo tandem metu illo liberatae erant, ne ab ipsis capitibus apud Portam Templi publice propositis per fenestras impudenter contemplarentur; quorum in obtutu stupor atque feritas inesse videbantur, quales Abyssinis aut Aschantibus dignae essent.

Sed ea profecto aetate homines morte afficere remedium erat omnibus fere negotiis et artificiis vsitatissimum; neque Tellsoniana inter postremos huius medicinae fautores numerabatur.

Mors est naturae remedium aduersus omnia: cur non idem legum remedium esset? Itaque qui instrumentum falsum confecerat, morte multabatur; qui falsam chartam nummariam in vsum dederat, morte multabatur; qui alienas litteras iniussu aperuerat, morte multabatur; qui quadraginta solidos et sex denarios furatus erat, morte multabatur; qui equum ante Tellsonianam custodiendum acceperat atque cum eo aufugerat, morte multabatur; qui solidum falsum cuderat, morte multabatur. Denique, si crimina omnia velut in musicam scalam digereres, qui tres fere ex quattuor eius vocibus edidissent, capite plectebantur.

Nec vero hoc suppliciorum genere scelera ne minimum quidem minuebantur; immo, si quis rem considerasset, contrarium paene

manifestum erat. Sed singulae causae molestiae, quoad hanc vitam pertinebat, e medio tollebantur, neque quidquam deinceps de iis curandum relinquebatur.

Quin Tellsoniana, vt ceterae ampliores eius temporis argentariae, tot hominum morti causam dederat, vt, si capita eorum qui eius opera supplicio affecti erant in ipsa Porta Templi ordine disposita fuissent, non clam ablata, exiguum illud lumen quod inferius tabulatum accipiebat satis significanti modo prope totum exclusissent.

In Tellsoniana senes prouectissimae aetatis, per armariola et obscura atque angusta receptacula compressi, summa grauitate negotia administrabant. Si iuuenis quis in Londoniensem argentariae domum admittebatur, ilico alicubi occultabatur, donec senex fieret. Velut caseus in tenebris asseruabatur, donec proprium Tellsonianae saporem caeruleumque situm contraxisset. Tum demum spectandus in publicum producebatur, ingentes libros summa cura rimans, braccis ocreisque suis ad ipsam domus grauitatem non nihil ponderis adiciens.

Extra Argentariam Tellsonianam—intus numquam, nisi accersitus—assidue haerebat operarius ad varia negotia paratus, nunc baiulus nunc nuntius, quasi viuum domus insigne. Per horas quibus negotia gerebantur semper aderat, nisi quo missus erat; tum filius, puer duodecim annorum horridus atque patri simillimus, eius vice sedebat. Sciebant omnes Tellsonianam, pro sua grauitate, eiusmodi hominem tolerare.

Semper fere aliquem eius generis hominem argentaria tolerauerat, atque hunc ipsum tempora et casus eo tamquam aestus maris detulerant. Cruncerus cognomen, Gerrius praenomen erat. Hoc alterum in ecclesia parochiali ad Hounsditch, in orientali vrbis parte, acceperat, cum adhuc infans per susceptores suos operibus tenebrarum renuntiauisset.

Locus autem erat priuata Crunceri habitatio in angiportu Ensis Suspensi, in regione Fratrum Alborum; tempus, hora septima cum dimidia matutina, die quodam Martio ventis agitato, anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo. (Ipse Cruncerus, cum annum Domini nominaret, semper «Anna Dominoes» dicebat: quippe qui Christianam aetatem ab inuentione ludi cuiusdam peruulgati numerari crederet, quem femina Anna nomine excogitasset atque suo nomine insigniuisset.)

Aedes Crunceri in vicinia minime suaui erant; neque plus quam duo conclauia habebant, si modo cellula, cui fenestra ex vnica vitri lamina constabat, inter conclauia numerari poterat. Erant tamen omnia satis nitida. Tametsi mane illud Martium ventosum adhuc maturum erat,

cubiculum in quo Cruncerus iacebat iam vndique diligenter elutum erat; inter pocula patinasque ad ientaculum disposita et mensam pineam ponderosam linteum mundissimum et candidum expansum iacebat.

Cruncerus sub stragulo e pannis dissimilibus consuto iacebat, haud secus ac Arlequinus domi suae quiescens. Primo grauiter dormiebat; paulatim vero in lecto huc illuc volui ac velut fluctibus iactari coepit, donec e stragulis tandem emersit, capillis adeo rigidis atque aculeatis vt lintea lecti in lacinias laceraturi viderentur. Tum voce summa indignatione plena exclamauit:

«Di me perdant, nisi rursus idem agit!»

Mulier, cuius cultus modestiam et industriam prae se ferebat, ex angulo vbi genua flexerat tanta trepidatione surrexit, vt nemini dubium esse posset quin de ipsa loqueretur.

«Quid?» inquit Cruncerus, e lecto oculis calceum quaerens. «Iterum igitur idem agis?»

His verbis mane iterum salutato, calceum in mulierem coniecit, velut tertiam salutationem adiciens. Luto autem calceus ille grauissime inquinatus erat: vnde notari licet rem quandam singularem in oeconomia domestica Crunceri. Saepe enim post argentariae horas domum redibat calceis nitidis; mane tamen experrectus eosdem calceos argilla oppletos inueniebat.

«Quid,» inquit Cruncerus, cum calceus metam praeterisset atque alia conuicia pararet, «quid tandem moliris, o Vexatrix?»

«Nihil aliud agebam nisi vt preces dicerem.»

«Preces diceres! Bella mihi femina es! Quid sibi vult ista in genua prolapsio, qua aduersus me precaris?»

«Non aduersus te, sed pro te orabam.»

«Minime! Quod si pro me oras, talem tamen audaciam non feram. Heus, Gerri minor! Praeclaram sane matrem habes, quae precibus id agit vt patri tuo nihil prospere cedat. O matrem obsequentem, fili! O religiosam, puer mi! Procumbit in genua et orat vt panis atque butyrum ab ore vnici sui filii auferantur.»

Gerrius puer, qui sola interula indutus erat, vehementer indignatus ad matrem se vertit, eamque monuit ne sibi proprium victum precibus aboleret.

«Et quanti tandem,» inquit Cruncerus, sibi ipse nescius quam parum sibi constaret, «tu, mulier tibi nimium placens, preces tuas aestimas? Dic tandem pretium quod iis imponis!»

«E corde tantum, Gerri, proficiscuntur. Nec plus quam hoc valent.»

«Non plus quam hoc valent!» repetiuit Cruncerus. «Parui igitur valent. Sed quicquid est, contra me orari nolo, hoc tibi dico. Non sum tam locuples vt id ferre possim. Non patiar furtiuis istis precibus meae fortunae noceri. Si omnino tibi necesse est humi procumbere, pro marito et filio procumbe, non aduersus eos. Si mihi non tam naturae aduersa vxor obtigisset, nec huic misero puero tam naturae aduersa mater, fortasse superiore hebdomade aliquid pecuniae lucratus essem; at nunc precibus oppugnatus, cuniculis suffossus, religiosis denique ambagibus circumuentus in summam calamitatem incidi. Di-i-i me perdant!» inquit Cruncerus, qui inter haec omnia vestimenta induere perrexerat, «nisi ego, inter pietatem istam et alias res exsecrandas, superiore hebdomade in tantam miseriam fraudibus coniectus sum, quantam vmquam pauper aliquis honestus suo labore victum quaerens expertus est! Tu, Gerri minor, indue vestes, puer; dum ego calceos purgo, matrem interdum obserua; si rursus humi procumbere parabit, me voca. Nam ego,» hic vxorem denuo allocutus est, «hoc pacto contra me rem geri non patiar. Tam dissolutus sum quam raeda meritoria vetustate fracta, tam somnolentus quam qui laudanum hauserit; nerui tam vehementer distenti mihi sunt, vt, nisi dolor ipsorum me admoneat, vix discernere possim quid mei corporis sit quid alieni. Et tamen nummorum nihil mihi inde accreuit. Immo suspicor te a mane vsque ad noctem precibus insistere, ne quid in loculis meis accrescat. Id non feram, Vexatrix! Quid nunc respondes?»

Tum vero secum etiam obmurmurabat: «Ita vero! Tu quoque religiosa es! Numquam tu, scilicet, marito et filio tuo aduersaberis! Tu quidem numquam!» His aliisque scintillis acerbae irrisionis, velut ex mola indignationis suae circumacta emissis, Cruncerus ad calceos purgandos et reliqua negotia quibus ad opus se parabat conuersus est.

Interea filius, cui capilli mollioribus adhuc aculeis horrebant et oculi non minus quam patri inter se vicini erant, excubias apud matrem sibi imperatas agebat. Identidem infelicem feminam vehementer terrebat: e paruo enim cubiculo vbi vestes induebat subito prosiliebat et voce compressa clamabat: «Iam te humi proicies, mater! Heus, pater!» Tum falso dato signo iterum intro currebat, risu filio minime digno.

Neque Cruncerus, cum ad ientaculum accessit, placatiore animo erat. Maxime autem irascebatur quod vxor, antequam cibum sumerent, Deo gratias agebat.

«Age nunc, Vexatrix! Quid rursus agis? Iterum illud?»

Vxor exposuit se tantummodo benedictionem a Deo petiuisse.

«Noli!» inquit Cruncerus, circumspiciens quasi timeret ne precibus vxoris panis e mensa repente euanesceret. «Non patiar istis benedictionibus me domo bonisque exui. Nolo cibum e mensa mea precando auferri. Quiesce!»

Oculis vehementer rubentibus, vultu truci atque toruo, velut qui totam noctem in conuiuio minime laeto peruigiliis confecisset, Gerrius Cruncerus ientaculum non tam comedit quam vexauit, super cibum subinde fremens more bestiae quadrupedis in cauea inclusae. Circa horam nonam vultum paulum composuit; quantumque natura permittebat, speciem viri honesti et negotiis idonei induit atque ad diurnum opus profectus est.

Vix tamen illud opus ars quaestuosa appellari poterat, quamuis ipse se «honestum artificem» libentissime diceret. Totam ad quaestum suum pertinentem supellectilem sellula lignea efficiebat, ex sella cui dorsum fractum erat detruncata. Hanc cotidie Gerrius minor, patrem comitatus, ad fenestram argentariae Portae Templi proximam ferebat. Ibi, addito primo straminis manipulo quem ex quolibet vehiculo praetereunte colligere poterant, ne pedes operarii frigore et vmore vexarentur, castra illius diei constituebantur.

In ea statione non minus omnibus in via Fletensi et regione Templi notus erat Cruncerus quam ipsa Porta Templi; atque paene aeque ac illa introrsus intentus spectare videbatur.

Cum ad horam nonam quadrans deesset, satis mature igitur vt senes antiquissimos ingredientes Tellsonianam petaso triquetro salutare posset, Gerrius illo ventoso Martii mane solitam stationem occupauit. Filius iuxta eum stabat, nisi cum per Portam excurrens in pueros praetereuntes, qui satis exigui essent vt eius beneuolentiae conuenirent, impetum faciebat atque eos et corpore et animo acrius laedebat.

Pater et filius, mira similitudine coniuncti, taciti mane frequentiam commeantium in via Fletensi contemplabantur; capita tam prope inter se tenebant, quam vtriusque ipsius oculi coniuncti erant, adeo vt simiarum par non obscure referrent. Nec minuebatur similitudo eo quod pater maturus culmos stramineos dentibus mordebat exspuebatque, dum filii oculi micantes nunc patrem, nunc quidquid in via Fletensi agebatur inquieta vigilantia circumspiciebant.

Tum vnus e nuntiis qui intra argentariam Tellsonianam operam dabant caput per ianuam protulit atque clamauit:

«Baiulus desideratur!»

«Euge, pater! Ecce opus iam primo mane tibi offertur!»

Ita patrem faustis verbis prosecutus, Gerrius minor in sellula consedit, straminis quod pater mandere desierat quasi iure hereditario possessionem iniit, atque secum cogitare coepit.

«Semper ferrugine rubent! Patris mei digiti semper ferrugine rubent!» mussitauit Gerrius minor. «Vnde tandem pater tantam ferri rubiginem contrahit? Hic certe rubiginem nullam contrahit!»

CAPVT II · SPECTACVLVM

«Veterem Bailiam probe nosti, opinor?» inquit ad Gerrium nuntium vnus e scribis argentariae aetate prouectissimis.

«Ita... ita, domine», respondit Gerrius obstinatius paulo. «Noui equidem illam Bailiam.»

«Bene habet. Et dominum Lorrium nosti.»

«Dominum Lorrium multo melius noui, domine, quam Bailiam; multo sane melius», inquit Gerrius, quasi testis inuitus apud idem tribunal testimonium dicturus, «quam ego, honestus artifex, Bailiam nosse velim.»

«Optime. Quaere igitur ianuam qua testes in curiam admittuntur; ostiario hanc epistulam ad dominum Lorrium deferendam ostende. Tum ille te intro admittet.»

«In ipsam curiam, domine?»

«In ipsam curiam.»

Oculi Crunceri etiam propius alter ad alterum accessisse videbantur atque alter alterum tacite interrogare: «Quidnam de hac re sentis?»

«Num igitur in ipsa curia mihi exspectandum est, domine?» quaesiuit, postquam ea tacita inter oculos consultatio finita est.

«Iam tibi dicam. Ostiarius epistulam ad dominum Lorrium perferet; tu autem gestu aliquo oculos eius in te conuerte, vt sciat vbi consistas. Deinde istic manebis, donec operam tuam requirat.»

«Hocine totum est, domine?»

«Ita; hoc tantum. Nuntium ad manum habere vult; epistula autem eum certiorem faciet te adesse.»

Dum senex scriba chartulam lente complicat atque inscriptionem addit, Cruncerus eum tacitus contemplabatur, donec ad chartam bibulam peruenit; tum ait:

«Credo hodie mane de falsis tabulis causam agendam esse?»

«De perduellione!»

«Id igitur significat corpus in quattuor partes secari», inquit Gerrius. «Immanis poena!»

«Lex ita iubet», respondit vetus scriba, vitris quibus oculos muniebat quasi vna obstupefactis ad Gerrium conuersis. «Lex ita iubet.»

«Durum mihi videtur, domine, quod lex hominem sic lacerari iubet. Satis crudele est eum occidere; multo crudelius corpus eius postea foedare.»

«Minime vero», rettulit senex. «De lege bene loquere. Tu, mi bone, pectori tuo vocique prospice; legem autem sui ipsius curam gerere sine. Hoc tibi suadeo.»

«Vmor est, domine, qui mihi pectus vocemque infestat», inquit Gerrius. «Tute iudica, quam vmida sit ratio qua victum quaero.»

«Age, age», ait scriba. «Variis modis victum quaerimus omnes, alii siccis rebus, alii vmidis. Accipe epistulam. Abi iam.»

Accepta epistula, Gerrius apud se, multo minus reuerenter quam vultu praeferebat, «Tu quoque, senex», inquit, «quam es macilentus!» Deinde inclinato capite salutauit, filium praeteriens quo tenderet indicauit atque iter ingressus est.

Illis temporibus apud Tyburnum homines suspendi solebant; itaque via quae carceri Newgate adiacebat nondum eam infamiae notam contraxerat quae postea ei adhaesit. Ipse tamen carcer locus foedissimus erat, vbi omnia fere libidinum flagitiorumque genera exercebantur et morbi grauissimi nascebantur; hi vna cum captiuis in curiam perueniebant, interdumque e reorum saepto protinus ad ipsum summum iudicem proruebant eumque e tribunali detrahebant. Non semel acciderat vt iudex, pilleo atro capiti imposito, sententiam non minus de se quam de reo certam pronuntiaret, quin etiam prior ipse quam damnatus moreretur. Vetus autem Bailia velut atrium deuersorii exitialis celebrabatur, vnde viatores pallidi plaustris raedisque assidue proficiscebantur, vi coacti iter in alterum mundum facturi: per duo milia passuum et dimidium per publicas vias ducebantur, paucis interea ciuibus probis, si quibus omnino, pudore commotis. Tantum consuetudo valet; quam igitur interest eam iam ab initio bonam institui!

Celeberrima quoque erat ob lignum illud poenale, in quo reorum capita manusque ita coercebantur vt ludibrio vulgi exponerentur: vetustum scilicet sapientiae monumentum, quo poenae quantitas et finis nemini ante praesciri poterant. Celeberrima erat etiam ob stipitem ad verbera infligenda, alterum carum antiquae disciplinae institutum, cuius vsus spectantes mirum quantum humaniores mitioresque reddere videbatur; denique ob mercedes pro sanguine humano frequenter soluendas, aliud

auitae prudentiae fragmentum, quod homines ad scelera foedissima mercedis causa perpetranda certissimo quasi ordine incitabat.

Omnino Vetus Bailia illo tempore eximium erat illius praecepti exemplum: «Quidquid est, recte est.» Quae sententia non minus summa et definitiua quam desidiae plena videretur, nisi molestam hanc secum consequentiam traheret: nihil igitur, quod vmquam fuerit, perperam fuisse.

Nuntius, per turbam infectam passim in illo horrendo suppliciorum theatro diffusam ita sibi viam aperiens vt hominem tacite procedere solitum decebat, ianuam quaerebat atque tandem repperit; litteras per exiguae fenestellae foramen intro porrexit. Nam tunc temporis homines pecuniam dabant vt ludos in Vetere Bailia spectarent, sicut pecuniam dabant vt in valetudinario insanorum, quod Bedlam vocabatur, spectaculum spectarent; nisi quod prius spectaculum multo pluris venibat.

Quam ob rem omnes Veteris Bailiae aditus diligenter custodiebantur, exceptis sane iis velut humanae societatis ianuis per quas rei illuc perueniebant: eae enim semper late patebant.

Post moram aliquam atque reluctantem cunctationem ianua tandem, quasi aegre, paulum in cardinibus conuersa est, tantumque spatii dedit quantum satis erat vt Gerrius Cruncerus sese in curiam insinuaret.

«Quid hic agitur?» susurrans quaesiuit ab homine cui proxime adstabat.

«Nihildum.»

«Quid igitur agetur?»

«Causa perduellionis.»

«Illane, in qua reus in partes quattuor secatur?»

«Ita vero!» respondit ille, haud dissimulata voluptate. «Primum crati impositus ad supplicium trahetur; tum laqueo suspensus, dum adhuc semianimis est, deponetur; postea ante ipsius oculos corpus ferro incidetur; visceraque inde detracta, dum ipse spectat, igne cremabuntur; denique caput amputabitur, corpus in quattuor partes concidetur. Haec est poena.»

«Si quidem damnatus erit, hoc dicis?» addidit Gerrius, cautione quadam adhibita.

«O, damnabitur profecto», inquit alter. «Ne dubitaueris.»

Tum Crunceri animum ad se conuertit ianitor, quem cum epistula in manu ad Lorrium procedere videbat. Lorrius inter viros capillamentis forensibus ornatos ad mensam sedebat, non procul ab alio viro eodem capillamenti genere insigni, qui reo patrocinabatur et ingentem

chartarum fasciculum ante se positum habebat; paene ex aduerso autem tertius eiusdem habitus vir stabat, manibus intra vestis sinus demissis, cuius omnis intentio, quotiens Cruncerus tum aut postea eum aspexit, in laqueari curiae contemplando posita esse videbatur.

Post rauces quasdam tussitiones, menti frictiones, et manu crebro data signa, Gerrius tandem Lorrii oculos ad se conuertit; ille enim surrexerat vt eum quaereret, atque vbi conspexit, tacite capite annuit rursusque consedit.

«Quid huic cum ista causa negotii est?» quaesiuit ille cum quo antea locutus erat.

«Di me perdant, si quid scio!» respondit Gerrius.

«Quid igitur tibi cum ea negotii est, si quaerere licet?»

«Di me perdant, si hoc quidem scio!» inquit Gerrius.

Iudicis aduentus ingentem in curia motum et strepitum excitauit, qui, dum singuli in sedibus considebant, sermonem illorum interrupit. Mox omnium oculi ad reorum saeptum conuersi sunt. Duo carceris custodes, qui ibi stabant, egressi sunt; deinde reus introductus atque ad saeptum constitutus est.

Omnes qui aderant, excepto illo vno capillamento forensi ornato qui laquear intuebatur, in eum oculos defixerunt. Omnium illic spiritus in eum, velut vndae maris, velut ventus, velut ignis, ferri videbatur.

Facies cupidae circum columnas et ex angulis prominentes eum conspicere conabantur; qui in postremis subselliis sederant surgebant, ne vnum quidem capillum eius non viderent; qui in inferiore curiae parte stabant manus in vmeros eorum qui ante ipsos erant iniciebant, vt sibi, quocumque alii incommodo, viam ad spectaculum facerent. In digitos erigebantur, in crepidines adscendebant, rebus vix vllo modo stare idoneis insidebant, vt ne minima quidem corporis eius pars oculos effugeret.

Inter hos insignis eminebat Gerrius, quasi pars muri carceris Newgate aculeis muniti repente animata: ille halitum ceruisia graueolentem, poculo in via hausto collectum, in reum dirigebat, vt reliquis halituum fluctibus misceretur, ceruisiae, liquoris e iunipero confecti, theae, potionis ex faba Arabica decoctae, ceterarumque potionum. Hi fluctus in captiuum voluebantur iamque in magnas post eum fenestras tamquam in impuram nebulam atque pluuiam resoluebantur.

Quem tot oculi tam auide intuebantur totque ora halitu petebant, adulescens erat annos circiter quinque et viginti natus, corpore bene constituto et specie venusta, genis sole adustis, oculis nigris. Habitu et cultu ingenuum quendam adulescentem referebat. Vestem simplicem nigram

aut perquam pullam gerebat; capilli longi nigrique vitta in occipitio colligati erant, non tam ornatus gratia quam ne impedimento essent.

Vt animi motus etiam per corporis habitum se prodere solet, ita pallor quem praesens discrimen effecerat per fuscam genarum cutem apparebat: adeo animum ipso sole potentiorem esse ostendebat. Ceterum sui compos erat; iudicem inclinato capite salutauit atque quietus constitit.

Non erat profecto ea spectantium cupiditas quae humanum genus honestius redderet. Si poena minus horrenda reo imminuisset, si vel vna ex atrocissimis eius partibus remitti potuisset, tantundem ille de admiratione vulgi amisisset quantum supplicio terroris deesset. Corpus ipsum, quod tanta foeditate laniandum erat, spectaculo erat; homo ille, animo immortali praeditus, qui trucidandus atque discerpendus esset, voluptatem illis praebebat.

Quocumque splendore spectatores hanc cupiditatem pro suo quisque ingenio suaque fallendi se arte obtegerent, ipsa tamen intima eius natura immanis erat, Cyclopum instar, qui homines deuorare solent.

Silentium in curia! Carolus Darnaeus pridie, perduellionis accusatus, crimen negauerat. In libello autem accusationis, infinitis verborum ambagibus ac strepitu composito, continebatur eum perfidum proditorem fuisse serenissimi, illustrissimi, excellentissimi, atque ita porro, principis, domini nostri regis; quippe qui Ludouicum Gallorum regem in bellis aduersus praedictum serenissimum, illustrissimum, excellentissimum, atque ita porro, variis temporibus, variisque rationibus atque artibus, adiuuauisset: nimirum vltro citroque commeando inter diciones praedicti serenissimi, illustrissimi, excellentissimi, atque ita porro, et terras eiusdem Ludouici regis Gallorum, atque eidem Ludouico nefande, perfide, proditorie ceterisque quam plurimis sceleris aduerbiis aperiendo quas quantasque copias idem serenissimus, illustrissimus, excellentissimus, atque ita porro, pararet in Canadam atque Americam Septentrionalem mittendas.

Haec Gerrius, cui capilli quo plura spinosa legis verba audiebat eo acutioribus quasi aculeis erigebantur, magno cum gaudio se intellexisse putabat. Ita longo quodam verborum circuitu ad eam tandem cognitionem peruenit, Carolum illum Darnaeum, antea dictum et iterum iterumque dictum, ibi ante oculos suos iudicandum stare; iuratores ius iurandum dare; eum autem qui regis causam agebat ad orationem habendam se comparare.

Reus, quamquam sciebat se iam omnium qui aderant cogitatione suspendi, capite truncari, in quattuor partes dissecari, neque animo concidebat neque gestum vllum quasi in theatro adhibebat. Tranquillus atque intentus initium iudicii graui studio obseruabat; manibus super tabulam ligneam ante se positam innixus tam immotus stabat vt ne vnum quidem folium herbarum quibus ea strata erat loco moueret.

Herbae per totam curiam sparsae erant, acetumque passim aspergebatur, ne pestilens carceris aer febrisque carceraria latius serperent.

Supra caput rei speculum appensum erat, quod lumen in eum deorsum reflecteret. Quot ibi improborum miserorumque hominum imagines apparuerant, qui et e speculi superficie et e terris simul decesserant! Quam horrendis simulacris ille locus exsecrandus infestatus videretur, si quando speculum imagines quas semel acceperat reddere posset, quemadmodum mare aliquando mortuos quos tenet redditurum est! Fortasse aliqua eius infamiae atque ignominiae, cui speculum diu inseruierat, subita cogitatio reum tetigit.

Quidquid autem eius rei causa fuit, cum paulum mutato statu corporis fasciam lucis transuersam in facie sua sensisset, oculos sustulit; speculo conspecto rubor ei in vultum suffusus est, dextraque herbas ante se positas amouit.

Eo motu accidit vt vultum ad sinistram curiae partem conuerteret. Ibi, e regione oculorum eius fere, in angulo subsellii iudicis duo homines sedebant; in eos oculi statim inciderunt, adeo repente tantoque vultus eius commutatione, vt quotquot eum ipsum spectabant ilico ad illos se conuerterent.

Spectatores viderunt puellam paulo plus quam viginti annos natam atque virum quem patrem eius esse manifestum erat. Huius species erat imprimis singularis: capilli prorsus candidi, vultus mira quadam animi intentione insignis, quae verbis definiri vix posset; non quod animus ad rem aliquam foris gerendam incumberet, sed quod intra se ipse aliquid assidue meditaretur atque secum loqueretur.

Quotiens haec vultus expressio ei inhaerebat, senex videbatur; simul autem atque illa conturbabatur dissipabaturque, vt tum accidit cum filiam allocutus est, vir eximia facie, nequaquam aetatis flore praeterito, apparebat.

Filia, iuxta eum sedens, alteram manum per bracchium patris inseruerat, alteram ei superposuerat atque premebat. Ad patrem se arctius applicuerat, et spectaculi metu et misericordia rei commota. In fronte eius

tam aperte apparebant terror et miseratio, totum animum occupantes, vt nihil praeter periculum adulescentis cernere videretur. Haec animi signa adeo insignia erant, adeo vehementer atque ingenue patebant, vt qui ipsius rei discrimine minime commouebantur puellae tamen vultu commouerentur; itaque susurratio per turbam cucurrit: «Quinam illi sunt?»

Gerrius nuntius, qui suo ipse more omnia diligenter obseruauerat atque interim, dum attente spectat, ferruginem e digitis suis sugendo detrahebat, collum porrexit vt audiret quinam essent. Nam qui circa eum constipati stabant quaestionem ad proximum ministrum alter alteri tradiderant; inde responsum, paulo tardius eodem itinere relatum, tandem ad Gerrium peruenit:

«Testes sunt.»

«Vtrius partis?»

«Contra.»

«Contra quam partem?»

«Contra reum.»

Iudex, cuius oculi cum ceteris ad eos conuersi erant, eos retraxit, in subsellio se reclinauit atque hominem, cuius vita in sua potestate erat, intento vultu intuebatur; eodem tempore patronus regis surrexit, quasi laqueum necturus, securim acuturus, clauosque in patibulum infixurus.

CAPVT III · SPES FRVSTRATA

Cum patronus regis primarius ad iuratos dicendum surrexisset, declarandum sibi esse ait eum, qui ante oculos eorum reus adstaret, quamquam aetate iuuenem, in proditionis artibus, quibus poena capitis debebatur, iam dudum exercitatissimum esse. Neque enim eum cum publico hoste consilia communicare hodie primum coepisse, neque heri, neque superiore anno, neque etiam eo qui illum antecessisset.

Constare eum iam multo antea inter Galliam Britanniamque vltro citroque commeare solitum, rebus clandestinis intentum, quarum honestam rationem reddere nullo modo posset. Quod si perduellium consilia vmquam prospere procedere possent—quod felici quodam rei publicae fato fieri numquam soleret—forsitan totius facinoris prauitas ac scelus in occulto mansura fuissent.

Verum diuinam prouidentiam viro cuidam, qui et metu vacaret et omni reprehensione careret, animum dedisse vt occulta rei consilia diligenter perscrutaretur; eumque, cum comperta eorum atrocitate exhorruisset, omnia ad summum regis administrum rerum publicarum et ad amplissimum consilium regium detulisse. Hunc patriae amantissimum virum in medium testem productum iri. Ipsius autem propositum et animi habitum, vt omnia vno verbo complecteretur, excelsum quiddam ac prope diuinum prae se ferre.

Fuisse illum reo amicum; sed, vbi scelus eius cognouisset, hora simul felicissima et miserrima, decreuisse proditorem, quem iam in sinu fouere non posset, in sacra patriae ara immolare. Quod si apud Britannos, vt olim apud Graecos Romanosque, viris de re publica bene meritis statuae ponerentur, non dubium quin clarissimo huic ciui statua decerneretur. Sed quia id in Britannia fieri non consueuisset, verisimile esse nullam ei statuam positum iri.

Virtutem, vt poetae saepe monuissent—quorum multa carmina iuratos ad vnum omnes memoriter tenere pro certo haberet; quo audito vultus

iuratorum, quasi culpae sibi conscii, satis indicabant se nihil omnino talium carminum nosse—virtutem, inquam, velut contagione quadam ab homine in hominem transire; imprimis vero eam splendidissimam virtutem quae amor patriae appellaretur.

Praeclarum igitur exemplum huius testis regii, purissimi atque omni reprehensione maioris, cuius etiam a se indigno mentionem fieri summo sibi honori duceret, ad ministrum quoque rei peruenisse; atque in eo sanctissimum consilium excitasse, vt mensae scrinia vestisque loculos domini sui rimaretur, tabulas vero inde repertas clam subtraheret. Non fugere se quin aliqui in praeclarum hunc famulum conuicia conaturi essent; sed se, vt rem vniuersam breuiter exponeret, famulum illum suis fratribus sororibusque anteponere, patre etiam matreque carius habere. Confidere se iuratos quoque illius exemplum libenter secuturos esse.

Testimonio horum duorum virorum, vna cum tabulis ab ipsis repertis, quas in iudicium allaturus esset, demonstratum iri reum habuisse indices copiarum regiarum, terrestrium pariter atque naualium, quo ordine dispositae essent et quem ad modum pararentur; neque cuiquam dubium relictum iri quin talia arcana saepe ad potestatem Britanniae inimicam transtulisset.

Non quidem posse probari illos indices ipsius rei manu scriptos esse; sed nihil referre; immo vero causam accusatoris hoc ipso firmiorem fieri, quippe cum ex eo appareret quam sollerter reus sibi cauisset. Testimonia ad quinquennium vsque retro pertinere, atque demonstratura esse eum iam paucis ante primam inter Britannicos milites et Americanos pugnam septimanis in perniciosis his legationibus occupatum fuisse.

His igitur rebus perspectis, iuratos, cum fideles erga regem essent, sicut ipse probe sciret, cumque officii sui rationem reddere deberent, sicut ipsi probe scirent, neque posse neque debere aliter facere quam reum nocentem pronuntiare eique finem vitae imponere, siue placeret siue displiceret.

Neque vmquam eos quieto animo capita ceruicalibus imponere posse; neque sustinere vt vxores suae capita ceruicalibus imponerent; neque tolerare vel cogitationem liberorum eorum capita ceruicalibus imponentium; denique neque ipsis neque suis quemquam deinceps somnum super ceruical capere liciturum, nisi caput rei prius abscissum esset. Id ipsum caput patronus regius, inuocatis omnibus rebus quas animo complecti poterat, dummodo aliquid rotundi ambitus haberent, cum orationem concluderet a iuratis flagitauit; addiditque se iure iurando

confirmare reum iam pro occiso atque e numero viuentium sublato a se haberi.

Vbi regius patronus finem dicendi fecit, murmur per totam curiam exortum est, quasi ingens muscarum caerulearum nubes circa reum volitaret, quasi iam futurae eius mortis praedam olfaciens. Quo strepitu tandem sedato, ille patriae amantissimus vir, cui nulla prorsus culpa obici poterat, in locum testibus destinatum processit.

Tum secundus regis patronus, principis sui vestigiis insistens, testem interrogare coepit, cui nomen erat Ioannes Barsadius, vir, vt ferebatur, ingenuus. Historia animi eius candidissimi prorsus congruebat cum ea quam primarius regis patronus exposuerat—fortasse, si qua in re reprehendi posset, paulo nimis congruebat. Cum tam graue pectus tam nobili onere exonerasset, modestissime discessurus erat, nisi vir ille capillamento forensi insignis, qui prope Lorrium sedebat cum magno chartarum fasciculo ante se posito, rogauisset vt sibi pauca interrogare liceret.

Alter ille togatus, qui ex aduerso sedebat, interea oculos in curiae laquear defixos tenebat.

Num ipse vmquam speculator occultus fuisset? Minime; tam turpem suspicionem aspernari. Vnde viueret? Ex suis bonis. Vbi ea pecunia esset? Non satis certo meminisse. Quales autem res possideret? Id ad neminem pertinere. Num hereditate accepisset? Ita sane. A quo? A propinquo remoto. Perquam remoto? Satis remoto. Num vmquam in vinculis fuisset? Nequaquam. Ne in carcere quidem ob aes alienum? Non intellegere quid hoc ad causam pertineret. Num numquam in carcere ob aes alienum? Iterum quaeri. Num numquam? Immo vero fuisse. Quotiens? Bis aut ter.

Nonne quinquies aut sexies? Fortasse. Quidnam profiteretur? Esse se virum ingenuum. Num vmquam calcibus pulsatus esset? Fieri potuisse. Saepius? Non. Num vmquam per scalas calcibus deiectus esset? Minime; semel quidem in summo scalarum gradu calcem accepisse, sed inde sponte sua deuolutum esse. Num tum propter dolum in aleae lusu commissum calcibus petitus esset? Nescio quid tale ab ebrioso mendace, qui sibi iniuriam intulisset, dictum esse; falsum tamen fuisse. Num id falso dictum esse iure iurando confirmaret? Omnino. Num vmquam fallaci ludo victum quaesiuisset? Numquam. Num ex ludo omnino? Non magis quam ceteri homines ingenui.

Num pecuniam a reo mutuam sumpsisset? Sumptam esse. Num reddidisset? Non reddidisse. Num familiaritatem illam cum reo

leuissimam fuisse, eamque ab ipso Barsadio, reo inuito, in raedis, deuersoriis atque nauibus obtrusam? Non. Num certo vidisset reum illos indices gestantem? Certe. Num nihil amplius de indicibus compertum haberet? Nihil. Num forte ipse eos parauisset? Non. Num ob hoc testimonium praemium aliquod speraret? Nequaquam. Num mercede publica adsidue conductus esset, vt insidias strueret? O di boni, minime. Aut vt aliud quodcumque faceret? O di boni, minime. Num id iuraret? Quotienslibet. Nullas igitur causas testificandi nisi merum patriae amorem eum habuisse? Nullas prorsus.

Rogerius Clius, ille famulus virtutis exemplar, testimonii seriem tam expedite, crebris interiectis iuramentis, percurrit, vt vix eius verba assequi posses. Quattuor ante annis integra fide atque simplici animo ministerium apud reum suscepisse. In naui Caletensi ipsum quaesiuisse num homine ad omnia negotia expedito vteretur; reum se conduxisse. Neque vero se vmquam reum orauisse vt se misericordiae causa conduceret; ne in mentem quidem venisse. Paullo post de domino suspiciones concepisse, eiusque facta diligenter obseruare coepisse.

Dum vestes eius in itinere componeret, saepe ac saepius in loculis vestium eius consimiles indicibus tabulas conspexisse. Has ipsas tabulas e mensae scrinio eius sustulisse; neque ipse eas prius ibi deposuisse. Vidisse reum has ipsas tabulas Gallis quibusdam Caleti ostendere, consimiles autem tabulas aliis Gallis tam Caleti quam Bononiae. Patriam suam adeo amauisse vt rem ferre non posset, omniaque magistratibus nuntiauisse.

Numquam se suspectum fuisse quod vas argenteum ad theam infundendam furatus esset; de vasculo quidem sinapi destinato falso accusatum esse, quod tamen non ex solido argento, sed tantum argento inductum fuisset. Priorem testem per septem aut octo annos nouisse; id mero casu accidisse. Nec sibi singularem videri; plerasque enim eiusmodi coniunctiones mirabiles esse. Neque id mirum iudicare, quod ipse quoque nullo nisi patriae amore ad testimonium permotus esset. Verum Britannum se esse, multosque tales in Britannia reperiri sperare.

Muscae caeruleae rursus obstrepuerunt, patronusque regius Iaruisium Lorrium in testimonium vocauit.

«Iaruisi Lorri, esne scriba apud argentariam Tellsonianam?»

«Sum.»

«Quadam Veneris die, mense Nouembri, anno millesimo septingentesimo septuagesimo quinto, num negotiorum causa tibi necesse fuit vt Londinio Dubrim raeda tabellaria proficiscereris?»

«Coegerunt.»

«Num praeter te alii in raeda vehebantur?»

«Duo.»

«Num illi noctu in itinere descenderunt?»

«Descenderunt.»

«Lorri, reum intuere. Num hic vnus ex illis duobus erat?»

«Id affirmare non ausim.»

«Num alterutri similis est?»

«Ambo tot vestimentis inuoluti erant, tam obscura nox erat, tamque omnes taciturni eramus, vt ne hoc quidem pro certo dicere audeam.»

«Rursus eum intuere, Lorri. Pone eum iisdem vestibus, quibus illi, inuolutum fuisse. Num quid in corporis magnitudine staturaque eius est cur credibile non videatur eum vnum ex illis fuisse?»

«Nihil.»

«Non igitur iuratus affirmabis illum vnum ex illis non fuisse?»

«Non affirmabo.»

«Fieri igitur potuisse vt ille esset vnus ex duobus concedis?»

«Concedo. Nisi quod ambos, vt me ipsum, latrones viarios timuisse memini, hic autem timidi hominis speciem haudquaquam prae se fert.»

«Num quemquam, Lorri, simulato timore vti vidisti?»

«Vidi profecto.»

«Iterum, Lorri, reum aspice. Num ante hunc diem aliquando eum, tua certa scientia, vidisti?»

«Vidi sane.»

«Quando?»

«Paucis post diebus e Gallia redibam; tum Caleti reus nauem conscendit qua ipse redibam, idemque mecum mare traiecit.»

«Qua hora nauem conscendit?»

«Paulo post mediam noctem.»

«Alta igitur nocte. Num solus ad id intempestiuum tempus in nauem venit?»

«Accidit vt solus venerit.»

«Quid casu acciderit, Lorri, nihil ad rem pertinet. Num solus omnino media nocte nauem conscendit?»

«Solus.»

«Num eo itinere solus proficiscebaris, Lorri, an comites habebas?»

«Duos comites, virum atque feminam. Hic adsunt.»

«Hic adsunt. Num cum reo sermones contulisti?»

«Vix vllos. Saeua tempestas erat et longa difficilisque nauigatio. Ego in strato lectulo recubans paene ab altera ripa ad alteram vsque iacui.»

«Virgo Manetta!»

Illa iuuenis mulier, in quam omnium oculi paulo ante conuersi erant, rursus ab omnibus spectata e loco suo surrexit. Vna pater surrexit, eiusque manum bracchio suo insertam retinuit.

«Virgo Manetta, reum intuere.»

Multo grauius reo fuit vultum huius virginis, miseratione, iuuentute et pulchritudine praestantis, sustinere quam totius turbae oculos in se conuersos. Cum illa quasi seorsum a ceteris in extrema sepulcri sui ora stare sibi videbatur; nec vniuersa spectantium curiositas efficere potuit vt aliquantisper omnino immobilis maneret.

Dextra eius trepida herbas ante se sparsas quasi in hortuli areolas diuidebat; dum vero spiritum moderari atque aequabiliter ducere conabatur, labra ei tremebant, ex quibus omnis color ad cor refugisse videbatur. Rursus magnae illae muscae vehementer obstrepuerunt.

«Virgo Manetta, num antea reum vidisti?»

«Vidi, domine.»

«Vbi?»

«In naui quam modo commemorauimus, eodem itinere, domine.»

«Tune es illa virgo cuius iam facta est mentio?»

«Eheu, misera ego! Ipsa sum!»

Quam dolenter haec dixisset, vox eius misericors a minus suaui iudicis voce interpellata est, qui vehementer interpellans iussit: «Interrogatis tantum responde; nihil de tuo adicias.»

«Virgo Manetta, num inter eam nauigationem cum reo collocuta es?»

«Collocuta sum, domine.»

«Quae dicta sunt memora.»

Omnibus intentissimo silentio audientibus, illa tenui voce coepit: «Cum ille vir in nauem venisset—»

«Reum dicere vis?» interrogauit iudex contractis superciliis.

«Ita, domine iudex.»

«Reum igitur appella.»

«Cum reus in nauem venisset, animaduertit patrem meum»—haec dicens amanter ad patrem, qui iuxta stabat, respexit—«magna lassitudine confectum et viribus valde deficientem. Tam debilis erat pater vt verebar eum sub tectum ducere, ne salubri aere careret. Itaque super tabulato nauis, prope gradus quibus in interiorem partem descenditur, lectum ei

straueram, ibique assidebam vt curarem. Nemo praeter nos quattuor ea nocte vector erat. Reus humanissime veniam petiit, vt moneret quo modo patrem a ventis et tempestatibus melius quam ego protegere possem. Ego enim id satis commode efficere nesciebam, quippe cum ignorarem ex qua parte ventus, vbi e portu egressi essemus, spiraturus esset. Ille rem pro me curauit. Maximam erga patris infirmitatem humanitatem ac misericordiam praestitit, quam etiam animo vere sensisse mihi persuasum est. Ita primum inter nos sermo ortus est.»

«Paulisper te interpellabo. Num solus ille nauem conscenderat?»

«Non solus.»

«Quot homines eum comitabantur?»

«Duo Galli.»

«Num hi inter se colloquebantur?»

«Colloquebantur vsque ad extremum tempus, cum necesse esset Gallos illos scapha sua ad litus reuehi.»

«Num chartae inter eos traditae sunt, illis indicibus similes?»

«Chartas quasdam inter se tradebant; quales autem essent nescio.»

«Num figura et magnitudine his similes?»

«Fortasse; equidem vero nescio. Quamquam mihi proximi inter se susurrabant, prope summos gradus ad lucernam ibi pendentem accesserant, vt lumine vterentur; at lucerna languide lucebat, ipsi submissa voce loquebantur, neque dicta eorum audiui, neque aliud quam eos chartas inspicere vidi.»

«Nunc ad ea redi quae reus tecum collocutus est, virgo Manetta.»

«Reus mihi ob angustias, in quibus versabar, animum suum tam aperte commisit, quam comiter, benigne atque vtiliter patri meo opitulatus est. Spero» — atque hic in lacrimas prorupit — «me hodie huic viro pro tot beneficiis nihil mali illaturam esse.»

Rursus muscae caeruleae obstrepuerunt.

«Virgo Manetta, si reus ipse non intellegit quam inuita hoc testimonium dicere cogeris, quod ex officio tuo dicendum est, quod recusare nequeas, solus ex omnibus adstantibus hoc non intellegit. Perge, quaeso.»

«Narrauit mihi se negotium quoddam difficile ac perquam delicatum gerere, vnde nonnulli homines in periculum vocari possent; ideo se alieno nomine vti. Addidit idem negotium paucis ante diebus eum in Galliam duxisse, fieri autem posse vt diu postea, temporibus interpositis, vltro citroque inter Galliam atque Britanniam commeare deberet.»

«Num aliquid de America locutus est, virgo Manetta? Accurate responde.»

«Explicare mihi conatus est qua ratione illa controuersia orta esset; dixitque, quantum ipse iudicaret, Britannos in ea et iniuste et imprudenter egisse. Per iocum addidit Georgium Vasingtonium fortasse in rerum gestarum memoria paene tam clarum nomen habiturum esse quam Georgium Tertium. Nihil autem improbum aut malignum his verbis suberat: ridens enim dixit, vt longi itineris taedium sermone leuaret.»

Cum aliquis, quem multi obseruant quique magni cuiusdam spectaculi pars est, insignem vultus habitum assumit, spectatores eum plerumque inscii imitantur. Virgo, dum haec testificaretur, fronte summopere sollicita atque intenta erat; quoties autem tacebat vt iudex verba eius litteris consignaret, patronorum vtriusque partis vultus attente obseruabat, quid testimonio suo effectum esset cognoscere cupiens.

Simili vultu hinc inde vniuersa paene curia sedebat; adeo vt pleraeque frontes in specula mutatae viderentur, quae anxietatem testis referebant. Tum iudex, e commentariis suis sublatis oculis, ob nefandam illam de Georgio Vasingtonio sententiam torue circumspexit.

Iam primarius regis patronus iudici significauit sibi, tum ad cautionem tum ad iudicii formam seruandam, necessarium videri vt pater virginis, medicus Manettus, in testimonium vocaretur. Is igitur vocatus est.

«Medice Manette, reum aspice. Num hunc antea vidisti?»

«Semel, cum me in hospitio meo Londinii conuenit, ante annos circiter tres, aut tres et dimidium.»

«Num eum agnoscere potes eodem itinere maritimo vectorem fuisse, aut quae cum filia tua collocutus sit memorare?»

«Domine, neutrum possum.»

«Num aliqua singularis atque certa causa est cur neutrum facere possis?»

«Est,» respondit voce submissa.

«Num tibi, medice Manette, in patria tua longum carcerem sine iudicio, immo sine vlla criminis accusatione, patiendum fuit?»

«Diuturnam captiuitatem,» respondit ea vocis grauitate, quae ad omnium animos penitus perueniret.

«Num eo tempore, de quo nunc quaeritur, recens e vinculis emissus eras?»

«Ita mihi nuntiatum est.»

«Num nihil omnino eius itineris meministi?»

«Nihil. Ex eo tempore — quod ne definire quidem possum — quo in carcere calceos faciebam, ad id vsque tempus quo me cum carissima hac filia mea Londinii viuere comperi, tota rerum gestarum memoria mihi periit. Cum Deus misericors mihi mentis vsum reddidisset, filia iam mihi nota et familiaris erat; at quo pacto eam agnoscere didicerim ne dicere quidem possum. Nihil ex iis quae intercesserunt memoria teneo.»

Tum regis patronus consedit, pater quoque et filia vna consederunt.

Noua deinde ac singularis res in iudicio incidit.

Accusatores enim efficere studebant vt constaret reum cum quodam socio nondum deprehenso illa Veneris nocte mensis Nouembris ante quinque annos raeda Dubrensi iter fecisse; eum autem noctu e raeda descendisse alicubi, quo falleret inuestigantes, neque ibi remansisse, sed duodecim circiter miliaria aut etiam amplius retrorsum ad oppidum praesidio militari naualibusque officinis instructum petiuisse, ibique arcana collegisse. Quare testis inductus est, qui affirmaret se eodem ipso tempore, quo accusatoribus opus esset, reum in deuersorii eius oppidi conclaui potorio sedere vidisse, dum alterius cuiusdam aduentum exspectaret.

Hunc testem patronus rei per interrogationes examinabat, neque aliud efficiebat nisi vt ille fateretur se reum nullo alio vmquam tempore vidisse. Tum vir ille capillamento forensi redimitus, qui toto die ad laquear curiae intuendum immotus sederat, pauca verba in exigua chartula scripsit; chartulam in globulum complicatam ad patronum misit. Patronus, vbi primum inter responsa pausa facta est, chartulam explicuit et legit; deinde reum nouo atque diligenti intuitu, non sine admiratione, contemplatus est.

«Iterum affirmas te certo scire hunc ipsum esse quem vidisti?»

Testis id se certissime scire respondit.

«Num vmquam vidisti hominem huic reo admodum similem?»

Neminem tam similem, inquit, vt error fieri posset.

«Illum virum», inquit patronus, «collegam meum, virum iuris peritissimum, diligenter intuere»—et eum indicabat qui chartulam miserat—«deinde reum aspice. Quid dicis? Num magnam inter eos similitudinem cernis?»

Quamquam ille collega veste neglegenti et habitu incomposito, ne dicam intemperanti, erat, tanta tamen inter eum et reum oris corporisque similitudo apparuit, vt, vbi alter cum altero comparatus est, non testis modo sed omnes qui aderant obstupescerent. Rogatus iudex vt collegam illum capillamentum detrahere iuberet, id parum benigne concessit; tum

multo manifestior eorum similitudo apparuit. Iudex Striuerium, qui reum defendebat, interrogauit num Cartonium quoque (sic enim alteri nomen erat) mox de perduellione iudicio subiecturi essent. Striuerius negauit se id velle; sed a teste quaesiturum esse num idem error, qui semel accidere posset, bis accidere posset; num, si antea tale suae temeritatis exemplum vidisset, tam certo se pronuntiaturum fuisse; num iam, postquam vidisset, eadem fiducia vti auderet; atque alia eiusdem generis. His interrogationibus testem tamquam vas fictile confringebat, eiusque testimonium in inania fragmenta dissipabat.

Interea Gerrius Cruncerus, dum attente ad omnia testimonia aures admouet, tantam ferruginis copiam digitis sugendo detraxerat vt pro merenda ei satis esse posset. Nunc vero Striuerium audire debebat, qui defensionem rei iuratis ita accommodabat, quasi vestem bene consutam corporibus eorum apte indueret. Primum ostendit Barsadium, illum summum patriae amatorem, mercede conductum speculatorem et proditorem fuisse, sanguinis humani impudentissimum mercatorem, atque vnum ex nequissimis hominibus quos terra post Iudam illum detestandum tulisset—cui etiam vultu nonnihil similis erat.

Deinde demonstrauit Clium, famulum illum sanctissimum, Barsadii amicum scelerumque socium esse, dignum sane tali amico; illos duos documentorum falsatores periuriorumque artifices, reum ad insidias petiuisse, quod nonnulla familiaria negotia in Gallia, vnde stirpem ducebat, crebros ei transitus per mare necessarios fecissent. Quaenam autem illa negotia essent, ne ad vitam quidem suam conseruandam reum aperire posse, propter eos quos caros ac propinquos haberet.

Testimonium vero quod a virgine illa, omnium oculis dolore suo miserabili, extortum et in aliam sententiam detortum esset, nihil omnino valere. Nam ea quae narrasset tantum ad honesta quaedam vrbanitatis atque humanitatis officia pertinere, quae inter iuuenem bene institutum et virginem forte eodem itinere coniunctos sine vlla culpa fieri solerent. Illud solum de Georgio Vasingtonio dictum excipiendum esse; sed tam immodicum atque incredibile esse vt nemo illud nisi immanem quandam iocationem putare posset.

Quod si administratio regni in hoc conatu laberetur, quo infimis popularium odiis et timoribus ad fauorem sibi conciliandum abuti studeret, id infirmitati eius tribuendum fore; ideoque patronum regium nihil intactum reliquisse. Totam tamen accusationem nihil aliud sustinere quam turpissimum atque infamem testium genus, quod eiusmodi causas

nimis saepe deformaret, cuiusque exemplis plena essent publica de maiestate iudicia in hoc regno habita.

Hoc loco iudex intercessit, vultu non minus seuero quam si nihil horum verum esset, negans se in eo subsellio consedere posse, si eiusmodi obtrectationes impune proferrentur.

Tum Striuerius paucos testes suos produxit; Gerrio autem audiendum erat quomodo regis patronus vestem illam, quam Striuerius in iuratos paulo ante aptauerat, totam conuerteret, interiorem partem extrinsecus, exteriorem intrinsecus ponens; quo docebat Barsadium Cliumque centies honestiores esse quam ipse antea putauisset, reum centies deteriorem. Postremo ipse iudex processit, vestem nunc recta nunc auersa parte exhibens; sed ita denique secans atque aptans, vt rei vestimenta sepulcralia iam parata viderentur.

Iam iurati rem deliberare coeperunt, magnaeque illae muscae rursus in gyrum fremuerunt.

Cartonius, qui tam diu sederat in laquear defixis oculis, neque locum neque corporis habitum inter hanc quoque omnium perturbationem mutauit. Striuerius quidem, collega eius, fasciculos chartarum ante se coaceruabat, cum proximis susurrabat, atque interdum sollicito vultu ad iuratos respiciebat; spectatores omnes plus minusue se commouebant et in nouos coetus se distribuebant; ipse etiam iudex e subsellio surrexit lenteque in suggestu suo vltro citroque ambulabat, nonnullis audientibus suspicantibus eum febri quodammodo correptum esse. At ille vnus vir, in sella recumbens, veste forensi lacerata ab altero vmero paene delapsa, capillamento passim turbato atque ita in caput reposito vt forte ceciderat, manibus in loculos inditis, oculis in laquear conuersis, prorsus eodem modo quo per totum diem sederat manebat.

Erat in toto eius habitu singularis quaedam securitas atque incuria, quae non modo eum hominem parum honestum videri faciebat, verum etiam insignem illam similitudinem, quae ei cum reo haud dubie intercedebat et quam temporaria eius attentio, cum vterque compararetur, auxerat, adeo minuebat vt multi, eum tum rursus intuentes, alter alteri dicerent sibi vix credibile videri eos duos tam similes esse. Gerrius hoc idem proximo suo animaduertendum proposuit, addiditque: «Dimidiam guineam pignore pono neminem vmquam isti causas commisurum esse. Num tibi videtur hominem talem quemquam conducturum esse?»

Quamquam ita videbatur, Cartonius tamen multo plura eorum quae fiebant animaduertebat quam aspectu declarabat. Nam, cum caput virginis

Manettae repente in pectus patris procidisset, primus id conspexit atque clara voce exclamauit: «Minister! Illi virgini succurrite! Adiuuate patrem, vt filiam educat. Non videtis eam iam collapsuram esse?»

Magna omnium misericordia virginem exeuntem comitabatur, nec minor in patrem eius animorum commiseratio. Manifestum erat memoriam longae captiuitatis sibi reuocatam magno ei dolori fuisse. Dum interrogabatur, grauissime animo commotus erat; atque illa vultus intentio, qua in se ipsum defixus seni similis videbatur, velut grauis nubes ex eo tempore ei incubuerat. Cum ille e curia exiret, iurati, qui iam reuersi paulisper constiterant, per principem suum hoc renuntiauerunt.

Inter se nondum conuenire; velle igitur secedere, vt rem diligentius deliberarent. Iudex — fortasse etiam tum de Georgio Vasingtonio cogitans — non sine admiratione accepit eos nondum consensisse; tamen permisit vt sub custodia secederent, ipseque e curia discessit. Iudicium totum diem durauerat; iam in curia lampades accendebantur. Fama increbrescebat iuratos diu in deliberatione moraturos esse. Spectatores paulatim ad cibum sumendum dilabebantur; reus in posteriorem partem loci sibi saepti recessit atque consedit.

Lorrius, qui simul cum virgine patreque eius exierat, iam reuersus Gerrium signo ad se vocauit; cui, cum multitudo iam minus attenta esset, haud difficile erat propius accedere.

«Gerri, si quid edere cupis, licet. Sed prope adesto. Caue ne quando iurati redeunt ignorare possis; ne momento quidem post eos venias. Volo enim te sententiam quam primum ad argentariam perferre. Neminem noui qui nuntium te celerius ferat; multo ante me ad Portam Templi peruenies.»

Gerrio vix tanta frons erat cui articulos digitorum admouere posset; tamen eos admouit, vt gratias pro praeceptis atque solido argenteo sibi dato ageret. Eodem temporis momento Cartonius accessit et Lorrii bracchium leuiter tetigit.

«Quid agit illa virgo?»

«Vehementer est perturbata; sed pater eam consolatur, atque postquam e curia exiit aliquanto melius se habet.»

«Hoc reo renuntiabo. Neque enim decet te, hominem honestae atque illustris argentariae administrum, palam cum reo colloqui; id sane intellegis.»

Lorrius rubuit, quasi sibi conscius quod idem dubium iam secum agitauisset; Cartonius autem ad extremum rei saeptum perrexit. Eadem

parte via ex curia ducebat, atque Gerrius eum secutus est, oculis, auribus, capillorum aculeis omnibus intentus.

«Domine Darnaee!»

Reus continuo ad saeptum accessit.

«De virgine Manetta, cuius valetudinem scire profecto cupis, hoc habe: bene valebit. Grauior animi perturbatio iam praeteriit.»

«Vehementer doleo me tantae perturbationis ei causam fuisse. Velisne ei meo nomine hoc dicere, simulque gratias quam maximas referre?»

«Possum. Faciam, si me rogas.»

Tam incuriose Cartonius haec dicebat vt paene insolenter loqui videretur. Dimidio corpore a reo conuersus cubito in saepem innixus otiose stabat.

«Rogo equidem. Accipe, quaeso, gratias ex animo actas.»

«Quid», inquit Cartonius, adhuc semiconuersus, «quid euenturum putas, Darnaee?»

«Pessimum.»

«Prudentissime id exspectas; idemque maxime verisimile est. At ego iuratorum secessionem tibi nonnihil prodesse arbitror.»

Cum in exitu curiae haerere non liceret, Gerrius cetera audire non potuit. Relictis igitur illis duobus, qui corporis liniamentis tam similes, moribus tam dissimiles erant, iuxta se stantibus—vtriusque imagine in speculo supra eos pendente reddita—foras discessit.

Hora deinde et dimidia aegre ac lente elapsa est in inferioribus curiae aditibus, furibus ac nebulonibus refertis, quamquam placentis carne ouilla fartis et ceruisia paulum leuabatur. Nuntius ille rauca voce, post eiusmodi refectionem in scamno incommode consedens, iam dormitare coeperat, cum ingens murmur exortum est et multitudo in scalas ad curiam ducentes rapido velut aestu concitata eum secum abstulit.

«Gerri! Gerri!» Lorrius iam ad ostium clamabat, cum ille tandem aduenit.

«Adsum, domine! Vix per turbam aditum mihi patefeci; ecce tamen adsum!»

Lorrius chartulam ei per confertissimam multitudinem porrexit. «Properato! Accepistine?»

«Accepi, domine.»

In chartula raptim scriptum erat vnum verbum: «ABSOLVTVS.»

«Si nuntium illum pristinum, 'Ad vitam reuocatus', iterum misisses», mussitauit Gerrius, cum se conuerteret, «hac quidem vice quid significares bene intellexissem.»

Neque tamen quidquam amplius dicere, ne cogitare quidem, potuit antequam e Vetere Bailia eluctatus esset. Nam multitudo e curia tanto impetu erumpebat vt paene pedibus eum euerteret; ingensque strepitus in viam se effudit, quasi caeruleae illae muscae, spe cadaueris frustratae, in omnes partes diffluerent alia cadauera quaesiturae.

CAPVT IV · GRATVLATIO

E curiae aditibus obscura luce vix illustratis postremae iam reliquiae illius multitudinis, quae ibi per totum diem velut in ingenti aheno ferbuerat, velut faex sensim defluebant. Tum medicus Manettus, Lucia Manetta filia eius, Lorrius, procurator qui causam rei curauerat, Striueriusque patronus, circum Carolum Darnaeum, modo e custodia dimissum, congregati stabant eumque gratulando salutabant, quod e faucibus mortis ereptus esset.

Etiam si multo clarior lux affulsisset, nemo facile in medico Manetto, cuius facies ingenium praeferebat et erectus corporis habitus dignitatem quandam, sutorem illum agnouisset qui in supremo Parisiensi cenaculo calceos fecerat. Nec tamen quisquam eum bis intueri poterat quin tertio quoque oculos in eum referret, etiamsi neque vocem eius audisset, submissam grauemque et maesto quodam sono cadentem, neque animaduertisset quomodo interdum, nulla apparente causa, animus eius velut atra nube oppressus a rebus praesentibus abiret.

Quotiens aliqua res externa longos illos cruciatus in memoriam reuocabat, vt in iudicio acciderat, caligo illa ex intimis animi latebris excitabatur. Nec tamen alieno semper impulsu opus erat: interdum etiam sua sponte oborta mentem eius obscurabat, tam incomprehensibilis iis qui quid passus esset ignorabant, quam si quis aestiuo sole vmbram ipsius Bastiliae in eum proiectam videret, cum illa trecentis milibus passuum abesset.

Sola filia illam atrarum cogitationum caliginem velut incantamento ex eius animo depellere valebat. Ipsa erat aureum illud filum, quo pater et cum vita ante miserias acta et cum vita praesenti, quae vltra eas miserias patebat, coniungebatur. Vocis eius sonus, vultus splendor, manus contactus mirum in modum ei paene semper proderant. Non tamen omnino semper: meminerat filia paucorum quorundam temporum quibus vis illa parum profecerat; at rara ea fuerant leuiaque, et iam praeterisse credebat.

Darnaeus manum eius ardenter gratoque animo osculatus erat; tum ad Striuerium conuersus ei quoque summas gratias egerat. Striuerius annum tricesimum paulo excesserat, sed viginti annis aetate prouectior videbatur: erat corpore crasso, voce strepitosa, facie rubicunda, moribus apertis ac paene rudibus, nulla vrbanitatis molestia impeditus. Sic autem vmeris se, tam animo quam corpore, in hominum coetus sermonesque ingerere solebat, vt facile conici posset eum iisdem vmeris per vitae gradus ad honores quoque ampliores viam sibi facturum esse.

Capillamentum adhuc et togam forensem gerebat. Tum, vmeris ita contra eum quem modo defenderat explicatis vt innocentem Lorrium penitus e circulo pelleret, «Laetor», inquit, «Darnaee, te salua dignitate e tanto periculo eripuisse. Turpissima accusatio fuit, prorsus infamis; nec tamen idcirco minus facile fieri potuit vt accusatores causam obtinerent.»

«Tibi in omnem vitam obligatus sum, idque duplici verborum sensu», respondit is quem nuper defenderat, manum eius apprehendens.

«Quod in me fuit, omne pro te feci, Darnaee; nec quod optimum praestare possum optimo cuiusquam alterius, vt opinor, cedit.»

Cum manifestum esset aliquem oportere dicere «Immo longe praestantius», Lorrius id munus suscepit; fortasse non prorsus sui oblitus, quippe qui hac occasione inter eos denuo locum occupare studeret.

«Itane existimas?» inquit Striuerius. «Bene sane. Tu toti iudicio adfuisti, scire igitur debes. Praeterea negotiorum peritus es.»

«Atque eo ipso nomine», respondit Lorrius, quem patronus tam facile in medium rursus admiserat quam prius excluserat, «eo, inquam, nomine medicum Manettum oro vt hunc conuentum dimittat nosque omnes domum abire iubeat. Lucia pallida et aegra videtur; Darnaeus diem atrocissimum pertulit; nos reliqui viribus deficimus.»

«De te ipso loquere, Lorri», interpellauit Striuerius. «Mihi enim hac nocte etiam laborandum est. De te ipso loquere.»

«De me ipso loquor», reposuit Lorrius, «et de Darnaeo, et de Lucia, et —Lucia, nonne putas me omnium nostrum nomine loqui posse?» Hanc quaestionem consulto ad eam rettulit, oculis simul ad patrem eius conuersis.

Vultus enim medici, dum Darnaeum singulari quodam studio intueretur, velut obriguerat: intentus ille aspectus paulatim in toruum supercilium mutabatur, quo auersatio ac diffidentia, nec sine metu quodam, apparebant. Hoc insolito vultu manente, cogitationes eius procul aberrauerant.

«Pater mi», dixit Lucia, manum suam manui eius leniter imponens.

Tandem velut caligine illa sensim discussa et ad filiam se conuertit.

«Nonne domum ibimus, pater mi?»

Ille longo spiritu ducto respondit: «Ita».

Amici rei absoluti iam discesserant, cum sibi persuasissent eum ea nocte e custodia non dimissum iri; hanc autem opinionem ipse Darnaeus iis antea iniecerat. Lumina in aditibus paene omnia exstincta erant; portae ferreae stridore et fragore claudebantur; locusque ille tristissimus desertus manebat, donec postridie mane patibulum, cippus ignominiosus, stipes ad verbera destinatus ferrumque ad notas inurendas candens nouos spectatores illuc allicerent. Lucia Manetta inter patrem et Darnaeum incedens tandem sub apertum caelum processit.

Conducta est raeda meritoria, qua pater filiaque discesserunt.

Striuerius iam in ipsis aditibus ab iis se separauerat, vt vmeris viam sibi faciens ad conclaue quo forensem vestem deponeret rediret. Alius autem vir, qui neque coetui eorum se adiunxerat neque cum vllo verbum commutauerat, sed eo parieti innixus steterat vbi densissima vmbra iacebat, tacitus post ceteros foras egressus erat et, donec raeda abiisset, quae agebantur spectauerat. Nunc ad Lorrium Darnaeumque, qui in lapideo viae margine constiterant, accessit.

«Siccine, Lorri! Nunc igitur hominibus negotiis deditis cum Darnaeo colloqui licet?»

De parte quam Cartonius in illius diei iudicio egerat nemo mentionem fecerat; nemo enim eam cognouisse videbatur. Togam deposuerat; sed detracta toga nihilo cultior neque honestior specie apparebat.

«Si nosses, Darnaee, quanta in animo hominis negotiis dediti pugna oriatur, cum beneuolentia cum specie illa quam negotiorum ratio tueri iubet confligat, profecto rideres.»

Lorrius rubore suffusus vehementer respondit: «Hoc, domine, iam antea dixisti. Nos, qui domui argentariae seruimus, nostri iuris non sumus. Domus enim rationem prius quam nostram ipsorum habere cogimur.»

«Scio, scio», respondit Cartonius neglegenter. «Noli irasci, Lorri. Probus es, haud dubie, vt ceteri; fortasse etiam probior.»

«Et sane, domine», perrexit Lorrius, quasi alterum non audisset, «quid tibi cum hac re sit prorsus nescio. Ignosce mihi, qui multo maior natu sum, si aperte dicam me non videre cur hoc ad te pertineat.»

«Ad me pertineat? Negotium, inquis? Deus te amet! Mihi nullum omnino negotium est», ait Cartonius.

«Quod quidem dolendum est, domine.»

«Ego quoque sic existimo.»

«Nam si tibi negotium esset», prosecutus est Lorrius, «fortasse ei vacares.»

«Bone Deus, minime vero! Non vacarem», inquit Cartonius.

«Quid multa, domine!» exclamauit Lorrius, quem tanta illius incuria prorsus accenderat. «Negotium res est optima ac perhonesta, meritoque ab hominibus magni aestimatur. Quod si negotia suas leges, sua silentia suaque impedimenta imponunt, Darnaeus, vt iuuenis liberalis, intellegit eiusmodi rebus veniam dandam esse. Darnaee, bene vale; Deus te sospitet! Spero te hodie ad multos annos felices prosperosque seruatum esse. Heus, sellam gestatoriam huc!»

Paulo sibi ipsi, non minus quam patrono illi forensi, iratus, Lorrius festinanter in sellam gestatoriam ascendit et ad Tellsonianam argentariam delatus est. Cartonius, cuius halitus vinum Lusitanum redolebat et qui haud satis sobrius videbatur, tum risit ad Darnaeumque conuersus ait:

«Mira profecto fortuna nos duos in vnum locum coniecit! Mira tibi nox haec videri debet, cum hic solus in lapidibus viae iuxta hominem qui tui ipsius imaginem refert consistas.»

«Vixdum mihi videor», respondit Carolus Darnaeus, «ad hunc mundum denuo pertinere.»

«Neque miror. Non ita pridem iam satis longe progressus eras in viam quae ad alterum mundum ducit. Vox tibi languida est.»

«Iam me vires deficere sentio».

«Quidni igitur cenas, malum? Ego quidem cenaui dum illi stolidi deliberabant ad vtrum mundum te mittere vellent, huncne an alium. Veni, ostendam tibi proximam tabernam vbi bene cenare possis.»

Bracchium Darnaei suo inseruit atque per cliuum Ludgatae in viam Fletensem duxit, inde per angiportum tectum in cauponam quandam. Ibi in paruum conclaue introducti sunt; Carolusque Darnaeus mox cena simplici sed bona vinoque hausto vires reficere coepit. Cartonius autem ex aduerso ad eandem mensam sedebat, propria vini Lusitani lagoena ante se posita, cum solita illa morum insolentia, quae a manifesta contumelia non multum aberat.

«Num iam, Darnaee, sentis te ad hunc mortalium mundum rursus pertinere?»

«Temporis locique sensus mihi adhuc mire perturbatus est; sed eo saltem conualui vt me in hac vita rursus esse sentiam».

«Quanta tibi haec voluptas esse debet!»

Id cum acerbitate quadam dixit ac magnum poculum, quod ante se habebat, iterum compleuit.

«Ego vero nihil magis cupio quam obliuisci me ad hanc vitam pertinere. Nihil enim boni mihi haec vita praebet, nisi forte tale vinum; nec ego quicquam boni illi praebeo. Quare hoc quidem in genere haud multum similes sumus. Quin etiam incipio suspicari me ac te nulla fere in re similes esse.»

Carolus Darnaeus, totius diei casibus animo adhuc perturbatus, velut in somnio versari sibi videbatur: nam ad eandem mensam sedebat cum homine vultu suo simillimo, moribus vero asperis longe dissimili. Quid responderet dubitans, tandem tacuit.

«Iam cenam perfecisti», paulo post Cartonius inquit; «cur non alicuius salutem propinas, Darnaee? Cur non poculum alicuius nomine tollis?»

«Cuius salutem? Cui propinem?»

«Eius profecto, cuius nomen iam in extrema lingua habes. Ibi esse debet; ibi esse necesse est; ibi esse iurauerim.»

«Igitur virginis Manettae salutem!»

«Virginis Manettae salutem!»

Cartonius, dum salutem illam bibebat, commensalem rectis oculis intuens poculum post vmerum in parietem coniecit, vbi in multa fragmenta dissiluit. Tum tintinnabulum mouit et aliud poculum afferri iussit.

«Pulchra profecto virgo, quam in tenebris vsque ad raedam deducas, Darnaee!» dixit, nouum poculum implens.

Alter fronte leuiter contracta breuiter respondit: «Ita».

«Pulchra vero puella, quae tui misereatur et pro te lacrimas fundat! Quid igitur sentis? Num tanti fuit causam capitis dicere, vt tantam in te beneuolentiam misericordiamque concitares, Darnaee?»

Darnaeus rursus tacuit.

«Nuntio tuo, cum eum ei rettuli, mire, vt arbitror, gauisa est. Nec tamen gaudium ostendit; sed gauisa esse puto».

Haec commemoratio opportune Darnaeum admonuit hominem hunc, quamuis haudquaquam iucundum conuiuam, nulla necessitate coactum sibi in summo diei discrimine opem tulisse. Itaque sermonem ad eam rem conuertit illique gratias egit.

«Neque gratias vllas desidero neque vllis dignus sum», respondit ille pari neglegentia. «Primum enim res perquam facilis erat; deinde cur eam fecerim ipse nescio. Darnaee, licetne aliquid te interrogare?»

«Libentissime; parua sane gratia pro tanto tuo beneficio.»

«Num tibi videor in te praecipua quadam beneuolentia ferri?»

«Equidem, Cartoni», respondit alter, mirum in modum perturbatus, «eam quaestionem ne mihi quidem vmquam proposui».

«At nunc propone.»

«Sic egisti quasi mihi bene velles; sed non credo te mihi bene velle.»

«Neque ego credo», ait Cartonius. «Iam incipio de prudentia tua haud malam opinionem habere».

«Nihilominus», perrexit Darnaeus, surgens vt tintinnabulum pulsaret, «spero eam rem non impedimento fore quominus rationem cauponi soluam et ambo sine vllo mutuo odio discedamus.»

«Nihil prorsus impedit!» respondit Cartonius. Darnaeus tintinnabulum mouit. «Totamne rationem soluere vis?» quaesiuit Cartonius. Cum ille annuisset, ad ministrum conuersus addidit: «Adfer mihi alterum eiusdem vini sextarium, minister, atque hora decima vespertina redi meque excita».

Soluta ratione, Carolus Darnaeus surrexit bonamque ei noctem precatus est. Cartonius, nulla vicissim salutatione reddita, pariter surrexit, vultu gestuque paene minaci ac prouocanti, et ait: «Vnum adhuc verbum, Darnaee. Putasne me ebrium esse?»

«Puto te vinum bibisse, Cartoni.»

«Putas? Scis me bibisse.»

«Quandoquidem aperte dicendum est, scio.»

«Tum hoc quoque scias, cur biberim. Ego sum miserrimus laborum seruus, omni spe destitutus. Nullius hominis in terris curam habeo, neque quisquam in terris mei curam habet».

«Quod valde dolendum est. Nam ingenio tuo melius vti potuisses.»

«Fortasse ita est, Darnaee; fortasse non est. Sed ne vultu tuo sobrio nimium efferaris; nescis enim quo etiam tu aliquando peruenire possis. Vale!»

Vbi solus relictus est, mirus ille homo candelam arripuit, ad speculum in pariete suspensum accessit atque imaginem suam in eo intentissime contemplatus est.

«Num tu huic homini praecipue bene vis?» mussitauit, imaginem suam alloquens. «Cur vero diligas hominem tibi similem? Nihil est in te quod

quis amet; id satis scis. Ah, pereas! Quantum te ipse mutauisti! Praeclara sane causa cur eum diligas, quod tibi ostendit quantum ab eo qui esse potuisti recesseris, et qualis fieri potueris! Age, cum illo fortunam locumque permuta. Num illi caerulei oculi te ita aspexissent vt illum aspexerunt? Num vultus ille sollicitudine commotus tuam ita miseratus esset sortem, vt illius misertus est? Quin rem aperte confitere! Odisti hominem».

Inde consolationem e vino petiit; sextarium intra pauca minuta exhausit et, bracchiis super mensam positis, capite in ea demisso obdormiuit. Passi crines per mensam iacebant; candela autem, dum lenta cera liquesceret, longam velut sindonem funebrem super eum demittebat.

CAPVT V · THOS

Ea erant tempora quibus largiter bibebatur, plerique autem viri potationibus immodice indulgebant. Adeo vero temporum progressu mores hac in re emendati sunt, vt, si quis hodie sine exaggeratione narraret quantum vini quantumque potionis mixtae vnus homo vna nocte haurire tum soleret, neque tamen quidquam de existimatione sua tamquam viri omni cultu et humanitate praediti amitteret, incredibilia praedicare videretur. Nec iuris peritorum ordo, quamquam doctrina insignis, vlli alii eruditorum ordini in Bacchi cultu cedebat; nec Striuerius, qui iam vmeris obstantibus depulsis ad amplam quaestuosamque causarum patrocinationem properabat, in hac certaminis parte magis quam in aridioribus fori laboribus collegis suis concedebat.

Cum apud Veterem Bailiam tum apud conuentus iudiciales, quos Sessiones appellabant, gratiosus, Striuerius iam caute inferiores scalae gradus, per quos ipse ascenderat, quasi securi excidere coeperat. Iam illa iudicia, si carissimum sibi patronum amplecti vellent, eum nominatim arcessere cogebantur. Ipse autem, dum vmeris viam ad ipsius summi iudicis vultum in curia Banci Regis sibi aperiebat, rubicundam faciem cotidie ex densa capillamentorum forensium congerie extollere videbatur, velut ingens solis flos, inter reliquos luxuriantis horti flores elatus, ad solem ipsum caput attolleret.

Olim inter forenses animaduersum erat Striuerium, quamquam lingua volubili, conscientia parum scrupulosa, animo prompto atque audaci esset, tamen ea sollertia carere qua ex ingenti dictorum testimoniorumque aceruo rei summa atque medulla excerperetur; quae quidem inter praecipuas boni patroni artes numeranda erat. Sed in hac ipsa re mirum quantum postea profecisse videbatur. Quo plures causas suscipiebat, eo expeditius ad rerum penetralia perueniebat; et, quamuis cum Cartonio ad multam noctem compotatus esset, postero mane omnia argumenta tamquam in manibus habebat.

Sidneius Cartonius, omnium fere mortalium otiosissimus et a quo minime aliquid praeclari exspectares, Striuerio summo erat adiumento. Quantum autem vini a tempore forensi Hilarii vsque ad festum Sancti Michaelis vna consumpserant, satis fuisset ad nauem regiam natantem sustinendam.

Nullam vsquam Striuerius causam agebat quin Cartonius adesset, manibus in sinibus vestis conditis, oculis in laquear curiae defixis. Per eosdem quoque comitatus iudiciales proficiscebantur; ibique solitas potationes in serum vsque noctem producebant. Quin etiam Cartonium interdum clara iam die furtim ac titubanter ad hospitium reuertentem visum esse ferebatur, non aliter quam felem luxuria et nocturnis erroribus confectam.

Tandem inter eos quorum haec nosse intererat sermo increbruit Sidneium Cartonium, etsi leonem numquam futurum, thoem tamen praestantissimum esse, qui Striuerio in tam humili munere fidam atque vtilem operam nauaret.

«Hora decima est, domine», inquit tabernae minister, cui Cartonius mandauerat vt se excitaret. «Hora decima est, domine.»

«Quid accidit?»

«Hora decima est, domine.»

«Quid ais? Decimane noctis hora est?»

«Ita, domine. Tu ipse iussisti vt te vocarem.»

«Ah, recordor! Bene, bene.»

Cum aliquotiens hebeti conatu somnum repetere frustra temptauisset, ministro callide obsistente, qui quinque fere minuta sine intermissione ignem agitabat, tandem surrexit, petasum temere capiti imposuit atque exiit. In Templum, iurisconsultorum sedem, se contulit; et, bis per vias lapidibus stratas, quae ad Ambulacrum Banci Regis et Aedificia Chartarum pertinebant, vltro citroque deambulando paulum refectus, ad Striuerii conclauia diuertit.

Scriba Striuerii, qui consiliis illis nocturnis numquam intererat, iam domum abierat; itaque ipse dominus ianuam aperuit. Soccos gerebat et laxam vestem domesticam, collo, quo commodius se haberet, nudo. Circa oculos ei quaedam inerat truculenta, intenta, quasi adusta deformitas, qualem in hominibus eius generis luxu potationibusque deditis cernere licet; cuius vestigia ab imagine Ieffreii iudicis vsque per omnium fere aetatum ebrietati deditarum pictas effigies, quamuis artificum arte varie tecta, persequi possis.

«Paululum tardius venis, o Memoria», inquit Striuerius.

«Fere hora consueta; fortasse quadrante horae tardius.»

In cubiculum subobscurum ingressi sunt, cuius parietes libris operiebantur, pauimentum chartis conspersum erat, focus autem laete ardebat. Aenum ad focum positum vaporem mittebat; atque inter chartarum ruinas mensa quaedam nitida apparebat, copioso vino, liquore e vino destillato, alio ex arundine saccharifera confecto, saccharo ipso et fructibus citreis instructa.

«Videtur te lagoenam tuam iam exhausisse, Sidnei.»

«Duas potius hac nocte, opinor. Cum cliente hodierno cenaui; vel certe eum cenare spectaui: perinde est!»

«Egregium illud, Sidnei, argumentum protulisti quo testis in agnoscendo reo fides labefactaretur. Vnde tibi venit? Quando in mentem incidit?»

«Visus est mihi satis speciosus; cogitaui me quoque, si quid mihi fortuna fauisset, non dissimilem illi futurum fuisse.»

Striuerius tantum cachinnauit vt venter, praemature iam prominens, totus quateretur.

«Tu et fortuna tua, Sidnei! Ad opus, ad opus!»

Thos, vultu parum laeto, vestem circa collum laxauit, in proximum cubiculum abiit, moxque magnam aquae frigidae amphoram, peluim et linteum vnum alterumue rettulit. Linteis aqua madefactis partimque expressis, ea ita complicata capiti imposuit vt visu paene horrendus esset; tum ad mensam consedit et: «Iam paratus sum!» inquit.

«Hac nocte non multum e chartis istis excoquendum erit, o Memoria», dixit Striuerius hilare, inter instrumenta versans.

«Quam multa?»

«Duo tantum fasciculi.»

«Da mihi prius difficiliorem.»

«Ecce habes, Sidnei. Age, rem aggredere!»

Tum leo in lectulo molli ad alterum mensae potatoriae latus resupinus se composuit; thos autem ex aduerso ad propriam mensam chartis refertam consedit, lagoenis poculisque ita appositis vt manu protensa facile attingeret.

Vterque ad mensam potatoriam sine modo recurrere solebat, sed longe diuerso more. Leo enim plerumque reclinatus, manibus sub cingulum insertis, ignem intuebatur, interdum leuiorem aliquam chartam oscitanter tractans. Thos autem fronte contracta vultuque intento sic totus in opere

haerebat, vt ne oculis quidem manum sequeretur qua poculum petebat; illa vero manus saepe per minutum aut amplius inter res positas errabat, priusquam quod ori admoueret inueniret.

Bis terue tanta difficultas in rebus tractandis exstitit, vt thos necessario sibi surgendum putaret linteaque iterum frigida aqua perfunderet. Ab his ad amphoram peluimque peregrinationibus redibat capite humido tam miris modis obuoluto, vt nulla oratio eius habitus insolentiam satis exprimere posset; eo autem ridiculior species erat, quo sollicitius grauitatem in vultu praeferebat.

Tandem thos ex chartarum copia epulas in breuem summam congestas leoni parauit atque obtulit. Leo eas caute ac diligenter accepit, quae vellet inde delegit, quid de singulis sentiret exposuit; thos et in eligendo et in disserendo subuenit. Vbi totum illud conuiuium satis pertractatum est, leo manus rursus sub cingulum condidit et recubuit ad cogitandum.

Tum thos magno poculo hausto, quo guttur viresque reficeret, linteisque denuo capiti admotis, ad alteras epulas comparandas animum intendit. Eae eodem modo leoni ministratae sunt; nec prius eas absoluerunt quam horologia tertiam post mediam noctem horam sonuerunt.

«Iam opus confecimus, Sidnei», inquit Striuerius. «Magnum igitur poculum potionis mixtae imple.»

Thos lintea, quae iterum vaporare coeperant, de capite detraxit, membra excussit, oscitauit, frigore aliquantulum tremuit, imperataque fecit.

«In illis regis testibus hodie interrogandis egregie versatus es, Sidnei. Singulis interrogationibus rem acu tetigisti.»

«Num vmquam aliter facio?»

«Minime nego. Quid tibi animum tam asperum fecit? Adhibe potionis mixtae poculum: rursus lenietur.»

Thos, murmure fastidioso edito, rursus obsecutus est.

«Ille vetus Sidneius Cartonius, quem in schola Salopiensi noueram», ait Striuerius, capite super eum nutans, dum qualis olim fuisset qualisque nunc esset reputabat, «ille Sidneius semper huc illuc fluctuans! Modo sursum, modo deorsum; nunc hilaris, nunc maestus atque abiectus!»

«Eheu!» alter suspirans respondit. «Ita est: idem Sidneius, eadem fortuna. Iam tum pensa scholastica pro aliis pueris conficiebam, mea vero raro absoluebam.»

«Quidni tua quoque?»

«Deus scit. Ita mihi mos erat, vt opinor.»

Manibus in sinibus vestis conditis, cruribus ante se porrectis, ignem tacitus spectabat.

«Cartoni», inquit amicus, aduersus eum corpore erecto insolenti quodam ac minaci habitu consistens, tamquam ferrea illa foculi craticula fornax esset in qua adsidui laboris constantia conflaretur, neque quicquam ad veterem illum scholae Salopiensis Sidneium, quasi res esset summa cum cura tractanda, corrigendum amplius requireretur quam vt vmeris in ipsam fornacem detruderetur, «tua viuendi ratio semper claudicauit, atque etiam nunc claudicat. Numquam animum, numquam firmum consilium ad agendum colligis. Me aspice.»

«Vah, ineptias!» respondit Sidneius, iam leuiore ac benigniore risu. «Noli tu mihi de recte viuendi ratione praedicare!»

«Quo pacto ea quae perfeci perficere potui? Quo pacto ea quae nunc ago conficio?» quaesiuit Striuerius.

«Partim, opinor, quod mercedem mihi das vt te adiuuem. Sed neque me neque ipsum aerem tanta oratione compellare operae pretium est. Quae tibi proposuisti, perficis. Tu semper in prima acie fuisti, ego semper post tergum.»

«At mihi in primam aciem irrumpendum fuit; non enim in ea natus sum, num tu aliter putas?»

«Cum nascereris non adfui; mea tamen sententia iam tum in prima acie natus es», respondit Cartonius. Tum risit iterum, et ambo vna riserunt.

«Et antequam Salopiam venimus, et dum Salopiae eramus, et ex quo inde discessimus», perrexit Cartonius, «tu semper in ordinem tuum incidisti, ego in meum. Quin etiam cum vna Parisiis in vico scholarium studiosi essemus, linguam Gallicam iusque Gallicum atque alias quasdam Gallicas micas colligentes, quibus haud multum profecimus, tu semper alicubi eras, ego nusquam.»

«Cuius autem culpa id fuit?»

«Mehercule, nescio an tua fuerit. Tantopere semper agebas, vrgebas, trudebas, aliosque praeteribas, vt mihi nulla viuendi via relinqueretur nisi qua in otio ac situ torpescerem. Sed triste est iam lucescente die de sua praeterita vita verba facere. Priusquam abeo, sermonem in aliam partem verte.»

«Age igitur!» inquit Striuerius, poculum attollens. «Propina mecum formosae illi testi. Num iam ad iucundiorem rem te conuerti?»

Minime, vt videbatur; nam vultus ei rursus maerore obductus est.

«Formosa testis», submissa voce dixit, in poculum intuens. «Satis testium hodie et hac nocte vidi. Quae tandem est ista tua formosa testis?»

«Filia medici illius, cuius habitus pictura dignus videbatur, virgo Manetta.»

«Illa formosa?»

«Nonne est?»

«Minime.»

«At, homo, tota curia illam admirabatur!»

«Pereat totius curiae admiratio! Quis Veterem Bailiam de pulchritudine iudicem constituit? Nihil erat nisi pupa aureis capillis ornata!»

«Scisne, Sidnei», ait Striuerius, oculis eum acriter scrutans, dum manum lente per rubicundam faciem trahebat, «mihi tum visum esse te illius pupae flauicomae misereri atque omnium primum animaduertisse quid ei accideret?»

«Omnium primum animaduertisse quid accidisset! Si puella quaelibet, siue pupa siue aliud quid, vno alteroue passu a naso hominis animo linquitur, non est opus perspicillo vt id videatur. Tibi quidem propino, sed pulchritudinem illam pernego. Nec iam amplius bibam; dormitum ibo.»

Cum hospes candelam ferens eum per scalas secutus esset, vt descendentem illuminaret, dies per sordidas fenestras frigido velut obtutu introspiciebat. Vbi aedes egressus est, aer frigidus tristisque erat; caelum graue et obscurum nubibus premebatur, amnis tenebrosus et incertus fluebat, omnia quasi vasta solitudo vita orbata iacebant. Puluis autem in gyros perpetuo actus ante matutinum ventum voluebatur, velut harena e longinqua solitudine consurrexisset, primusque eius impetus iam vrbem paulatim obruere coepisset.

Vir ille, cuius animi vires in vanum consumebantur, solitudine vndique circumdatus, in tacito quodam ambulacro constitit. Ac per momentum in ea vastitate, quae ante oculos patebat, vana quaedam species ei obuersata est: honestae laudis cupiditas, sui ipsius abnegatio, in laborando constantia, velut in deserto mirifica vrbis imago. In pulchra illius visionis vrbe sublimia porticuum ambulacra surgere videbantur, vnde Amores Gratiaeque eum desuper spectabant; horti erant in quibus vitae fructus maturescentes pendebant; aquae Spei ante oculos eius micabant. Momento vno visa sunt; deinde cuncta euanuerunt.

Ad excelsum cubiculum per aedium quasi puteum conscendit; ibi, vestibus non depositis, in lectum neglectum se abiecit, cuius puluinar lacrimis in cassum fusis maduit.

Tristis, tristis sol ortus est; neque quidquam sole surgente tristius apparuit quam homo ingenio egregio affectibusque honestis praeditus, qui neque iis ad certum finem vti neque sibi ipse opem ferre neque suam felicitatem parare valeret; qui, cum intellegeret quam grauis tabes vitam suam corrumperet, velut fato suo assentiens eam tamen se paulatim exedere sinebat.

CAPVT VI · CENTENI HOMINES

Medicus Manettus in quieto quodam angiportus angulo haud procul a platea Sohensi quietas habebat aedes. Die quodam dominico, sereno illo quidem ac pulchro, postquam quattuor menses ab iudicio perduellionis transierant, quod temporis fluctus ita in longinquum abstulerant vt iam fere e memoria et sermone vulgi euanuisset, Iaruisius Lorrius a Clerkenuella, vbi habitabat, per vias sole collustratas ad medici domum ambulabat, ibi cenaturus. Etsi aliquotiens in pristinam negotiorum suorum curam totus reciderat, iam tamen medico amicus factus erat, et ille tranquillus viae angulus in vita eius quasi locus sole illustratus videbatur.

Eo igitur dominico die post meridiem maturius Sohum petebat, tribus de causis quae iam ei in consuetudinem venerant: primum, quod diebus dominicis serenis ante cenam cum medico Luciaque saepe spatiari solebat; deinde, quod, si tempestas minus prospera esset, apud eos vt familiaris amicus diem traducere consueuerat, nunc colloquendo, nunc legendo, nunc e fenestra prospiciendo, denique quocumque modo horas fallendo; tertium, quod quaedam animo eius obortae erant sagaces suspiciones, quas examinare cupiebat, atque ex domesticae illius familiae ratione hoc tempus ad eas dirimendas aptissimum esse intellegebat.

Vix in toto Londinio angulus vllus illo tam insolito atque lepido habitu reperiri poterat. Transitus per eum nullus patebat; e fenestris autem, quae in fronte aedium medici erant, iucundus breuisque viae prospectus offerebatur, qui ipse quietem quandam sibi propriam atque iucundam praeferebat. Tum temporis trans viam Oxoniensem ad septentriones paucae tantum aedes exstructae erant; arbores siluestres vigebant, flores agrestes nascebantur, spina alba in agris, qui nunc nusquam sunt, florebat. Quare aurae rusticae per Sohum liberrime volitabant, non, vt postea, ad eam partem vrbis aegre delatae instar pauperum vagorum, quibus nulla parochia sedem concederet; nec procul inde complures parietes ad meridiem spectantes erant, ad quos persica suo tempore maturescebant.

Aestiua lux in illum angulum prima diei parte clarissime incidebat; at vbi viae aestu incaluerant, vmbra eum obtegebat, non tamen ita profunda vt splendor vltra eam diffusus conspici non posset. Refrigerium ibi erat, compositum quidem ac verecundum, sed minime triste; pedum sonos miro modo reddens, quasi verus quidam portus, quo e frementibus viis confugere liceret.

In tam quieto portu tranquilla quoque nauicula esse debebat; neque deerat. Medicus duo tabulata amplae cuiusdam domus, rigida fronte exstructae, occupabat. In ea complures artes interdiu exerceri dicebantur, quamquam earum strepitus vix vllo die audiebatur; noctu vero ipsi artifices locum relinquebant.

In posticis aedibus, ad quas per areolam, vbi platanus virides frondes susurrabat, aditus patebat, organa sacris cantibus adhibenda fabricari, argentum caelari, aurum etiam malleis tundendo in laminas duci ferebatur. Hoc postremum opus gigas quidam arcanus sibi arrogare videbatur, cuius aureum bracchium e pariete vestibuli eminebat, quasi se ipsum malleis in aurum cudendo mutauisset, atque eandem fortunam omnibus introeuntibus minaretur.

De his artibus perparum vmquam vel cernebatur vel audiebatur; pariter de quodam solitario inquilino, qui supra habitare dicebatur, et de obscuro artifice qui ornamenta raedarum facere dicebatur et infra officinam rationibus reddendis habere. Interdum operarius aliquis, paenulam induens, per vestibulum transibat; interdum ignotus quidam eo introspiciebat; interdum trans areolam incertus tinnitus audiebatur, aut ab aureo gigante ictus aliquis resonabat. Sed haec ipsa rarae erant exceptiones, quibus eo certius constabat passeres in platano post aedes, et sonos in angiportu ante eas repercussos, a diei dominici primo mane vsque ad noctem diei Saturni suo arbitratu omnia obtinere.

Hic medicus Manettus eos aegros curabat quos fama artis eius pristina, nouis etiam rumoribus de rebus eius gestis excitata, ad se adducebat. Praeterea medendi scientia, sollertia diligentiaque in experimentis subtiliter instituendis haud mediocrem ei apud alios gratiam conciliabant; neque plus quaestus ex arte sua faciebat quam sibi satis esse arbitrabatur.

Haec omnia Iaruisius Lorrius nouerat animoque reputabat, cum illo sereno die dominico post meridiem tintinnabulum ad ostium quietarum aedium pulsauit.

«Estne medicus Manettus domi?»

Mox domum reuersurum esse responsum est.

«Estne Lucia Manetta domi?»

Ipsam quoque mox reuersuram.

«Estne virgo Prossa domi?»

Fortasse adesse; at ancillae nullo modo posse praenoscere quid virgo Prossa vellet, vtrum se domi esse fateretur an negaret.

«Quandoquidem ego hic tamquam domi sum», inquit Lorrius, «ascendam.»

Filia medici, quamquam patriam in qua nata erat prorsus ignorauerat, innatam quandam ex ea duxisse videbatur facultatem, qua ex rebus exiguis plurimum et commodi et venustatis efficere posset: quae inter illius gentis dotes cum vtilissimis tum iucundissimis numeranda est. Supellex quamuis simplex erat; tot tamen lepidis ornamentis, nullo pretio nisi ex elegantia et sollertia aestimandis, illustrabatur vt aspectu gratissima esset.

Omnium rerum dispositio in conclauibus, a maximis vsque ad minimas; colorum ordo; varietas atque elegans rerum inter se discrepantia, quas in minimis rebus parsimonia, manus sollertes, oculi perspicaces rectumque iudicium pepererant, non solum per se oculos delectabant, sed ingenium earum auctricis tam aperte ostendebant, vt Lorrio circumspicienti ipsae sellae mensaeque, vultum illum sibi iam notissimum quodammodo imitatae, quaerere viderentur an omnia probaret.

In quoque tabulato tria erant conclauia. Ostia quibus inter se communicabant patebant, vt aer per omnia libere perflaret; itaque Lorrius, subridens dum hanc tam dulcem similitudinem vbique animaduertebat, ex vno in aliud transibat. Primum erat ornatius cubiculum; ibi erant aues Luciae, flores, libri, mensa ad scribendum apta, mensula ad opera muliebria, capsula pigmentorum aquis diluendorum. Alterum erat medici conclaue ad aegros excipiendos, quo etiam ad cenandum vtebantur. Tertium, vbi motus platani frondium in areola crebras ac mobiles lucis vmbraeque maculas spargebat, medici erat cubiculum. Ibi in angulo scamnum sutorium iam otiosum et vasculum instrumentorum iacebant, non multum aliter atque olim in quinto illius lugubris domus tabulato prope tabernam vinariam in vico Sancti Antonii apud Parisios.

«Miror», inquit Lorrius, cum circumspiciens constitisset, «eum monumentum illud suarum aerumnarum etiam nunc apud se retinere!»

«Quid autem miraris?» subito interrogauit vox, cuius sono ille vehementer exsiluit.

Virgo Prossa erat, mulier illa rubicunda atque truculenta, validis manibus praedita, quam primum in deuersorio Regio Georgio apud Dubrim cognouerat, cuiusque familiaritatem postea auxerat.

«Putaueram enim...» coepit Lorrius.

«Vah! Tu scilicet id putaueras!» respondit Prossa; atque ille statim tacuit.

«Quomodo vales?» quaesiuit tum mulier, acriter quidem, sed tamquam significare vellet se illi nihil suscensere.

«Satis belle valeo, gratias tibi ago», respondit Lorrius mitissime. «Tu vero quomodo te habes?»

«Nihil est quod magnopere laudem», inquit Prossa.

«Itane?»

«Ita sane!» respondit illa. «De Auicula mea grauissime commoueor.»

«Itane?»

«Obsecro, aliud tandem aliquid dic quam 'itane', nisi me perpetua ista voce ad mortem vsque exagitare vis!» exclamauit Prossa, cuius ingenium, si corporis magnitudinem excipieres, totum in breuitate atque acrimonia positum erat.

«Vero?» inquit Lorrius, verbum prius dictum emendare conatus.

«Etiam 'vero' satis molestum est», respondit Prossa, «sed aliquanto tolerabilius. Ita, vehementissime me commotam esse dico.»

«Licetne causam rogare?»

«Nolo tot hominum duodenas turmas, e quibus ne vnus quidem mea Auicula dignus est, huc venire eamque sibi expetere», inquit Prossa.

«Num tot duodenae turbae ob eam rem huc veniunt?»

«Centeni», respondit Prossa.

Hoc erat mulieri proprium, vt, quotiens prima eius sententia in dubium vocabatur, ipsa rem etiam maiorem esse diceret; qua in re nec ante eam nec post eam huiusmodi homines defuerunt.

«Papae!» respondit Lorrius, nihil tutius quod diceret excogitans.

«Cum carissima illa vixi, ex quo decem annos nata erat; aut potius illa mecum vixit et mihi mercedem dedit. Quod quidem facere minime debuit, idque iureiurando testari liceret, si modo facultates mihi fuissent, quibus vel me ipsam vel eam gratuito alerem. At id profecto perquam durum est!» inquit Prossa.

Quid autem tam durum esset Lorrius non satis assecutus est; itaque caput mouit, hac praestantissima corporis sui parte tamquam magico quodam pallio vtens, quod rebus quibusuis aptari posset.

«Omne hominum genus, quorum ne vnus quidem mea Auicula dignus est, subinde huc se infert», perrexit Prossa. «Cum tu rem coepisti...»

«Egone rem coepi, virgo Prossa?»

«Nonne tu? Quis patrem eius ad vitam reuocauit?»

«Ah! Si hoc initium vocas...» inquit Lorrius.

«Finem certe non vocabis, opinor? Dico igitur, cum rem incepisti, iam tum satis acerba fuit; non quod de medico Manetto conquerar, nisi quod tanta filia indignus est. Nec hoc illi vitio verto: quis enim, qualicumque condicione natus, tanta filia dignus vmquam esse poterat? Sed vere bis terque acerbum est tantos post illum homines gregatim concurrere—illi quidem veniam dare potui—qui omnes Auiculae meae amorem mihi eripere conentur.»

Lorrius sciebat eam amore inuidioso vehementer teneri. Sed hoc quoque iam nouerat: sub incredibili illa morum asperitate eam esse ex genere hominum sui prorsus immemorum, cuius exempla non nisi inter mulieres reperiuntur. Tales enim, solo amore admirationeque impulsae, se voluntaria seruitute deuouere solent iuuentuti, quae sibi iam effluxit, pulchritudini quam numquam possederunt, artibus quas discere fortuna non concessit, spei denique illi clarae, quae in ipsarum vita obscura numquam illuxit.

Satis rerum humanarum peritus erat vt intellegeret nihil in terris esse fidelitate animi sic gratuita atque omni mercennariae cupiditatis suspicione vacante praestantius. Quare eam tanti faciebat vt, in eo meritorum ordine quem intra animum suum constituerat—quem quidem omnes fere nobis aliquo modo constituimus—Prossam multo propius ad ordines angelorum inferiores admoueret quam permultas matronas, quas natura atque cultus incomparabili pulchritudine exornauerant, quibusque apud Tellsonianam argentariam rationes pecuniae seruabantur.

«Vnus tantum vir, neque vllus alius, Auicula mea dignus vmquam fuit aut erit», inquit Prossa; «Solomon frater meus, nisi in vita sua paulum aberrauisset.»

Sed hic rursus Lorrius, de priuatis eius rebus iam diligenter edoctus, sciebat Solomonem fratrem hominem fuisse improbum, omni pietate alienum, qui sororem omnibus bonis exuisset, vt eam pecuniam in incertis negotiis temere periclitaretur, atque eam in extrema egestate relictam in perpetuum deseruisset, nec vmquam vllo conscientiae morsu tactus. Quod Prossa, si leuissimum illud fratris erratum dempseris, de eo constanter

optime sentiebat, id sane Lorrio graue documentum fidei eius videbatur, neque parum ad aestimationem suam augendam valebat.

«Quoniam forte nunc soli sumus», inquit ille, cum in ornatius conclaue redissent atque ibi familiariter consedissent, «et vterque nostrum rebus gerendis assuetus est, liceat mihi quaerere: num medicus, cum Lucia colloquens, temporis illius quo sutorem agebat ne nunc quidem mentionem facit?»

«Numquam.»

«At tamen ipsum scamnum et instrumenta apud se seruat?»

«Etiam», respondit Prossa, caput quassans. «Non tamen affirmauerim eum tacite apud se illius temporis memoriam non repetere.»

«Credisne eum saepe ea cogitare?»

«Credo», inquit Prossa.

«Num tibi fingis...?» iam coeperat Lorrius, cum illa abruptis verbis interpellauit:

«Nihil mihi vmquam fingo. Nulla mihi est fingendi facultas.»

«Recte me mones. Sed num coniecturam facis? Licetne tibi vel interdum aliquid conicere?»

«Aliquando», inquit Prossa.

«Num igitur coniectas», perrexit Lorrius, oculis nitentibus ac benigne subridentibus in eam conuersis, «medicum Manettum aliquam per tot annos apud se seruauisse sententiam de causa cur tam crudeliter vexatus sit, fortasse etiam ipsum eius qui eum oppresserit nomen nosse?»

«De hac re nihil coniecto nisi quod mihi Auicula narrat.»

«Quid autem narrat?»

«Auicula eum de causa captiuitatis suae quandam opinionem tacite seruare arbitratur.»

«Ne mihi succenseas quod tot rogata propono; ego enim sum homo negotiis occupatus, ingenio tardiusculo; tu vero femina rebus gerendis exercitata.»

«Tardiusculo?» placide quaesiuit Prossa.

Lorrius, qui iam maluisset modestius illud adiectiuum numquam protulisse, respondit: «Minime, minime! Nihil profecto tale. Sed vt ad rem redeamus: nonne mirum est medicum Manettum, vt omnes nouimus, prorsus insontem nec vllius sceleris reum, de causa tamen illius captiuitatis numquam verbum facere? Non dico mecum, quamquam olim inter nos negotia fuerunt et nunc intima familiaritate coniungimur; sed ne cum filia quidem sua pulcherrima, quam ipse tanto amore complectitur,

quaeque vicissim eum tanto prosequitur? Crede mihi, virgo Prossa, non inani curiositate sed vera sollicitudine commotus tecum de hac re ago.»

«Equidem, quantum intellegere possum—et parum, vt tu fortasse dicas, intellego», respondit Prossa, mitior facta post hanc excusationem, «existimo eum totam illam rem pertimescere.»

«Pertimescere?»

«Cur metuat, vt opinor, facile intellegis. Res ipsa memoratu horrenda est. Praeterea ex illis cruciatibus orta est illa mentis perturbatio, qua sui ipsius paene oblitus est. Cum nec sciat quomodo sui compos esse desierit nec quomodo ad se redierit, numquam fortasse satis sibi persuadere potest idem sibi non iterum euenturum. Haec sola ratio, vt opinor, satis ostendit cur de talibus rebus dicere reformidet.»

Grauior haec et prudentior sententia erat quam Lorrius ab ea exspectauerat. «Vera loqueris», inquit, «et sane cogitatu horrenda. Attamen me interdum dubitatio quaedam sollicitat, vtrum medico Manetto expediat illam tam grauem memoriam perpetuo intra animum compressam retinere. Quin ista ipsa dubitatio atque ea quae inde mihi suboritur cura effecerunt vt nunc te ita familiariter interrogarem.»

«Nihil mutari potest», inquit Prossa caput quassans. «Tantum illam chordam tange, statim mutatur in peius. Melius est eam intactam relinquere; immo necesse est, velis nolis. Interdum intempesta nocte surgit; nos autem, quae supra habitamus, audimus eum in cubiculo suo vltro citroque ambulantem, vltro citroque. Auicula iam nouit tum animum quoque eius in vetere carcere vltro citroque, vltro citroque vagari. Ad eum festinat; tum ambo vna ambulant, vltro citroque, vltro citroque, donec ille se receperit. Sed veram sollicitudinis causam numquam filiae indicat, neque illa vllam de ea mentionem faciendam putat. Ita taciti vna deambulant, vltro citroque, vltro citroque, donec eius amor atque praesentia patrem ad se ipsum reduxerint.»

Prossa quamuis omnem imaginandi facultatem sibi abnegauisset, tamen in verbis illis saepe repetitis, «vltro citroque», plane sentiebatur quantopere miserum esset vnius eiusdemque maestissimae recordationis perpetuo quasi stimulis agitari; atque ea ipsa verborum repetitio ostendebat mulierem illa facultate minime carere.

Angulum illum mirae vocum vestigiorumque repercussioni aptum esse iam dictum est. Nunc vero aduentantium pedum strepitum adeo multiplici sono referebat vt videretur ipsa mentio illius infatigabilis deambulationis vltro citroque sonos excitauisse.

«Ecce veniunt!» inquit Prossa, surgens vt colloquio finem faceret. «Iam vero centeni homines propediem aderunt!»

Tam singularem natura loci ad reddendos sonos facultatem habebat, tamquam ingens quaedam auris esset, vt Lorrius, ad fenestram apertam stans atque patrem filiamque quaerens, quorum pedum sonitum audiebat, putaret eos numquam appropinquaturos. Etenim interdum repercussus pedum sonus euanescebat, quasi illi abirent; mox aliorum pedum strepitus audiebatur, cum tamen nemo, cuius essent, adpropinquaret, qui rursus tum demum plane silebat cum proxime adesse viderentur.

Tandem tamen pater filiaque vere apparuerunt; Prossa autem iam ad ostium viae parata stabat vt eos exciperet.

Gratum erat Prossam videre, quamuis truculentam, rubicundam et toruo vultu, dum Luciae, vbi haec superius ascendisset, pileolum e capite detractum sudarii angulis leuiter extergeret et puluerem afflatu depelleret, pallium complicaret vt reponeretur, capillosque eius vberes diligenter complanaret tanta cum superbia quanta ipsa de propriis capillis gloriari potuisset, etiamsi feminarum omnium pulcherrima atque vanissima fuisset.

Nec minus iucundum spectaculum praebebat ipsa carissima puella, quae illam amplexabatur gratiasque agebat ac tantam curam sui suscipere vetabat; hoc autem vltimum non nisi iocans audebat dicere, alioquin Prossa grauiter offensa in cubiculum suum recessisset atque ibi lacrimasset. Medicus quoque aspectu iucundissimo erat, eas intuens et Prossae iocans exprobrans quod Luciam nimia indulgentia corrumperet, voce tamen oculisque tam indulgentibus vt in hac ipsa re ei aequaretur, immo, si fieri posset, superaret. Nec Lorrius minus laetum spectaculum erat: in paruo capillamento suo prae gaudio renidebat, atque astris quae vitam suam caelibem rexerant gratias agebat, quod eum iam senescentem tandem ad domum quandam, cuius dulcedinem sentire posset, perduxissent. Nemo tamen ex illis centenis hominibus ad haec spectacula spectanda confluxit; frustraque Lorrius exspectauit vt Prossae vaticinium impleretur.

Hora cenae aduenit, necdum tamen centeni homines aderant. In paruae familiae officiis administrandis Prossa curam rerum inferioris tabulati susceperat, eamque mirabili semper sollertia gerebat. Cenae, quamquam cibis admodum simplicibus constabant, tam perite coquebantur, tam eleganter apponebantur, tanta munditia et tam concinna artium Anglicarum Gallicarumque mixtura parabantur, vt nihil iis melius desiderari posset.

Prossae enim amicitia rebus potius quam verbis declarabatur. Itaque Sohum regionesque proximas quasi vastauerat, Gallos egentes vndique consectata, qui, solidis Anglicis et nummis dimidiae coronae inuitati, occulta coquorum artificia sibi aperirent.

Ab his Galliae filiis filiabusque fortuna deiectis tam admirabiles didicerat artes, vt duae ministrae, femina et puella, quibus tota domestica seruitia constabant, eam velut magam quandam aut fabulosam illam Cinerellae matrinam, magicis artibus praeditam, suspicerent: quae gallinam vel leporem vel vnum alterumue holus ex horto arcessere iuberet, ac deinde quicquid vellet inde efficeret.

Diebus dominicis Prossa cum medico ad eandem mensam accumbebat; reliquis autem diebus pertinaciter suo more cibum sumebat horis nemini notis, aut in inferioribus aedibus aut in proprio cubiculo secundi tabulati, quod caeruleo colore ornatum erat, neque vlli praeter Auiculam suam patebat. Illo die tamen vultu Luciae blando, quae omni studio ei placere conabatur, ita permota est vt solitam seueritatem prorsus remitteret; quare cena quoque summa cum voluptate acta est.

Dies erat grauiter aestuosus. Itaque post cenam Lucia suasit vt vinum in hortulum sub platanum deferretur, atque ibi sub diuo considere liceret. Cum omnia ad Luciae nutum fierent et circa eam velut axem circumagerentur, omnes sub arbore consederunt. Vinum ipsa in areolam detulit, praecipue vt Lorrio gratificaretur; nam iam pridem sibi officium pincernae eius quodammodo vindicauerat, atque, dum sub platano sermocinabantur, poculum eius numquam vacuum esse sinebat.

Dum inter se loquebantur, posticae vicinarum domorum partes atque extremae facies, nescio quid arcani prae se ferentes, in eos furtim prospicere videbantur; supra capita autem platanus quasi suo sermone susurrabat.

Ne tum quidem centeni homines apparuerunt. Darnaeus quidem, dum sub platano sedebant, aduenit; sed vnus tantum erat.

Medicus eum benigne excepit, nec minus Lucia. Prossa autem subito capitis totiusque corporis quibusdam neruorum vellicationibus concussa domum se recepit. Huic malo non raro obnoxia erat; quod ipsa familiari sermone «impetum quassationum» appellare solebat.

Medicus illo die optime valebat, atque solito multo iuuenior videbatur. Tum maxime elucebat quanta esset inter ipsum et Luciam vultus similitudo; et cum iuxta sedentes illa vmero eius inniteretur, ille bracchium post tergum sellae filiae extenderet, iucundissimum erat eorum similitudinem contemplari.

Multa ille toto die magno cum animi ardore atque insolita alacritate disseruerat. «Quaeso, medice Manette», inquit Darnaeus, dum sub platano sedebant—nam sermo sponte ad veteres Londinii aedes defluxerat —«num tibi multum arcis illius, quam Turrim Londiniensem vocant, videre contigit?»

«Lucia et ego eam adiuimus», respondit medicus, «sed obiter tantum. Quantum quidem vidimus, satis fuit vt locum rebus memoratu dignis refertissimum esse cognosceremus; plura vix nouimus.»

«Ego quoque, vt meministi, ibi fui», inquit Darnaeus, subridens, quamquam subridenti paulum indignationis rubor suffundebatur, «sed longe alia condicione, eaque haudquaquam apta ad omnia contemplanda. Narrauerunt tamen mihi, dum illic eram, rem quandam mirabilem.»

«Quamnam?» quaesiuit Lucia.

«Cum ibi quaedam aedificia immutarentur, operarii in veterem carcerem subterraneum inciderunt, qui multis iam annis muris obstructus atque obliuioni traditus erat. Interioris parietis lapides omnes inscriptionibus captiuorum scalptis operiebantur: temporum notas, nomina, querellas, preces. In lapide quodam angulari, vbi duo parietes coibant, captiuus vnus, qui ad supplicium ductus esse videbatur, tres litteras, velut extremum suum opus, inciderat. Instrumento sane miserrimo id fecerat, festinanter atque manu tremente. Primo litterae D. I. C. legi putabantur; sed post diligentiorem inspectionem vltima non C sed G esse deprehensa est. Nullius captiui nomen aut memoria reperiebatur cui tales litterae initiales conuenirent; multaque frustra coniecta sunt cuiusnam nominis indicia essent. Tandem quispiam suspicatus est eas non singulas nominis litteras esse sed vocem Anglicam integram DIG efficere, quae Latine est 'fode'.

«Pauimentum igitur sub illa inscriptione accuratissime exploratum est; in terra autem, sub lapide vel tegula vel quodam pauimenti fragmento, cineres chartae reperti sunt, cum cineribus exiguae thecae aut sacculi pellicei commixti. Quid ille captiuus ignotus scripserit nemo vmquam leget; constat tamen eum aliquid scripsisse atque abscondisse, ne ad custodis manus perueniret.»

«Pater mi!» exclamauit Lucia. «Aegrotas!»

Ille subito e sede exsiluerat, manu capiti admota; vultu atque toto corporis habitu ceteros vehementer perterruerat.

«Minime, carissima, non aegroto. Magnae pluuiae guttae cadunt; earum ictu subito commotus sum. Intro eamus satius erit.»

Paene eodem momento ad se rediit. Re vera rarae sed maximae pluuiae guttae cadebant; atque ille auersam manum ostendit, cui stillae haerebant. Nihil tamen omnino de re nuper narrata dixit; et dum in domum redibant, Lorrius, adsuetus in negotiis hominum vultus scrutari, in ore eius, cum ad Carolum Darnaeum conuerteretur, eundem mirum vultus habitum vel animaduertit vel sibi animaduertisse visus est, quam in atriis iudicii conspexerat, cum medicus tum quoque Darnaeum intuitus esset.

Tam celeriter tamen medicus se collegit vt Lorrius de oculorum suorum fide dubitaret. Ne aurei quidem gigantis bracchium in vestibulo constantius stabat quam ipse, cum sub eo substitit atque comites monuit se a leuibus etiam repentinis rebus nondum ita firmatum esse vt nihil commoueretur—nec scire se num vmquam adsuesceret—itaque pluuiae guttis fuisse exterritum.

Tempus potionis e foliis Sinensibus parandae aduenerat. Prossa, dum eam parabat, nouo quassationum impetu vexabatur; nec tamen vlli ex centenis hominibus aderant. Cartonius quidem languido gradu intrauerat; sed cum Darnaeo duo tantum numerabantur.

Noctis calor adeo grauis atque suffocans erat vt, quamuis ianuae fenestraeque paterent, omnes aestu premerentur. Mensa potione sublata, ad vnam fenestrarum se contulerunt atque in densum vespertinum crepusculum prospexerunt. Lucia iuxta patrem sedebat, Darnaeus iuxta eam, Cartonius fenestrae innitebatur. Aulaea longa erant atque alba; procellae cum tonitru in angulum ruentes ea interdum ad lacunar vsque attollebant, vbi velut laruarum alae fluctuabant.

«Guttae etiamnunc cadunt», inquit medicus Manettus, «magnae, graues, rarae. Lente aduenit.»

«At certe aduenit», respondit Cartonius.

Submissa voce colloquebantur, vt homines facere solent cum intenti aliquid obseruant et exspectant; praesertim cum in obscuro conclaui sedent fulguris aduentum exspectantes.

In viis ingens erat properantium trepidatio, cum omnes antequam procella erumperet tectum quaererent. Mirabilis ille viae angulus aduentantium abeuntiumque pedum strepitu resonabat, cum tamen nemo eo transiret.

«Multitudo hominum et tamen solitudo!» inquit Darnaeus, postquam aliquandiu auscultauerant.

«Nonne animum commouet, domine Darnaee?» quaesiuit Lucia. «Interdum hic vesperi tam diu sedens auscultaui vt mihi quaedam fingere

inciperem; sed vel leuis cogitationis tam ineptae vmbra hac nocte horrorem mihi incutit, cum omnia tam atra tamque sollemnia sint...»

«Horreamus igitur et nos vna; fortasse cognoscere possumus quid sibi ista velint.»

«Nihil profecto hoc tibi esse videbitur. Huiusmodi opiniones, vt mihi quidem videtur, eos tantum commouent in quorum mentibus nascuntur; aliis communicari non possunt. Aliquando hic sola vesperi sedi, auscultans, donec sonos illos repercussos mihi fingere coeperim tamquam omnium hominum vestigia, qui aliquando in vitam nostram ingressuri essent.»

«Magna profecto turba aliquando in vitam nostram irruet, si hoc verum est», interiecit Sidneius Cartonius, solita quadam maestitia.

Interea crebri vestigiorum sonitus nullo interuallo redibant, et properantium strepitus semper celerior fiebat. Angulus pedum sonum iterum iterumque resonabat: alii sub ipsis fenestris esse videbantur, alii intra conclaue; hi accedere, illi discedere; quidam repente deficere, quidam prorsus consistere. Omnes tamen longinquis in viis esse videbantur, nec quisquam eorum conspiciebatur.

«Omnesne hi pedum sonitus ad nos singulos venturi sunt, virgo Manetta», quaesiuit Darnaeus, «an inter nos diuidendi sunt?»

«Nescio, domine Darnaee. Iam dixi inanem esse animi mei opinionem; tu tamen eam audire voluisti. Quotiens huic cogitationi me tradidi, sola eram; tum mihi fingebam haec esse vestigia hominum qui aliquando in vitam meam patrisque mei ingressuri essent.»

«Ego vero ea omnia in meam vitam recipio!» inquit Cartonius. «Nihil interrogo, nullas condiciones pono. Ecce magna multitudo, virgo Manetta, in nos fertur: eos etiam video—fulgure monstrante!» Haec postrema verba addidit, cum fulgur vehemens emicuisset, cuius luce ipse ad fenestram neglegenter innixus apparuit.

«Et eos audio!» rursus adiecit, postquam tonitru ingenti caelum intonuit. «Ecce veniunt, celeres, feroces, furentes!»

Hic aquarum impetum ac fragorem effingebat; sed ipse imber tantum subito strepitum edidit vt loquentem interrumperet, vt nullius iam vox exaudiri posset. Procella memorabilis, fulguribus tonitribusque horrenda, cum illo aquarum diluuio erupit; neque ictus tonitruum neque fulgura neque imber vel punctum temporis remiserunt, nisi postquam luna media nocte exorta erat.

Iam aer serenatus erat, et magna campana templi diui Pauli primam post mediam noctem horam nuntiabat, cum Lorrius, Gerrio comitante,

qui ocreis altis indutus lucernam portabat, domum ad Clerkenuellam redire instituit. In itinere inter Sohum et Clerkenuellam nonnullae viae erant solitariae; itaque Lorrius, latrones viarum infestarum metuens, Gerrio semper tamquam comite atque custode vtebatur, quamquam duabus fere horis ante id fieri solebat.

«Qualis nox fuit!» inquit Lorrius. «Paene talis, Gerri, vt mortuos ipsos e sepulcris euocaret.»

«Equidem, domine, nullam vmquam noctem vidi», respondit Gerrius, «nec profecto credo me visurum, quae talem rem efficere queat.»

«Bene vale, Cartoni», inquit vir negotiis deditus. «Bene vale, Darnaee. Num vmquam rursus omnes vna talem noctem videbimus?»

Fortasse. Fortasse etiam magnam illam hominum multitudinem, ingenti strepitu atque fragore super se ruentem, vna visuri erant.

CAPVT VII · PROCER IN VRBE

Procer quidam, eorum vnus qui summa apud aulam regiam auctoritate pollebant, quattuordecimo quoque die magnam salutantium frequentiam in amplissimis suis Parisiensibus aedibus habere solebat. Tum in interiore conclaui sedebat, in ipso velut adyto adytorum, quod multitudini cultorum per exteriores aulas exspectanti sanctissimum sanctorum videbatur. Procer poculum e socolata sumpturus erat.

Multa quidem ille facili negotio deglutire poterat; quin etiam a nonnullis morosioribus dicebatur Galliam ipsam mira celeritate deuorare. At socolata, quam mane bibere solebat, ne ad ipsam quidem eius gulam peruenire poterat, nisi quattuor viri robusti, praeter cocum, operam contulissent.

Ita prorsus erat. Quattuor viris opus erat, qui omnes vestibus pretiosissimis atque insignibus fulgebant, quorum princeps, pro more illo nobili ac vere pudico quem Procer ipse instituerat, viuere nequire videbatur nisi duo saltem horologia aurea in sinu gestaret: hi quattuor beatam illam socolatam ad beatissima domini labra perducebant.

Vnus ex famulis vas, quo socolata continebatur, in conspectum sacratissimum inferebat; alter instrumento ad id facto potionem agitabat atque in spumam redigebat; tertius mappam singulari honore dignatam porrigebat; quartus, idem ille duobus horologiis aureis ornatus, socolatam in poculum infundebat. Vix fieri poterat vt Procer vno ex his ministris destitutus dignitatem suam sub caelis admirantibus tueretur.

Quam grauis vero macula insignibus eius gentiliciis inflicta esset, si tres tantum ministri potioni seruissent! Si duo tantum ministrauissent, procul dubio animam efflauisset.

Procer superiore nocte ad cenulam quandam profectus erat, in qua Comoedia atque Opera Magnifica iucundissime partes suas egerant. Plerisque autem noctibus ad huiusmodi cenulas, inter blandissima sodalicia, ibat. Tanta erat eius vrbanitas, tanta ad quamlibet illecebram

animi facilitas, vt Comoedia atque Opera Magnifica de molestis illis rebus publicis ac secretis imperii consiliis apud eum multo plus valerent quam vniuersae Galliae necessitates.

O fortunatam Galliam, cui tanta felicitas obtigerat! Nec minus beatas semper fuisse gentes quascumque tali beneficio fruerentur quis dubitaret? Sic profecto Anglia floruerat, exempli gratia, sub illo laeto Stuarto, cuius desiderium adhuc gerebatur, qui eam pretio accepto vendiderat.

De rebus publicis vniuersis vnam habebat Procer sententiam, eaque vere generosam: vt sua quaeque sponte procederent. De singulis vero negotiis alteram sententiam aeque generosam habebat: vt omnia ad ipsius arbitrium agerentur, ad ipsius potentiam augendam opesque cumulandas. De voluptatibus suis, siue vniuersis siue singulis, tertium eiusdem generositatis praeceptum erat: mundum earum causa conditum esse.

Cuius decreti sacrosancta sententia, vno tantum pronomine ex antiqua sententia immutato, ita sonabat: «Mea est terra et plenitudo eius, ait Procer.»

Tandem tamen Procer animaduertit certas quasdam molestias, vulgo pecuniarias appellatas, sensim tam in res priuatas quam in publicas irrepsisse. Quare in vtrisque negotiis, necessitate compulsus, cum publicano quodam locuplete societatem inierat. In publicis quidem rationibus, quoniam nihil ipse explicare poterat, vectigalia ei locanda erant qui explicare sciret; in priuatis autem, quoniam publicani diuitiis abundabant, ipse vero, post tot maiorum generationes luxui atque sumptibus deditas, in egestatem paulatim labebatur.

Itaque sororem e monasterio feminarum, dum tempus adhuc erat quo imminens velum repelleretur—vestem profecto omnium quas induere posset vilissimam—eduxerat, eamque publicano ditissimo, sed ignobili genere nato, tamquam praemium in matrimonium dederat.

Hic igitur publicanus, baculum gestans cui aureum pomum in summo adfixum erat, inter salutatores in exterioribus conclauibus aderat. Omnes ante eum sese humillime prosternere solebant, praeter eos qui illustriore, id est Proceris, sanguine nati erant: hi, ne ipsius quidem publicani vxore excepta, summa eum superbia atque contemptu despiciebant.

Magnificus sane vir erat publicanus. Triginta equi in stabulis stabant; viginti quattuor famuli in atriis sedebant; sex feminae vxori eius assidue ministrabant. Vir qui nihil aliud agere prae se ferebat nisi rapere atque vbicumque posset praedari, quidquid de probitate nuptiarum eius

iudicandum esset, vnus saltem ex omnibus qui eo die Proceris aedes frequentabant veram quandam rerum substantiam exhibebat.

Nam conclauia illa, quamuis visu pulcherrima et omni genere ornamentorum instructa, quae ingenium atque ars illius aetatis excogitare poterant, recte examinata nihil sane firmi nihil solidi habebant. Si quis illa cum aliis hominibus comparauisset, qui non longe aberant, miseris scilicet illis quasi laruis pannis et nocturnis capitum tegminibus amictis—quos vna cum aula ista turres aedis Nostrae Dominae, in medio fere vtrorumque positae, conspicere poterant—res profecto intolerabilis atque animum crucians apparuisset: si modo quisquam apud Procerem de eiusmodi re curam suscipere potuisset.

Milites summos honores gerentes, belli disciplinam prorsus ignorantes; classium praefecti, qui ne nauium quidem vllam notitiam haberent; administri ciuiles, nullius negotii periti; sacerdotes impudentes, quos nemo mortalium rebus saecularibus deditiores reperisset, oculis libidinosis, linguis solutis, moribus lingua etiam solutioribus: omnes muneribus quibus fungebantur ineptissimi, omnes impudentissime mentientes dum ea munera sibi conuenire affirmabant; sed omnes aut genere aut aliqua necessitudine, propiore siue remotiore, cum Proceris ordine coniuncti, atque idcirco omnibus officiis publicis, vnde aliquid lucri capi posset, inuecti. Tales ibi non singuli, sed viceni atque iterum viceni numerari poterant.

Ne ii quidem deerant qui neque Proceri neque rei publicae proprie adhaerebant, sed a rebus veris atque ab omni recta vitae via, qua ad honestum aliquem finem perueniretur, aeque alieni erant. Medici, qui ex delicatis remediis ad morbos commenticios, qui numquam exstiterant, ingentes opes congesserant, aegrotis suis aulicis in Proceris vestibulis arridebant.

Homines nouarum rerum consilia iactantes, qui ad omnes leuissimas rei publicae molestias remedia repperisse sibi videbantur, praeter vnum illud, quo vnum aliquod verum vitium serio labore radicitus exstirparetur, cuiusuis aures, quas occupare poterant, inanissimo verborum strepitu complebant.

Philosophi qui numen diuinum negabant, qui verbis orbem terrarum refingebant atque e chartis turriculas Babylonias exstruebant quibus caelum ascenderent, cum chemicis non minus incredulis, qui metalla transmutare sperabant, sermones conferebant, in illo admirabili coetu quem Procer congregauerat.

Viri elegantissimi atque summis artibus exculti, quorum cultus exquisitus eo potissimum tempore—nec posterioribus temporibus minus —ex eo agnoscebatur quod nihil eorum quae natura humana curare solet dignum cura putabant, tanta lassitudine afficiebantur vt perfectissima exempla generis sui esse viderentur.

Tales in splendida Parisiensium societate domos reliquerant hi praeclari homines, vt exploratores inter Proceris cultores, qui dimidiam fere vrbanissimi conuentus partem efficiebant, vix vnam vxorem reperissent in illo angelorum circulo quae habitu aut moribus matrem se esse fateretur.

Neque enim apud elegantes illos nomen matris vllam vim habebat, praeter ipsum actum molestam aliquam creaturam in lucem edendi; quod quidem parum ad veram matris dignitatem pertinet. Mulieres agrestes infantes suos, qui nihil ad modum cultumue pertinebant, prope corpus tenebant ac nutriebant; at auiae venustissimae, quamuis sexagenariae, tamquam viginti annos natae vestiebantur atque cenitabant.

Lepra illa vitae fictae omnes ferme Proceris cultores deformauerat. In vltimo tamen conclaui sex homines erant qui iam aliquot annos leui quadam suspicione angebantur, res humanas vniuersas non tam recte procedere quam vulgo crederetur.

Horum tres, rebus publicis se consuluros rati, se ad sectam quandam portentosae superstitionis adiunxerant, cui Conuulsionariorum nomen erat. Iam secum deliberabant num ilico spumas ore funderent, furerent, rugirent, artubusque rigidis repente velut exanimes conciderent; hac nimirum ratione posteritati tam perspicuum itineris signum erecturi vt inde Procer facile cognosceret qua in posterum via incedendum esset.

Praeter hos quasi Deruiscos alii tres in aliam sectam praecipites concesserant. Hi de «Centro Veritatis» portentosa quadam loquendi ratione disputabant, et hominem e centro illo excidisse affirmabant—quod probare sane haud difficile erat—sed intra circumferentiam adhuc manere. Ne vero etiam e circumferentia euolaret, ieiunio et spectrorum apparitionibus continendum, atque etiam in centrum ipsum retrudendum censebant.

Itaque inter hos creberrimi cum spiritibus sermones habebantur; vnde quantum vtilitatis in rem humanam redundauerit nemo vmquam deprehendere potuit.

Vnum tamen erat quo omnes in amplissimis Proceris aedibus tuto gloriari possent: egregie vestiti erant. Si quis diem extremi iudicii inter dies sollemnes numerandum esse constituisset, quibus exquisitissimo ornatu

adesse oporteret, nemo ibi reperiretur qui non in omne aeuum ad eam sollemnitatem probe esset comparatus. Crines tot modis crispati, puluere conspersi, in sublime erecti; facies tam delicate pigmentis custoditae atque instauratae; gladii tam pulchre ornati; odores tam suaues naribus oblati: his profecto rebus effici poterat vt mundus in aeternum cursu suo pergeret.

Elegantissimi illi viri aurea quaedam ornamenta ex vestibus pendula gerebant, quae, quoties membra languide mouebant, leniter tinniebant. Vincula illa aurea quasi campanulae pretiosissimae sonabant; earum sonus, vna cum sericarum vestium, panni auro intexti linique tenuissimi susurru, leuem quendam aeris motum excitabat, qui velut aura etiam longe ad vicum Sancti Antonii eiusque famem omnia deuorantem perueniret.

Vestitus enim erat vnum illud incantamentum numquam fallens, quo omnia suo loco retinerentur. Omnes ad saltationem personatam ornati erant, quae nullo vmquam tempore finienda videretur.

Ab aedibus Tuileriensibus, per Procerem totamque aulam, per senatus conuentus, tribunalia iudicum atque omnem ciuium ordinem—praeter pannosas illas laruas—saltatio personata ad ipsum carnificem publicum descendebat. Is quoque, vt incantatio vim haberet, munere fungi cogebatur «crinibus crispatis puluereque aspersis, tunica auro praetexta, calceis leuibus, tibialibus ex serico candido indutus». Ad patibulum et rotam supplicii—securis enim raro adhibebatur—sic ornatus aderat carnifex ille quem, more apud eiusdem artificii viros quasi episcopali, «Dominum Parisiensem» appellabant, sicut alter «Dominus Aurelianensis» dicebatur, et ceteri a suis quisque vrbibus nominabantur.

Quis autem ex omnibus qui anno post Christum natum millesimo septingentesimo octogesimo ad Proceris salutationem conuenerant dubitare potuisset quin res publica, quae in carnifice tam exquisite crispato, puluere consperto, auro ornato, calceis nitentibus tibialibusque sericis candidis munito fundata esset, etiam sideribus ipsis diuturnior futura esset?

Procer igitur, postquam quattuor illos famulos ministerio liberauit atque socolatam hausit, fores sanctissimi illius sacrarii aperiri iussit, et foras processit. Tum vero quantum obsequium! Quanta corporis ad terram inclinatio, quanta blanditia, quanta seruitus, quam abiecta humilitas! Nihil prorsus humiliationis, siue corporis siue animi, caelesti numini reseruabatur; quae fortasse causa inter ceteras fuit cur cultores illi Proceris caelestibus rebus omnino non vacarent.

Huic promissionem, illi risum largiens, in huius felicissimi serui aurem pauca susurrans, illi manu leniter innuens, Procer per omnes aulas amabili

quodam habitu processit, vsque ad longinquissimam regionem illius Veritatis Circumferentiae. Inde conuersus eadem via rediit; tandem ab illis quattuor ministris, qui socolatae genii tutelares esse videbantur, in sacrarium suum denuo clausus est, nec cuiquam postea conspiciendus.

Finito spectaculo, motus ille leuis qui a vestibus et ornamentis excitabatur in paruam tempestatem creuit, et pretiosae campanulae per scalas tinnitus suos diffuderunt. Paulo post ex omni illa multitudine vnus tantum restabat, qui pileum sub bracchio gerens, pyxidem tabaci manu tenens, inter specula lentis passibus ad exitum procedebat.

«Te», inquit ille, cum ad vltimam ianuam peruenisset et versus Proceris sacrarium conuersus esset, «Diabolo deuoueo!»

Haec locutus, puluerem tabaci e digitis excussit, quasi etiam puluerem viarum e pedibus excuteret, ac deinde sine vllo tumultu scalas descendit.

Vir erat annorum circiter sexaginta, veste egregia indutus, superbo habitu, vultu tamquam larua artificiosissime facta. Pallor vultus paene pellucidus erat; singulae faciei partes acute distinctae; idem semper totius vultus habitus. Nasus, ceterum forma pulcherrimus, iuxta vtramque narium alam superiore parte leuiter contractus erat. In his duabus contractionibus, siue exiguis cauis, omnis ferme mutatio quae vmquam in facie conspiciebatur consistebat.

Nam interdum color illarum depressionum mutabatur, interdum leui quadam pulsatione dilatari contrahique videbantur; tum totus vultus speciem perfidiae et crudelitatis accipiebat. Qui diligentius contemplabatur causam eius speciei etiam in lineis oris atque in ambitu oculorum deprehendere poterat, quae nimis tenues ac paene in rectum porrectae erant. Nihilo minus facies pulchra erat, et cuius insignem speciem nemo non animaduerteret.

Vir ille per scalas in atrium descendit, raedam conscendit, abiit. Pauci inter salutationem cum eo collocuti erant; paulum a ceteris seiunctus steterat; neque Procer ipse eum adeo benigne exceperat vt nihil desiderari posset. Quibus rebus factum esse videbatur vt ei non ingratum esset vulgus ante equos suos passim dissipari, hominesque saepe vix sub rotis mortem effugere.

Auriga equos ita concitabat ac si in hostium aciem impetum faceret; sed tam effrenata eius temeritas nec domini vultum commouebat nec vllum reprehensionis verbum ex eius ore eliciebat. Aliquando tamen in illa vrbe surda, illo saeculo muto, vox querentium audita erat: in angustis vicis, vbi nullae erant semitae a via curruum separatae, nobilium consuetudine equos

summo impetu agendi miseros plebeios barbare in discrimen vitae adduci, vulnerari, mutilari.

Pauci vero tam magnopere hoc curabant vt iterum de eo cogitarent; et in hac re, quemadmodum in reliquis omnibus, miseri plebeii sibi ipsi, quoquo modo possent, consulere relinquebantur.

Fragore strepituque immani per vicos raeda volabat atque circum compita ferebatur, tanta humanitatis obliuione vt nobis hodie vix credibile videri possit. Mulieres ante eam clamabant; viri alii alios arripiebant, puerosque correptos e via eripiebant. Tandem, dum ad compitum iuxta fontem summa vi conuertebatur, rota quaedam leui sed horribili offensione concussa est: simul multorum voces exclamauerunt, equique sublatis prioribus pedibus calcitrabant.

Nisi equi ita perturbati essent, raeda fortasse ne tum quidem constitisset. Nam saepius audiebatur raedas perrexisse, sauciis in via relictis; quidni enim? Sed famulus metu territus propere desiluerat, et viginti iam manus frena equorum comprehenderant.

«Quid accidit?» quaesiuit dominus, vultu placido e raeda prospiciens.

Vir quidam procerus, pileo nocturno caput tectus, fasciculum e mediis equorum pedibus sustulerat, ad basim fontis deposuerat, ibique in caeno atque aqua prouolutus super eo tamquam fera vlulabat.

«Ignosce, domine Marchio», inquit alius pannis indutus atque humillime supplex, «puer est.»

«Cur tam foedum clamorem edit? Num filius eius est?»

«Da veniam, domine Marchio—miserum quidem est—ita, filius est.»

Fons paulum a via recesserat; vicus enim eo loco in aream patebat, decem vel duodecim passus in vtramque partem patentem. Cum autem vir procerus repente e terra surrexisset atque ad raedam cucurrisset, dominus Marchio manum ad capulum gladii vno momento admouit.

«Occisus est!» clamauit miser, velut ex animi desperatione insanus, ambas manus super caput quam longissime extendens oculosque in Marchionem defigens. «Mortuus est!»

Circumstantes propius accesserunt atque Marchionem intuebantur. In tot oculis nihil nisi attentio vehemens et exspectatio cernebatur; nec minae apparebant, nec ira. Neque quisquam quicquam dicebat: post primum clamorem omnes conticuerant, et tacere pergebant. Ille ipse homo supplex, qui antea locutus erat, tam remissa et abiecta voce loquebatur vt nihil esse posset submissius. Marchio omnium vultus perlustrauit, velut mures e latebris prorupissent.

Crumenam protulit.

«Mihi sane mirum est», inquit, «vos homines neque vestri neque liberorum vestrorum curam habere posse. Semper aliquis vestrum, siue parens siue puer, in via occurrit. Vnde scire possum quantum damni equis meis intuleritis? En, illi hoc da.»

Nummum aureum ex raeda proiecit, vt famulus eum e terra tolleret; omnes capita protenderunt, vt oculis nummum cadentem sequerentur. Vir ille procerus rursus clamorem edidit, cui nihil humani inesse videbatur: «Mortuus est!»

Tum subito aduenit alius vir, cui omnes viam dederunt. Vt hunc aspexit infelix pater, in vmerum eius se coniecit, singultans lacrimansque, manum versus fontem extendens, vbi feminae quaedam super immobilem fasciculum inclinatae quieto studio circa eum versabantur. Eas tamen, non minus quam viros, silentium tenebat.

«Omnia noui, omnia noui», inquit vir qui aduenerat. «Fortem te praebe, mi Gaspare. Melius est misero illi paruulo, quasi ludicro tuo, sic mori quam viuere. Vno temporis puncto, nullo dolore percepto, mortuus est. Num vnam tantum horam tam feliciter viuere potuisset?»

«Tu vero philosophus es», inquit Marchio subridens. «Quo nomine appellaris?»

«Defargius vocor.»

«Quo quaestu vteris?»

«Vinum vendo, domine Marchio.»

«Tolle igitur hunc nummum, philosophe ac vini venditor», inquit Marchio, alterum aureum ei proiciens, «atque eo vt libuerit vtere. Equi vero illi, num integri sunt?»

Ne secundo quidem oculos in multitudinem conuertere dignatus, dominus Marchio in sedem se reclinauit, raedaque iam moueri incipiebat. Tam securus erat ac si rem vilem casu fregisset, pretium eius persoluisset, idque sine vlla rei familiaris iactura facere potuisset. Sed repente securitatem eius turbauit nummus in raedam reiectus, qui in tabulatum incidens claro sono resultauit.

«Siste!» inquit Marchio. «Equos siste! Quis hunc nummum iecit?»

In locum aspexit vbi Defargius, vini venditor, paulo ante steterat; sed miser pater eo ipso loco pronus in lapidibus humi iacebat, et iuxta eum femina quaedam fusci vultus, robusto corpore, stabat, quae acubus lanam contexebat.

«Canes!» inquit Marchio placida etiamtum voce, vultu praeter illas duas circa nares notas immoto. «Ego vero libentissime quemlibet vestrum curru obtererem atque e terra prorsus delerem. Si scirem quis ille nebulo nummum in raedam coniecisset, sique satis prope rotas consisteret, sub ipsis contereretur.»

Tam miserabilis erat eorum condicio, tam diu tamque acerbe experti erant quid talis homo in eos, siue legibus fretus siue legibus violatis, efficere posset, vt neque vox neque manus neque oculus vllius erigeretur. Ex viris quidem ne vnus quidem. At mulier illa quae texebat oculos constanter sustulit, eosque in ipsius Marchionis vultum defixit. Nec vero eius dignitati conuenire videbatur huius rei rationem habere; itaque oculis contemptu plenis illam ceterosque omnes, quasi mures essent, perlustrauit, iterum in sedem se reclinauit, atque «Perge!» imperauit.

Ita ille auectus est; aliae raedae continuo cursu vertiginoso subsequebantur. Minister regius, consiliorum publicorum molitor, publicanus, medicus, iuris consultus, sacerdos, Opera Magnifica, Comoedia, denique tota saltatio personata perpetuo quodam splendidi motus flumine praeteruehebantur. Mures e cauernis processerant vt spectaculum spectarent, atque horas multas ibi immobiles permanebant; milites custodesque publici saepe inter eos et pompas transibant, tamquam saeptum facientes, post quod humiles illi sese retrahebant, vnde tamen per interualla prospicerent.

Iam pridem pater fasciculum suum sustulerat atque cum eo se ab omnium conspectu subduxerat. Mulieres autem, quae fasciculo ad basin fontis iacenti adfuerant, ibi sedentes aquam fluentem atque pompae personatae incessum contemplabantur. Vna vero femina, quae ante ceteras eminebat, acubus lanam contexere non desinebat, pari ipsi Fato constantia.

Fluebat aqua fontis; fluebat amnis rapidus; dies in vesperum labebatur; tot hominum in vrbe vita, certis quasi legibus, ad mortem praecipitabatur. Nec tempus nec aestus quemquam exspectabant. Mures in obscuris latebris denuo conglobati dormiebant; saltationis personatae conuiuium luminibus collustrabatur; cuncta cursu suo ferebantur.

CAPVT VIII · PROCER RVRI

Pulchra erat regionis facies, segetibus quidem virentibus, sed haud vberibus. Vbi triticum prouenire debuerat, rarae atque exiles secalis segetes exstabant; alibi pisorum fabarumque sata macilenta, alibi vilissima quaeque olera frumenti vicem supplebant. In ipsa natura inanimi, non minus quam in viris mulieribusque qui eam colebant, idem fere habitus cernebatur: quasi cuncta inuita crescerent, spe iam abiecta marcescere atque interire parata.

Marchio, raeda itineraria vectus, quae sane minus grauis esse potuisset, quattuor equis mutaticiis duobusque postilionibus arduum collem aegre superabat. Si quis in vultu Marchionis rubor apparuit, generosis eius moribus nihil ob id derogatum est: non enim ex intimo pectore, sed ex externa quadam re, cui ne ipse quidem imperare poterat, ortus erat; sol enim occidebat.

Vbi raeda ad summum iugum peruenit, solis occidentis radii tam vehementer in eam inciderunt vt qui intus sedebat purpureo lumine perfunderetur. «Exstinguetur,» inquit Marchio, manus suas intuens, «breui.»

Re vera tam demissus iam erat sol vt eodem fere momento occideret. Rotae retinaculo graui aptato, raeda deorsum per cliuum labebatur, fauillarum odorem spargens et nube pulueris circumfusa. Rubor ille celeriter euanuit; sole simul et Marchione descendentibus, vbi retinaculum a rota remotum est, nihil iam purpurei luminis remanserat.

Restabat tamen ante oculos regio aspera atque aperta, hinc collibus, illinc abruptis iugis distincta; ad imam vallem vicus paruus, vltra eum late porrectus collis qui rursus assurgebat, turris aedis sacrae, molendinum vento actum, silua venatui destinata, et arx in rupe posita, quae carceris loco adhibebatur. Haec omnia, nocte paulatim incumbente, circumspiciebat Marchio, velut qui ad domum suam appropinquaret.

Vna tantum per vicum via ducebat, eaque misera; misera officina vbi cereuisia coquebatur, misera officina vbi coria macerabantur, misera caupona, miserum equorum mutandorum stabulum, miser fons, cetera denique omnia consueta et aeque misera. Nec minus miseri erant incolae: omnes egestate premebantur. Complures ante ostia sedebant, pauculas cepas aliaque huiusmodi ad cenam minutatim concidentes; alii circa fontem folia et herbas et quaecumque exigua terrae alimenta reperire potuerant lauabant.

Nec deerant indicia aperta vnde tanta egestas oreretur: tributa rei publicae, tributa ecclesiae, vectigalia domino debita, onera loci ipsius atque vniuersae regionis, haec hic, illa alibi soluenda erant, vt sollemnes per viculum inscriptiones testabantur; adeo vt mirandum esset ipsum viculum tot exactionibus nondum prorsus deuoratum esse.

Pauci pueri conspiciebantur, nulli canes. Viris autem ac mulieribus, quas in terris vias eligerent, prospectus ipse ostendebat: aut in paruo vico sub molendino vitam tam miseram agere vt vix sustineri posset, aut in arce supra rupem dominante vincula mortemque subire.

Praecedente nuntio, postilionibus autem flagella crebro quatientibus, quae circum capita eorum per vespertinum aerem serpentium more voluebantur, quasi Furiae ipsum comitarentur, Marchio raedam ante fores stationis equorum sisti iussit. Haud procul a fonte ea statio erat; agrestes opera intermiserunt, vt eum spectarent.

Ipse eos intuens, quamquam quid cerneret ignorabat, conspexit vultus corporaque lento ac certo miseriarum attritu velut lima consumpta. Haec macies Anglorum animis opinionem infixura erat Gallos natura macilentos esse; quae opinio, etiam cum iam rerum veritati non responderet, per maiorem fere saeculi partem permansura erat.

Marchio vultus demissos percurrit oculis. Sic homines ipsius ordinis coram aulico illo Procere capita submittere solebant; hoc tamen discrimine, quod hi rustici non vt gratiam inirent, sed quia pati cogerentur, sese inclinabant. Tum ad coetum accessit viarum refector quidam iam canescens.

«Adduc mihi istum hominem,» inquit Marchio nuntio suo.

Adductus est ille, pilleum manu tenens; ceteri circumsteterunt, vt spectarent atque audirent, haud aliter ac populus circa fontem Parisiensem.

«Te in via praeterii?»

«Ita sane, domine Marchio. Tanto honore affectus sum vt a te praeterirer.»

«Cum collem ascenderemus, atque iterum in eius summo iugo?»

«Ita est, domine Marchio.»

«Quid tam pertinaciter intuebaris?»

«Hominem, domine Marchio, intuebar.»

Paulum se inclinauit et pilleo caeruleo lacero sub raedam monstrauit. Tum reliqui omnes, eius exemplum secuti, ad terram se inclinauerunt, vt sub raedam prospicerent.

«Quem hominem, porce? Cur illuc oculos defigebas?»

«Ignosce, domine Marchio; e catena pendebat, qua lignum illud ad rotam continendam adhibitum, retinaculum dico, religabatur.»

«Quis?» interrogauit viator.

«Homo, domine Marchio.»

«Diabolus istos stultos rapiat! Quo illum nomine vocas? Omnes huius regionis homines nosti: quis erat?»

«Indulgentiam tuam imploro, domine Marchio! Non huius regionis incola erat. Numquam illum ante hunc diem, dum vixi, conspexi.»

«E catena pendebat? Vt suffocaretur?»

«Cum tua venia, domine Marchio, hoc ipsum mirum videbatur: caput eius deorsum pendebat, sic!»

Ad latus raedae se conuertit, retro se inclinauit, vultu in caelum sublato, capite tamen deorsum pendente; deinde sese collegit, pilleum trepidis manibus contrectauit, et salutandi causa se demisit.

«Qualis ille specie erat?»

«Domine Marchio, ipso molitore candidior erat. Totus puluere oblitus, albus velut spectrum, procerus velut spectrum!»

Ea descriptio multitudinem mirum in modum commouit; omnes tamen oculi, nullo inter se consilio communicato, in Marchionem conuersi sunt: fortasse vt viderent num aliquam vmbram mortui in conscientia ferret.

«Praeclare sane egisti,» inquit Marchio, quippe qui sciret eiusmodi vermes animum suum commouere non posse, «quod furem raedae meae adhaerentem vidisti nec istud os tuum ingens aperuisti. Bah! Amoue illum, Gabelle!»

Gabellius ille et stationi equorum praepositus erat et alterius cuiusdam vectigalis exactor. Magna cum obsequii significatione huic interrogationi adfuerat, virumque interrogatum, tamquam magistratus, per plicam manicae bracchium tegentis prehensum tenuerat.

«Bah! Recede!» inquit Gabellius.

«Si peregrinus ille hac nocte in vico vestro hospitium quaeret, eum comprehendendum cura, Gabelle, diligenterque explora num honestum sit quod agat.»

«Maximo mihi honori est, domine Marchio, tuis me mandatis totum deuouere.»

«Num ille aufugit, homo? Vbi est iste maledictus?»

Maledictus iam sub raeda cum sex fere familiaribus se contulerat, catenam pilleo caeruleo demonstrans. Totidem alii amici eum confestim inde extraxerunt atque anhelantem Marchioni rursus obtulerunt.

«Num ille homo aufugit, stulte, cum ad rotae retinaculum aptandum constitissemus?»

«Domine Marchio, praecipitem se per cliui latus iecit, capite primo, haud secus ac si quis in flumen se deiceret.»

«Vide, Gabelle, vt rem cognoscas. Porro age!»

Sex illi homines, qui catenam inspiciebant, ouium instar adhuc inter rotas haerebant. Tam subito rotae moueri coeperunt vt aegre pellem ossaque seruarent; nec fere quidquam aliud erat quod seruare possent, alioquin fortasse ne illud quidem eis tam feliciter cessisset.

Primo impetu raeda e vico euolauit atque alterum collem ascendere coepit; mox tamen itineris celeritas arduo cliuo repressa est. Paulatim ad pedestris itineris gradum redacta, inter suaues aestiuae noctis odores ascendebat, huc illuc grauiter nutans et crepitans. Postiliones, non Furiis sed innumeris tenuissimis culicibus circumuolantibus, extrema flagellorum lora placide reficiebant; famulus iuxta equos incedebat; nuntius ante eos per obscuram distantiam equo tolutim vectus audiebatur.

In loco maxime arduo erat paruum sepulcretum, cruce erecta et nouo magnoque Saluatoris nostri simulacro ornatum. Simulacrum ligneum erat, ab artifice rusticano parum perito sculptum; sed is exemplum e vita ipsa sumpserat, fortasse etiam e vita sua: tam miserabiliter macrum atque tenue corpus effinxerat.

Ad hoc miserandum signum magnae miseriae, quae iam diu ingrauescebat nec tamen ad vltimum malorum peruenerat, mulier genibus nixis orabat. Ad sonitum raedae caput conuertit; tum repente surgens ad ostium currus accessit.

«Tu ipse es, domine Marchio! Domine Marchio, precem affero!»

Marchio impatienter exclamauit, vultum tamen immutabilem seruans, et e raeda prospexit.

«Quid nunc? Quid tibi est? Semper preces, semper supplicationes!»

«Domine Marchio, per Deum magnum te obsecro! Maritus meus, siluarum custos...»

«Quid de marito tuo, siluarum custode? Semper eadem querela a vobis auditur. Num aliquid soluere nequit?»

«Omnia soluit, domine Marchio. Mortuus est.»

«Bene! Iam quiescit. Num ego eum tibi reddere possum?»

«Heu, non potes, domine Marchio! Sed illic iacet, sub exiguo tumulo tenuis herbae.»

«Quid igitur?»

«Domine Marchio, tot sunt huiusmodi exigui tumuli tenuis herbae!»

«Etiam nunc quid?»

Anum esse crederes, quamquam aetate adhuc iuuenis erat. Luctu tam acri angebatur, vt modo manus venis tumentibus nodisque duratas vehementer inter se coniungeret, modo alteram ad ostium raedae admoueret tam leniter, tam blandienter, quasi humanum pectus tangeret quod tali contactu ad misericordiam commoueri posset.

«Domine Marchio, audi me! Audi obsecro quod peto! Maritus meus inopia periit; tam multi inopia pereunt, multo plures peribunt!»

«At quid tum? Num ego omnes alere possum?»

«Deus bonus nouit, domine Marchio; sed id non peto. Hoc vnum precor: vt supra corpus mariti mei lapidis aut ligni frustulum, nomine eius inscriptum, ponatur, quo sciri possit vbi iaceat. Aliter breui memoria loci interibit, nec amplius inueniri poterit. Cum ego eadem inopia confecta mortua ero, sub alio quodam exiguo tumulo tenuis herbae condar. Domine Marchio, tot iam sunt illi tumuli, tam celeriter augentur, tanta est egestas! Domine Marchio! Domine Marchio!»

Iam famulus mulierem ab ostio amouerat; raeda concitato cursu abiit, postilionibus equos incitantibus. Illa procul relicta, Marchio, Furiis quasi iterum comitatus, spatium vnius alteriusue leugae, quod ei ad castellum suum restabat, celeriter conficiebat.

Suaues aestiuae noctis odores vndique exhalabant atque Marchionem circumfundebant; iidem, velut imber qui nullum discernit, etiam sordidos, laceris vestibus tectos, labore confectos homines ad fontem haud procul distantem recreabant. Illis interea viarum refector, adiuuante pilleo caeruleo quo detracto nihil paene erat, de illo viro spectro simili narrabat, quantumdiu auditores eum ferre poterant.

Vbi vero amplius ferre nequibant, paulatim singuli discesserunt; in angustis fenestris lumina hinc inde micare coeperunt. Mox, fenestris

obscuratis pluribusque stellis emergentibus, videbatur quasi lumina illa non exstincta essent, sed in caelum euolassent.

Iam vmbra amplae domus altis fastigiis instructae arborumque supra pendentium Marchionem operiebat. Vmbrae flamma facis successit, cum raeda consisteret et magnae castelli fores domino redeunti aperirentur.

«Dominus Carolus, quem exspecto, num ex Anglia iam aduenit?»

«Nondum, domine Marchio.»

CAPVT IX · CAPVT GORGONIS

Grauis atque ingens erat illa Marchionis domus, cui ante fores area spatiosa lapidibus strata patebat; duo autem scalarum lapidearum tractus leniter curuati ad eundem suggestum lapideum ante ianuam primariam conueniebant. Omnia denique ex lapide erant: plutei ponderosi, vrnae, flores, hominum vultus, leonum capita, quocumque te verteres, lapidea. Diceres Gorgonis caput, cum opus ante ducentos annos absolutum esset, in totum aedificium oculos coniecisse.

Facem praeferente ministro, Marchio e raeda egressus latis gradibus, quorum exigua erat altitudo, ascendit. Ea luce tenebras adeo turbauit, vt noctua, in culmine ingentium stabularum inter arbores distantium sedens, magna voce indignaretur. Cetera omnia ita silebant, vt fax quae per gradus ferebatur et altera quae ad ianuam maiorem tenebatur non sub aperto noctis aere, sed in aula vndique clausa ardere viderentur. Nec praeter noctuae vocem quidquam audiebatur nisi aqua fontis in labrum lapideum decidens; talis enim erat nox atra, quae per horas velut spiritum contineret, deinde longo submissoque suspirio anhelaret, rursusque spiritum retineret.

Magnae fores post eum cum fragore clausae sunt; Marchio atrium transiit, quod veteribus venabulis aprorum, gladiis cultellisque venatoriis horridum erat, sed multo horridius grauibus virgis equestribus flagellisque, quorum vim non pauci rustici, iam ad Mortem benefactricem suam profecti, domino irato experti erant.

Maioribus conclauibus, quae noctis causa obscurata occlusaque erant, praetermissis, Marchio ministrum facem ferentem secutus scalas ad ianuam in ambulacro sitam ascendit. Qua aperta ad tria sua conclauia priuata peruenit: cubiculum dormitorium et duo alia. Conclauia alte fornicata erant, pauimentis frigidis neque tapetibus stratis, magnis fulcris ferreis in focis ad ligna hieme sustinenda instructa, omnibusque deliciis ornata quae Marchionis dignitatem in ea terra atque aetate luxu diffluenti decebant.

In pretiosa supellectile maxime apparebat mos Ludouici quarti decimi, regis antepenultimi ex ea stirpe quae numquam interitura esse putabatur; intermiscebantur tamen ornamenta multa quae veteres Galliae annales atque res gestas velut oculis repraesentabant.

In tertio conclaui cena duobus parata erat. Rotundum erat hoc cubiculum, in vna ex quattuor castelli turribus situm, quarum culmina ad similitudinem operculorum facta erant quibus faces exstinguuntur. Locus angustus erat, sed altus, fenestra late patente, ligneis tamen tabulis transuersis clausis; itaque obscura nox non nisi per angustas nigras lineas apparebat, inter latiores tabularum lapideo colore tinctarum fascias.

«Nepos meus,» inquit Marchio mensam cenatoriam intuens, «mihi dictum erat eum nondum aduenisse.»

Nec sane aduenerat; sed exspectabatur vt vna cum Marchione veniret.

«Ah! Vix credibile est eum hac nocte venturum. Nihilo minus mensa ita instructa maneat. Ego post quartam horae partem adero.»

Quarta horae parte elapsa, Marchio paratus solus cenare consedit, ad cenam laute atque exquisitissime instructam. Sella eius fenestrae opposita erat; iam ius sorbuerat, iam poculum vino Burdigalensi plenum ad os admouebat, cum repente deposuit.

«Quid illud est?» placide interrogauit, lineas alternas nigras et lapideo colore tinctas diligenter contemplatus.

«Domine Marchio? Illud?»

«Quod est extra tabulas. Aperi tabulas.»

Factum est.

«Quid igitur?»

«Nihil est, domine Marchio. Nihil praeter arbores noctemque.»

Famulus haec locutus tabulas vtrinque patefecerat, in vacuas tenebras prospiciens; tum, illo inani spatio post tergum relicto, stabat et circumspiciebat, quid dominus iuberet exspectans.

«Bene,» inquit dominus immota fronte. «Rursus claude.»

Id quoque factum est, atque Marchio cenam continuauit. Iam dimidiam fere absoluerat, cum sonitu rotarum audito iterum substitit, poculo adhuc in manu retento. Sonitus celeriter appropinquauit et ante castelli frontem constitit.

«Quaere quis venerit.»

Nepos Marchionis aduenerat. Primis postmeridianis horis aliquot leugas post patruum fuerat; deinde spatium celeriter redegerat, nec tamen tam

celeriter vt eum in via assequeretur. Apud diuersoria, vbi equi mutabantur, compererat Marchionem se antecessisse.

Iussit Marchio nepoti nuntiari cenam ibi paratam eum exspectare; rogari etiam vt ad mensam accederet. Paulo post aduenit iuuenis, qui in Anglia Carolus Darnay appellatus erat.

Marchio eum summa comitate excepit; neque tamen dextras iunxerunt.

«Heri Lutetia profectus es, domine?» inquit nepos ad mensam accumbens.

«Heri. Tu vero?»

«Recta huc veni.»

«Londinio?»

«Ita.»

«Diu iter fecisti,» inquit Marchio subridens.

«Immo recta sine mora veni.»

«Da veniam! Non te iter ipsum diu confecisse dico, sed diu id animo agitasse priusquam susciperes.»

«Retentus sum,» respondit nepos, paulum inter verba cunctatus, «variis negotiis.»

«Nimirum,» inquit perurbanus patruus.

Dum aderat famulus, nihil praeterea inter eos dictum est. Vbi vero potio ex coffea confecta ministrata est, et soli tandem relicti sunt, nepos in patruum oculos coniecit atque oculis illius occurrens, cuius vultus nitidae personae similis erat, sermonem instituit.

«Reuersus sum, domine, vt ipse exspectabas, idem persequens consilium cuius causa discesseram. In grauissima et minime exspectata pericula me coniecit; sed sanctum mihi est id consilium, atque spero idem mihi etiam ad mortem perferendam vires daturum fuisse, si eo vsque me perduxisset.»

«Ad mortem non,» inquit patruus; «non oportet addere: ad mortem.»

«Dubito, domine,» respondit nepos, «an, si ad ipsum mortis limen peruenissem, tibi curae fuisset me inde retrahere.»

Rugae circa nasum altius impressae et tenues rectaeque lineae in crudeli vultu productae ominosum ad haec testimonium praebebant. Patruus eleganti gestu dissentire se significauit; sed cum satis appareret id vnum ex leuissimis vrbanitatis officiis esse, minime animum confirmabat.

«Quin etiam,» perrexit nepos, «quantum ego scire possum, fieri potest vt tu ipse operam dederis quo suspectiores viderentur res iam per se suspectae quibus implicatus eram.»

«Minime, minime, minime,» respondit patruus blande.

«Quidquid autem de ea re sit,» resumptis verbis inquit nepos, summa eum diffidentia intuens, «noui artes quibus negotia geras: satis scio te quibusuis modis me impediturum esse, neque vllum tibi in eligendis mediis honestatis scrupulum futurum.»

«Mi amice, id ipsum tibi antea praedixi,» inquit patruus, duabus rugis circa nasum lepide subsultantibus. «Obsecro vt memineris me id tibi iam pridem praedixisse.»

«Memini.»

«Gratias tibi ago,» inquit Marchio, suauitate plane singulari.

Sonus vocis eius aliquamdiu in aere remanere videbatur, paene quasi instrumenti musici concentus.

«Re quidem vera, domine,» perrexit nepos, «credo et tua infelicitate et mea felicitate factum esse vt e carceribus Gallicis adhuc liber sim.»

«Non satis intellego,» inquit patruus, coffeam sensim sorbens. «Licetne mihi rogare vt rem explanes?»

«Existimo, nisi gratia apud regiam aulam excidisses, nisi per tot annos sub ea offensionis nube iacuisses, litterae regis arcano sigillo munitae iam pridem me in castellum aliquod munitum misissent, nulla reditus die praefinita.»

«Fieri potest,» summa tranquillitate inquit patruus. «Vt honori familiae consulerem, fortasse statuerem te tantum incommodi pati. Quaeso, mihi ignosce!»

«Video igitur, mea quidem fortuna, te nudiustertius, vt soles, frigide in aula regia exceptum esse,» animaduertit nepos.

«Haud dixerim id tibi feliciter euenisse, mi amice,» respondit patruus exquisita comitate; «haud equidem affirmauerim. Tempus tibi ad res tuas reputandas datum, omnibus solitudinis commodis instructum, fortasse multo salubrius fortunam tuam rexisset quam tu ipse eam regis. Sed frustra de his disserimus. Fateor me, vt dicis, minus valere. Haec enim parua castigandi instrumenta, haec lenia praesidia quibus familiarum auctoritas et dignitas sustinentur, haec exigua beneficia quibus aliquid incommodi tibi inferre possemus, non nisi gratia assiduisque precibus nunc impetrantur. Quam multi ea petunt, quam paucis, si numerum conferas, conceduntur! Olim secus erat; sed Gallia in omnibus huiusmodi rebus in deterius mutata est. Maiores nostri haud ita pridem in plebem circumiectam vitae necisque potestatem habebant. Ex hoc ipso conclaui complures eius generis canes ad supplicium raptos esse scimus; in proximo vero cubiculo, quo ego dormio, nebulonem quendam eo ipso loco pugione

confossum esse, quod de filia sua nescio quam insolentem verecundiam professus esset—de filia sua, scilicet! Multa iura amisimus; noua quaedam philosophia in consuetudinem venit; atque, si hodie gradum nostrum dignitatemque vindicemus, fieri possit—non affirmo futurum, sed fieri possit—vt nos ipsi vera incommoda subeamus. Omnia pessime, pessime se habent!»

Marchio paululum pulueris sternutatorii duobus digitis sumpsit, caputque mouit; tam lepide de patriae malis maestus quam homini conueniret cuius praesentia ipsa—tanta quippe instaurandi rerum copia—Galliam adhuc decoraret.

«Tanta vi genus nostrum dignitatem suam vindicauit,» inquit nepos tristi vultu, «et superioribus saeculis et hac etiam aetate, vt nullum nomen in tota Gallia nostro magis inuisum esse putem.»

«Speremus ita esse,» inquit patruus. «Odium quod humiles aduersus excelsos gerunt, inuitis illis, honor est quem superioribus deferunt.»

«Nullus est,» perrexit nepos eodem sono, «per totam hanc regionem vultus quem aspicere possim, qui mihi honorem vllum significet praeter illud obscurum obsequium quod timor atque seruitus pariunt.»

«Laus est,» inquit Marchio, «magnitudini familiae nostrae debita, quam ipsius familiae ratio seruandae magnitudinis meruit. Ha!» Tum rursus pulueris sternutatorii tantillum eleganter sumpsit atque alterum crus alteri leniter superposuit.

Sed cum nepos, cubito mensae innixus, oculos manu tristis et cogitabundus operuisset, nitida illa persona eum oblique respexit; acrior erat ille obtutus, occultior atque infestior quam cum simulata Marchionis neglegentia congrueret.

«Coercitio sola est philosophia quae diu valeat. Obscurum illud, mi amice, timoris atque seruitutis obsequium,» animaduertit Marchio, «efficiet vt canes flagello pareant, quamdiu hoc tectum,» in sublime respiciens, «caelum arcet.»

Fortasse autem id tectum non tam diu caelum arceret quam opinabatur Marchio. Si quis ei ea nocte imaginem huius castelli, quale post paucos annos futurum esset, aliorumque quinquaginta ei similium, qualia eodem fere tempore futura essent, ostendisset, aegre inter immanes ruinas, igni ambustas direptionibusque euersas, sua agnouisset. Ipsum vero tectum, de quo tantopere gloriabatur, alia prorsus ratione caelum arceret: in perpetuum scilicet ab oculis eorum quorum corpora plumbo ex ipso illo

tecto sumpto, e centum milium sclopetorum fistulis emisso, transfixa essent.

«Interim,» inquit Marchio, «si tu nolis, ego certe honorem et quietem familiae tuebor. Sed te lassum esse necesse est. Num hac nocte sermonem nostrum finiemus?»

«Vnum adhuc momentum.»

«Vel integram horam, si placet.»

«Domine,» inquit nepos, «iniuste egimus, et iam iniustitiae fructus metimus.»

«Iniuste egimus?» iterauit Marchio cum quaerente risu, primo ad nepotem, deinde ad se ipsum molliter digito demonstrans.

«Familia nostra,» respondit nepos, «familia illa honoratissima, cuius dignitas vtrique nostrum, quamquam longe diuersa ratione, tanti est. Etiam patre meo viuo infinitas iniurias intulimus, nemini hominum parcentes qui voluptatibus nostris, qualescumque essent, obstitisset. Quid autem tempora patris mei commemorem, cum eadem etiam tua sint? Num fratrem patris mei geminum, bonorum cum eo heredem et proximum successorem, ab ipso seiungere possum?»

«Mors seiunxit!» inquit Marchio.

«Me autem reliquit,» respondit nepos, «instituto cuidam horrendo deuinctum, cuius mihi culpa imputatur, quamuis nihil in eo mutare possim; simul conantem extremam matris carissimae voluntatem exsequi atque supremo oculorum eius obtutui parere, quo misericordiam me praestare et iniurias resarcire implorabat; denique, quod opem potestatemque frustra quaero, excruciatum.»

«Si a me eas quaeris, mi nepos,» inquit Marchio, indice digito pectus eius attingens—iam enim ambo ad focum stabant—«frustra semper quaeres; hoc tibi persuasum habe.»

Omnes tenues rectaeque lineae candidissimi vultus eius in acerbum, dolosum, pertinax quiddam contractae sunt, dum quieto obtutu nepotem intuebatur, pyxide pulueris sternutatorii in manu tenens. Iterum digito pectus iuuenis tetigit, quasi ille digitus esset tenuissimus parui gladii mucro, quo exquisita quadam arte corpus eius transfigeret; tum ait:

«Mi amice, ego moriar, eadem instituta quibus vitam egi ad vltimum vsque conseruans.»

His dictis vltimam copiosissimamque pulueris portionem naribus admouit, pyxidemque in sinum condidit.

«Satius est tamen,» addidit, tintinnabulo paruo in mensa pulso, «ratione praeditum te esse et sortem tuam a natura constitutam accipere. Sed video te, domine Carole, perditum esse.»

«Haec praedia atque ipsa Gallia mihi iam perdita sunt,» respondit nepos maestus; «vtrisque renuntio.»

«Num vtrumque tam tuum est vt vtrique renuntiare possis? Gallia fortasse; sed haec praedia? Vix dignum est quod quaeratur; at num iam tua sunt?»

«Non eo animo locutus sum vt ea iam mihi vindicarem. Si cras a te ad me deuenirent—»

«Quod, nisi nimia mihi de me fiducia est, minus probabile esse spero.»

«—aut post viginti annos—»

«Nimium mihi honoris tribuis,» inquit Marchio; «hanc tamen coniecturam malo.»

«—abicerem, atque alibi aliter viuerem. Parum est quod relinquam. Quid enim sunt haec omnia nisi miseriarum vastitatisque solitudo?»

«Ha!» inquit Marchio, opulentum conclaue oculis circumferens.

«Hic quidem, si modo oculis spectes, satis pulchra sunt; sed si rem vniuersam sub caelo et in clara luce contemplere, turris quaedam est paulatim collabens, ex vastatione, praua administratione, rapinis, aere alieno, bonorum obligationibus, oppressione, fame, nuditate et doloribus constructa.»

«Ha!» iterum Marchio, velut sibi plane satisfaciens, exclamauit.

«Si quando haec mihi obtigerint, in manus tradam eorum qui aptiores sint ad onus, quo deprimuntur, paulatim leuandum—si modo tale quid fieri possit—vt miseri incolae, quibus hinc discedere non datur quique iam dudum vsque ad extremam patientiam exsucti sunt, postera saltem aetate minus patiantur. Sed hoc munus non est meum. Maledictio his praediis atque huic vniuersae terrae incumbit.»

«Tu vero?» interrogauit patruus. «Da veniam curiositati meae: ex ista noua philosophia tua, qua ratione, quaeso, viuere tibi placet?»

«Vt viuam, faciendum mihi erit quod fortasse olim complures ciues mei, etiam nobili genere orti, facere cogentur: laborandum.»

«In Anglia, verbi causa?»

«Ita. Familiae nostrae honori nihil hic a me timendum est; neque in vlla alia terra nomen familiae mea culpa laedi potest, quandoquidem nusquam alibi eo nomine vtor.»

Sonitu tintinnabuli factum erat vt proximum cubiculum dormitorium luminibus illustraretur; iam per apertas inter vtrumque ianuas clara lux effundebatur. Marchio eo respexit, auresque ad recessum famuli aduertit.

«Anglia te mirifice allicit, quamquam parum feliciter res tibi illic cesserint,» dixit tum, placidum vultum cum risu ad nepotem conuertens.

«Iam dixi me sentire fortasse tibi, domine, debere quod illic saltem bene mihi successerit. Ceterum ea terra perfugium mihi est.»

«Aiunt Angli illi iactatores eam multis perfugium esse. Nosti igitur ciuem quendam nostrum qui ibi perfugium inuenit? Medicum?»

«Noui.»

«Qui filiam habet?»

«Ita.»

«Ita vero,» inquit Marchio. «Lassus es. Bonam noctem!»

Cum elegantissime caput inclinaret, in vultu subridenti arcani aliquid latebat; atque ea verba ita mysterio quodam permiscuit, vt nepos et quod videret et quod audiret vehementer sentiret. Simul tenuissimae rectaeque lineae circa oculos, labra angusta et recta, sulci circa nasum in risum obliquabantur, cui decora quaedam diabolica malitia inerat.

«Ita,» iterauit Marchio. «Medicus qui filiam habet. Ita. Sic igitur noua illa philosophia incipit! Lassus es. Bonam noctem!»

Aeque frustra faciem eius interrogasses ac quemlibet e vultibus lapideis extra castellum. Nepos ad ianuam progressurus eum intuitus est, sed nihil intellegere potuit.

«Bonam noctem!» inquit patruus. «Spero nos mane iterum cum voluptate congressuros. Bene quiescas! Ducite dominum nepotem meum ad cubiculum suum!—Quin etiam dominum nepotem meum in lecto comburite, si ita libet,» tacitus sibi adiecit, priusquam tintinnabulum iterum pulsaret atque famulum in suum cubiculum vocaret.

Postquam famulus intrauerat discesseratque, Marchio veste cubiculari laxa indutus vltro citroque ambulabat, vt calida illa ac tacita nocte sensim se ad somnum compararet. Per conclaue vestibus leniter susurrantibus vagabatur, pedibus mollibus soleis indutis adeo silentibus vt nihil in pauimento sonaret, tigridi eleganti non absimilis. Diceres eum Marchionem ex fabulis veneficio mutatum, ex genere eorum scelestissimorum qui nullo vmquam paenitentiae sensu tanguntur, cuius corporis in tigridem solita conuersio aut modo desineret aut iam rursus inciperet.

Ab vno ad alterum deliciis referti cubiculi finem incedens, ea quae ipso die in itinere acciderant, inuito animo rursus conspiciebat: lentum per collem ad solis occasum ascensum, solem occidentem, descensum, molam, carcerem in saxo eminenti, viculum in valle iacentem, agrestes circa fontem, viarumque reparatorem pilleo caeruleo instructum, qui catenam sub raeda pendentem monstrauerat.

Illius fontis recordatio alterum fontem Lutetiae reuocauit, paruum illud fasciculum in gradu iacentem, mulieres super eum inclinatas, virum procerum manibus ad caelum sublatis clamantem: «Mortuus est!»

«Iam mihi animus refrixit,» inquit Marchio, «atque cubitum ire possum.»

Itaque vno tantum lumine apud magnum focum ardente relicto, vela tenuissima circa lectum demisit, atque, dum se ad somnum componeret, audiuit noctem longum suspirium ducere et silentium interrumpere.

Tres horas graues lapidei vultus in exterioribus castelli muris caecis oculis noctem atram intuebantur; tres horas equi in stabulis praesepia quatientes strepuerunt, canes latrauerunt, noctuaque vocem edidit haud multum similem ei quam poetae homines noctuis tribuere consueuerunt. Sed eiusmodi animalium pertinax mos est fere numquam ea dicere quae homines eis dicenda praescribunt.

Per tres illas graues horas lapidei castelli vultus, et leonum et hominum, caeci in tenebras respexerunt. Mortua caligo campis omnibus incubuerat; mortua caligo silentium suum pulueri quoque iam silenti in viis omnibus adiecerat. In sepulcreto eo ventum erat vt exigui tumuli tenui herba vestiti inter se internosci non possent; immo, quantum oculis iudicari licebat, simulacrum cruci affixum descendisse poterat. In vico qui vectigalia exigebant et qui pendebant pariter alto somno tenebantur.

Incolae illi macri fortasse epulas somniabant, vt famelici solent, otiumque ac quietem, qualia seruus agitatus aut bos iugo pressus somniare potest; dormientes igitur et pasti erant et liberi.

Fons in vico et fons apud castellum, nullo vidente neque audiente, manabant, et ambo, velut momenta quae e fonte Temporis deciderent, per tres horas obscuras diffluebant. Tum vtriusque fontis vndae, incipiente luce, pallido quodam et quasi vmbrarum colore albescere coeperunt, lapideorumque vultuum oculi in castello aperti sunt.

Lucem semper clariorem fieri videbas, donec sol summas arborum immotarum frondes attigit et fulgorem suum super collem profudit. In eo lumine aqua fontis castellani in sanguinem conuersa videbatur, vultusque

lapidei rubuerunt. Aues clara et excelsa voce canebant; in attrito autem limine magnae fenestrae cubiculi Marchionis auicula vna, quantis poterat viribus, suauissimum carmen fundebat.

Ad hanc rem proximum lapideum caput tamquam obstupefactum intueri videbatur; ore hianti maxillaque demissa horrore perculsum apparebat.

Iam sol totus ortus erat, et in vico homines moueri coeperunt. Angustae fenestrae reseratae, ostia labantia pessulis solutis patefacta, incolae foras progressi sunt, tremuli adhuc a recenti illo suaui aeris frigore. Tum cotidianus labor, vix vmquam leuatus, populo vici incohatus est. Alii ad fontem ibant, alii ad agros; hic viri mulieresque fossis atque sarculis terram versabant, illic misera pecora curabant, vaccasque ossibus paene solis constantes ad tantillum pabuli, si quid secus viam inueniretur, ducebant.

In ecclesia et ad crucem vnus alterue genibus nixus orabat; iuxta eum qui ad crucem preces fundebat bos loro ductus herbas malas circa crucis pedem captans matutinum cibum quaerebat.

Castellum serius experrectum est, vt eius dignitati conueniebat, sed paulatim ac certo experrectum est. Primo venabula antiqua atque cultelli venatorii primo rubore matutino, velut pristina caede respersi, tincti erant; deinde acie splendentes solis radiis fulserant; iam fores fenestraeque passim aperiebantur, equi in stabulis, luce et aura recenti per ianuas irrumpentibus, reflexa ceruice respiciebant, folia ad fenestras ferreis clatris munitas micabant ac susurrabant, canes catenas vehementer trahebant et solui cupientes in pedes posteriores surgebant.

Haec omnia, quamuis minuta, ad solitum vitae cursum matutinamque lucem pertinebant. At num similiter ad eum pertinebat magna castelli campana sonans, homines per scalas sursum deorsumque discurrentes, figurae trepidae per suggestum festinantes, strepitus caligarum huc illuc vndique properantium, equi propere instrati, equites subito auolantes? Minime vero.

Quis ventus hunc tumultum ad viarum reparatorem canitie iam insignem pertulerat, qui iam in summo colle vltra viculum opus faciebat, prandio diurno—paruo sane onere—fasciculo inuoluto super aceruum lapidum posito, cui ne coruo quidem aliquid carpere operae pretium esset? An aues, particulas cibi illius in longinquum ferentes, vnum forte granum supra caput eius deposuerant, sicut semina casu dispergunt? Quidquid acciderat, viarum reparator, quamquam mane iam aestuosum erat, quasi

pro vita sua cursu concitato de colle descendit, puluere vsque ad genua immersus, nec ante constitit quam ad fontem peruenit.

Omnes vici incolae ad fontem conuenerant; pro consueta humilitate stantes demissa voce susurrabant, neque vllum alium animi motum praebebant nisi tristem curiositatem atque admirationem. Vaccae, festinanter reductae ac quibuscumque rebus validioribus alligatae, stupide spectabant, aut humi procumbentes aliquid ruminatione versabant quod, dum pascentes vagarentur, tam exiguum collegerant vt vix tanti operis pretium esset.

Nonnulli castelli famuli, nonnulli ex diuersorio vbi equi mutabantur, vniuersique vectigalium exactores, varie armati, in altera angustae viae parte conferti sine consilio haerebant, nihil agentes et nihil effecturi. Iam viarum reparator in medium quinquaginta praecipuorum amicorum penetrauerat atque pilleo caeruleo suum pectus vehementer tundebat.

Quid haec omnia portendebant? Quid vero quod Gabellius dominus in equum celeriter subuectus, post tergum famuli iam insidentis collocatus, eoque modo equo duplici onere grauato citato cursu auehebatur, quasi noua esset narratio illius Germanici carminis quod de Leonora canitur?

Hoc portendebant: apud castellum vnum lapideum vultum nimium iam esse.

Gorgon iterum per noctem totam aedificii molem respexerat, vnumque vultum lapideum qui deerat adiecerat; eum scilicet quem illud castellum per ducentos fere annos exspectauerat.

In ceruicali Marchionis reclinatum iacebat. Vultus erat tamquam nitida persona, subito pauore correpta, ira incensa, deinde in lapidem conuersa. In pectus lapidei illius simulacri, cui vultus haerebat, cultellus ad ipsum cor adactus erat. Circa capulum eius charta in circulum crispata haerebat, cui haec verba rudi manu inscripta erant:

«Ad sepulcrum eum celeriter vehite. Haec a Iacobo.»

CAPVT X · DVAE PROMISSIONES

Duodecim deinde menses praeterierant; Carolus autem Darnaeus iam in Anglia consederat, linguae Gallicae litterarumque eius gentis peritus praeceptor. Nostra aetate professor appellatus esset; illa aetate praeceptor vocabatur. Adulescentes, quibus aliquantum otii esset neque studium deesset linguam viuam per totum terrarum orbem vsitatam discendi, erudiebat atque ad cognoscendas eius linguae opes, tum doctrinae tum ingenii, excitabat. De iisdem rebus et ipse recte Anglice scribere et quae Gallice scripta essent recte in Anglicum sermonem conuertere poterat. Talis tum generis magistri haud facile reperiebantur: nondum enim principes qui olim fuerant neque reges qui aliquando regnaturi erant ad artem docendi descenderant; nec quisquam ex nobilibus fortunis euersis e rationum libris argentariae Tellsonianae exciderat, vt coquus aut faber lignarius fieret. Darnaeus igitur, cum discipulis egregia doctrina ita prodesset vt studia eorum simul iucunda et fructuosa redderet, idemque interpres elegans non solam verborum ex lexicis scientiam ad opus afferret, breui cognitus est et adiutus. Praeterea res patriae suae optime nouerat, quarum studium in dies crescebat. Ita assiduo studio indefessoque labore res eius in dies floruerunt.

Londinium veniens neque per vias auro stratas ambulaturum se neque in rosis cubiturum sperauerat; quod si talia sibi promisisset, numquam profecisset. Laborem exspectauerat; labor aderat: suscepit eum, strenue perfecit, quantum poterat ex eo commodi cepit. In eo omnis eius prosperitas consistebat.

Partem temporis Cantabrigiae agebat, vbi cum adulescentibus academiae discipulis litterarum studia communicabat, velut mercator clandestinus, cui magistratus tamen conniuerent: recentiorum enim Europae gentium linguas quasi merces vetitas importabat, cum Graeca Latinaque per legitimam quasi portorii stationem traici solerent. Reliquum tempus Londinii degebat.

Iam vero, ab illis diebus quibus in horto Eden perpetua aestas fuit ad hanc nostram aetatem, qua post hominum lapsum in plerisque terrarum plagis hiems regnare videtur, vita cuiusque viri eandem semper viam secuta est: eam qua et Carolus Darnaeus ibat, viam scilicet amoris erga mulierem.

Luciam Manettam inde ab illo die quo ipse in summo capitis periculo versabatur amauerat. Nulla vmquam vox ei tam dulcis tamque cara audita erat quam vox eius miserantis; nullam vmquam faciem tam tenera pulchritudine praeditam viderat quam illam, cum ad oram sepulcri sibi iam effossi in eius vultum aspexerat.

Nondum tamen de amore suo ad eam locutus erat. Iam annus intercesserat ex quo caedes in deserto illo castello perpetrata erat, trans mare fluctibus iactatum et longissimas puluerulentas vias: illud ipsum castellum, quamuis e solidis lapidibus exstructum, iam velut nebula somnii memoriae eius obuersabatur. Ne per totum quidem illum annum vno verbo puellae patefecerat quo amore teneretur.

Cur ita se continuisset, ipse satis sciebat. Aestiuo rursus quodam die, cum nuper ab officiis Cantabrigiensibus Londinium rediisset, in tranquillum illum angulum vici Sohensis deflexit, occasionem quaerens animum suum medico Manetto aperiendi. Sub vesperum erat; Luciam autem cum virgine Prossa foras exisse nouerat.

Medicum inuenit in sella ante fenestram sedentem librum legentem. Vis illa animi, quae eum olim inter calamitates sustinuerat simulque ipsarum acerbitatem auxerat, paulatim ei redierat. Nunc erat vir summi vigoris, consilii firmitate, voluntatis robore, ad agendum promptissimus.

Interdum tamen, viribus ita restitutis, subitis quibusdam animi motibus abripiebatur, quemadmodum initio fecerat cum ceterae quoque animi facultates ei redditae essent; sed id raro animaduertebatur et in dies rarius fiebat.

Multum studebat, parum dormiebat, magnos labores facile tolerabat, aequabili animi hilaritate fruebatur. Ad hunc Carolus Darnaeus ingressus est; quem conspicatus medicus librum deposuit manumque porrexit.

«Carole Darnaee! Te libenter video. Iam tertium quartumue diem reditum tuum exspectamus. Heri et Striuerius et Sidneius Cartonius hic fuerunt; ambo diu iam te redire debuisse asseuerabant.»

«Gratias illis ago quod de re mea tantopere solliciti sunt,» respondit ille, de iis quidem paulo frigidius, de medico autem summo cum studio locutus. «Virgo Manetta...»

«Bene valet,» inquit medicus, cum ille haesisset, «reditusque tuus omnibus nobis erit iucundissimus. Ad quaedam domestica curanda abiit; mox tamen aderit.»

«Medice Manette, eam domo abesse sciebam. Hanc ipsam absentiae occasionem arripui, vt a te colloquium peterem.»

Silentium altum secutum est.

«Quid?» inquit medicus, haud dissimulato animi angore. «Huc sellam admoue et loquere.»

Ille sellam admouit; difficilius tamen, vt videbatur, reperiebat quae diceret.

«Iam per annum et dimidium, medice Manette,» tandem exorsus est, «mihi contigit vt tam familiariter in hac domo versarer, vt sperem ne res de qua nunc loqui instituo...»

Manu repente porrecta medicus eum inhibuit. Quam postquam paulisper ita tenuerat, retraxit et dixit:

«De Lucia agitur?»

«De ipsa.»

«Difficile mihi est quouis tempore de ea loqui. Multo difficilius te ea voce de Lucia loquentem audire, Carole Darnaee.»

«Ea vox est ardentis admirationis, sinceri honoris, intimi amoris, medice Manette!» reuerenter respondit.

Aliquantum rursus tacuerunt; tum pater puellae respondit:

«Credo. Aequum de te iudicium facio; credo.»

Adeo aperte medicus se cohibebat, adeo manifeste constabat eum de hac re agere nolle, vt Darnaeus cunctaretur.

«Pergamne, domine?»

Silentium iterum.

«Perge.»

«Iam intellegis quid dicere velim; sed quam vehementer id dicam sentiamque scire non potes, nisi omnia secreta pectoris mei perspexeris, spes, metus, sollicitudines quibus iam diu onustum est. Medice Manette carissime, filiam tuam ardenter amo, carissime amo, nullo meo commodo spectato, toto denique pectore. Si vmquam in terris amor fuit, ego eam amo. Ipse quoque olim amauisti; ille amor quem tunc sensisti pro me loquatur!»

Medicus vultu auerso oculos humi defixerat. His autem nouissimis verbis manum iterum repente protendit atque exclamauit:

«Istuc ne dicas, quaeso! Mitte ista! Obtestor te, ne illius memoriam reuoces!»

Ea vox tam similis erat clamori veri doloris, vt diu postquam conticuerat in auribus Caroli resonaret. Manu porrecta signum fecit, quo quasi oraret vt alter paulisper desisteret. Darnaeus ita accepit tacuitque.

«Da mihi veniam,» inquit medicus post aliquot momenta voce submissa. «Non dubito quin Luciam ames; id pro certo habere potes.»

In sella ad eum conuersus est, sed neque in eum respexit neque oculos sustulit. Mentum in manum demisit, capillis canis faciem eius obumbrantibus.

«Num cum Lucia locutus es?»

«Minime.»

«Ne litteris quidem?»

«Numquam.»

«Parum ingenuum esset fingere me ignorare te tantum temporis animum continuisse patris eius causa. Pater eius tibi gratias agit.»

Manum porrexit; oculos tamen non simul ad eum conuertit.

«Scio,» inquit Darnaeus reuerenter, «immo qui fieri potest vt nesciam, medice Manette, cum vos cotidie coniunctos viderim, inter te et virginem Manettam singularem illum amorem intercedere, tam tenerum, tam e singulari vestra fortuna natum, vt pauca etiam in patrum liberorumque caritate ei conferri possint? Scio, medice Manette, neque enim me id latere potest, in eius animo, etsi iam ad muliebrem aetatem peruenerit, adultae filiae pietatem cum infantis amore fiduciaque coniunctam esse. Scio eam, quae a teneris annis parentibus caruit, nunc in te vnum totum animum contulisse, et constantiam ardoremque muliebris aetatis cum ea puerili fiducia et adhaesione iunxisse qua olim frui non potuit, cum tu illi ereptus esses.

«Optime scio te, si ex ipsa altera vita ad eam redisses, vix sanctiorem apud eam haberi posse quam nunc habeare. Scio eam, cum te amplexa collo tuo pendet, infantis puellae mulierisque manus simul circa ceruicem tuam inicere. Scio eam, cum te amat, matrem suam qualis illa aetate fuerit qua Lucia ipsa nunc est cernere atque amare; te quoque qualis mea aetate fueris cernere atque amare; matrem dolore confectam diligere; te et per acerbissimas aerumnas tuas et post felicem tuam restitutionem amare. Haec ex quo primum in domo tua vos cognoui noctes diesque perspecta habui.»

Pater puellae capite demisso tacitus sedebat. Respiratio ei paulo concitatior erat; cetera tamen animi perturbati signa comprimebat.

«Medice Manette carissime, cum haec semper scirem atque vos, quasi sacra quadam luce circumfusos, semper viderem, continui me, iterum atque iterum continui, quamdiu hominis vires pati poterant. Sensique, et nunc etiam sentio, amorem meum, vel ipsum meum, inter vos interponere idem esse atque sacram quandam vitae vestrae historiam re non plane aeque digna attingere. At ego eam amo. Caelum testor me eam amare!»

«Credo,» respondit pater maesta voce. «Id iam antea suspicatus eram. Credo.»

«At ne hoc credas,» inquit Darnaeus, cui vox illa maesta velut tacita reprehensio auribus insonuerat, «me, si aliquando tanta felicitate fruar vt filiam tuam vxorem ducam, haec quae nunc loquor vel dicere posse vel velle, si vmquam vos vllo modo ab inuicem separare in animo haberem. Id enim non solum frustra me temptaturum scirem, sed etiam indignum et turpe esse. Si vel longinqua aliquando talis rei cogitatio in animum meum venire aut ibi latere potuisset—si vmquam ibi fuisset aut esse posset—hanc honoratissimam manum nunc attingere non auderem.»

Haec dicens manum suam manui medici imposuit.

«Minime vero, medice Manette carissime. Ego quoque, vt tu, Gallia patria mea sponte relicta exsul, et tamen eius seditionibus, oppressionibus aerumnisque quasi expulsus, vt tu procul ab ea proprio labore vitam sustentans et meliora sperans, nihil aliud peto quam vt fortunam, vitam, domum tuam tecum communicem atque tibi vsque ad extremum diem fidem seruem. Non vt Luciam eo priuem quod filiae, sociae, amicae tuae proprium est, sed vt illi in hoc ipso munere adiutor sim, atque, si fieri possit, eam tibi etiam artius adiungam.»

Manum patris adhuc tenebat. Pater autem, cum manum eius paulisper haud frigide pressisset, manus suas in bracchiis sellae reposuit primumque ab initio colloquii oculos sustulit. Manifestum in vultu eius erat certamen cum illo habitu qui interdum animum eius occupabat atque ad obscuras suspiciones et metus retrahebat.

«Tam ex animo tamque viriliter loqueris, Carole Darnaee, vt tibi toto corde gratias agam atque animum meum totum, aut paene totum, aperire velim. Num causam vllam habes cur Luciam te amare credas?»

«Nullam. Adhuc nullam.»

«Num id imprimis hac animi tui confessione quaeris, vt me sciente protinus explorare possis vtrum ita sit?»

«Ne id quidem. Fortasse per complures hebdomadas mihi non erit animus id experiri; fortasse autem iam cras eam spem habebo, siue recte siue perperam.»

«Num consilium a me petis?»

«Non peto, domine. Sed fieri posse putaui vt tibi, si ita tibi rectum videretur, aliquid mihi suadere liceret.»

«Num promissum aliquod a me desideras?»

«Id sane desidero.»

«Quodnam?»

«Plane intellego sine te nullam mihi spem esse. Intellego etiam, si hoc ipso tempore virgo Manetta me in casto pectore suo reciperet—ne putes me tantum mihi temere sumere—nihil mihi ibi loci remansurum esse, si cum amore quo patrem complectitur certare deberem.»

«Quod si ita est, intellegisne quid ex ea re rursus sequatur?»

«Aeque bene intellego vnum verbum, quo pater quemlibet eius amatorem commendaret, plus apud eam valiturum esse quam ipsam atque omnes mortales. Quam ob rem, medice Manette,» inquit Darnaeus modeste sed constanter, «numquam id verbum a te petam, ne si vitae meae salus ab eo pendeat quidem.»

«Hoc mihi certissimum est. Carole Darnaee, arcana quaedam oriuntur non modo ex maxima hominum inter se distantia, sed etiam ex intima caritate; quae ex caritate nascuntur adeo tenuia ac delicata sunt, vt ea penetrare difficile sit. Filia mea Lucia hac vna in re mihi tamquam arcanum est: quid in eius animo lateat conicere non possum.»

«Licetne, domine, quaerere num eam putas...» Cum ille haesisset, pater sententiam absoluit.

«Num quis alius eius amorem petat?»

«Hoc dicere volebam.»

Pater paulisper secum reputauit, deinde respondit:

«Cartonium hic ipse vidisti. Striuerius quoque nonnumquam venit. Si quis alius est, ex his duobus alter tantum esse potest.»

«Aut ambo,» inquit Darnaeus.

«De ambobus simul non cogitaueram; ne alterutrum quidem id verisimile putauerim. At promissum a me petis. Dic quod sit.»

«Hoc peto: si quando virgo Manetta vltro ad te venerit atque de suis erga me affectibus aliquid eiusdem generis tibi confessa fuerit ac nunc ego ausus sum confiteri, te tum testem fore eorum quae dixerim atque eius fidei quam verbis meis habueris. Spero te de me satis benigne iudicaturum esse,

vt nullam auctoritatem tuam aduersus me interponas. Nihil praeterea de quantis rebus mihi agatur dicam: hoc vnum oro. Condicionem autem qua id peto, quamque tuo iure exigere possis, protinus seruabo.»

«Promitto,» inquit medicus, «nulla condicione addita. Credo te pure ac vere id petere quod professus es. Credo tibi in animo esse vincula quae inter me et alteram mei ipsius partem, mihi ipso me longe cariorem, intercedunt perpetuare, non infirmare. Si quando Lucia dixerit te ad summam felicitatem sibi necessarium esse, eam tibi tradam. Quod si qua essent... Carole Darnaee, quod si qua essent...»

Adulescens, grato animo motus, eius manum arripuerat; iunctis igitur manibus medicus perrexit:

«...si quae suspiciones, si quae causae, si qui metus, si quid omnino, siue recens siue vetus, aduersus eum virum quem illa vere amaret exstaret, cuius tamen rei culpa ab ipso non profecta esset, omnia haec eius causa delerentur. Ea mihi omnia est: carior mihi est quam meus dolor, quam iniuriae, quam... Sed haec vana sunt.»

Tam mira erat ratio qua paulatim ad silentium delapsus est, tam mirus fixus ille obtutus quo, vbi loqui desierat, intuebatur, vt Darnaeus manum suam frigescere sentiret in ea manu quae lente laxata tandem eam dimisit.

«Aliquid modo mihi dixisti,» inquit medicus Manettus, repente subridens. «Quidnam dixeras?»

Darnaeus primo quid responderet nesciebat, donec se de condicione quadam dixisse recordatus est. Ea memoria animum eius leuauit; itaque respondit:

«Fides quam mihi habes pari fide a me reddenda est. Nomen quo nunc vtor, quamquam a materno nomine parum mutatum, non est, vt meministi, verum meum nomen. Cupio tibi dicere quodnam id sit atque quam ob causam in Anglia verser.»

«Siste!» inquit medicus Bellouacensis.

«Cupio, quo dignior fide tua fiam nec quidquam a te celatum habeam.»

«Siste!»

Vno momento medicus ambas manus auribus admouerat; mox easdem manus ad ipsa Darnaei labra opposuerat.

«Cum te interrogauero, tum mihi narrabis, non nunc. Si tibi res ex sententia cesserit, si Lucia te amauerit, ipso nuptiarum die mane mihi narrabis. Promittisne?»

«Libentissime.»

«Da manum. Ipsa mox domum redibit, satiusque est ne hac nocte nos vna videat. Abi! Deus tibi bene vertat!»

Iam tenebrae erant cum Carolus Darnaeus ab eo discessit; hora post, cum obscurior adhuc nox esset, Lucia domum rediit. Sola festinanter in conclaue intrauit — nam virgo Prossa recta in superius tabulatum ascenderat — miratque est sellam in qua pater legere solebat vacuam inuenire.

«Mi pater!» clamauit. «Pater carissime!»

Nihil responsi accepit, sed e cubiculo patris sonum quendam mallei crebro atque leniter tundentis audiuit. Per medium conclaue leuiter progressa per ostium cubiculi eius prospexit, ac territa statim retro cucurrit, sibi ipsi inclamans, sanguine pauore paene congelato: «Quid faciam? Quid faciam?»

Vix tamen momento vno incerta mansit; rursus accurrit, fores leniter pulsauit, patremque molli voce appellauit. Illa statim voce audita strepitus desiit; nec multo post pater e cubiculo egressus ad eam venit, et diu vna huc illuc ambulauerunt.

Eadem nocte illa lecto surrexit vt patrem dormientem conspiceret. Grauiter dormiebat; alueolus autem instrumentorum sutoriorum et opus illud iam pridem inchoatum neque absolutum suis locis, vt solebant, iacebant.

CAPVT XI · PICTVRA ALTERA

«Sidnei,» inquit Striuerius eadem illa nocte, immo iam mane dicendum erat, thoem suum alloquens, «alterum craterem potionis mixtae para; est enim quod tibi dicam.»

Sidneius illa nocte, itemque duabus superioribus noctibus ac multis aliis continenter, duplicem quodammodo operam nauauerat, vt antequam longae feriae forenses inciperent omnem chartarum, quae apud Striuerium congestae iacebant, molem expediret. Tandem opus confectum erat: quae Striuerius diu distulerat egregie confecta sunt, reliquaque negotia tempestiue expedita erant; nihil iam supererat quod expediri oporteret, donec Nouember cum duplici caligine, altera caeli, altera fori, rediret atque molendino rursus frumentum suppeditaret.

Neque tamen Sidneius tanto labore aut vegetior aut sobrius factus erat. Multo enim saepius quam alias lintea frigida aqua madentia capiti imponere debuerat, vt per totam noctem vigiliae sufficeret; ante illa vero fomenta pari ratione maiorem vini copiam hauserat. Itaque nunc misere confectus erat, cum fasciam e linteis conuolutis capiti adstrictam detraheret atque in peluim coniceret, in qua per sex proximas horas identidem eam madefecerat.

«Num alterum illum craterem paras?» interrogauit Striuerius, corpore opimo, manibus sub cingulum conditis, ex lectulo vbi supinus iacebat caput circumagens.

«Iam paro.»

«Age igitur, audi! Rem tibi dicturus sum quam non mediocriter miraberis, immo fortasse me non tam callidum esse iudicabis quam soles. Vxorem ducere constitui.»

«Tune vero?»

«Ita sane; neque pecuniae causa. Quid nunc ais?»

«Nihil magnopere dicere velim. Quaenam illa est?»

«Conice.»

«Num eam noui?»

«Conice.»

«Hora quinta matutina, cum cerebrum mihi in capite quasi sartagine frigatur ac crepitet, nihil coniectando indagare constitui. Si vis vt harioler, ad cenam me vocabis.»

«Quin igitur tibi dicam,» inquit Striuerius, lente se in lectulo ad sedendum erigens. «Sidnei, vix spero fore vt quae dico intellegas, adeo tibi omnis sensus deest, canis iners.»

«Tu autem,» respondit Sidneius, in conficienda potione occupatus, «tam tenero tamque poetico ingenio praeditus es...»

«Age vero!» interpellauit Striuerius, superbe ridens. «Etsi non profiteor me ipsum ipsam quasi fabularum amatoriarum animam esse — tantum enim mihi prudentiae esse spero — tamen ego profecto mollioris sum animi quam tu.»

«Fortunatior es, si id dicere vis.»

«Non id dico. Dico me maiorem habere... maiorem habere...»

«Dic comitatem erga feminas, quandoquidem istuc dicere instituisti,» subiecit Cartonius.

«Esto; comitatem erga feminas dicam! Hoc dico,» inquit Striuerius, pectus aduersus amicum, qui potionem miscebat, magis magisque inflans, «me, cum inter feminas verser, et magis velle placere, et maiore studio operam dare vt placeam, et melius scire quo pacto placeam quam te.»

«Perge,» inquit Sidneius Cartonius.

«Immo, priusquam pergam,» inquit Striuerius, capite insolenti illo more concusso, quo aliis imperare solebat, «hoc tecum plane expediendum est. In domo medici Manetti totiens fuisti quotiens ego, fortasse etiam saepius. At mehercule ibi me puduit tristem illam tuam asperitatem! Tam tacitus, tam toruus, tam demisso velut canis vapulati vultu te gessisti, vt, per vitam atque animam meam, tui me puderet, Sidnei!»

«Tibi, qui apud iudices causas agis, permagni esse debet aliquando alicuius rei pudore affici,» respondit Sidneius. «Itaque multas mihi gratias agere debes.»

«Ista ratione non effugies,» rettulit Striuerius, quasi ipsum responsum vmeris in aduersarium impellens. «Minime, Sidnei; officii mei est tibi dicere — atque in os tibi dico, vt tibi prosim — in eiusmodi hominum coetibus te moribus esse tam asperis vt nemo te ferre possit. Ingratus es omnibus atque iniucundus.»

Sidneius ex potione quam parauerat plenum poculum exhausit et risit.

«Me aspice!» inquit Striuerius, corpore erecto vmerisque exaequatis. «Mihi multo minus quam tibi opus est vt aliis me probem, quippe cui res familiares copiosiores atque ab aliis minus pendentes sint. Cur igitur id facio?»

«Ne semel quidem adhuc te id facere vidi,» submurmurauit Cartonius.

«Facio quod in rem meam est; ita mihi ex instituto agendum puto. Me aspice! Vides quantum rebus meis proficiam.»

«At in narrando quid de nuptiis tuis constitueris nihilo longius proficisceris,» respondit Cartonius neglegenti vultu. «Velim ad eam rem redeas. De me autem — quando tandem intelleges me nullo modo corrigi posse?»

Haec cum specie quadam contemptus interrogauit.

«Non licet tibi tam pertinaciter emendationem recusare,» respondit amicus voce minime blanda.

«Quantum equidem scio, ne omnino quidem esse me oportuit,» ait Sidneius Cartonius. «Quaenam est ista femina?»

«Noli nunc, Sidnei, cum nomen eius audieris, animo commoueri,» inquit Striuerius, insignem quandam beneuolentiam prae se ferens, qua alterum ad rem aperiendam quasi praepararet. «Scio enim te ne dimidiam quidem partem eorum quae dicis serio dicere; quod si omnia serio diceres, parui tamen referret. Haec pauca praefari volui, quod aliquando de ea virgine contemptim coram me locutus es.»

«Egone?»

«Tu vero; atque hic ipse, in his conclauibus.»

Sidneius Cartonius modo potionem suam, modo amicum sibi ipsi tam vehementer placentem aspexit; deinde potionem hausit et rursus amicum illum sibi placentem contemplatus est.

«Tu eam virginem pupam aureo crine appellasti. Virgo autem de qua loquor Manetta est. Si quicquam in te esset ad huius generis res subtilius sentiendas aut ad verecundiam pertinens, Sidnei, fortasse aliquantum offenderer eo quod tam contumeliose eam nominasses. Sed nihil eius modi habes; omnis istius sensus tibi deest. Quare non magis me commouet, cum dictum tuum recordor, quam si quis de pictura a me facta iudicium ferret, cui picturae intellegendae oculi deessent, aut de concentu a me composito, qui musicae audiendae aures non haberet.»

Sidneius Cartonius potionem quam celerrime hauriebat, identidem magnis poculis exhauriens atque inter bibendum amicum intuens.

«Iam igitur omnia tenes, Sidnei,» perrexit Striuerius. «Dotem non curo. Est illa puella venustissima, mihique constitui meam sequi voluntatem; et, si omnia reputo, satis mihi fortunarum esse puto vt mihi ipsi morem geram. Maritum enim habitura est iam satis locupletem, fama forensi celeriter crescentem, iam aliquo nominis splendore praeditum; quod ei magni beneficii loco erit, quamquam beneficio digna est. Num miraris?»

Cartonius, potionem adhuc bibens, respondit: «Quid est cur mirer?»

«Probasne?»

Cartonius, potionem adhuc bibens, respondit: «Quid est cur non probem?»

«Bene habet!» inquit Striuerius amicus. «Facilius hanc rem fers quam putaueram; neque tam auide quam putaueram vtilitatem meam pecuniariam consideras. Quamquam, vt verum fatear, satis iam pridem nosti veterem tuum sodalem voluntatis esse firmae. Ita est, Sidnei: taedet me huius vnius viuendi generis, cui nihil est quo interdum varietur. Iucundum mihi videtur domum propriam habere, ad quam, quandocumque libeat, reuertar; si non libebit, foris manere potero. Praeterea virgo Manetta, quocumque dignitatis gradu versabitur, cum laude se geret mihi semperque decori erit. Itaque sententiam meam constitui. Nunc vero, Sidnei vetus sodalis, de tuis quoque rebus futuris pauca tecum agere volo. Male te habes, scis ipse; immo vero pessime. Pecuniae pretium ignoras; vitam duram ac dissolutam agis; aliquando vires tibi deficient, morbo opprimeris, egenus eris. Iam profecto cogitandum tibi est de aliqua muliere quae aegrotanti tibi ministret.»

Haec tanta prosperitatis suae fiducia tantaque superioris in inferiorem beneuolentia iactabat, vt aspectu bis tanto maior quam re vera esset videretur, insolentia autem quater tanto molestior.

«Quare te hortor,» perrexit Striuerius, «vt rem ipsam intuearis neque refugias. Ego pro mea ratione rem perspexi; tu pro tua perspice. Vxorem ducito. Quaere quae curam tui suscipiat. Nihil morare quod feminarum consuetudine non delectaris, neque earum mores intellegis, neque te inter eas commode gerere nosti. Aliquam inuenito. Honestam aliquam mulierem quaere, quae nonnihil rei familiaris possideat — quales sunt quae hospites in aedes suas recipiunt aut cenacula mercede locant — eamque vxorem ducito, vt, si quando aduersa fortuna venerit, habeas quo confugias. Id ipsum tibi maxime conuenit. Nunc rem cogita, Sidnei.»

«Cogitabo,» inquit Sidneius.

CAPVT XII · VIR SVBTILISSIMI SENSVS

Striuerius, cum in animum induxisset quantam felicitatem filiae medici tam liberaliter esset collaturus, decreuit, antequam ex vrbe ob longas forenses ferias proficisceretur, puellam ipsam de tanta fortuna certiorem facere. Aliquantum secum reputauit quem ad modum rem institueret; tum optimum visum est omnia quae ante nuptias agenda essent quam primum expedire. Postea enim otiose inter se constituere poterant vtrum ei manum suam vna alteraue hebdomada ante autumnales sessiones, quae a Sancto Michaele nomen habebant, daret, an breuibus illis feriis Nataliciis quae inter illas et Hilario dictas sessiones intercedebant.

Quod ad causae suae firmitatem attinebat, ne minimum quidem dubitabat quin victoriam reportaturus esset; exitum iudicii iam apertissime cernebat. Nam si causa apud iudices ex certis vitae communis commodis atque opibus, quae sola profecto in hac re spectanda erant, ageretur, tam perspicua erat vt nullum vitium in ea reperiri posset. Ipse in suam causam testis pro actore processerat; testimonium eius refelli non poterat; patronus aduersae partis tabulas causae deposuerat; iudices, ne in consilium quidem discedentes, sententiam tulerant. Causa ita peracta, Striuerius, quasi ipse summus iudex, persuasum habebat nihil vmquam manifestius iudicatum esse.

Itaque feriarum forensium initium eo consilio celebrauit vt primum virginem Manettam ad hortos Vauxhallienses inuitaret; si id minus succederet, ad hortos Ranelaghenses; quod si etiam hoc, inexplicabili quadam de causa, frustra tentaretur, sibi ad domum Sohensem eundum esse, ibique generosam animi sui sententiam aperiendam.

Ad Sohum igitur ab aedibus Templi progrediebatur, dum longae illae feriae, recens ortae, quasi primo aetatis flore niterent. Qui eum vidisset, cum adhuc citra Portam Templi, ad partem vbi aedes Sancti Dunstani sitae erant, versaretur, iam in Sohum se vmeris ferociter protrudentem atque per viam publicam, toto corpore velut impetu facto, irruentem,

infirmiores quosque praeteriens et impellens, statim intellexisset quam tuto ac firmo gradu ille per vitam procederet.

Cum iter ei praeter argentariam Tellsonianam esset, et ipse apud eam pecuniam haberet Lorriumque, familiae Manettae coniunctissimum amicum, nosset, in mentem ei venit argentariam intrare atque Lorrio nuntiare quam splendida fortuna vicum Sohensem iam collustraret. Itaque ostium, quod tamquam languida fauce tenuiter crepabat, vi patefecit; duobus gradibus paene prolapsus descendit; duos antiquos argentarios praeteriit; vmeris denique se in recessum illum vetustum ac situ olentem insinuauit, vbi Lorrius ad magnos libros sedebat, quorum paginae numerorum causa lineis erant distinctae. Etiam in fenestra eius ferreae virgae perpendiculares erant, quasi fenestra ipsa in columnas ad computandum diuideretur neque quicquam sub caelo esset nisi summa pecuniaria.

«Heus!» clamauit Striuerius. «Quid agis? Bene te valere spero!»

Hoc erat in Striuerio maxime singulare, quod in quouis loco, quantusuis ille esset, maior quam vt eo contineri posset videbatur. Adeo Tellsonianae argentariae capax non erat, vt veteres ministri e longinquis angulis capita attollerent vultu quasi querente, non secus ac si eos ad parietes corpore suo premeret. Ipsa quoque argentaria, cuius quasi maiestas in remotissima officinae parte ephemeridem legebat, frontem indignanter contraxit, perinde ac si caput Striuerii in honestum illud pectoris tegumentum, quod tanto negotio dignum erat, impetu allisum esset.

Lorrius, vir prudens, ea voce salutauit quam in huiusmodi casu omnibus adhibendam commendaturus erat. «Quid agis, Striueri? Quid agis, domine?» inquit, manumque eius apprehendit. In hac autem manus coniunctione proprium quiddam inerat, quod apud quemuis argentariae Tellsonianae ministrum, si cum cliente manum iungeret coram ipsa velut praesente argentaria, conspici poterat: ita manum porrigebat vt suam personam plane abnegare videretur, quasi Tellsonii sociorumque nomine, non suo, salutaret.

«Num quid tibi praestare possum, Striueri?» quaesiuit Lorrius, more suo in negotiis vsitato.

«Minime vero, gratias ago. Ad te priuatim venio, Lorri, non ad argentariam; paucis tecum secreto loqui cupio.»

«Siccine!» inquit Lorrius, aurem propius admouens, oculis autem ad illam argentariae maiestatem, procul sedentem, aberrantibus.

«Ego,» inquit Striuerius, cubitis familiariter super mensam impositis; quo facto mensa, quamquam magna et ad duos homines facta erat, ne dimidiam quidem latitudinem necessariam habere videbatur; «ego, Lorri, me ipsum in matrimonium offerre constitui amiculae illi tuae tam amoenae, virgini Manettae.»

«Papae!» exclamauit Lorrius, mentum manu perfricans et hospitem incerto obtutu intuens.

«Papae, domine?» rettulit Striuerius, se retrahens. «Quid istuc sibi vult? Quidnam dicere vis, Lorri?»

«Hoc velim intellegas,» respondit negotiator, «me tibi bene cupere, consilium tuum magni aestimare, rem tibi summo honori esse putare, denique omnia tibi gratissima dicere velle. Sed tamen, Striueri, re vera, scisne...» Hic Lorrius constitit atque caput tam insolito modo concussit, vt inuitus apud se adicere videretur: «Nimium profecto, nimium multum ex te vbique est!»

«Age!» inquit Striuerius, manu quasi litigaturus mensam feriens, oculis magis patefactis, spiritu alte ducto. «Si te intellego, Lorri, suspendio dignus sim!»

Lorrius, quasi id quod petebatur exsequi vellet, paruum sibi galericulum circa vtramque aurem composuit ac summam calami plumam dentibus mordere coepit.

«Di te perdant, domine!» ait Striuerius, obtutu eum defigens. «Num ego ad nuptias minus idoneus sum?»

«Immo, di boni, idoneus es! Prorsus idoneus!» inquit Lorrius. «Si idoneum te dicis, idoneus es.»

«Nonne rebus meis floreo?» quaesiuit Striuerius.

«Si de rebus florentibus agitur, profecto flores,» respondit Lorrius.

«Nonne cotidie in maiorem dignitatem ascendo?»

«Quod si de dignitate crescenda agitur,» respondit Lorrius, gaudens se etiam hoc concedere posse, «nemo id dubitare potest.»

«Quid igitur, per deos, istis verbis significas, Lorri?» postulauit Striuerius, iam aliquantum animo deiectus.

«Ego vero... Num eo nunc protinus ibas?» interrogauit Lorrius.

«Recta!» inquit Striuerius, pugno graui super mensam demisso.

«Tum ego, si tuo loco essem, non irem.»

«Cur?» inquit Striuerius, digito minaciter ex more forensi vibrato. «Nunc te in angustias compellam. Homo es negotiis exercitatus, cui omnia ratione probanda sunt. Redde rationem. Cur non ires?»

«Quia,» respondit Lorrius, «tantam rem non susciperem, nisi aliqua causa esset cur mihi prosperum euentum sperarem.»

«Ita me di ament!» exclamauit Striuerius. «Hoc omnia superat!»

Lorrius modo ad argentariae maiestatem procul sedentem, modo ad iratum Striuerium respexit.

«Hic habes,» inquit Striuerius, «virum negotiis deditum, aetate prouectum, vsu rerum exercitatum, in argentaria versantem: qui cum tres maximas atque apertissimas prosperitatis causas numerasset, subito nullam omnino causam esse pronuntiat! Quin etiam capite suo adhuc vmeris imposito hoc audet dicere!» Quod ita mirabatur Striuerius quasi multo minus mirandum esset hominem idem sine capite pronuntiare.

«Cum de successu loquor,» inquit Lorrius, «successum apud ipsam virginem intellego; cum causas affero quibus prosperum exitum sperari liceat, eas causas dico quae apud ipsam virginem pondus habiturae sint. Ipsa virgo, mi bone,» adiecit, bracchium Striuerii molliter digito pulsans, «ipsa virgo! Virgo ante omnia spectanda est.»

«Ergone hoc me docere vis, Lorri,» inquit Striuerius, cubitis ad latera quadratis, «te consulto ac deliberato iudicio censere virginem de qua nunc agitur mollem quandam ac stultam ineptulam esse?»

«Non ita quidem,» inquit Lorrius, rubore suffusus. «Sed hoc tibi significo, Striueri: nullius hominis impune feram verba quae illi virgini contumeliam afferant. Ac si quem hominem nossem — quod di auertant — tam crasso ingenio et tam insolenti animo esse vt ne apud hanc quidem mensam ab eius contumelia sibi temperare posset, ne Tellsoniana quidem argentaria impedimento esset quominus illi quid de eo sentirem liberrime dicerem.»

Striuerio, cum iram voce repressa proferre coactus esset, venae sanguine ita turguerant vt paene disrumpi viderentur; nec Lorrii venae, quarum sanguis alias aequabili cursu ferri solebat, nunc, cum eius vicissim indignandi tempus adesset, multo melius habebant.

«Hoc est quod tibi dico, domine,» perrexit Lorrius. «Quaeso ne quid huius rei perperam accipias.»

Striuerius aliquamdiu extremam regulam ligneam ore suxit; tum ea inter dentes percussa quasi modulos quosdam canere coepit, vnde fortasse dentium dolorem sibi contraxit. Postremo silentium, vtrique molestum, his verbis rupit:

«Nouum mihi hoc accidit, Lorri. Tune serio me mones ne ad Sohum proficiscar atque me ipsum in matrimonium offeram — me ipsum, Striuerium, causarum apud regium tribunal patronum?»

«Num consilium meum petis, Striueri?»

«Peto.»

«Optime. Igitur consilium dedi, idque recte verbis tuis rettulisti.»

«Quid aliud dicere possum,» ait Striuerius risu indignationem dissimulans, «nisi hanc rem — ha, ha! — omnia quae aut fuerunt aut sunt aut futura sunt superare?»

«Nunc me bene intellege,» perrexit Lorrius. «Si me tamquam negotiatorem spectes, nihil mihi de hac re dicere ius est; nam, quod ad negotia pertinet, nihil de ea scio. At senex quidam sum qui virginem Manettam paruulam olim vlnis gestaui, cui et ipsa et pater eius fidem habent, quique vtrumque magno amore complector. Hac ratione locutus sum. Nec ego hanc rem in sermonem primus intuli, memento. Num igitur me falli posse putas?»

«Ego vero minime!» inquit Striuerius sibilans. «Alienis hominibus sanam mentem tribuere non possum; de me tantum praestare queo. Ego in quibusdam hominibus rationem inesse puto; tu delicias quasdam et nugaces ineptias, quae ad puellarum leuitatem pertinent, praesumis. Mihi quidem nouum hoc est; tu tamen, vt opinor, recte sentis.»

«Quid ego praesumam, Striueri, meum est definire, non tuum. Quin etiam,» inquit Lorrius, rursus celeriter erubescens, «ne apud Tellsonios quidem patiar quemquam, dum viuit, opiniones meas suo arbitratu interpretari!»

«Age, veniam peto!» inquit Striuerius.

«Conceditur. Gratias ago. Iam igitur, Striueri, quod dicere coeperam: acerbum tibi fortasse erit te spe tua deceptum esse comperire; acerbum medico Manetto rem aperte tibi significare; virgini autem Manettae acerbius etiam ipsi te certiorem facere. Scis quam familiariter atque honorifice cum illa familia coniunctus sim. Itaque, si tibi placet, neque tibi vllo modo meum consilium imputans neque tuas partes sustinens, operam dabo vt obseruatione quadam noua atque iudicio ad hanc rem consulto adhibito consilium meum exploratius efficiam. Si tum id minus tibi probabitur, nihil obstabit quominus ipse eius veritatem experiaris; sin probabitur et idem remanebit quod nunc est, omnibus nobis molestias illas, quibus abstinere optimum sit, fortasse vitare licebit. Quid censes?»

«Quamdiu me in vrbe retinebis?»

«Paucas tantum horas. Hodie vesperi Sohum adire possum; deinde ad conclauia tua veniam.»

«Ita fiat,» inquit Striuerius. «Non ibo nunc illuc; neque ita me festinare res cogit. Assentior; te autem hodie nocte ad me venturum exspectabo. Vale.»

Tum Striuerius se conuertit atque ex argentaria tam vehementi impetu prorupit vt, dum praeteriret, aer ipse concuteretur; adeo vt duo antiquissimi ministri, qui post duas mensas inclinati salutabant, vix reliquis viribus se contra illam aeris vim sustentare possent. Hi venerandi sed infirmi viri ita semper apud populum conspiciebantur inclinato capite, vt vulgo crederetur eos, postquam vnum clientem salutantes emiserant, in vacua quoque officina continenter inclinari, donec alterum intrantem eadem reuerentia acciperent.

Patronus autem tam perspicax erat vt facile coniceret argentarium non tam aperte sententiam suam pronuntiaturum fuisse, nisi res ei iam pro certo explorata esset. Quamquam tantam repulsam tam inopinatam ferre minime paratus erat, ingentem tamen illam velut pilulam aegre deuorauit. Quo hausto, digito suo illo forensi aduersus omnes Templi aedes comminans, «Iam vero,» inquit, «hoc vnum mihi ad effugiendam contumeliam restat, vt omnes vos in culpa esse demonstrem.»

Haec erat pars artis eius qui in vetere Londiniensi iudicio criminali litigando calluerat; qua cogitatione valde recreatus est. «Non tu mihi culpam impones, virgo,» inquit Striuerius; «ego tibi imponam.»

Quare, cum Lorrius eadem nocte decima demum hora eum conuenisset, Striuerius, libris atque chartis passim dispersis, quas ad hoc ipsum in conspectum posuerat, nullam rem minus animo habere videbatur quam sermonem illum matutinum. Quin etiam, vbi Lorrium conspexit, mirari se eius aduentum simulauit; totus autem velut aliis rebus intentus et cogitationibus distractus erat.

«Age igitur!» inquit ille beneuolus nuntius, post dimidiam horam frustra consumptam, qua Striuerium ad propositum sermonem reuocare conatus erat. «Sohum adii.»

«Sohum?» rettulit Striuerius frigide. «Ah, sane! Qua de re tandem cogitabam?»

«Atque nunc,» inquit Lorrius, «non dubito quin recte tibi hoc mane suaserim. Opinio mea confirmata est; idemque iterum suadeo.»

«Hoc tibi confirmo,» respondit Striuerius summa comitate, «me dolere et tui causa et miseri illius patris causa. Scio fore vt haec res familiae illi semper molesta sit; quare de ea nihil amplius agamus.»

«Nescio quid dicas,» inquit Lorrius.

«Credo sane,» respondit Striuerius, capite tamquam rem blande conficiens annuens. «Nihil refert, nihil refert.»

«Immo plurimum refert,» institit Lorrius.

«Minime vero, tibi affirmo. Cum sanum iudicium adesse putassem vbi nullum adest, honestumque meliora petendi studium vbi nullum eiusmodi studium reperitur, tempestiue tamen errorem meum cognoui; nihil mali factum est. Eiusmodi stultitias puellae saepe antehac admiserunt; atque saepe postea in paupertate et obscuritate eas paenituit. Si vtilitatem aliorum spectem, doleo hanc rem omissam esse, quoniam mihi, si ad communia vitae commoda respicias, haud vtilis futura erat; si vero vtilitatem meam spectem, gaudeo rem omissam esse, quoniam mihi, si ad communia vitae commoda respicias, haud vtilis futura erat. Vix opus est dicere nihil mihi inde lucri futurum fuisse. Nullum igitur damnum factum est. Nec ego virgini quidquam de nuptiis proposui; atque, vt inter nos loquar, vbi rem attentius reputaui, ne illud quidem mihi constat me vmquam eo vsque processurum fuisse vt me obligarem. Lorri, vanas puellarum delicias atque leuitates, cum caput sensu vacuum habeant, coercere non potes; nec exspectare debes te id posse, nisi semper frustra laborare voles. Quaeso igitur nullum de hac re amplius verbum. Tibi dico: aliorum causa doleo, mea autem causa plane acquiesco. Ac vero magnas tibi gratias ago quod me sententiam tuam explorare siuisti consilioque tuo adiuuisti; tu virginem melius quam ego nosti; recte iudicasti, nihil vmquam ex ea re profecturum fuisse.»

Tam subito haec omnia Lorrio acciderunt, vt paene stupens Striuerium aspiceret, qui eum vmeris ad ostium leniter quidem specie, re autem pertinaciter protrudebat, quasi benignitatem, patientiam, beneuolentiam in caput errantis illius hominis effunderet. «Quam optime potes rem fer, mi bone,» inquit Striuerius. «Ne plura de ea loquamur. Iterum gratias ago quod mentem tuam mihi aperire passus es. Bene vale.»

Lorrius, priusquam satis intellegeret quid sibi accidisset, in nocturnam viam egressus erat. Striuerius autem in lectulo supinus recubabat, ad lacunar oculos nictans.

CAPVT XIII · VIR CVI SVBTILITAS DEEST

Si Sidneius Cartonius vsquam aliquando ingenii sui lumen ostendit, certe in domo medici Manetti numquam effulsit. Per annum totum saepe eo venerat; semper tamen tristis, morosus, otiose ibi desidens, eundem semper se praebuerat. Cum loqui libuisset, praeclare loquebatur; sed nubes illa rerum omnium incuriae, qua tam exitialibus tenebris obumbrabatur, rarissime interiore quodam lumine discutiebatur.

Et tamen cura quadam afficiebatur viarum domui illi circumiectarum, quin etiam ipsorum saxorum sensu carentium quibus illae sternebantur. Multis noctibus incertus et miser per eas errauerat, cum vinum ne breuem quidem laetitiam ei attulisset; multae tristes aurorae eum solum ibi morantem conspexerant, atque etiam tum ibi morantem cum primi solis radii in remotis aedium pulchritudinibus, templorum fastigiis excelsisque turribus clarius inciderent; quasi silentium illius horae rerum meliorum, iam pridem oblitarum nec iam adipiscendarum, quandam recordationem animo eius afferret. Lectus eius in aedibus Templi, diu desertus, multo rarius quam antea eum exceperat; saepe, vbi vix paulisper in eum se abiecerat, protinus surrexerat atque easdem vias denuo peruagatus erat.

Quodam Augusti die, cum Striuerius, postquam suo illi negotiorum adiutori significauerat se de nuptiis illis melius cogitauisse, exquisitam suam verecundiam in Deuoniae comitatum secum abstulisset, et cum florum in vrbis viis conspectus atque odor tenuem quandam bonitatis reliquiam pessimis, sanitatis aegrotissimis, iuuentutis senibus afferre viderentur, Sidneii pedes eadem illa saxa adhuc calcabant. Sed qui antea incerti atque sine consilio ferebantur, subito certum propositum sequi coeperunt, atque eo proposito peragendo ad ipsius medici ianuam peruenerunt.

In superius cenaculum deductus Luciam solam, operi suo intentam, inuenit. Numquam illa coram eo plane commode se habuerat; itaque non sine aliquo animi motu eum excepit, cum prope mensam suam consedisset.

Sed inter prima illa communia colloquia, oculos in vultum eius attollens, aliquid ibi mutatum esse animaduertit.

«Vereor, Cartoni, ne valetudine minus bona vtaris.»

«Ita est. Sed vita quam ago, virgo Manetta, valetudini minime prodest. Quid enim de hominibus tam perditis sperari, aut quid ipsi exspectare possunt?»

«Nonne — ignosce mihi; quaestio prius mihi in labra venit quam continere potui — nonne miserum est meliorem vitam non degere?»

«Deus ipse scit quantum id mihi dedecori sit!»

«Cur igitur vitam non mutas?»

Cum illa benigno vultu iterum eum aspexisset, mirata simul et maesta vidit lacrimas ei in oculis haerere. Nec minus lacrimosa erat vox qua respondit:

«Serum est. Numquam melior ero quam nunc sum. Deinceps in deterius ruam, atque in dies peior fiam.»

Cubito mensae innixus oculosque manu operuit. In silentio quod secutum est mensa tremuit.

Numquam antea eum ita animi duritia deposita viderat; ea res eam grauiter commouebat. Ille, quamquam non aspiciebat, intellexit quam perturbata esset, atque ita locutus est:

«Quaeso, ignosce mihi, virgo Manetta. Ipsa cogitatione eorum quae tibi dicere constitui frangor. Audiesne me?»

«Si tibi aliquid prosit, Cartoni, si te beatiorem reddere possit, libentissime audiam!»

«Deus tantam tuam benignitatem remuneretur!»

Paulo post manum ab oculis remouit, et firmiore voce perrexit.

«Noli ea quae dicturus sum audire timere; nihil ex iis reformides. Similis sum homini qui adulescens mortuus sit. O quam alia esse potuit tota vita mea!»

«Immo, Cartoni, mihi persuasum est optimam vitae tuae partem adhuc superesse posse; persuasum est te multo, multo magis quam nunc te ipso dignum fieri posse.»

«Dic potius me aliquando te dignum fieri posse, virgo Manetta. Et quamquam ipse melius scio — quamquam in occultissimis miseri animi mei penetralibus aliter se rem habere scio — numquam tamen istud verbum obliuiscar.»

Pallebat illa et tremebat. Ille autem, de se ipso prorsus desperans, eius animum leuauit; atque haec ipsa desperatio colloquium illud nulli alii simile reddidit.

«Si fieri potuisset, virgo Manetta, vt tu amorem huius hominis quem coram vides redamares — hominis qui se ipsum abiecit, vitam perdidit, vino deditus est, qui facultatibus suis misere abusus est, qualem me esse nosti — is hodie, hac ipsa hora, quamuis tanta felicitate potiretur, tamen sibi conscius esset se tibi miseriam allaturum, luctum ac paenitentiam paraturum, vitam tuam quasi florem exusturum, dedecore affecturum, secum denique in profundum tracturum. Satis scio nullum tibi erga me tenerum affectum esse posse. Neque eum peto; immo gratias ago quod fieri non potest.»

«Sed etiamsi te non redamem, nonne te seruare possum, Cartoni? Nonne te — iterum ignosce — ad rectiorem vitae rationem reuocare? Num nullo modo fidei quam mihi habuisti vicem referre possum? Scio enim hoc arcanum tibi esse,» inquit illa pudenter, postquam paululum haesitauerat, lacrimis sinceris perfusa; «scio haec te nemini alii dicturum fuisse. Num istam in me collocatam fidem nullo modo in tuum ipsius commodum conferre possum?»

Ille caput negando mouit.

«Nullo modo. Minime, virgo Manetta, nullo. Si paucissima adhuc me dicere patieris, quidquid vmquam mihi praestare potueris iam praestiteris. Hoc vnum te scire volo: te fuisse extremum animi mei somnium. Neque enim in tanta mea deiectione ita prorsus deiectus eram, quin tui conspectus, cum patre tuo vna viuentis, et huius domus, quam tu vere domesticam fecisti, veteres quasdam imagines in me excitauerint, quas iam dudum exstinctas esse putabam.

«Ex quo te noui, conscientiae morsus, quos me numquam iterum accusaturos credideram, me sollicitare coeperunt; vocesque antiquae, quas in perpetuum conticuisse putaueram, velut susurrantes auditae sunt, quae me ad meliora surgere iuberent. Incertis quibusdam consiliis agitatus sum, quasi denuo eniterer, ab initio vitam instaurarem, segnitiem et voluptates excuterem, certamen olim desertum rursus susciperem. Somnium fuit, omne somnium: quod in nihilum abit et dormientem eo ipso loco relinquit vbi decubuit. Sed hoc te scire volebam: te mihi somnium illud inspirauisse.»

«Nihilne ex eo remanebit? O Cartoni, iterum rem considera! Iterum conare!»

«Minime, virgo Manetta. Per totum illud tempus sciebam me nullo modo dignum esse. Et tamen tam infirmus fui, et adhuc sum, vt cupiam te scire quam subito atque vehementer me, cinerum quasi aceruum, in ignem excitaueris; ignem tamen qui cum ipsa natura mea ita cohaereat vt ab ea seiungi nequeat, nihil viuificet, nihil illustret, nulli rei prosit, sed inaniter consumatur.»

«Quoniam mea infelicitate accidit, Cartoni, vt te miseriorem fecerim quam antequam me nosceres fuisti—»

«Noli ita loqui, virgo Manetta; tu enim, si vlla res id efficere potuisset, me ad frugem reuocauisses. Nec tua causa deterior fiam.»

«Quoniam igitur is animi tui habitus quem describis aliqua certe ex parte mea opera ortus est — hoc dicere volo, si modo satis aperte explicare possum — num nulla mihi apud te vis est qua tibi prosim? Num nihil omnino boni in te efficere possum?»

«Quidquid boni nunc mihi contingere potest, virgo Manetta, id ipsum huc veni vt adipiscerer. Sine me per reliquam hanc vitam, quam tam praue institui, memoria frui quod tibi, vni omnium postremo, animum meum aperuerim, quodque eo tempore aliquid in me superfuerit cuius te misereri, de quo dolere potueris.»

«Quod tamen ipsum, Cartoni, ex imo pectore te etiam atque etiam rogaui vt ad meliora idoneum crederes!»

«Noli me amplius rogare vt id credam, virgo Manetta. Ipse me satis expertus sum; aliter rem esse scio. Te maerore afficio; iam ad sermonis finem propero. Permittesne mihi, cum huius diei memor ero, credere extremam vitae meae confessionem in castissimo atque innocentissimo tuo pectore esse depositam, ibique solam manere, nemini vmquam communicandam?»

«Si hoc tibi solacio futurum est, ita fiat.»

«Ne illi quidem communicabis quem aliquando omnium carissimum habitura es?»

«Cartoni,» respondit illa post moram animi perturbatione plenam, «arcanum tuum est, non meum; polliceor me id religiose seruaturam.»

«Gratias tibi ago. Iterumque tibi Deus bene faciat.»

Manum eius ad labra admouit et ad ianuam se conuertit.

«Noli vereri, virgo Manetta, ne vmquam hoc colloquium vel vno verbo obiter prolato repetam. Numquam ad id reuertar. Etiam si mortuus essem, res certior esse non posset quam iam est. Mortis meae hora vnam hanc bonam memoriam sacram habebo, tibique gratias agam et bene precabor:

quod extremam de me ipso confessionem tibi fecerim, quodque nomen meum, vitia mea, miserias meas tam leniter in animo tuo exceperis. Cetera quae in eo animo versantur leuia sint atque felicia!»

Adeo dissimilis erat ei quem antea se praebuerat, adeoque triste erat cogitare quantum boni abiecisset et quantum cotidie opprimeret corrumperetque, vt Lucia Manetta, cum ille constitisset eamque respectaret, lacrimas maeroris eius causa funderet.

«Consolare,» inquit; «non sum dignus qui tantos animi motus tibi excitem, virgo Manetta. Post vnam alteramue horam sordidi sodales et sordidi mores, quos contemno sed quibus tamen cedo, me minus dignum istis lacrimis reddent quam quemlibet miserrimum qui per vias reptet. Consolare! Sed intus, quod ad te attinet, talis semper ero qualis nunc sum, etiamsi foris talem me ostendam qualem antehac vidisti. Hoc a te paenultimo rogo: vt hoc de me credas.»

«Credam, Cartoni.»

«Vltima autem precatio haec est; qua facta, te ab hospite liberabo cui nihil tecum commune esse satis scio, et inter quem et te spatium quod transiri non potest interiacet. Scio haec dicere inutile esse; sed ex intimis animi mei penetralibus erumpunt. Pro te et pro quouis tibi caro omnia facere paratus essem. Si talis mihi vitae cursus contigisset in quo locus aut facultas esset aliquid mei sacrificandi, nullum pro te proque iis quos diligis sacrificium recusarem.

«Hoc vnum, cum aliquando tranquilla mente mei recordaberis, in memoria tene: me in hac vna re ardentissimo atque sincerissimo animo esse. Veniet tempus, neque diu differetur, cum noua tibi necessitudinum vincula nectentur, quibus arctius etiam et dulcius huic domui quam tantopere exornas deuincieris; vincula omnium carissima, quibus vita tua ornetur et laetitia compleatur.

«O virgo Manetta, cum in vultu paruuli ad te suspicientis imaginem laeti patris agnosces, cum tuam ipsius formam nitentem ante pedes tuos quasi renascentem videbis, memento interdum esse hominem qui vitam suam libenter daret, vt ei quem diligis vita salua maneret!»

«Vale,» inquit; addiditque postremum: «Deus tibi bene faciat!» Tum discessit.

CAPVT XIV · ARTIFEX HONESTVS

Gerrio Cruncero, qui in via Fletensi in sellula sua sedebat, horridulo filio iuxta se posito, multa cotidie et varia, perpetuo huc illuc mouentia, ante oculos versabantur. Quis enim in ea via, cum negotiis maxime ferueret, vel paululum consistere poterat quin duobus illis ingentibus agminibus, altero occasum versus solem sequente, altero orientem versus a sole decedente, vtrisque tamen ad campos illos vltra rubras purpureasque caeli oras, vbi sol occidit, tendentibus, et oculis obstupefieret et auribus obtunderetur?

Cruncerus, stipula inter dentes retenta, vtrumque hominum flumen contemplabatur, non secus ac rusticus ille ab antiquo quodam poeta commemoratus, qui iam per multa saecula ad vnius fluminis ripam sedere fingitur, aquam tandem defluxuram frustra exspectans; nisi quod Gerrius minime sperabat fore vt haec duo flumina aliquando siccarentur. Nec sane eiusmodi spes ei optanda fuisset: nam pars exigua quaestus eius ex eo nascebatur, quod feminas timidas, plerumque corpore pinguiore et aetatem iam mediam supergressas, ab altera frequentis viae ripa, vbi Tellsoniana argentaria sita erat, ad alteram perducebat. Quamquam breuissimum erat tempus quod cum singulis mulieribus versabatur, numquam tamen neglegebat Cruncerus quin tam studiose de cuiusque salute sollicitus fieret, vt summopere se cupere profiteretur honore frui potandi in optimam illius valetudinem. Donis autem, quae feminae ad hoc tam pium consilium exsequendum ei largiebantur, pecuniam, vt iam diximus, sibi comparabat.

Fuit olim tempus quo poeta in publico sedens hominibus spectantibus secum meditaretur. Cruncerus in publico quidem sedebat, sed quoniam poeta non erat, quam minime poterat meditari solebat, oculis vero omnia circumlustrare.

Accidit autem vt eo die quo ita sedebat pauci per viam transirent, paucae mulieres sero commeantes, eiusque omnino res adeo tenues essent vt grauis eum suspicio subiret vxorem suam non sine singulari quadam malitia

precibus aduersus se prostratam esse. Tum repente insolita multitudo per viam Fletensem ad occidentem ruens oculos eius conuertit. Eam intuens intellexit pompam quandam funebrem aduentare; populum vero funeri aduersari, vnde strepitus et tumultus oriretur.

«Gerri mi,» inquit Cruncerus, ad filium conuersus, «ecce funus est.»

«Io, pater!» exclamauit Gerrius minor.

Hanc vocem puer exsultans, quasi arcani cuiusdam conscius, emisit. Pater autem adeo male tulit vt, tempore opportuno captato, filium alapam ad aurem infligeret.

«Quid tibi vis? Quid hoc 'io' clamas? Quid patri tuo significare conaris, improbe? Iam hic puer me sapientia superare vult!» inquit Cruncerus, eum intuens. «Ipse cum suis clamoribus! Caue ne iterum vocem istam audiam; sin minus, aliud a me senties. Audin?»

«Nihil mali faciebam,» respondit Gerrius minor, genam perfricans.

«Desine igitur,» inquit pater; «ista tua 'nihil mali' non fero. In sellulam istam conscende turbamque specta.»

Filius paruit; turba vero propius accessit. Homines sibilis, clamoribus conuiciisque prosequebantur currum funebrem sordidum et raedam lugubrem haud minus sordidam, in qua vnus tantum funus comitans sedebat, atris illis ac luctuosis ornamentis indutus quae tali personae pro dignitate necessaria habebantur. Minime tamen ille suo honore delectari videbatur, cum plebs magis magisque augescens raedam circumstaret, eum irrideret, vultum in deridendo distorqueret, gemituque continuo clamaret: «Vah! Exploratores! Phui! Vah! Exploratores!» Multa praeterea et acriora ei dicebantur quam quae hic referre conueniat.

Funera quouis tempore mirum in modum Cruncerum alliciebant; quotiens praeter Tellsonianam funus ducebatur, erigebat aures atque exsultabat. Quare hoc funus, tanta comitum singularitate insigne, eum vehementissime excitauit; primumque qui in eum incurrit hominem interrogauit:

«Quid agitur, sodalis? Cur iste tumultus?»

«Nescio,» ille respondit. «Exploratores! Vah! Phui! Exploratores!»

Alterum interrogauit: «Quis mortuus est?»

«Nescio,» alter respondit; nihilominus manus ori admouens, miro ardore vehementiaque vociferatus est: «Exploratores! Vah! Phui, phui! Explora-a-tores!»

Tandem incidit in hominem qui de re paulo certius compererat; ab eo didicit funus Rogerii Clii celebrari.

«Num explorator fuit?» quaesiuit Cruncerus.

«Explorator curiae Ballii Veteris,» respondit homo. «Vah! Phui! Vah! Exploratores curiae Ballii Veteris!»

«Sane vero!» inquit Gerrius, recordatus iudicii cui ipse adfuerat. «Eum vidi. Mortuusne est?»

«Mortuus est plane, velut pecus mactatum,» respondit ille, «nec satis mortuus esse potest. Eicite illos! Exploratores! Extrahite! Exploratores!»

Cum in multitudine nihil ferme consilii esset, haec sententia eo gratius audita est; omnes magno ardore clamitare coeperunt extrahendos esse illos, atque adeo currum vtrumque circumfuderunt vt consistere cogeretur. Apertis raedae valuis, vnicus ille lugens vix se ex angustiis euoluit ac paulisper in manus turbae incidit; sed tanta erat eius alacritas tamque prudenter instanti tempore vsus est vt proximo momento per angiportum citissimo cursu fugeret, pallio, pileo, longa pilei fascia, linteolo albo ceteraque simulati luctus insignia abiectis.

Haec populus summa voluptate discerpsit ac longe lateque dispersit; tabernarii autem trepidi tabernas festinanter occludebant: nam multitudinem illis temporibus effrenatam, nihil non ausuram, omnes tamquam monstrum formidabant. Iam populus currum mortuarium patefecerat et loculum extrahere parabat, cum alius quidam, consilio ceteris acutior, suasit vt potius ad sepulcrum ipsum pompa laetitiaque communi comitatus perduceretur.

Consiliis quae ad rem pertinerent vehementer opus erat; itaque haec quoque sententia plausu excepta est. Protinus raeda lugubris octo hominibus intus ac duodecim extrinsecus referta est, et in tectum currus funebris conscenderunt quotquot vlla ratione eo adhaerere poterant. Inter primos voluntarios Gerrius Cruncerus fuit, qui caput suum senticosum, ne quis ex Tellsoniana cognosceret, in extremo raedae angulo modeste occultauit.

Qui funebris pompae curandae operam dabant contra hanc caerimoniarum mutationem aliquid reclamauerunt; sed quoniam flumen haud procul aberat et nonnulli praedicabant aquae frigidae immersionem mirifice prodesse solere ad pertinaces huius artis ministros in viam reducendos, breuis ac timida eorum reclamatio fuit.

Pompa nouo more composita mouit: currum funebrem purgator quidam caminorum regebat, auriga ordinario iuxta eum sedente, qui, a turba diligenter custoditus, viam monstrabat; raedam lugubrem placentarius quidam agebat, cui similiter auriga suus velut a consiliis

minister adsidebat. Priusquam per viam quae Strand appellatur longe processissent, ad ornatum pompae adductus est homo qui vrsum circumducebat, hominem eo tempore in viis saepe visum. Vrsus eius niger atque horribiliter scaber tam congruam funebri pompae speciem praebebat vt ea pars agminis vere ad artifices sepulcrorum pertinere videretur.

Ita ceruisia bibita, fistulis fumantibus, cantibus magno ore editis, innumerisque luctuosis gestibus ludibrio habitis, turbida illa pompa procedebat, passim nouis comitibus aucta, dum tabernae omnes ante eam clauderentur. Destinatum iter erat ad veterem ecclesiam sancti Pancratii, longe inter agros positam. Eo tandem peruenit multitudo, in sepulcretum irrumpere contendit, mortuumque Rogerium Clium suo arbitrio et cum summa omnium satisfactione terrae mandauit.

Quo mortuo sepultura tradito, cum plebs nouo aliquo spectaculo delectanda esset, quidam ingenio promptior, siue idem qui antea siue alius, proposuit vt obuiis quibusque hominibus crimen explorationis apud curiam Ballii Veteris obiicerent atque in eos poenas sumerent. Multos igitur innoxios, qui ne prope quidem illam curiam in vita sua accesserant, velut reos huius criminis persequebantur, raptabant, verberabant atque contumeliis vexabant.

Ab hoc ludo ad fenestras lapidibus confringendas, inde ad cauponas diripiendas facilis ac velut naturalis transitus erat. Tandem, post multas horas, cum nonnullae aediculae in hortis sitae dirutae essent, et cancelli ferrei quibus areolae claudebantur euulsi, vt qui ad vim promptissimi erant ea pro armis caperent, rumor increbruit regios milites appropinquare. Eo rumore paulatim multitudo dilapsa est. Vtrum milites reuera aduenerint an numquam venerint, parum constat: talis tamen fere erat cursus cuiusque seditionis popularis.

Cruncerus extremis illis ludis non interfuit; in sepulcreto enim remanserat, vt cum sepulcrorum curatoribus colloqueretur eorumque dolorem leuaret. Locus eum singulari quadam tranquillitate afficiebat. Ex proxima caupona fistulam tabaci fumandi sibi comparauit, qua vsus ad cancellos constitit, locum intus attente et mature contemplans.

«Gerri,» inquit Cruncerus, vt solebat secum quasi cum altero colloquens, «meministi te illum Clium illo die vidisse, oculisque tuis cognouisse iuuenem fuisse rectisque membris bene formatum.»

Fistula tandem exusta atque aliquantulum diutius re secum reputata, se conuertit vt antequam argentaria clauderetur ad solitam apud Tellsonianam stationem rediret. Vtrum mors hominis meditata iecur ei

commouisset, an iam antea valetudine paulo minus firma vsus esset, an viro cuius auctoritas in arte medendi maxima erat officiosum se praebere cuperet, parum refert; hoc certe factum est: rediens medicum, ad quem valetudinis causa consulere solebat, chirurgiae peritissimum, breuiter conuenit.

Gerrius minor patris officium diligenter suscepit, eiusque absentia nullum negotium sibi delatum esse renuntiauit. Argentaria clausa est; scribae vetustissimi foras exierunt; solitae nocturnae excubiae collocatae sunt; Cruncerus cum filio domum rediit ad potionem theanam sumendam.

«Age, rem tibi aperte dicam!» inquit Cruncerus, domum ingressus, vxorem alloquens. «Si hac nocte mihi, honesto opifici, negotium male cesserit, pro certo habebo te contra me iterum precatam esse; eademque poena te afficiam ac si te meis oculis id facientem vidissem.»

Tristis vxor Crunceri caput quassauit.

«Atqui etiam coram me idem facis!» inquit ille, iracunda sollicitudine commotus.

«Nihil dico.»

«Ne quid igitur mente quidem volutas. Nihil interest vtrum preces humi procumbens fundas an tacita mediteris. Perinde est, qua via mihi obsistas. Desine prorsus.»

«Ita, Gerri.»

«Ita, Gerri,» repetiuit Cruncerus ad theam sedens. «Ah, ita, Gerri! Hoc est sane quod dicere soles. Dic sane, ita, Gerri.»

Nihil quidem certi his querulis repetitionibus significare volebat Cruncerus; ad communem tantum, velut ironica irrisione, animi offensam ostendendam iis vtebatur, vt homines non raro faciunt.

«Tu quidem cum isto tuo 'ita, Gerri',» inquit Cruncerus, frustum panis butyro illiti morsu abscindens, ad quod deglutiendum ostreum ingens, quamquam inuisibile, e patella haurire videbatur. «Ah, nimirum! Credo equidem tibi.»

«Hacne nocte foras exiturus es?» rogauit proba vxor, cum ille alterum panis morsum sumpsisset.

«Ita vero.»

«Licetne mihi tecum ire, pater?» alacriter rogauit filius.

«Minime licet. Piscatum eo, vt mater tua nouit. Eo, inquam, piscatum.»

«At harundo tua piscatoria, pater, satis rubigine obducitur, nonne?»

«Nihil ad te.»

«Num piscem aliquem domum relaturus es, pater?»

«Nisi retulero, cras victus tibi parcior erit,» respondit ille, caput concutiens; «iam satis multa rogasti. Nec prius exibo quam tu diu dormieris.»

Reliquam vesperam totam eo consumpsit vt vxorem intentissime obseruaret, sermoneque moroso occuparet, ne vacaret ei tacitis precibus in detrimentum eius animum intendere. Eadem de causa filium hortatus est vt matrem assidue interrogaret; infelicissimam vero mulierem tam grauiter vexauit, querelis vndecumque conquisitis, vt ne paulisper quidem eam sibi ipsi relinquere sustineret.

Ne religiosissimus quidem quisquam maiorem sincerarum precum vim agnoscere potuisset quam ille agnoscebat, tam suspicax aduersus vxorem. Perinde erat ac si quis, qui manes esse palam negaret, fabula tamen de manibus audita expauesceret.

«Et hoc tibi memento!» inquit Cruncerus. «Cras nullae mihi ineptiae! Si ego, vt honestus artifex, vnum alterumue carnis frustum comparauero, noli tu carnem attingere nolle et in solo pane perseuerare. Si ego, vt honestus artifex, paululum ceruisiae domum attulero, noli te aquam tantum potaturam profitere. Cum Romam veneris, Romano more viuendum est; alioquin Roma tibi grauis aduersaria erit. Ego enim tibi Roma sum. Intellegis?»

Deinde rursus fremere coepit:

«Tu vero tuis ipsius cibis potibusque bellum indicis! Nescio quantum penuriae nobis paritura sis istis tuis prostrationibus et tam inhumano more. Filium tuum aspice: tuus est, nonne? Tam exilis est quam regula lignea. Matrem te vocas, neque intellegis matris primum officium esse filium cibo inflare?»

Haec verba Gerrium minorem in re ei carissima pupugerunt. Matrem igitur obtestatus est vt primum munus maternum diligenter praestaret, et quidquid aliud faceret aut omitteret, illud imprimis officium ne neglegeret quod pater tam teneris tamque delicatis verbis descripsisset.

Sic apud Crunceros vespera processit, donec Gerrius minor cubitum ire iussus est, materque, eodem mandato accepto, paruit. Cruncerus primas noctis vigilias solus fumando consumpsit, neque ante horam fere primam post mediam noctem ad expeditionem suam profectus est.

Cum iam adesset illa parua ac velut laruis infestata hora, e sella surrexit, clauem e sinu deprompsit, armarium clausum reserauit, atque inde saccum,

vectem ferreum ad vsum aptum, funem, catenam, ceteraque huius generis instrumenta piscatoria protulit. His omnibus sollerter circa corpus dispositis, vxori vltimum minaciter maledixit, lumen exstinxit, foras abiit.

Gerrius minor, qui cum cubitum iret vestes exuere simulauerat tantum, haud multo post patrem secutus est. Tenebris tectus ex cubiculo elapsus est, deinde per scalas, per areolam, in vias ipsas patris vestigia persecutus. De reditu domum nullo modo sollicitus erat: nam aedes inquilinis plenae erant, ianuaque per totam noctem semipatens relinquebatur.

Laudabili quodam studio impulsus discendi artem ac secreta honesti patris quaestus, Gerrius minor parietibus aedium, muris ac postibus tam arcte haerebat quam alter oculus eius alteri proximus erat; sic parentem venerandum e conspectu non amisit. Pater ad septentrionem iter dirigens haud longe processerat, cum alter ei discipulus Isaaci Valtoni accessit; ambo vna perrexerunt.

Antequam dimidia hora ab exitu transisset, iam transierant lucernas quae quasi conniuentes lucebant, vigilumque oculos qui etiam crebrius quam illae conniuere solebant; tum in viam desertam euaserunt. Hic tertius piscator se adiunxit, tam tacite vt Gerrius minor, si superstitioni obnoxius fuisset, credere potuerit alterum illum mitis artis sectatorem repente in duos diuisum esse.

Tres illi procedebant, Gerrius minor sequebatur; donec tres sub aggere supra viam eminente constiterunt. Summum aggerem humilis latericius murus claudebat, super quem ferrei cancelli erant. In aggeris murique vmbra e via deflexerunt, atque angustam quandam viam nullo exitu incedebant, cuius alterum latus idem murus, iam octo aut decem pedes altus, efficiebat.

Gerrius minor in angulo se demisit et per angustiam viae prospiciens vidit patrem suum, cuius figura ad obscuram nubibusque turbatam lunae lucem satis apparebat, cancellatam portam ferream perniciter scandere. Ille mox transgressus est, tum secundus piscator, tum tertius. Omnes intra portam tacite in terram delapsi paulisper iacuerunt, fortasse auscultantes; deinde manibus genibusque humi innixi longius processerunt.

Iam Gerrius minor ad portam accedere debebat; id quod spiritu retento fecit. In angulo iterum occultatus, introspexit: ecce tres piscatores inter herbam luxuriantem serpentes; lapides autem sepulcrales, quorum magna in illo sepulcreto copia erat, velut candidae laruae eos contemplabantur, ipsa ecclesiae turris instar gigantis immanis vmbra eos desuper spectante. Nec diu repserunt; mox constiterunt, surrexerunt, atque piscari coeperunt.

Primum pala piscabantur. Paulo post venerandus ille pater instrumentum quoddam ingenti terebro simile apparare visus est. Quibuscumque autem instrumentis vtebantur, vehementer laborabant, donec horologii in turri sonitus horrendus Gerrium minorem adeo perterruit vt inde aufugeret, capillis haud minus quam paternis horrentibus.

Sed cupiditas illa, qua iam diu ardebat plura de hac arte cognoscendi, non solum eum a fuga retardauit, verum etiam ad eundem locum reuocauit. Cum iterum per portam introspiceret, illi perseueranter piscabantur; nunc autem capturam quandam assecuti videbantur. Ex terra audiebatur stridor gemitusque velut ferramenti cochleati vi conuersi; viri autem inflexis corporibus nisu magno quoddam pondus trahebant. Paulatim terra superposita a pondere dimouebatur, illudque ipsum in conspectum emergebat.

Gerrius minor quid futurum esset optime nouerat; sed vbi loculum mortuarium oculis vidit, patremque iam id vi aperire parantem conspexit, re tam insolita perterritus iterum aufugit, neque cursum ante intermisit quam mille passus aut etiam longius cucurrisset.

Nec tum quidem constitisset, nisi respirare necesse esset. Cursus enim velut cum laruis susceptus erat, cuius finem quam primum attingere maxime cupiebat. In animo certissima ei imago obuersabatur: loculum ipsum quem viderat post se currere. Existimabat id, angusta extremitate in terram erectum, crebris saltibus se persequi, paene iam ipsum assecuturum, iamque ad latus eius saltaturum, quin etiam bracchium eius arrepturum: a tali comite merito fugiendum erat.

Monstrum illud neque sibi constabat neque vllo loco non adesse videbatur. Cum enim totam post se noctem terribilem redderet, puer tamen in mediam viam prosiliebat vt angiporta obscura vitaret, veritus ne inde loculus saltans subito exsiliret, instar milui chartacei qualem puer hydrope laborans emitteret, cauda tamen alisque destituti. In postibus quoque occultabatur, vmeros horribiles contra ostia terens, eosque ad aures attollens quasi cachinnaretur. In ipsis viae vmbris supinus insidiabatur, vt fugienti pedem supponeret.

Interea perpetuo a tergo subsultans propius propiusque accedere videbatur; itaque cum puer ad suum limen peruenit, paene exanimis erat. Ne tum quidem loculus ab eo recessit, sed scalas eum secutus est, singulos gradus graui ictu pulsans; in lectum cum eo se coniecit, et cum somnus

tandem puerum oppressisset, totus mortuus grauisque in pectus eius delapsus est.

Ex somno tam anxio Gerrius minor, in cellula sua iacens, post auroram sed ante solis ortum excitatus est, cum patrem in communi cubiculo adesse animaduertisset. Ei aliquid male cessisse videbatur; id certe puer ex eo coniecit quod pater vxorem auribus apprehensam tenebat atque occiput eius contra lecti caput saepius illidebat.

«Praedixi me id facturum,» inquit Cruncerus, «et feci.»

«Gerri, Gerri, Gerri!» orabat vxor.

«Tu lucro negotii mei aduersaris,» inquit Cruncerus, «itaque et ego et socii mei damnum facimus. Honorare et obsequi iussa es; cur, per inferos, non obsequeris?»

«Bona vxor esse conor, Gerri,» misera mulier inter lacrimas respondit.

«Bona vxor est quae mariti negotiis aduersatur? Virumne honoras cum artem eius dedecore afficis? Viro obsequeris cum in re grauissima, quae quaestum eius spectat, ei repugnas?»

«Nondum istam artem horribilem susceperas cum tibi nupsi, Gerri.»

«Tibi satis esse debet,» respondit Cruncerus, «honesti artificis vxorem esse, nec muliebrem animum tuum in calculos illos intendere quo tempore ille artem suam susceperit aut non susceperit. Vxor quae maritum honoret eique obsequatur artem eius omnino in pace relinquat. Religiosam te vocas? Si tu religiosa es, da mihi potius irreligiosam! Non plus naturali quodam officii sensu praedita es quam huius Tamesis alueus palis in eo defigendis; itaque tibi quoque officium plagis inculcandum est.»

Haec contentio submissa voce acta est; ad extremum honestus artifex ocreas limo oblitas pedibus excussit, atque humi supinus totum corpus porrexit. Filius, cum per timorem furtim respexisset patrem supinum iacentem, manibus ferrugine rubentibus sub capite pro puluino positis, ipse quoque decubuit ac rursus obdormiuit.

Ad ientaculum nulli pisces aderant, nec multum aliorum ciborum. Cruncerus animo fracto atque iracundus erat; operculum autem ollae ferreae iuxta se habebat, quo tamquam telo in vxorem vteretur, si quidquam animaduertisset quod eam Deo gratias agere significaret. Solita hora vestes ei purgatae sunt, ipse lauatus est; deinde cum filio exiit, ad professionem suam omnibus notam exercendam.

Gerrius minor, sellulam sub bracchio ferens atque per viam Fletensem sole illustratam hominibusque frequentem iuxta patrem ambulans, longe alius erat ac Gerrius minor nocte superiore per solitudinem ac tenebras a

teterrimo persecutore domum currens. Dolus eius noua luce reflorescebat, et nocturnus metus cum nocte euanuerat; quibus in rebus haud incredibile est alios quoque eius similes eo praeclaro mane in via Fletensi totaque Londiniorum vrbe versatos esse.

«Pater,» inquit Gerrius minor, dum simul procederent, prouidens vt bracchii saltem interuallum inter se patremque seruaret et sellulam in medio interponeret, «quid est 'mortuorum resuscitator'?»

Cruncerus in ipsa via constitit, priusquam responderet: «Vnde ego id sciam?»

«Omnia te scire putabam, pater,» ait puer nihil mali suspicans.

«Hem! Bene,» respondit Cruncerus, iter iterum ingressus ac pileo sublato vt capilli horrentes liberius eminerent, «artifex quidam est.»

«Quas merces vendit, pater?» rogauit puer alacriter.

«Merces eius,» inquit Cruncerus, re aliquantulum in animo volutata, «ex eo genere sunt quod ad scientias pertinet.»

«Corpora mortuorum, nonne, pater?» rogauit viuax filius.

«Aliquid eius generis esse arbitror,» respondit Cruncerus.

«O pater, quam libenter ego, cum adoleuero, mortuorum resuscitator fierem!»

His verbis Cruncerus mulcebatur; caput tamen quasi prudens et grauis morum censor dubitanter agitauit. «Totum pendet ex eo quomodo ingenii tui facultates excolueris. Cura vt facultates tuas excolas, et caue ne cuiquam plus quam necesse sit dicas; nam hoc tempore nemo potest diuinare ad quam tandem artem idoneus euasurus sis.» Cum Gerrius minor his monitis confirmatus paucis passibus ante patrem processisset, vt sellulam in vmbra Portae collocaret, Cruncerus secum adiecit: «Gerri, honestissime opifex, spes est hunc puerum tibi aliquando et magno emolumento et pro matre sua solacio futurum!»

CAPVT XV · TEXTVRA

Maturius quam fieri solebat in taberna vinaria Defargii bibebatur. Iam hora sexta matutina homines pallore lurido, per fenestras cancellis munitas introspicientes, alios intus conspexerant, qui super pocula inclinati bibebant. Defargius etiam optimis temporibus vinum admodum tenue vendere solebat; iis vero diebus vinum multo solito tenuius vendidisse videbatur. Acerbum praeterea erat, aut certe acescens; eos enim qui biberant non exhilarabat, sed tristiores reddebat. Neque ex vuis Defargianis expressis vllus alacer Bacchi ardor exsiliebat: ignis potius in occulto fumans, in ipsis vini faecibus conditus, tenebris ardebat.

Tertius iam continuus dies erat quo tam mane in taberna bibebatur. Die Lunae id coeperat; iam dies Mercurii aduenerat. Plus tamen tacitae cogitationis quam potionis ibi erat: nam multi, inde ab hora qua ianua aperta esset, audiuerant, susurrauerant, huc illuc se subduxerant, quibus ne nummus quidem vnus suppetebat quem in mensa ponerent, etiamsi anima sua eo redimenda fuisset. Hi tamen non minus studiosi loci erant quam si integra vini dolia emere potuissent; de scamno ad scamnum, de angulo ad angulum tacite labebantur, auidis oculis sermones pro vino haurientes.

Quamquam insolita hominum frequentia tabernam complebat, dominus ipse nusquam apparebat. Nec desiderabatur: nemo enim limen transgressus eum quaerebat; nemo de eo interrogabat; nemo mirabatur quod sola domina Defargia in sua sede sederet et vino distribuendo praesideret, ante se habens vasculum nummulis attritis plenum. Ita enim crebris manibus triti erant nummi vt pristina eorum signa vix apparerent, non secus atque miseri homunculi, quorum e laceris loculis profecti erant, vsu atque inopia deformati erant.

Exploratores, qui tabernam inspiciebant sicut omnia loca a regia vsque ad carcerem inspicere solebant, animaduertere fortasse poterant omnes quasi suspenso animo exspectare et animo alio auocatos esse. Ludentes chartis segnius ludebant; qui calculis tessellatis ludere consueuerant ex eis

turres cogitabundi exstruebant; bibentes vino in mensam effuso varias figuras ducebant. Ipsa domina Defargia ornamentum manicae suae dentiscalpio lente persequebatur, oculisque animoque videbatur aliquid procul positum aspicere atque audire, quod ceteri neque audire neque videre possent.

Hunc vsque ad meridiem habitum in taberna illa praebebat vicus Sancti Antonii. Iam sole meridiano feruente duo viri puluere obsiti per eius vias et sub lampadibus pendulis incesserunt: alter erat Defargius, alter viarum refector, caeruleo pileo tectus. Ambo aestu et siti confecti tabernam intrauerunt. Aduentus eorum quasi ignem in pectoribus incolarum accenderat, qui, dum illi appropinquabant, celeriter per vicum diffusus in vultibus ad paene omnes ianuas fenestrasque subinde emicabat.

Neque tamen quisquam eos secutus erat; nec quisquam, cum tabernam ingressi essent, verbum fecit, quamquam omnium oculi in eos conuersi erant.

«Bene valete, viri!» inquit Defargius.

Hoc fortasse signum fuit quo omnes linguas soluere liceret: statim e multis vocibus responsum est: «Bene valeas!»

«Malum caelum est hodie, viri,» inquit Defargius, caput quassans.

Tum singuli finitimos suos aspexerunt; deinde omnes oculos deiecerunt et taciti sederunt. Vnus tantum surrexit et exiit.

«Vxor,» inquit Defargius magna voce ad dominam Defargiam conuersus, «cum hoc bono viarum refectore, cui nomen Iacobus est, aliquot miliaria confeci. Eum casu eo loco conueni qui a Lutetia diei vnius et dimidii iter abest. Probus est admodum hic puer, viarum refector nomine Iacobus. Da ei vinum, vxor!»

Alter vir surrexit et exiit. Domina Defargia vino apposito viarum refectorem, quem Iacobum appellauerant, accepit. Is pileum caeruleum capiti detraxit, salutauit circumstantes, bibit. In sinu tunicae rusticanae frustum panis nigri asperique gerebat; ex eo interdum comedebat, sedens prope mensam dominae Defargiae atque alternis morsibus et haustibus se reficiens. Tertius vir surrexit et exiit.

Defargius ipse vino hausto vires recreauit; minus tamen quam hospes accepit, quippe cui vini copia non esset insolita. Tum stetit et exspectauit dum rusticus ientaculum absolueret. Neminem ibi praesentem aspexit; nemo iam illum intuebatur, ne vxor quidem, quae opus laneum sumptum acubus tranquille nectebat.

«Satin iam comedisti, amice?» tandem rogauit.

«Satis, gratias ago.»

«Age igitur! Cubiculum tibi ostendam quod, vt dixi, habitare poteris. Mirifice tibi conueniet.»

Ex taberna in viam, e via in aream inter aedes, ex area per scalas arduas, e scalis in cenaculum summum venerunt: ipsum illud cenaculum in quo olim vir canis capillis in humili scamno sedens, corpore in anteriorem partem inclinato, sollerter calceos faciebat.

Iam nullus illic vir canis capillis erat. Ibi tamen tres illi aderant qui singuli e taberna exierant. Vnum tantum tenuissimum quasi vinculum inter eos et virum illum procul absentem intercedebat: quod olim per rimulas parietis ad eum intus sedentem prospexerant.

Defargius ianuam diligenter clausit, tum voce demissa locutus est:

«Iacobe Prime, Iacobe Secunde, Iacobe Tertie! Hic est testis quem constituto tempore ego, Iacobus Quartus, conueni. Omnia ipse vobis narrabit. Loquere, Iacobe Quinte!»

Viarum refector pileum caeruleum manu tenens eo frontem fuscam detersit. «Vnde incipiam, domine?» inquit.

«Ab initio ordire,» respondit Defargius, nec sane iniuria.

«Eum tum vidi, domini,» viarum refector coepit, «iam anno superiore hac ipsa aestate, sub vehiculo Marchionis catenae suspensum. Ecce quemadmodum res gesta sit. Ego ab opere viario discedebam; sol cubitum ibat; raeda Marchionis lente collem ascendebat; ille sub ea ex catena pendebat, sic!»

Rursus vniuersam rem gestibus repraesentauit, in qua arte iam perfectissimus esse debebat; nam per totum annum haec eadem imitatio viculo suo certissimum solacium atque necessarium spectaculum fuerat.

Iacobus Primus interpellauit et quaesiuit num antea vmquam illum hominem vidisset.

«Numquam,» respondit viarum refector, qui interim e corporis inclinatione se rursus erexerat.

Tum Iacobus Tertius quaesiuit quomodo eum postea agnouisset.

«Proceritate corporis,» respondit submissa voce, digito naso admoto. «Cum dominus Marchio illo vespere interrogaret: 'Dic, qualis erat?' ego respondi: 'Procerus vt spectrum.'»

«Potius dixisses: 'Breuis vt pumilio,'» respondit Iacobus Secundus.

«At vnde id scire poteram? Facinus nondum commissum erat, neque ille mihi consilium crediderat. Animaduertite: ne tum quidem vltro testimonium dedi. Ipse dominus Marchio prope fonticulum nostrum stans

digito me demonstrauit et dixit: 'Huc illum! Adducite nebulonem!' Profecto, domini, nihil ego vltro detuli.»

«Recte in ea re fecit, Iacobe,» Defargius ei qui interpellauerat susurrauit. «Perge!»

«Bene!» inquit viarum refector, vultu arcana quaedam significante. «Homo ille procerus euanuit, et quaeritur. Quot menses? Nouemne? decemne? vndecim?»

«Nihil refert quot,» inquit Defargius. «Bene latebat, sed tandem, infelici casu, deprehensus est. Perge.»

«Rursus in eodem colle operam do; rursus sol ad occasum vergit. Instrumenta mea colligo, vt ad tugurium in vico infra situm descendam, vbi iam obscurum est. Cum oculos tollo, ecce sex milites super collem venientes; in medio vir procerus, manibus vinctis, bracchiis corpori ita alligatis, sic!»

Pileum suum ad imitationem adhibens ostendit hominem cui cubita ad ilia vinculis adstricta essent, funibus post tergum innodatis.

«A saxeo aceruo meo, domini, paulum recedo, vt transeuntes milites captiuumque spectem; via enim illa adeo deserta est vt quoduis spectaculum visendum sit. Primo, dum appropinquant, id tantum cerno, sex milites et virum longum vinctum esse; atque omnes mihi paene nigri apparent, praeter eam partem quam sol cubitum abiens rubro limbo cingit. Vmbrae praeterea eorum longissimae super aggerem cauum ab altera viae parte atque inde in collem extenduntur, velut vmbrae gigantum. Video etiam puluerem corpora eorum obtegentem, qui eodem quo ipsi gressu mouetur, dum pedibus terram feriunt: tum, tum! Sed vbi admodum prope veniunt, ego procerum agnosco, ille me agnoscit. Heu, quam libenter, vt illo primo vespere, se iterum per decliuem collem praecipitasset, nec procul ab eodem loco!»

Tamquam rem praesentem describebat, adeo clare animo videbat; nec fortasse in omni vita multa alia viderat.

«Non significo militibus me illum agnouisse; neque ille militibus significat se me agnouisse. Oculis tantum inter nos intellegimus, neque id alii sciunt. 'Pergite!' inquit ille qui praefectus cohorti est, vicum digito demonstrans. 'Ad sepulcrum suum celeriter ducite!' Tum celerius ducitur. Ego subsequor. Bracchia ei intumuerunt, quoniam tam vehementer vincta sunt; soleae ligneae amplae, difficiles; claudicat. Quia claudicat neque satis celeriter it, sclopetorum calcibus eum impellunt, sic!»

Gestu ostendit quomodo homo militum sclopetorum capitibus a tergo pulsus incederet.

«Dum collem descendunt quasi cursores dementes, ille cadit. Illi rident eumque subleuant. Vultus eius sanguine et puluere oblitus est, nec potest ipse tangere aut tergere; itaque iterum rident. In vicum eum ducunt; vicus vniuersus ad spectaculum currit. Praeter molam et ad carcerem super rupem positum ducunt. Vniuersus vicus videt portam carceris noctis tenebris apertam illum deuorare, sic!»

Os quam latissime diduxit, deinde dentibus magno crepitu commissis clausit. Cum appareret eum noluisse os iterum aperire, ne spectaculi vim perderet, Defargius dixit: «Perge, Iacobe.»

«Vicus vniuersus,» perrexit viarum refector, in digitos pedum elatus et voce submissa, «discedit; vicus vniuersus ad fontem susurrat; vicus vniuersus dormit; vniuersus somniat de misero illo, intra vectes et claustra carceris saxo impositi incluso, vnde numquam exeat nisi ad perniciem. Mane autem instrumentis humero impositis, frustum panis atri edens, dum ad opus contendo, carcerem paululum circumire constituo. Ibi eum video alte post cancellos ferreae caueae positum, sicut pridie nocte cruentum atque puluerulentum, foras spectantem. Non ei manus libera est qua mihi signum faciat; non ausim eum appellare. Ipse me intuetur tamquam mortuus.»

Defargius et tres illi inter se obscuros et tristes vultus commutauerunt. Omnium oculi, dum rustici sermonem audiebant, iram occultam atque vltionis cupiditatem significabant; etsi clam agebant, eorum habitus imperiosus erat.

Truculentum quoddam iudicum consilium referre videbantur. Iacobus Primus et Secundus in veteri lectulo sedebant, vterque mentum manu sustinens oculosque in viarum refectorem defigens. Tertius, eodem intentus, vno genu post eos nixus, manum perpetuo anxiam circum neruos tenues, qui circa os naresque eius eminentes discurrebant, trahebat. Defargius inter eos et narratorem stabat, quem in lumine fenestrae collocauerat; alternis nunc hunc, nunc illos aspiciebat.

«Perge, Iacobe,» inquit Defargius.

«Aliquot dies in ferrea cauea manet. Vici homines clam eum intuentur, quippe qui timeant. Semper tamen e longinquo ad carcerem in saxo positum suspiciunt; vespere, vbi diurnus labor confectus est et ad fontem colloquendi causa conueniunt, omnes vultus in carcerem conuertuntur. Antea ad deuersorium quo equi publici commutabantur respiciebant; nunc

ad carcerem. Susurrant ad fontem eum, quamquam capitis damnatus sit, non supplicio adficiendum; dicunt preces Lutetiae oblatas esse, quibus exponatur eum mortuo filiolo ira et dolore mente captum fuisse. Dicunt ipsi regi libellum supplicem porrectum esse. Quid ego scio? Fieri potest. Fortasse ita est; fortasse non est.»

«Audi igitur, Iacobe,» grauiter interpellauit Iacobus Primus. «Scito libellum supplicem et regi et reginae porrectum esse. Omnes nos qui hic sumus, praeter te, vidimus regem, in curru iuxta reginam sedentem, eum accipere. Hic ipse Defargius, quem ante te vides, vitae suae periculo equis se obiecit, libellum manu praeferens.»

«Audi etiam hoc, Iacobe,» dixit Tertius, qui genu nitebatur, digitis perpetuo per neruos oris et nasi errantibus, vultu tam auide cupido vt esurire videretur, sed non cibum aut potionem appetere; «equites peditesque custodes supplicem circumsteterunt eumque plagis affecerunt. Audisne?»

«Audio, domini.»

«Perge igitur,» inquit Defargius.

«At contra alii ad fontem susurrant,» rusticus prosecutus est, «illum in nostrum agrum deductum esse vt eodem loco supplicio afficiatur; idque sine vlla dubitatione futurum. Addunt, quia dominum Marchionem occiderit, et quia dominus Marchio colonorum suorum pater fuerit, siue eos colonos siue seruos appellare mauultis, supplicium parricidae ei destinatum esse. Senex quidam apud fontem narrat dextram illius, quae cultrum gesserit, ante oculos ipsius igne adurendam; vulneribus deinde quae in bracchiis, pectore, cruribus incidantur oleum feruens, plumbum liquefactum, resinam ardentem, ceram ac sulphur infundendum; postremo quattuor equis validissimis membra distrahenda. Senex ait omnia haec vere facta esse homini qui Ludouico Quinto Decimo regi, iam vita functo, manus inferre conatus esset. Sed vnde ego sciam vtrum vera dicat? Litteras enim non didici.»

«Audi denuo igitur, Iacobe!» inquit ille cuius manus inquieta erat, cuiusque vultus inexplebilem cupiditatem prae se ferebat. «Damiensis nomen illi homini erat. Omnia haec clara luce, in ipsis huius vrbis Lutetiae viis, facta sunt; inter innumera spectantium milia nihil magis animaduersum est quam feminarum nobilium, opulentarum, elegantissimarum turba, quae vsque ad extremum supplicii exitum auidissime contemplata est; vsque ad extremum, inquam, Iacobe, ad vesperum protractum, cum ille duobus cruribus et vno bracchio iam

orbatus adhuc spiraret! Atque hoc factum est… quam multos annos natus es?»

«Quinque et triginta,» respondit viarum refector, qui sexaginta annos habere videbatur.

«Factum est cum tu plus quam decem annos natus esses. Videre potuisti.»

«Satis!» inquit Defargius, torua impatientia. «Viuat diabolus! Perge.»

«Alii hoc, alii illud susurrant; nihil aliud loquuntur; ipse quoque fons ad eandem cantilenam fluere videtur. Tandem nocte dominica, cum totus vicus dormit, veniunt milites de carcere per viam flexuosam descendentes; arma eorum in saxis vici concrepant. Operarii fodiunt, operarii malleis feriunt, milites rident et cantant. Mane iuxta fontem erectum est patibulum quadraginta pedes altum, quod aquam ipsam velut veneno inficit.»

Viarum refector per humile laquear non tam ad rem quandam quam quasi trans illud suspiciebat; manu etiam monstrabat, tamquam patibulum in ipso caelo conspiceret.

«Omnis opera intermittitur; omnes conueniunt; nemo vaccas in pascua agit; ipsae vaccae cum ceteris adsunt. Meridie tympana sonant. Noctu milites carcerem ingressi sunt; nunc ille inter multos milites procedit. Vt antea vinctus est; in ore ei infixum est instrumentum quo loqui prohibetur, funiculo artissime alligatum; vnde paene ridere videretur.» Id imitatus duobus pollicibus a commissuris labrorum ad aures genas distorsit. «In summo patibulo culter defixus est, acie sursum conuersa, mucrone caelum petente. Ille quadraginta pedes alte suspenditur ibique pendens relinquitur, aquam ipsam veneno inficiens.»

Inter se aspexerunt; rusticus pileo caeruleo faciem detersit, in quam sudor recens, memoria spectaculi excitatus, proruperat.

«Horrendum est, domini. Quomodo feminae puerique aquam haurire possunt? Quis sub ea vmbra vesperi colloqui potest? Sub ea vmbra dico? Cum ego die Lunae vesperi sole iam cubitum eunte e vico discederem, atque e colle respexissem, vmbra illa trans ecclesiam, trans molam, trans carcerem iacebat; quin etiam per omnem, domini, terram vsque ad locum illum vbi caelum terrae incumbit porrigi videbatur!»

Vir ille inexplebilis cupiditatis digitum suum dentibus rodebat, dum tres ceteros aspiceret; digitus ipsa cupiditate tremebat.

«Haec omnia, domini. Solis occasu profectus sum, sicut mihi antea praeceptum erat; per illam noctem et dimidium fere diei sequentis

ambulaui, donec hunc sodalem, quem mihi occursurum praedictum erat, conueni. Inde cum eo partim vehiculo vectus partim pedibus iter faciens per reliquum diem hesternum et per noctem huc veni. Ecce nunc coram vobis adsum!»

Post triste silentium Iacobus Primus dixit: «Bene. Recte egisti, fideliter exposuisti. Velisne paulisper extra ianuam nos exspectare?»

«Libentissime,» respondit viarum refector. Quem Defargius vsque ad summas scalas deduxit; ibi sedentem reliquit ac in cenaculum rediit.

Tres illi surrexerant et coniunctis capitibus colloquebantur, cum ille rediret.

«Quid censes, Iacobe?» rogauit Primus. «In tabulas referendumne est?»

«In eorum numerum referatur quibus exitium destinatum est,» respondit Defargius.

«Praeclare!» rauca voce crocitauit ille inexplebili cupiditate laborans.

«Arx illa et totum genus?» quaesiuit Primus.

«Aedes illae dominicae et genus vniuersum,» respondit Defargius. «Tota stirps funditus delenda est.»

«Praeclare!» rursus rauca laetitia exclamauit vir esuriens, alterum iam digitum dentibus rodens.

«Num certo scis,» Defargium Iacobus Secundus interrogauit, «nullum nobis incommodum ex ratione qua catalogum seruamus exoriri posse? Profecto tuta est, cum nemo praeter nos signa intellegere possit; sed num semper nos intellegemus? Immo, rectius quaeram: num illa semper intellegere poterit?»

«Iacobe,» respondit Defargius, corpus erigens, «si vxor mea in sola memoria sua totum catalogum custodire suscepisset, ne verbum quidem ex eo, ne syllabam quidem perderet. Quod autem suis ipsius acuum ductibus propriisque signis in laneum opus innexuit, id ei semper tam clarum erit quam ipse sol. Dominae Defargiae confide. Facilius esset ignauissimo mortalium se ipsum e numero viuentium tollere, quam litteram vnam nominis sui aut scelerum e catalogo quem illa texendo conscripsit delere.»

Ad ea verba adsensus approbantium auditus est; tum ille cuius fames numquam explebatur rogauit: «Num rusticus iste breui in patriam remittendus est? Ita spero. Vir simplicissimus est; nonne paululum periculosus?»

«Nihil scit,» inquit Defargius, «aut certe nihil amplius quam quod ipsum facillime ad eiusdem altitudinis patibulum perducat. Ego eius curam

suscipio. Mecum maneat; eum tuebor et in viam reducam. Cupit splendorem regium videre, regem, reginam, aulicos. Videat igitur die dominico.»

«Quid ais?» exclamauit vir ille cupidus, oculis intentis. «Bonumne signum est eum reges et nobiles spectare cupere?»

«Iacobe,» respondit Defargius, «si felem lactis sitientem efficere velis, lac ei prudenter ostende. Si canem velis aliquando praedam suam dilacerare, praedam quam natura appetit consulte ostende.»

Nihil praeterea dictum est. Viarum refector in summa scala iam dormitabundus repertus est; iussus est in lectulo illo vetere se collocare et paululum quiescere. Nec multis verbis opus erat: statim obdormiuit.

Facile quidem Lutetiae reperiri poterant hospitia taberna Defargii deteriora, quae rustico tam humili loco nato paterent. Vita illic noua ei atque iucunda videbatur, nisi quod dominae Defargiae metus quidam arcanus perpetuo animum occupabat. Illa enim per totum diem ad mensam suam sedebat, tam aperte nullam eius curam agens atque adeo studiose simulans se nihil animaduertere quod eum in taberna morari cum rebus occultis coniungeret, vt, quoties oculos in eam coniciebat, etiam in soleis suis ligneis contremisceret.

Apud se enim reputabat numquam praesciri posse quid illa mulier posthac se ignorare aut scire simulatura esset. Persuasum ei erat, si illa capite tam eleganter ornato statuisset simulare se vidisse illum hominem occidere deinde occisi cutem detrahere, certo eam simulationem ad extremum vsque perducturam esse.

Itaque cum dies dominicus aduenisset, rusticus parum laetus erat, quamquam laetissimum se esse dicebat, quod domina Defargia cum marito et ipso ad Versalias itura erat. Molestissimum praeterea videbatur quod illa in publico vehiculo, quo illuc vehebantur, opus laneum acubus nectebat; multo vero molestius quod, inter turbam postmeridianam stans qua regis reginaeque vehiculum exspectabatur, eadem opera manus occupatas habebat.

«Sedulo laboras, domina,» inquit vir quidam prope stans.

«Ita,» respondit domina Defargia; «multa mihi facienda sunt.»

«Quidnam conficis, domina?»

«Multa et varia.»

«Velut, exempli gratia...?»

«Exempli gratia,» domina Defargia tranquille respondit, «linteamina funebria.»

Vir ille, cum primum licuit, paulum longius ab ea recessit; viarum refector pileo caeruleo se ventilauit, quippe cui locus artior et aer grauior subito videbatur.

Si ei rege reginaque opus erat ad metum depellendum, feliciter accidit quod remedia iam ad manum erant. Nam mox rex vultu amplo reginaque vultu formoso in aureo curru aduecti sunt, circumfusi splendido illo aulae suae oculo, cuius in medio ipsi fulgebant. Sequebatur caterua nitentium procerum et dominarum, risu laetantium; gemmae, sericae vestes, puluis capillorum candidus, magnificus apparatus, incessus eleganter fastidiosi, vultus vtriusque sexus superbe contemptores. His omnibus viarum refector velut mersus, tam vehementi ad breue tempus admirationis ebrietate captus est, vt clamaret: «Viuat rex! Viuat regina! Viuant omnes atque omnia!» quasi numquam antea Iacobi nomen vndique sonans audisset.

Deinde horti, areae, solaria, fontes, virecta; rursus rex et regina, rursus ille aulae oculus splendidus, rursus proceres et dominae, rursus omnium salus magnis clamoribus optata! Tandem ad lacrimas tenero quodam sensu commotus est. Per tres fere horas, quibus id spectaculum continuatum est, satis multi adstiterunt qui cum eo clamarent, flerent, tenerisque animi motibus indulgerent. Interea Defargius collum eius manu tenebat, tamquam coerceret ne ad eos quos tam subito venerari coeperat prosiliret, atque eos membratim discerperet.

«Euge!» inquit Defargius, postquam omnia peracta sunt, humerum rustici tamquam fautor eius manu pulsans. «Bene egisti, optime puer!»

Rusticus iam ad se redibat, verebaturque ne in suis clamoribus atque signis admirationis peccauisset. Sed nequaquam.

«Tali nobis homine opus est,» Defargius in aurem eius dixit. «Tu stultis istis persuades fore vt ista semper durent. Quo magis id credunt, eo insolentius se gerunt; quo insolentius se gerunt, eo propius finis eorum adest.»

«Hem!» inquit viarum refector, paulisper cogitans. «Ita profecto est!»

«Nihil sciunt isti stulti. Cum spiritum tuum contemnant, atque libentius tibi centumque tui similibus spirandi facultatem in perpetuum auferant quam vni ex equis aut canibus suis, nihil tamen nouerunt praeter ea quae ipse spiritus tuus eis nuntiat. Sine igitur eos paulo diutius falli; numquam nimis falli poterunt.»

Domina Defargia rustico superciliis elatis despexit, capiteque adnuens verba mariti confirmauit.

«Tu vero,» inquit illa, «ob quamlibet rem clamares lacrimasque funderes, modo spectaculum aliquod sonitumque praeberet. Dic: nonne ita est?»

«Vereor ne ita sit, domina, saltem dum res ante oculos versatur.»

«Si tibi ostenderetur ingens aceruus puparum, et liceret tibi in eum impetum facere, vt singulas lacerando spolia tibi pareres, nonne eas primum arriperes quae pretiosissime atque ornatissime ornatae essent? Dic: nonne ita faceres?»

«Ita profecto, domina.»

«Ita. Et si tibi grex auium ostenderetur, quae volare non possent, iubererisque pennas earum ad quaestum tuum vellere, nonne eas potissimum inuaderes quarum plumae pulcherrimae essent?»

«Verum est, domina.»

«Pupas et aues hodie vidisti,» inquit domina Defargia, manu in eum locum porrecta vbi paulo ante illa pompa conspicua fuerat. «Nunc domum abi!»

CAPVT XVI · TEXTVRA NON CESSAT

Domina Defargia maritusque eius concordes in sinum vici Sancti Antonii redierunt; interea quasi punctum quoddam pileo caeruleo tectum per tenebras pulueremque ac per longos illos viae iuxta aggerem laboriosos tractus lente contendebat ad eam caeli regionem vbi castellum Marchionis, iam sepulcro conditi, arborum susurros auscultabat. Facies illae saxeae tantum iam otii habebant, quo et arbores et fontem audirent, vt pauci illi agrestes, macie et fame quasi simulacra hominum, qui herbas ad cibum et ramulos aridos ad ignem quaerentes forte in conspectum vastae areae lapideae scalarumque ad superius solarium ducentium peruenerant, viderentur sibi animaduertisse mutatum in vultibus saxorum habitum. Fama quaedam in vico vix spirabat, tam exigua ac debili vita quam ipsi vicani: cum culter alte penetrauisset, vultus illos ex superbis iratos ac dolore contractos factos esse; deinde, cum corpus illud suspensum quadraginta pedes supra fontem sublatum esset, vultus denuo mutatos crudelemque vltionis peractae speciem induisse, quam in perpetuum seruaturi essent.

In saxeo vultu qui supra amplam cubiculi fenestram eminebat, vbi caedes perpetrata erat, duae exiguae incisurae in naso saxeo apparebant, quae omnes agnoscebant, nemo antea viderat. Quodsi duo aut tres agricolae laceris vestibus induti e vulgo raro processissent vt Marchionem saxo expressum furtim aspicerent, vix vnus ex iis macrum digitum eo per breue momentum intendisset, cum omnes per muscum ac frondes dilaberentur, haud aliter quam lepores feliciores, quibus in eisdem locis alimentum inuenire liceret.

Aedes amplae et tugurium, saxeus vultus et corpus suspensum, rubra macula in pauimento lapideo et pura fontis vicani aqua, multa milia iugerum, prouincia integra Galliae, Gallia denique omnis, sub nocturno caelo in exiguissimam velut capilli lineam contracta iacebant. Sic totus orbis terrarum, cum rebus maximis minimisque, in vnius micantis sideris

scintilla continetur. Et quemadmodum homines sola scientia humana radium lucis diuidere possunt et quibus partibus constet explorare, ita fortasse mentes natura excelsiores ex tenui huius terrae nostrae fulgore omnes cogitationes factaque, omnia vitia virtutesque singulorum hominum, qui suorum factorum rationem reddere tenentur, perspicere possunt.

Coniuges Defargii, curru communi grauiter labente, sub stellarum lumine ad eam Lutetiae portam aduenerunt qua redeuntibus ingrediendum erat. Apud portae stationem mora solita intercessit; solitae lampades ex custodia protentae sunt, vt, more consueto, viatores inspicerentur atque interrogarentur. Defargius descendit. Duos ibi milites et vnum ex publicis inquisitoribus nouerat; hunc etiam familiariter amplectebatur, quippe cuius familiarissimus esset.

Postquam vicus Sancti Antonii coniuges iterum obscuris quasi alis recepit, illi, prope eius fines e curru tandem egressi, per caenum atrum sordesque viarum pedibus iter faciebant, cum domina Defargia maritum allocuta est.

«Dic mihi, amice: quid tibi ille Iacobus ex custodibus publicis nuntiauit?»

«Haud multa hac nocte, sed quidquid sciebat. Alius speculator in nostrum vicum missus est. Plures fortasse adsunt; id ille ignorat. De vno certo constat.»

«Optime,» inquit domina Defargia, superciliis sublatis ac vultu tranquillo quasi de negotio cotidiano ageret. «Is igitur in tabulas referendus est. Quo nomine appellatur?»

«Anglus est.»

«Tanto melius. Nomen?»

«Barsadius,» respondit Defargius, Anglicum nomen sono Gallico reddens. Quod tamen accuratissime cognoscere studuerat, litteras deinde singillatim ita protulit, vt ne vna quidem falleretur.

«Barsadius,» repetiuit vxor. «Bene. Praenomen?»

«Ioannes.»

«Ioannes Barsadius,» secum semel submissa voce repetiuit, tum clare: «Bene. Corporis habitus cognitusne est?»

«Annos natus quadraginta fere; statura pedum quinque et vnciarum nouem; capilli nigri, color subfuscus; facies plerumque haud inuenusta, oculi nigri; vultus macer, productus, luridus; nasus aduncus, neque tamen

recta porrectus, sed singulariter ad sinistram maxillam inclinatus, vnde toti vultui sinistra quaedam species accedit.»

«Per fidem meam, effigiem mihi depinxisti!» inquit domina Defargia ridens. «Cras inter ceteros describetur.»

Tabernam vinariam ingressi sunt, quae iam clausa erat, quoniam media nox aduenerat. Domina Defargia statim ad suam mensulam consedit, minutos nummos quibus inter absentiam suam merces soluta erat numerauit, copiam vini et ceterarum rerum explorauit, rationum tabulas percurrit, sua manu quaedam adscripsit, ministrum qua potuit diligentia explorauit et rationes cum eo contulit; tum demum cubitum eum dimisit.

Deinde nummos e vase iterum in mensam effudit, singulosque in sudario nodis distinctis ita conligauit vt per noctem tuto seruarentur. Toto eo tempore maritus, fistula fumigatoria ori admota, huc illuc ambulabat, vxorem placide admirans, neque quicquam vmquam interpellans. Eodem prorsus modo et in rebus mercatoriis et in omni domestica vita ambulare consueuerat.

Nox aestuosa erat, taberna autem vndique occlusa, medio in sordidissimo vico, grauem odorem exhalabat. Defargii nares delicatae minime erant; odor tamen vini, quod illic seruabatur, longe acrior erat quam sapor, nec mitiores odores fundebant liquor e canna saccharina expressus atque destillatus, vinum adustum et potio aniso condita. Fistulam, postquam tabacum absumpserat, deponens, mixtum odorem flatu narium depellere conabatur.

«Lassus es,» inquit vxor, dum nummos in sudario nodis adstringebat, oculos ad eum tollens. «Nihil hic olet nisi quod semper.»

«Paulum defessus sum,» confessus est Defargius.

«Et maestior quoque es,» ait domina, cuius oculi, quamquam rationibus intenta videbantur, maritum interim non neglexerant. «O viros, viros!»

«Sed, carissima mea...» coepit Defargius.

«Sed, carissima mea!» repetiuit illa, capite firmiter annuens. «Sed, carissima mea! Animo languescis hac nocte, carissime!»

«Age igitur,» dixit Defargius, quasi cogitationem intimis e pectoris recessibus vix eruisset, «diu iam exspectamus.»

«Diu exspectamus,» repetiuit vxor. «Ecquando non diu exspectatur? Vltio et poena suo tempore indigent. Ita semper fit.»

«At homo fulmine ictus momento perit,» inquit Defargius.

«Quantum autem temporis,» placide quaesiuit vxor, «requiritur, vt fulmen paretur et vires eius congerantur? Dic mihi.»

Defargius cogitabundus caput sustulit, quasi hanc quoque rationem aliquid valere intellegeret.

«Vrbs quoque terrae motu subito absorbetur,» perrexit illa. «Sed quam diu ea vis quae terram quassatura est clam paretur? Dic mihi.»

«Multum, vt opinor,» respondit Defargius.

«Cum vero iam parata est, subito concutitur et quidquid obstat comminuit. Interea semper res agitatur et apparatur, quamuis neque cernatur neque audiatur. Hac te cogitatione solare; eam retine.»

Haec dicens nodum constrinxit, oculis ardentibus, quasi hostis faucibus laqueum iniceret.

«Hoc tibi affirmo,» inquit, dextram ad vim verborum augendam protendens: «quamquam tardius aduenit, tamen aduenit. Numquam retrocedit, numquam consistit; semper progreditur. Circumspice et vitam omnium quos nouimus considera, vultus omnium quos nouimus intuere, iram indignationemque, quas coniuratio Iacoborum singulis horis certius sibi conciliat. Num haec in aeternum durare possunt? Te derideo!»

«Fortissima vxor mea,» respondit Defargius, ante eam consistens, capite modice demisso manibusque post tergum coniunctis, velut discipulus morigerus ante magistrum sacrorum praeceptorum attentus, «haec omnia non in dubium voco. Sed diu iam ista durant; fieri autem potest, quod tu quoque optime scis, vxor, vt victoria nondum veniat dum viuimus.»

«Quid tum?» respondit domina, alium nodum adstringens, quasi alterum hostem strangularet.

«Tum,» dixit maritus, humeris partim conquerentis partim excusantis ritu leuiter sublatis, «victoriam ipsi non videbimus.»

«Eam tamen adiuuabimus,» inquit illa, vehementer manu porrecta. «Nihil quod agimus frustra agitur. Toto animo credo nos ipsos victoriam visuros. Sed etiamsi non ita esset, etiamsi certo scirem nos non visuros, modo ceruicem hominis superbi ac tyranni mihi ostende, ego tamen...»

Tum dentibus compressis tam terribilem nodum strinxit vt verbis nihil amplius opus esset.

«Sine!» exclamauit Defargius, vultu paulum rubente, quasi ignauiae se accusari sentiret. «Ego quoque, carissima, nihil non facere paratus sum.»

«Ita; sed hoc tibi vitio est, quod interdum hostem ipsum occasionemque feriendi videre debes vt animum retineas. Sine tali

spectaculo fortis esto. Vbi dies venerit, tigridem ac daemonem e vinculis emittere licet; sed dum diem exspectas, vtrumque catenis vinctum tene, nec ostendas, sed semper paratum.»

Hanc sententiam ita confirmauit, vt sudarium nodis nummisque graue in mensulam suam percuteret, tamquam hosti cerebrum elideret. Deinde, eodem sudario sub ala placide collecto, dixit iam tempus esse cubitum eundi.

Postridie meridie femina illa admirabilis in solita tabernae sede sedebat, acubus indefesse opus laneum nectens. Rosa iuxta eam posita erat; in quam cum interdum oculos coniceret, ne tum quidem negotii sui memor esse desinebat. Pauci hospites per tabernam sparsi erant, alii bibentes, alii otiosi, alii stantes, alii sedentes. Aestus grauissimus erat; muscarum ingentes greges, dum pocilla exigua et glutine quodam obducta curiosius explorant, in eorum fundum delapsae moriebantur. Nec tamen mors harum ceteras muscas deterrebat: hae, dum circumuolitabant, cadauera aequo animo spectabant, quasi ipsae elephanti essent aut aliud longe dissimile animal, donec eodem interitu perirent. Mira sane muscarum imprudentia! Fortasse idem in regia aula illo die aestiuo cogitabatur.

Homo quidam per ianuam ingrediens vmbram in dominam Defargiam iniecit; quam vmbram ipsa statim insolitam esse sensit. Priusquam aduenientem aspiceret, opus laneum deposuit et rosam fasciae qua caput cinxerat adfigere coepit.

Mirum dictu: simul ac rosam sustulit, hospites loqui desierunt, deinde sensim vnus post alium e taberna discesserunt.

«Salue, domina,» dixit aduena.

«Salue, domine.»

Haec clara voce dixit; at secum, dum opus repetit, addidit: «Aha! Salue, vir annos natus quadraginta fere, pedes quinque et vncias nouem altus, capillis nigris, facie haud inuenusta, colore subfusco, oculis nigris, vultu macilento, longo, lurido, naso adunco non recto, sed ad sinistram maxillam singulariter inclinato, vnde sinistra quaedam species oritur! Saluete omnes istae notae!»

«Da mihi, quaeso, domina, pocillum vini adusti veteris, atque paulum aquae recentis frigidae.»

Domina eum comiter excepit et quae poposcerat apposuit.

«O quam praeclarus est iste liquor, domina!»

Numquam antea liquor ille tantis laudibus ornatus erat; domina Defargia, quae satis de origine eius sciebat, istas laudes minus veras esse non ignorabat. Nihilo minus respondit liquorem tanto honore delectari, tum ad opus suum rediit. Aduena per aliquot momenta digitos eius intentus aspexit, simulque oculos per totam tabernam circumtulit.

«Quam sollerter, domina, acu laboras!»

«Iam diu hoc facere soleo.»

«Et quam pulchra est forma operis!»

«Itane tibi videtur?» respondit illa, subridens eumque intuens.

«Prorsus. Num quaerere licet cui rei hoc opus destinatum sit?»

«Vt otium fallam,» inquit domina, eodem subrisu, digitis interim perniciter motis.

«Nonne ad vsum aliquem?»

«Id ex rebus pendet. Forsitan aliquando vsus aliquis se offeret; tum, si ita euenerit...» Hic paulum spiritum duxit, capiteque nutauit cum seuera quadam venustate: «Vtar profecto!»

Mira res erat: vicani Sancti Antonii rosam in capite dominae Defargiae minime probare videbantur. Duo homines singillatim intrauerant, qui vinum iam petere incipiebant; sed, vbi rosam conspexerunt, haesitauerunt, circumspicientes simulauerunt se amicum nescio quem quaerere, qui nusquam aderat, atque exierunt. Ex eis autem qui ante aduenae ingressum aderant nemo iam remanserat: omnes tacite dilapsi erant.

Speculator, quamquam diligenter omnia obseruabat, nullum signum deprehendere potuerat. Vici homines inopia attriti et nullo proposito apparente tam fortuito otioseque exierant, vt profectio eorum prorsus naturalis nec cuiquam suspecta videretur.

«Ioannes,» secum reputabat domina, dum acuum ductus ordine notabat et hospitem intuebatur, «modo satis diu maneas, antequam abieris ipsum Barsadii nomen in opere meo descriptum habebo.»

«Maritum habes, domina?»

«Habeo.»

«Liberos?»

«Nullos.»

«Negotium vestrum male procedere videtur.»

«Pessime procedit; nam populus in tanta inopia viuit.»

«Heu, quam miseri atque infelices homines! Atque adeo opprimuntur, vt tu ipsa dixisti.»

«Vt tu ipse dicis,» respondit domina, corrigens verba aduenae, et nouum quiddam in eius nomine acubus inserens, quod nihil boni ominabatur.

«Da veniam. Ita sane, ego dixi; sed eadem te sentire consentaneum est. Dubitari non potest.»

«Ego sentire?» inquit domina, voce clariore. «Mihi et marito satis laboris est ad tabernam seruandam, vt rebus aliis cogitandis vacare nequeamus. Vnum cogitamus, qua ratione victum quaeramus. Hoc vnum a mane ad vesperum satis nobis curarum affert; nec opus est aliorum rebus animos onerare. Egone de aliis cogitem? Minime vero.»

Speculator, qui ad minima quaeque dicta colligenda vel etiam fingenda venerat, quamquam sibi nihil succedere sentiebat, vultum tamen illum sinistrum immotum seruabat. Nescio qua comitate ad familiaritatem apta cubitum in mensula dominae Defargiae nitebatur, et interdum paruum liquoris haustum sumebat.

«Triste sane negotium, domina, ista Gasparis supplicio affecti mors. Eheu, miser Gaspar!» Haec cum magno misericordiae suspirio pronuntiauit.

«Mehercule,» respondit domina Defargia, frigide ac leuiter, «si quis ferro ad talem rem vtitur, pretium dare debet. Sciebat antea quantum ea voluptas constaret; quod debebat persoluit.»

«Credo,» inquit speculator, voce ad secreti sermonis fidem inuitandam submissiore et omni vultus musculorum motu indignationem nouarum rerum studiosam mentitus, «credo multam in hoc vico misericordiam atque iram ob miserum hominem esse. Inter nos loquamur.»

«Itane?» inquit domina, quasi animo absens.

«Nonne ita est?»

«Ecce maritus meus!» inquit domina Defargia.

Cum tabernae dominus ianuam intraret, speculator pileum manu tetigit et blando risu salutauit: «Salue, Iacobe!» Defargius subito constitit eumque defixis oculis aspexit.

«Salue, Iacobe!» repetiuit speculator, iam minus confidenter et non tam facile subridens sub illo obtutu.

«Erras, domine,» respondit tabernae dominus. «Me pro alio habes. Non ita appellor. Ernestus Defargius mihi nomen est.»

«Nihil interest,» inquit speculator, vultu leuiter et tamen perturbato. «Salue igitur!»

«Salue,» frigide respondit Defargius.

«Vxori tuae, quacum tum colloquebar cum ingressus es, dicebam mihi relatum esse, nec sane mirum, multos in hoc Sancti Antonii vico miseri Gasparis sorte commotos dolere atque irasci.»

«Nemo mihi id rettulit,» inquit Defargius, caput quassans. «Nihil de ea re scio.»

His dictis post mensulam processit, et manum in postica parte sellae vxoris imposuit. Sic trans illud quasi vallum eum intuebatur, aduersus quem vterque coniux stabat, quemque ambo libentissimo animo plumbo traiectum occidissent.

Speculator, huius artis iam peritissimus, vultum nihil suspicantis non mutauit; sed pocillum liquoris ad fundum vsque exhausit, paulum aquae recentis bibit, alterum eiusdem liquoris pocillum petiuit. Domina Defargia illud infudit; tum iterum acu laborare coepit et leniter cantilenae aliquid submurmurauit.

«Hanc regionem vrbis bene nosse videris,» inquit Defargius; «certe melius quam ego.»

«Minime; sed spero me breui melius cogniturum. Tanta enim misericordia erga miseros eius incolas afficior!»

«Hem,» submissa voce fremuit Defargius.

«Tecum colloqui, domine Defargi, mihi in memoriam reuocat,» perrexit speculator, «me nonnullas cum nomine tuo res coniunctas nouisse, quas recordari iuuat.»

«Ita vero?» inquit Defargius, vultu prorsus neglegenti.

«Profecto. Cum medicus Manettus e custodia dimitteretur, tu, qui olim illi in ministerio fueras, eius curam accepisti, vt scio. Tibi traditus est. Vides me rerum gestarum haud ignarum esse.»

«Ita sane factum est,» inquit Defargius. Vxor enim, dum opus laneum nectebat et cantilenam submurmurabat, cubito leuiter eum tetigerat, quo significaret expedire vt responderet, sed quam breuissime.

«Ad te igitur filia eius venit,» inquit speculator; «eamque cum patre ex tua cura accepit vir quidam veste fusca nitide indutus, capillamento breui vsus; quo nomine appellatur? Lorrius ille, ex argentaria Tellsoniana. Is vtrumque in Angliam deduxit.»

«Ita factum est,» repetiuit Defargius.

«Quam iucunda memoria!» inquit speculator. «Medicum Manettum filiamque eius in Anglia noui.»

«Itane?» respondit Defargius.

«Haud multa nunc de illis audis, opinor?»

«Nihil,» inquit Defargius.

«Reuera,» interposuit domina, opus deponens paulisper et cantilenam intermittens, «numquam fere aliquid de illis audimus. Certiores facti sumus eos incolumes Angliam attigisse; fortasse vnam postea epistulam accepimus, fortasse duas. Deinde illi suum vitae cursum secuti sunt, nos nostrum; epistularum commercium nullum inter nos mansit.»

«Optime dixisti, domina,» inquit speculator. «Virgo Manetta nupsura est.»

«Nupsura?» repetiuit domina. «Tam formosa erat vt iam pridem nubere potuisset. Frigidi sane vos Angli esse mihi videmini.»

«O! Scis igitur me Anglum esse.»

«Sermonem tuum Anglicum esse intellego,» respondit domina; «qualis autem sermo, talem etiam hominem esse conicio.»

Is hanc cognationem linguae et animi pro laude non accepit; sed rem risu dissimulauit. Cum reliquum liquorem bibisset, addidit:

«Ita vero, virgo Manetta nupsura est. Neque tamen Anglo nubit, sed homini, vt ipsa est, in Gallia nato. Et quoniam de Gaspare loquebamur (heu miser Gaspar! Quam crudeliter tractatus est!), mirum sane accidit quod ea fratris filio illius Marchionis nuptura sit, cuius caedes Gasparem ad tantam patibuli altitudinem euexit; hoc est, ipsi qui nunc Marchio est. Sed ignotus in Anglia habitat; illic Marchionem se non gerit. Carolus Darnaeus appellatur. Matris eius familia Daulnaea est.»

Domina Defargia nihilominus aequabili digitorum motu opus suum persequebatur. Maritum autem verba illa aperte commouerant. Quamuis se continere conaretur, dum ignem parabat et fistulam incendebat, manus tamen ei tremebat et animus turbatus apparebat. Speculator sane indignus suo nomine fuisset, nisi hoc animaduertisset et memoriae mandauisset.

Hac saltem vna re aliquid compererat, etiamsi nondum sciret quanti id esset; neque vlli alii hospites intrabant ex quibus amplius aliquid eliceret. Itaque Barsadius pro potu pretium soluit et abiit, priusquam exiret vrbanissime significans sperare se fore vt iterum Defargium eiusque vxorem conueniret. Cum iam in sordes atque tenebras vici Sancti Antonii discessisset, coniuges aliquot minuta eodem habitu quo reliquerat immoti manserunt, ne forte ille subito rediret.

«Num vera esse possunt,» inquit Defargius voce humili, stans fumigansque et, manu in spina sellae imposita, ad vxorem desuper spectans, «quae de virgine Manetta narrauit?»

«Quemadmodum ille narrauit,» respondit vxor, superciliis leuiter sublatis, «verisimile est falsa esse; vera tamen esse possunt.»

«Quod si vera sint...» coepit Defargius, sed conticuit.

«Quid, si vera sint?» repetiuit vxor.

«Quod si dies ille, quo victoria continget, nobis adhuc viuentibus adueniat, spero virginis illius causa fore vt fatum maritum eius extra Galliam retineat.»

«Fatum mariti eius,» respondit domina Defargia, consueta animi tranquillitate, «ducet eum quo eundum est, et ad eum finem quem ei destinauit. Hoc vnum scio.»

«Sed nonne mirum est,» perrexit Defargius, quasi vxorem orans vt secum saltem hoc concederet, «nonne hoc ipso tempore maxime mirum est, cum eius patrem ipsamque tanta beneuolentia prosecuti simus, nomen tamen futuri mariti manu tua inter damnatos scriptum esse, iuxta nomen canis istius infernalis qui modo hinc discessit?»

«Multo mirabiliora accident cum dies ille venerit,» respondit domina. «Vtriusque nomen certo hic habeo; vtrumque pro suis meritis inserui. Id satis est.»

His dictis opus laneum inuoluit, deinde rosam e linteolo quo caput obuoluerat detraxit. Aut vicus Sancti Antonii naturali quodam sensu intellexit ornamentum illud sibi inuisum ablatum esse, aut homines subinde obseruabant quando tolleretur; certe mox animis resumptis tabernam iterum ingressi sunt, et locus pristinam consuetudinem speciemque recepit.

Vespere, quo tempore Sanctus Antonius, quasi viscera sua foras effunderet, homines ad limina domorum, ad fenestrarum margines, ad angulos viarum sordidarum et angustorum angiportuum emittere solebat, vt paulum aurae captarent, domina Defargia cum opere laneo inter manus de loco in locum, de circulo in circulum procedere consueuerat. Erat velut quaedam legata ad animos in suas partes conuertendos missa, cui similes plurimae erant, quas vtinam humana natura numquam denuo procreet. Omnes mulieres acubus nectebant.

Res exigui pretii nectebant; sed ille manuum labor, crebro eodemque motu repetitus, cibi potionisque quasi vicem gerebat. Manus pro faucibus ventreque mouebantur: si digiti illi ossibus paene nudis immoti quieuissent, viscera multo acrius fame torquerentur.

Dum autem digiti mouebantur, oculi quoque et cogitationes mouebantur. Quocumque domina Defargia ad nouum feminarum coetum

accesserat atque inde discesserat, haec tria, digiti, oculi, animi, celerius atque ferocius in omnibus qui eam audierant agitabantur.

Maritus ante ianuam stans fumum ex fistula ducebat atque abeuntem vxorem admirabatur. «Magna mulier,» inquit, «fortis mulier, praeclara mulier, metuenda prorsus atque praeclara!»

Nox descendit. Tum campanarum ecclesiarum sonitus atque procul in regiae area militum tympanorum pulsus auditi sunt, mulieribus interim sedentibus et nectentibus, nectentibus. Tenebrae vndique eas circumdederunt.

Sed aliae quoque tenebrae haud minus certo iam adpropinquabant. Veniet tempus quo campanae illae, quae tum e turribus multis per totam Galliam suaui sono resonabant, conflatae in tormenta bellica tonabunt; quo militum tympana tantum strepitum edent, vt vnius miseri vocem opprimant, quae hac nocte tantam potestatem habet quantam ipsa Potentia, Abundantia, Libertas, Vita.

Tot et tanta vndique mulieribus illis, quae sedentes texebant, texebant, imminebant, vt ipsae iam viderentur machinam adhuc non exstructam circumcludere, iuxta quam olim sessurae essent ac texendo, texendo capita decidentia numeraturae.

CAPVT XVII · NOX VNA

Numquam sol splendidiore gloria super quietum illum Sohensis vici angulum occidit quam memorabili quadam vespera, cum medicus Manettus et filia sub platano vna sederent. Neque vmquam luna mitiore splendore super immensam Londinii vrbem exorta est quam ea nocte, qua eosdem sub arbore adhuc sedentes inuenit perque frondes vtriusque vultum illustrabat.

Postridie Lucia nuptura erat. Hanc postremam vesperam patri reseruauerat; itaque soli sub platano consederant.

«Laetusne es, pater carissime?»

«Plane laetus, filia mea.»

Pauca inter se locuti erant, quamquam iam diu ibi sedebant. Dum adhuc satis lucis supererat ad legendum atque operandum, neque illa consuetum opus manibus tractauerat neque patri aliquid legerat. Vtrumque quidem innumeris antea vesperis sub eadem arbore iuxta eum fecerat; sed haec vespera ceteris omnibus dissimilis erat, nec fieri poterat vt similis esset.

«Ego quoque hac nocte laetissima sum, pater carissime. Illo amore summopere gaudeo, quem caelum tanta felicitate cumulauit, meo in Carolum atque Caroli in me. Sed nisi etiam posthac vita mea tibi dicata mansura esset, aut si nuptiae ita institutae essent vt nos vel paucarum harum viarum interuallo separarent, tanto nunc dolore tantaque mei ipsius reprehensione afficerer, vt verbis explicare non possem. Quin etiam, cum omnia ita se habeant…»

Quamquam omnia ita se habebant, vocem tamen vlterius continere non potuit.

Sub tristi lunae lumine patrem collo complexa vultum in eius pectus abdidit. Triste enim nescio quid semper habet lunae lumen, sicut ipsum solis lumen, sicut ea lux quam vitam humanam appellamus, tum cum oritur tum cum occidit.

«Pater omnium carissime, potesne mihi hac postrema vespera iterum affirmare tibi prorsus persuasum esse numquam fore vt aut noui mei affectus aut noua officia inter nos intercedant? Ego hoc optime scio; sed tu quoque scisne? In intimo animo tuo num de ea re nulla tibi dubitatio superest?»

Pater ei tam laeta tamque firma persuasione, quam vix fingere potuisset, respondit: «Nulla prorsus, filia dulcissima! Quin etiam,» addidit, eam teneriter osculatus, «futura mihi vita, si per nuptias tuas eam intueor, multo splendidior apparet quam sine eis esse potuisset, immo quam vmquam antea fuit.»

«Vtinam, pater, id mihi sperare liceat!»

«Crede mihi, carissima! Ita vero se res habet. Cogita quam naturale, quam perspicuum sit, filia, ita esse. Tu, quae me tanto amore colis et ipsa iuuenis es, non potes omnem intellegere sollicitudinem qua cruciatus sum, ne vita tua frustra consumeretur...»

Manum illa ad labra eius admouere conata est; ille autem manum prehendit verbumque repetiuit.

«...ne, inquam, frustra consumeretur, mea filia; ne propter me a naturali vitae cursu depelleretur. Tua tanta in alios pietas vix capere potest quantum hac de re animo volutauerim. Sed hoc vnum te ipsam roga: quomodo ego perfectam felicitatem habere poteram, dum tua non esset perfecta?»

«Si Carolum numquam vidissem, pater, tecum tamen beatissima vixissem.»

Ille subrisit, quod ea, ipsa nesciens, confiteretur se, postquam Carolum vidisset, sine illo beatam futuram non fuisse; tum respondit:

«At vidisti, filia, atque is Carolus est. Nisi Carolus fuisset, alius aliquando fuisset. Quod si nemo alius fuisset, ego huius rei causa exstitissem; tum obscura pars vitae meae non me solum vmbra sua obtexisset, sed vltra me progressa etiam in te cecidisset.»

Praeter ea quae in iudicio audierat, numquam antea Lucia patrem de tempore illo quo tantas miserias pertulerat commemorantem audiuerat. Dum verba eius audiebat, nouo quodam ac mirabili animi motu perculsa est; ac multos post annos illius momenti memoriam retinuit.

«Aspice,» inquit medicus Bellouacensis, manu ad lunam sublata. «Hanc e fenestra carceris saepe contemplatus sum, cum eius lucem ferre non possem. Contemplatus sum, cum cogitatio eam lucem etiam rebus

mihi ereptis illucere tantum dolorem mihi excitaret, vt caput in ipsos carceris parietes impingerem.»

«Interdum autem adeo hebeti et torpenti eram animo, vt de nulla re cogitare possem, nisi quot lineas transuersas per plenam lunae faciem ducere liceret et quot item perpendiculares prioribus intersecare.» Deinde, lunam intuens, ea voce addidit qua secum ipse rem considerare solebat: «Viginti in vtramque partem esse memini; vigesimam autem aegre interponere poteram.»

Insuetus ille horror, quo Lucia perculsa erat cum patrem ad illud tempus reuertentem audiuisset, dum longius de eo dissereret, crescebat; nec tamen in ipsa narrandi ratione quicquam erat quod eam terreret. Videbatur tantum praesentem suam hilaritatem felicitatemque cum atrocibus olim toleratis malis conferre.

«Miliens atque iterum miliens lunam spectaui, dum de infante nondum nato, a quo auulsus eram, mecum quaerebam: viueretne? An omnino viuus in lucem editus esset, an mater misera tanto casu perculsa infantem quoque perdidisset? Filiusne esset, qui aliquando patrem vlcisceretur? (Erat enim tempus in mea captiuitate quo desiderium vlciscendi vix sustinere poteram.) An filius cui numquam paterni casus noti fierent, quique adeo aliquando dubitaret num pater sua sponte suoque consilio ab hominibus se subduxisset? An filia, quae ad muliebrem aetatem cresceret?»

Lucia propius ad eum se admouit genamque eius ac manum osculata est.

«Filiae meae imaginem animo finxi, quae mei plane oblita esset; immo quae numquam me nouisset, ne me quidem exstitisse sciuisset. Quot annos nata futura esset, annum post annum supputaui. Vidi eam viro nubere cui nihil de mea sorte constaret. Ex viuentium memoria funditus perieram; in proxima generatione vacuus locus vbi nomen meum fuisset remanebat.»

«O pater! Etiam id solum audire, te de filia quae numquam exstitit talia cogitauisse, tam grauiter mihi cor vulnerat, quasi ego ipsa illa filia fuissem.»

«Tune, Lucia? Ex ea ipsa consolatione atque in vitam restitutione quam mihi attulisti hae recordationes oriuntur; atque hac vltima nocte inter nos et lunam velut transeunt. Quid modo dicebam?»

«Nihil illa de te sciebat; nihil tui curabat.»

«Ita est. Sed aliis noctibus lunari lumine perfusis, cum silentium et maestitia aliter me afficerent, atque ad tristem quandam animi quietem perducerent, quanta quidem quietis species ex dolore oriri potest, mihi

visus sum filiam meam ad me in custodiam venientem videre, quae me manu prehensum ex arce in libertatem educeret. Speciem eius in lunae lumine saepe conspexi, quemadmodum nunc te conspicio; nisi quod eam numquam complexus sum. Inter exiguam fenestram clatris saeptam et ostium stabat.

«Intellegisne tamen non eam fuisse filiam de qua modo loquebar?»

«Non eam speciem, pater? Non illud... illud... simulacrum, illam vmbram mentis?»

«Minime. Illud aliud erat. Ante oculos mente turbatos stabat, sed numquam mouebatur. Filia vero quam cogitatione persequebar alia erat atque aliquanto verior. De eius forma nihil mihi constabat, nisi quod eam matri similem esse fingebam. Illud quoque simulacrum, vt tu ipsa, matris similitudinem referebat; idem tamen non erat. Sequine haec potes, Lucia? Vix, vt opinor. Vereor ne has tam difficiles differentias nemo intellegere possit nisi qui ipse diu solus in carcere fuerit.»

Quamquam ille composito animo et tranquilla voce loquebatur, Lucia tamen horrore obriguit, dum patrem veterem illam animi sui condicionem velut membratim dissecantem audiebat.

«Cum autem mitiore illa animi quiete fruebar, saepe mihi finxi eam sub lunae lumine ad me venientem atque e custodia educentem, vt domum ostenderet in qua nupta viuebat, plenam tamen piae memoriae patris amissi. Imago mea in cubiculo eius posita erat, nomen meum in precibus commemorabatur. Ipsa vitam agebat actuosam, hilarem, vtilem; sed misera mei capitis historia per omnem eius vitam tamquam filum quoddam percurrebat.»

«Ego illa eram, pater! Non quidem dimidio tam bona quam finxeras; sed quantum ad amorem pertinet, ego ipsa eram.»

«Liberos quoque suos mihi ostendebat,» perrexit medicus Bellouacensis, «qui de me audiuerant doctique erant misereri mei. Cum carcerem rei publicae praeterirent, procul ab asperis eius muris se continebant; ferreas fenestrarum clathras suspicientes, voce demissa inter se loquebantur. E custodia tamen me numquam liberare poterat. Ita enim animo fingebam, postquam haec omnia mihi ostendisset, eam me semper in carcerem reducere. Tum vero, lacrimarum beneficio aliquantulum leuatus, in genua procidebam eique omnia fausta precabar.»

«Ego illa filia sum, vt spero, pater. O carissime, carissime, num cras quoque pari ardore mihi bene precaberis?»

«Lucia, ob hanc ipsam causam vetera ista mala hodie commemoro, quod te hac nocte plus quam verbis explicari potest amo, Deoque pro summa mea felicitate gratias ago. Neque tum, cum meus animus in incredibilissimas imaginationes abripiebatur, ad eam felicitatem ne prope quidem accessit qua tecum vsus sum, quamque nobis adhuc futuram esse confido.»

Eam amplexus est; deinde graui ac religiosa voce caelo commendauit atque Deo humili animo gratias egit quod sibi talem filiam dedisset. Paulo post ambo domum intrauerunt.

Ad nuptias nemo praeter dominum Lorrium inuitatus erat; nec sponsae comes vlla futura erat nisi macilenta illa virgo Prossa. Neque ob nuptias domicilium mutandum erat: superiora enim conclauia, quae olim ad inquilinum quendam quasi fabulosum atque inuisibilem pertinuerant, sibi adiungere potuerant, nec quicquam amplius desiderabant.

In parua illa cena medicus valde hilaris erat. Tres tantum ad mensam accumbebant; tertia erat virgo Prossa. Dolebat Carolum abesse; paene etiam recusare volebat blandum illud consilium quo Carolus ea vespera domo aberat; eius tamen salutem beneuole propinauit.

Tandem hora venit qua Luciae bonam noctem optaret; sic vterque in suum cubiculum discessit. Sed media iam nocte praeterita, cum tertia post mediam noctem hora silentium domui incubuisset, Lucia rursus per scalas descendit clamque patris cubiculum ingressa est, incertis quibusdam timoribus iam antea sollicitata.

Omnia tamen suis locis erant, omnia quiescebant. Pater dormiebat: cani capilli in tranquillo ceruicali pulchre dispersi iacebant, manusque super stragulum sine vllo motu quiescebant. Lucernam, qua nihil iam opus erat, procul in vmbra deposuit; ad lectum sensim accessit, labris eius labra admouit, tum super eum inclinata vultum attente contemplata est.

In illo pulchro vultu amarae captiuitatis vndae altos sulcos duxerant. Sed ea animi constantia medicus eorum vestigia occultabat, tam forti ac pertinaci voluntate, vt etiam dormiens ea coercere videretur. In omnibus, quam late regnum somni patet, non erat illa nocte vultus mirabilior, si quis consideraret quam tranquille, quam firmiter, quam caute cum hoste inuisibili etiam in quiete certaret.

Manum timide super carissimum illius pectus posuit, precata vt ipsi semper tam fidelis esse posset quam ardentissimus amor suus postularet, quam tot eius aerumnae mererentur. Tum manum retraxit, labra patris iterum osculata est, et abiit. Ita sol exortus est, vmbraeque foliorum platani

super illius vultum aeque leniter mouebantur atque paulo ante labra filiae, dum pro eo Deum precabatur, mota erant.

CAPVT XVIII · NOVEM DIES

Dies nuptialis sereno lumine fulgebat. Iam ante clausum medici cubiculi ostium, vbi ille cum Carolo Darnaeo colloquebatur, ceteri ad profectionem parati exspectabant. Ad templum profecturi erant Lucia, sponsa pulcherrima, dominus Lorrius et virgo Prossa. Huic quidem hae nuptiae, postquam paulatim animum ad id quod vitari non poterat accommodauerat, summam felicitatem attulissent, nisi haec vna cura adhuc remansisset, quod Salomonem fratrem suum sponsum esse maluisset.

«Ergo,» inquit Lorrius, qui satis contemplari sponsam non poterat atque circum eam ibat, vt omnem cultus eius simplicis et venusti partem inspiceret, «ergo huius rei causa, Lucia mea dulcissima, te olim, tam paruulam, trans fretum deduxi! Deus bone! Quam parum tum intellexi quid agerem! Quam leuiter tum duxi quantum beneficium Carolo amico meo conferrem!»

«Non id consilio fecisti,» respondit virgo Prossa, quae rem vt erat simpliciter considerare solebat; «vnde igitur id praescire potuisses? Nugas agis!»

«Itane? Age, modo ne fleas,» respondit mitissimus Lorrius.

«Ego non fleo,» inquit Prossa; «tu fles.»

«Egone, Prossa mea?» Iam enim interdum cum illa comiter iocari audebat.

«Modo flebas; ego ipsa vidi. Neque miror. Tanta argenteae supellectilis copia, quam illis donauisti, cuiusuis oculos lacrimis implere potest. Nullum inter omnia illa vasa cochlear est, nulla furca,» perrexit, «super qua heri nocte, postquam arca aduecta est, non tamdiu fleuerim vt nihil iam videre possem.»

«Pergratum mihi est,» inquit Lorrius; «quamquam, mehercule, numquam consilium fuit vt haec exigua amoris pignora cuiquam oculis eriperem. O di boni! Hic dies facit vt homo secum reputet quanta in vita

amiserit. Heu, heu, heu! Cogitare liceat dominam Lorriam iam prope quinquaginta annos exstare potuisse!»

«Minime vero!» exclamat Prossa.

«Num igitur nullam vmquam dominam Lorriam exstare potuisse putas?» interrogauit ille.

«Bah!» respondit Prossa. «Iam in cunis caelebs eras.»

«Hem!» inquit Lorrius, capillamentum exiguum hilari vultu componens. «Id quoque verisimile videtur.»

«Immo antequam in cunas ponereris, ad caelibatum natura ipsa conformatus eras,» perrexit virgo.

«Tum vero,» respondit Lorrius, «iniquissime mecum actum esse censeo; saltem in eligenda forma ad quam conformandus eram sententia mea audiri debuit. Sed satis de hoc! Nunc vero, Lucia carissima,» addidit, bracchium blandissime circa eius medium corpus iniciens, «ex vicino cubiculo motum audire mihi videor. Itaque ego et Prossa, duo homines negotiorum rationibus assueti, vltimam occasionem tibi dicendi quod audire cupias praetermittere nolumus.

«Patrem tuum, filia, relinquis eadem diligentia eodemque amore seruandum quibus tu ipsa eum curas. Nihil erit quod ad eius commodum fieri possit quin fiat. Per proximos quattuordecim dies, dum tu in agro Varuicensi et locis finitimis versaberis, etiam argentaria Tellsoniana, vt ita dicam, post illum loco habebitur. Vbi autem post hos quattuordecim dies ad te et ad maritum tuum carissimum in altero quattuordecim dierum itinere per Cambriam proficiscetur, ipse confiteberis nos eum et integerrima valetudine et laetissimo animo ad vos misisse.

«Iam vero alicuius gradus ad ianuam appropinquare audio. Sine igitur, puella mea dulcissima, me, veterem caelibem, te osculari atque more maiorum bene precari, priusquam is veniat qui suum sibi ius vindicet.»

Paululum eius pulchrum vultum a se remouit, vt frontem illam, cuius notas tam bene meminerat, contemplaretur; deinde flauos nitidosque capillos capillamento suo paruo fusco admouit tanta animi sinceritate atque teneritate, vt, si haec vetustatis propria essent, ab ipso Adamo repetenda viderentur.

Aperta est ianua medici, qui vna cum Carolo Darnaeo egressus est. Adeo exsanguis erat vultu, quamquam talis non fuerat cum ambo cubiculum intrassent, vt nullus omnino color in ore cerneretur. Animi tamen compositio atque gestus nihil ferme mutati videbantur, nisi quod Lorrius, cuius oculos parum fugere solebat, obscurum quiddam animaduertit,

tamquam pristinus ille metus atque animi recessus, instar frigidi venti, per eum nuper transisset.

Filiae bracchium praebuit eamque per scalas ad raedam deduxit, quam Lorrius diei honori conduxerat. Reliqui alia raeda secuti sunt. Mox in proxima aede sacra, nullo alieno oculo spectante, Carolus Darnaeus et Lucia Manetta feliciter matrimonio iuncti sunt.

Peractis nuptiis, dum parua illa familia inter risus lacrimasque gaudet, non solum lacrimae in oculis fulserunt, sed etiam adamantes nitidissimi in manu sponsae micuerunt, quos Lorrius tum demum e tenebris cuiusdam sui loculamenti protulerat. Domum ad ientaculum redierunt; omnia prospere euenerunt. Denique flaui illi capilli, qui olim in Parisiensi cenaculo cum canis miseri sutoris crinibus commixti erant, iterum in solis matutini lumine, in ipso limine, iisdem canis crinibus inter discedendum commixti sunt.

Grauis erat discessus, quamquam breuis futura erat absentia. Pater tamen filiam confirmauit; tandem ex eius complexu se leniter expediens, «Accipe eam, Carole! Tua est!» inquit.

Illa manu trepida e raeda eis valedixit; mox e conspectu sublata est.

Cum angulus ille domus a vulgi oculis atque curiositate semotus esset, et apparatu nuptiarum perquam modesto nihil quemquam conuocasset, medicus, Lorrius et Prossa omnino soli remanserunt. Sed cum in veteris atrii refrigerantem vmbram redissent, Lorrius magnam in medico mutationem conspexit: videbatur quasi aureum illud bracchium, quod Lucia modo e raeda ad valedicendum sustulerat, ictum ei veneno imbutum inflixisset.

Multa sane ille animo suo cohibuerat; neque mirum esset, si, causa dissimulandi sublata, repentina animi commotio eum inuasisset. Sed vetus ille vultus pauentis hominis, quasi sui ipsius obliti, Lorrium sollicitabat. Nam cum medicus animo absente caput manibus complexus esset atque, scalas ascensis, maestus in cubiculum suum aberrasset, memoria Lorrii ad Defargium cauponem et ad illud iter noctu inter astra factum rediit.

«Equidem censeo,» susurrauit Prossae, postquam rem diligenter considerauit, «nunc eum non alloquendum neque vllo modo perturbandum esse. Ad argentariam Tellsonianam me conferre oportet; igitur statim eo ibo et paulo post reuertar. Tum illum in agrum raeda ducemus ibique cenabimus; ita omnia bene cedent.»

Facilius tamen erat Lorrio argentariam Tellsonianam intrare quam ex ea exire. Duabus horis ibi retentus est. Reuersus, nulla a famulo quaestione

habita, solus veteres scalas ascendit. Sed, cum in cubiculum medici intrare vellet, lenis quidam pulsationis sonitus eum consistere coegit.

«Deus bone!» exclamauit subito perterritus. «Quid hoc est?»

Prossa, vultu metu exanimato, ad aurem eius adstabat. «Heu me miseram, heu me miseram! Omnia perdita sunt!» clamauit, manibus tortis. «Quid Auiculae nostrae dicemus? Me non agnoscit; calceos conficit!»

Lorrius eam quantum potuit consolatus ipse in cubiculum medici intrauit. Scamnum ad lucem conuersum erat, sicut olim, cum sutorem laborantem primum vidisset. Caput ille demiserat; operi intentissime incumbebat.

«Medice Manette! Amice carissime, medice Manette!»

Ille paulisper eum aspexit, partim quasi quaerens quis eum compellaret, partim quasi indignatus quod appellaretur; tum rursus ad opus se inclinauit.

Vestem superiorem et tunicam sine manicis deposuerat; subucula ad collum patebat, vt olim, cum illud opus faceret, solebat. Etiam pristina oris macies et pallor redierant. Vehementer, immo impatienter operabatur, quasi indignaretur se interpellatum esse.

Lorrius opus quod manibus tenebat aspexit atque eiusdem ac pridem magnitudinis et formae calceum esse animaduertit. Alterum, qui prope positus erat, sustulit et quid esset rogauit.

«Calceus puellae ad ambulandum,» submissa voce respondit ille, nec oculos sustulit. «Iam pridem perfectus esse debuit. Relinque eum.»

«Sed, medice Manette, me aspice!»

Paruit pristino illo more, quasi machina cui imperaretur, ne tantillum quidem ab opere cessans.

«Agnoscisne me, amice carissime? Cogita iterum. Hoc opus tibi non conuenit. Cogita iterum, amice!»

Nullis precibus adduci potuit vt amplius loqueretur. Cum iussus esset, paulisper oculos attollebat; sed nulla hortatio vnum verbum ab eo elicere valuit. Operabatur, operabatur, operabatur tacitus; verba autem in eum cadebant haud aliter quam in parietem qui nullam vocem remitteret aut in vacuum aerem. Vnicum spei indicium Lorrio videbatur quod nonnumquam vltro, nemine rogante, furtim suspiciebat.

In hoc obtutu aliquid incertae curiositatis atque dubitationis apparere videbatur, tamquam dubitationes quasdam inter se pugnantes componere conaretur.

Duae res simul Lorrio maximi momenti esse visae sunt: primum, rem a Lucia celandam esse; deinde, ab omnibus qui medicum nossent celandam. Itaque vna cum Prossa statim consilium cepit ne fama percrebresceret: renuntiauerunt medicum valetudine minus commoda vti atque aliquot dierum quiete absoluta indigere.

Vt filiam quoque benigna illa fraude tuerentur, Prossa ei litteras missura erat, in quibus narrabat patrem ad aegrotum curandum alio vocatum esse; praeterea mentionem faceret breuissimarum litterarum, duorum vel trium versuum, quas ille propria manu ad filiam scripsisse et eodem tabellario misisse fingeretur.

Haec, quae vtique facienda erant, Lorrius eo spe perfecit vt medicus mox ad se rediret. Quod si breui accidisset, aliud quoque consilium sibi reseruabat: vt de medici valetudine ab eo consilium peteret a quo optimum accipi posse existimabat.

Interim spe recuperandae valetudinis atque huius tertii consilii opportunitatem exspectans, statuit medicum intentissime, sed quam occultissime posset, obseruare. Itaque, quod numquam antea in tota vita fecerat, operam suam argentariae Tellsonianae aliquamdiu subtrahendam curauit et iuxta fenestram eiusdem cubiculi sibi locum delegit.

Cito intellexit nihil esse inutilius, immo perniciosius, quam medicum sermonibus vrgere; quo vehementius enim interpellabatur, eo magis angebatur. Itaque ipso primo die ab illo conatu destitit atque hoc vnum statuit: semper in conspectu eius versari, vt vel tacita praesentia errorem refutaret in quem mens eius relapsa erat. Apud fenestram igitur consedit, legens scribensque, et quam plurimis modis simplicibus ac iucundis significans illum locum liberum esse, non carcerem.

Medicus Manettus quod cibi potionisque sibi dabatur accepit; toto autem illo primo die laborare perrexit, donec tenebrae etiam ei visum impedirent. Quin etiam dimidia hora postquam Lorrius, ne pro vita quidem sua, legere aut scribere iam non poterat, ille laborare perrexit. Vbi instrumenta, quae vsque ad mane nihil profutura erant, deposuit, Lorrius surrexit eumque interrogauit:

«Visne foras ire?»

Ille, vetere more, humum vtrinque respexit; deinde rursus adspexit et eadem submissa qua olim voce repetiuit:

«Foras?»

«Ita vero; mecum deambulabis. Quidni?»

Cur non vellet dicere ne temptauit quidem, neque quicquam amplius respondit. Lorrius tamen, dum ille in obscuro super scamnum pronus sederet, cubitis genibus impositis et capite manibus sustentato, sibi visus est videre eum obscura quadam cogitatione secum ipsum quaerentem: «Quidni?» Qua re deprehensa, vir ille negotiorum vsu prudens aliquam spem nactus est, quam relinquere noluit.

Lorrius et Prossa noctem in duas vigilias diuiserunt atque per interualla e vicino cubiculo eum obseruabant. Diu antequam decumberet vltro citroque ambulauit; tandem tamen cubitum concedens somno captus est. Mane mature surrexit statimque ad scamnum suum et ad opus rediit.

Altero die Lorrius eum hilari voce nominatim salutauit, deque rebus illis locutus est quae nuper inter eos in sermonibus quotidianis versatae erant. Ille nihil respondit; manifeste tamen audiebat quae dicebantur et, quamuis confuse, de iis cogitabat. Qua spe confirmatus, Lorrius Prossam inuitauit vt aliquotiens interdiu cum suo opere in cubiculo adsideret; tum ambo de Lucia deque patre eius qui ante oculos erat placide, vt solebant, colloquebantur, quasi nihil omnino noui accidisset.

Omnia ita agebantur vt nullum ostentationis indicium adesset, neque tam diu aut tam saepe vt illum vexarent. Lorrio autem, viro amicitiae plenissimo, animus leuabatur, cum putaret medicum crebrius oculos attollere et aliquo sensu rerum secum pugnantium commoueri.

Vbi rursus tenebrae descenderunt, Lorrius, vt pridie, interrogauit:

«Medice carissime, visne foras ire?»

Ille, vt antea, repetiuit: «Foras?»

«Ita vero; mecum deambulabis. Quidni?»

Hac vice, cum nihil aliud responsi elicere posset, Lorrius simulauit se exire; hora vna foris consumpta rediit. Interea medicus scamnum reliquerat, ad sedem iuxta fenestram concesserat atque inde platanum subiectum spectauerat; sed Lorrio redeunte confestim ad scamnum suum delapsus est.

Lente admodum dies transibant. Spes Lorrii magis magisque obscurabatur; animus grauior fiebat, atque cotidie grauior. Tertius dies aduenit atque abiit, deinde quartus, quintus. Quinque dies, sex dies, septem, octo, nouem.

Per totum hoc tempus plenum sollicitudinis Lorrius, spe cotidie languidiore animoque semper maestiore, excubias egit. Arcanum fideliter seruatum est, Lucia nihil mali suspicata beata viuebat. Sed Lorrius non poterat quin animaduerteret sutorem illum, cuius manus primo

aliquantum ab vsu aberrassent, mirum in modum cotidie peritiorem fieri; numquam illum tanto studio laborauisse, numquam manus tam celeres tamque exercitatas fuisse quam sub vesperum noni diei.

CAPVT XIX · SENTENTIA

Vigiliis sollicitisque curis confectus Lorrius tandem in ipso excubiarum loco somno oppressus est. Decimo mane, cum adhuc sollicitudine suspensus esset, repente experrectus est, cum solis radii in cubiculum penetrabant vbi superiore nocte, iam obscurata luce, grauissimo somno correptus fuerat.

Oculos fricuit atque se excitauit; sed, etiam postquam surrexerat, dubitabat num adhuc somniaret. Nam cum ad ostium cubiculi medici accessisset atque intro prospexisset, scamnum sutorium et instrumenta rursus remota esse animaduertit, ipsum autem medicum ad fenestram sedentem legere. Vestitu matutino solito indutus erat; vultusque eius, quem Lorrius plane cernebat, quamuis adhuc valde pallidus, tranquilli ac diligenter intentae mentis speciem praebebat.

Ne tum quidem, cum certus esset se vigilare, Lorrius statim dubitatione liberatus est: adeo animo perturbato paulisper haesit, vt secum quaereret num illa recens sutoriae operae imago somnium suum inquietum fuisset. Nonne oculis suis amicum videbat solito habitu, consueto vultu, consuetis studiis occupatum? Quodnam intra conspectum eius indicium apparebat ex quo concluderet rem tantam, cuius memoria animo insideret, reuera accidisse?

Sed haec fuit prima tantum stuporis atque admirationis dubitatio; responsum enim manifestum erat. Nisi vera satisque grauis causa talem imaginem memoriae impressisset, cur ipse, Iaruisius Lorrius, ibi adesset? Cur suis adhuc vestibus indutus super lectum discubitorium in conclaui, vbi medicus aegros excipere solebat, obdormiuisset? Cur prima luce ante cubiculi ianuam stans haec secum quaereret?

Paucis post momentis Prossa ad latus eius accessit et voce demissa loqui coepit. Si quid dubitationis adhuc superfuisset, sermo eius certe sustulisset; sed Lorrius iam satis mente constabat neque quicquam dubitabat. Suasit vt ad solitam ientaculi horam exspectarent, tum medicum conuenirent quasi

nihil insoliti accidisset. Quod si idem ac antea animo sibi esse videretur, caute ab eo consilium petiturus erat, cuius iudicium per hos dies sollicite quaesierat.

Prossa eius sententiae libenter paruit; rem igitur summa diligentia disposuerunt. Lorrio, cui satis temporis erat ad solitum corporis cultum curandum, hora ientaculi nihil deerat ex pristino nitore: veste linea candidissima indutus, etiam crus more suo eleganter vestitum ostendebat. Medicum ex consuetudine vocauerunt; is ad ientaculum venit.

Quantum ex eo colligere poterant, dum cautissime ac gradatim procedebant nec nimis instanter scrutabantur — hoc enim vnum tutum esse Lorrius iudicabat — medicus initio credebat nuptias filiae pridie celebratas esse. Cum autem inter sermonem consulto mentio fieret et diei ex septem dierum numero et diei mensis, cogitare atque numerare coepit; quo facto haud dubie perturbatus est. Ceterum tam placide pristinum ingenium ac mentem gerebat, vt Lorrius statueret illud auxilium tandem petere.

Ab ipso scilicet medico auxilium petendum erat.

Ientaculo igitur confecto mensaque sublata, cum ambo soli remansissent, Lorrius comiter ac studiose ita coepit:

«Mi Manette carissime, cupio tecum secreto de re quadam admodum insolita consulere, quae me magnopere sollicitat. Mihi quidem res mira videtur; tibi fortasse, pro maiore rerum peritia, minus mira videri potest.»

Medicus, dum manus suas aspicit, quas nuper factum opus infuscauerat, vultu turbato attente auscultabat. Iam enim semel atque iterum manus suas inspexerat.

«Medice Manette,» perrexit Lorrius, eius bracchium amice contingens, «de homine mihi carissimo agitur. Quaeso, totam ad eam rem mentem adhibe atque rectum consilium mihi da, illius causa, maxime vero filiae eius causa; filiae, inquam, mi Manette.»

«Nisi fallor,» respondit medicus submissiore voce, «grauem quandam animi commotionem significas...?»

«Ita vero!»

«Expone rem distincte,» inquit medicus. «Ne quid praetermittas.»

Tum Lorrius, vbi intellexit vtrumque alterius mentem perspicere, narrationem instituit.

«Mi Manette, de vetere atque diuturno animi vulnere agitur, quod affectus, sensus atque ipsam — ipsam, quemadmodum tu appellasti — mentem grauissimo dolore afflixit. Ipsam mentem, inquam. Ea calamitas

hominem adeo oppressit vt quamdiu sub ea iacuerit nemo certo dicere possit: neque enim ipse tempus numerare valet neque aliunde id cognosci potest.

«De casu agitur ex quo tandem conualuit, qua via ipse nescit, sicut olim eum in publico sermone praeclare referentem audiui. Ita vero conualuit vt summo ingenio praeditus sit, mentis intentione diuturna, corporis labore maximo valeat, et scientiam, quae iam permagna erat, cotidie augeat. Sed, pro dolor,» — hic paulum substitit et spiritum alte duxit — «morbus ille aliquantulum recruduit.»

Medicus submissa voce rogauit: «Quamdiu durauit?»

«Nouem dies totidemque noctes.»

«Quibus signis apparuit? Vt conicio,» inquit, manus suas iterum respiciens, «ad pristinum aliquod opus, quod cum illa calamitate coniunctum erat, rediit?»

«Ita prorsus accidit.»

«Dic mihi nunc,» rogauit medicus clara quidem et composita, sed nihilo altiore voce, «num illum olim, cum primum tali opere vacaret, tu ipse vidisti?»

«Semel.»

«Cum autem morbus rediit, eademne illi condicio erat, plurimis saltem rebus, an omnibus, quae tum fuerat?»

«Omnibus, vt opinor.»

«Filiae mentionem fecisti. Num filia hunc morbi reditum cognouit?»

«Minime. Rem ab ea celauimus et spero semper celatum iri. Ego rem noui atque alius vnus, cui tuto credi potest.»

Medicus manum eius comprehendit et murmurans dixit: «Quam benigne fecistis! Quam prudenter atque considerate!» Lorrius vicissim manum eius pressit, et aliquantisper ambo tacuerunt.

«Age vero, mi Manette,» tandem Lorrius summa cum reuerentia ac beneuolentia inquit, «ego homo sum rebus mercatoriis deditus, ad tam difficiles tamque implicitas quaestiones explicandas minime idoneus. Nec eam scientiam habeo quae requiritur, nec tantum ingenii; duce mihi opus est. Nemo viuit cuius consilio in hac re aeque ac tuo fidere possim.

«Dic mihi, vnde iste morbi reditus nascitur? Estne periculum ne rursus eueniat? Potestne prohiberi? Quod si iterum acciderit, qua ratione curandus erit? Quid omnino eum excitat? Quid pro amico facere possum? Nemo vmquam amici iuuandi cupidior fuit quam ego mei sum, modo sciam quid agam. Sed in tali re nihil meis ipse viribus excogitare valeo.

«Si tua prudentia, scientia atque vsu rerum rectam viam mihi monstraueris, multum fortasse prodesse potero; sine luce autem ac duce parum admodum proficio. Obsecro, mecum rem expende, fac vt eam aliquanto clarius perspiciam, doce denique quemadmodum amico vtilior esse possim.»

His tam sincere dictis medicus tacitus secum cogitabat; Lorrius nihil instabat.

«Verisimile mihi videtur,» tandem medicus, silentium aegre rumpens, ait, «hunc morbi reditum, quem narrasti, ei qui passus est non omnino praeter opinionem accidisse.»

«Num igitur eum metuerat?» audacter quidem, sed verecunde quaesiuit Lorrius.

«Vehementissime.» Haec dicens inuitus perhorruit. «Nescis quantopere talis metus animum aegri premat, quamque difficile, immo paene impossibile sit, vt se cogat vel vnum verbum de ea re proferre qua perpetuo angitur.»

«Num,» interrogauit Lorrius, «leuaretur eius animus, si, cum talis metus eum occupat, occultam illam sollicitudinem alicui aperire sibi persuadere posset?»

«Ita arbitror. Sed hoc ipsum, vt dixi, paene fieri non potest. Quin etiam nonnumquam fieri omnino non posse credo.»

Vtroque iterum paulisper tacente, Lorrius leniter medici bracchium manu contingens quaesiuit: «Cui igitur causae hanc perturbationem tribueres?»

«Existimo,» respondit medicus, «eandem cogitationum memoriaeque seriem, quae morbo primum causam praebuerat, vi quadam insolita ac vehementi renouatam esse. Rerum grauissimarum atque acerbissimarum coniunctiones animo repente et viuidissime occurrisse puto. Probabile est eum iam diu timuisse ne talia recordaretur, si quando certa quaedam condicio euenisset — puta certa occasione, certo quodam die.

«Frustra se contra id quod timebat munire conatus est; fortasse ipsa parandi cura effecit vt ictum minus sustinere posset.»

«Num meminisset,» haesitans more humano quaesiuit Lorrius, «quid inter ipsum morbi reditum accidisset?»

Medicus cubiculum maeste circumspexit, caput mouit et voce submissa respondit: «Nihil prorsus.»

«Quid autem de iis quae posthac futura sunt?» subiecit Lorrius.

«De futuro,» inquit medicus, animo rursus confirmato, «magnam spem haberem. Cum benignitate diuina factum sit vt tam cito sanitatem receperit, magnopere sperarem. Quippe qui diu metuerit quiddam multiplex atque obscurum, quod iam pridem instare praesenserat et cui resistere conatus erat, tandem pondere eius oppressus est; sed tempestate illa erumpente ac praetereunte rursus conualuit. Itaque grauissima iam praeteriisse sperarem.»

«Bene, bene! Magna profecto consolatio est. Deo gratias ago,» dixit Lorrius.

«Ego quoque gratias ago,» repetiuit medicus, capite reuerenter demisso.

«Duo adhuc sunt,» inquit Lorrius, «de quibus erudiri velim. Licetne pergere?»

«Nihil amico tuo vtilius praestare potes.» Haec dicens medicus manum ei porrexit.

«Primum igitur quaero. Homo ille studiis assiduus est atque industria singulari. Summo studio scientiam artis suae persequitur, experimenta facit, plurimis negotiis operam dat. Num nimis laborat?»

«Non existimo. Fieri potest vt ingenium eius tali sit natura, vt numquam sine aliqua occupatione esse facile possit. Id partim a natura, partim ex calamitate contractum esse potest. Quanto minus rebus salubribus occupetur, tanto maiore in periculo erit ne cogitationes ad ea quae mentem laedunt reuertantur. Fortasse ipse se explorando hoc deprehendit.»

«Certusne es nimio labore eum non premi?»

«Satis certo mihi persuasum est.»

«Mi Manette, si tamen nunc vires nimis intenderet...?»

«Mi Lorri, vix id fieri posse arbitror. Animus ille olim in vnam partem vehementissime intentus fuit; nunc contrario quodam nisu indiget, quo prior contentio compensetur.»

«Ignosce mihi, qui more hominis negotiis assueti pertinaciter interrogo. Fac tamen eum nimio labore premi: num talis contentio aliquo morbi reditu appareret?»

«Non arbitror. Mihi sane persuasum est,» inquit medicus illa firmitate qua homo de se ipso certus loquitur, «nullam rem praeter eandem memoriam inter se conexarum rerum morbum renouaturam esse. Nihil posthac id facere posse credo nisi si idem quasi neruus, cui illae memoriae inhaerent, insolita vi percutiatur. Post ea quae euenerunt, cum iam

conualuerit, vix fingere possum qua re chorda illa iterum tam vehementer concutiatur. Confido, atque paene credo, omnes occasiones quae illum morbum excitare possint iam exhaustas esse.»

Haec cum verecunda quadam cautione dixit hominis scientis quam facili motu tenera animi compages perturbetur, simul tamen cum fiducia hominis qui per longos dolores et patientiam paulatim certitudinem sibi peperisset. Amicum non decebat talem fiduciam minuere. Itaque Lorrius se magis recreatum et erectum esse professus est quam reuera erat, atque ad alteram vltimamque quaestionem accessit.

Hanc omnium difficillimam esse sentiebat; sed memor pristini illius sermonis quem quodam die dominico cum Prossa habuerat, memor etiam eorum quae proximis nouem diebus viderat, intellexit rem non fugiendam esse.

«De opere illo,» inquit Lorrius, faucibus prius purgatis, «ad quod amicus tuus, breui illa perturbatione affectus ex qua feliciter conualuit, rediit, dicamus — artem ferrariam, artem ferrariam, inquam. Fingamus eum olim, cum male valeret, apud paruam fornacem ferrariam operatum esse; fingamus nunc subito apud eamdem fornacem rursus repertum esse. Nonne dolendum est quod eam officinam adhuc apud se seruat?»

Medicus manu frontem obtexit atque pede trepide humum pulsare coepit.

«Semper eam penes se habuit,» inquit Lorrius, amicum sollicite intuens. «Nonne igitur satius esset eam dimittere?»

Medicus adhuc fronte manu obtecta pede terram anxie pulsabat.

«Difficile est tibi mihi consulere?» rogauit Lorrius. «Intellego sane rem esse perquam delicatam. Attamen mihi videtur...» Hic caput mouit et sermonem abrupit.

«Videsne,» tandem medicus, post sollicitum silentium, ad eum conuersus ait, «quam difficile sit intimos huius miseri animi motus inter se congruenter explicare?

«Olim tam misere tale opus desiderauit, idque, cum tandem obtigisset, tam gratum ei fuit, vt haud dubie maximam dolorum leuationem attulerit: dum enim digitos implicito quodam opere fatigat, minus animus implicatis cogitationibus torquetur; dum manus assiduo vsu solertiores fiunt, illarum sollertia in locum eius acerbae mentis industriae succedit qua se ipsum cruciabat. Itaque numquam cogitationem ferre potuit fore vt id sibi prorsus eriperetur.

«Etiam nunc, cum existimem eum meliora de se sperare quam vmquam antea, cumque de se ipso non sine quadam fiducia loquatur, tamen sola cogitatio fore vt aliquando eo vetere opere egeat neque id reperire possit repentino terrore eum afficit, qualem puerum a suis aberrantem subire fingere possumus.»

Cum haec dixisset, oculos ad Lorrii vultum sustulit; ipseque in eo momento pueri territi atque destituti speciem praebebat.

«Sed nonne,» inquit Lorrius, «quaeso diligenter audi! Ego vt homo mercaturae deditus rogo, qui de iis tantum rebus iudicare solet quas tangere licet, velut nummis aureis, nummis argenteis, chartis argentariis: nonne fieri potest vt, dum res ipsa retinetur, etiam eius rei cogitatio retineatur? Si illa res abesset, mi Manette, nonne fortasse metus vna abiret? Denique nonne ipsum vitiosae formidini cedere est, fornacem illam seruare?»

Rursus silentium secutum est.

«Intellegis etiam,» medicus voce tremente ait, «eam tam veterem sociam eius esse.»

«Ego certe non seruarem,» respondit Lorrius, caput mouens; quo enim magis medicum perturbari videbat, eo constantius sententiam suam tenebat. «Suaderem vt eam vltro deponeret. Tua tantum auctoritate opus habeo. Certus sum eam nihil prodesse. Age, vir optime, auctoritatem mihi tribue. Filiae eius causa, mi Manette!»

Mirum erat quantum in medici animo certamen agitaretur.

«Ipsius igitur filiae nomine fiat,» tandem inquit. «Assentior. Sed eo praesente eam auferri nolim. Cum absens erit, tollatur; postquam redierit tum demum vetus comes desideretur.»

Lorrius id libenter pollicitus est; ita consultatio finita est. Eo die rus petiuerunt, et medicus iam plane ad pristinam valetudinem redierat. Per tres dies proximos integra sanitate mansit, quarto autem decimo die profectus est, vt Luciae maritoque eius se coniungeret. Lorrius iam antea exposuerat qua ratione silentium eius excusatum esset; medicus igitur litteras ad filiam eodem consilio congruentes scripsit, neque illa quicquam suspicata est.

Eadem nocte, postquam medicus domo discesserat, Lorrius, securim, serram, scalprum, malleum secum ferens, in cubiculum eius ingressus est; sequebatur Prossa lucernam gerens. Ibi, ianuis clausis, occulte ac paene quasi sibi ipsi facinoris conscii, Lorrius scamnum sutorium in frusta

concidit; Prossa interim lucernam tenebat, quasi caedi alicui ministraret — nec sane vultu suo truci ad tale ministerium parum idonea erat.

Scamni corpus, in partes ad comburendum idoneas prius dissectum, confestim in foco culinae comburi coeptum est; instrumenta autem, calcei et coria in horto defossa sunt. Adeo honestae mentes ab occultis rebus deletisque vestigiis scelus quoddam imaginantur, vt Lorrius et Prossa, dum rem conficiunt atque omnia eius vestigia tollunt, propemodum sibi viderentur, atque etiam aliis videri potuissent, nefarii alicuius facinoris socii esse.

CAPVT XX · OBSECRATIO

Cum noui coniuges domum redissent, primus omnium ad eos gratulatum venit Sidneius Cartonius. Vix paucas horas domi commorati erant, cum ille apparuit. Neque moribus neque habitu neque vultu emendatior factus erat; sed quaedam in eius conspectu rudis atque aspera fides apparebat, quam Carolus Darnaeus antea in eo non deprehenderat.

Occasionem obseruauit qua Darnaeum paululum in recessum fenestrae abduceret et nullo audiente alloqueretur.

«Mi Darnaee,» inquit Cartonius, «velim vt inter nos amicitia intercedat.»

«Iam amicos nos esse spero.»

«Perhumaniter ita dicis, vt homines dicere solent; at ego non de solita sermonis consuetudine loquor. Immo, cum dico me velle vt amici simus, ne hoc quidem prorsus est quod significare volo.»

Carolus, vt par erat, comiter ac benigne rogauit quidnam illo sermone sibi vellet.

«Per salutem meam,» subridens Cartonius respondit, «multo facilius ipse intellego quam tibi explicare possum. Attamen conabor. Meministine illius praeclari diei quo ego ebrius eram, etiam magis quam — quam solebam?»

«Memini quidem diei cuiusdam notabilis, quo me coegisti confiteri te vino indulsisse.»

«Ego quoque memini. Grauis mihi est talium dierum poena, quod eos semper memini. Vtinam aliquando, cum omnes vitae meae dies exacti erunt, id quoque in rationem inducatur! Ne commouearis; non sum contionem habiturus.»

«Minime commoueor. Si quando serio loqueris, nihil est quod minus reformidem.»

«Ah!» inquit Cartonius, manu neglegenter iactata, quasi ipsam rem ita a se repelleret. «Eo die quo ebrius eram — vno e plurimis talibus diebus, vt

scis — intolerabiliter te vexaui, modo te mihi carum esse, modo minime carum esse dictitans. Velim tu haec obliuiscaris.»

«Iam pridem oblitus sum.»

«Rursus vsitata ista verborum formula! Sed, mi Darnaee, obliuisci mihi haud tam facile est quam tibi esse dicis. Ego quidem illa minime oblitus sum; neque responsum tam leue me adiuuat vt obliuiscar.»

«Si responsum meum leuius fuit,» Darnaeus respondit, «ignoscas quaeso. Nihil aliud spectabam nisi vt rem parui momenti, qua te praeter opinionem meam nimium commoueri video, a colloquio nostro remouerem. Tibi, vt virum ingenuum decet, confirmo me iam pridem eam ex animo eiecisse. Di boni, quid tandem erat quod e memoria tollerem? An non illud multo maius memoria tenere debui, quod eo die tanto mihi adiumento fuisti?»

«Quod ad tantum illud officium pertinet,» inquit Cartonius, «cum ita de eo loquaris, fatear necesse est nihil fuisse nisi inanem artis forensis ostentationem. Nescio an mihi tum quicquam interesset quid de te fieret, cum id praestiti. At memento: tum dico, cum praestiti; de tempore praeterito loquor.»

«Beneficium tuum extenuas,» Darnaeus respondit; «ego vero ob tam leuem responsionem tecum non litigabo.»

«Verum ipsum dico, mi Darnaee; mihi crede. Sed a proposito discessi; de amicitia inter nos agebam. Nosti me; nosti quam longe absim ab iis rebus excelsis et honestis ad quas alii viri aspirant. Quod si dubitas, Striuerium roga: is tibi confirmabit.»

«Malo meo potius iudicio niti quam illius.»

«Esto. Saltem nosti me perditum homuncionem, qui nihil boni vmquam fecerit neque vmquam facturus sit.»

«At ego nondum mihi persuasum est te nihil boni vmquam facturum esse.»

«Ego vero id pro certo habeo; atque hoc mihi credas oportet. Quare, si ferre posses vt homo tam nullius pretii atque tam paruae famae interdum intempestiuis horis huc veniret et hinc abiret, peterem vt mihi id quasi peculiari iure concederes; vt me inter huius domus supellectilem inutilem numerare velles — atque etiam indecoram dicerem, nisi quandam inter vultus nostros similitudinem deprehendissem — quae propter aliquod olim praestitum officium toleretur neque ceteroquin vllo honore habeatur.»

«Haud facile, opinor, ista venia abutar. Centum contra vnum ausim contendere ne quater quidem per annum mihi ea vsu futura sit. Satis fortasse erit scire mihi licere, etiamsi non venerim.»

«Visne igitur experiri?»

«Quod dicis nihil aliud significat nisi me eo loco, quem descripsi, apud vos habitum iri. Gratias tibi ago, Darnaee. Licetne mihi iam te simpliciter Darnaee appellare?»

«Hoc certe iam licet, Cartoni, post ea quae inter nos acta sunt.»

Manibus igitur dextris inter se iunctis amicitiam confirmarunt; tum Sidneius se auertit. Vix vnum minutum praeterierat, cum iam, quod ad externam speciem pertinebat, tam inanis et nullius ponderis quam antea videretur.

Postquam discessit, eadem vespera, quam Carolus cum Prossa, medico atque Lorrio vna transigebat, Darnaeus sermonem illum paucis verbis commemorauit, Cartonium autem hominem singulari neglegentia atque temeritate praeditum esse dixit. Nec acerbe de eo dixit nec eum voluntate laedendi insectatus est, sed ita locutus est, vt quiuis de eo loqueretur qui hominem qualem se praebebat vidisset.

Ne suspicabatur quidem haec verba tam alte in animo pulchrae iuuenisque vxoris haesura. Cum vero postea in cubiculum suum ad eam redisset, inuenit illam exspectantem, fronte illo suo consueto venustoque modo sublata, quo sollicita aliquid secum cogitare solebat.

«Hodie aliquid animo voluere videmur!» inquit Darnaeus, bracchium circa eam iniciens.

«Ita vero, Carole carissime,» respondit illa, manibus in pectore eius positis, oculisque eum attente ac quasi interrogando intuentibus; «aliquantum hodie cogitabundi sumus, quia quaedam res animum nostrum occupat.»

«Quae res est, mea Lucia?»

«Promittesne, si te orauero, te rem quandam ex me non quaesiturum?»

«An promittam? Quid est quod amori meo non promittam?»

Quid enim non promitteret, cum altera manu aureos capillos a gena eius leniter remoueret, altera cordi admota quod propter ipsum palpitabat?

«Existimo, Carole, miserum Cartonium maiori obseruantia atque existimatione dignum esse quam quae ei verbis tuis hac vespera tributa est.»

«Itane, mea carissima? Quam ob causam?»

«Hoc ipsum est quod ex me ne quaeras volo. Sed existimo — immo certo scio — eum maiore dignum esse.»

«Si tu id scis, satis mihi est. Quid me facere vis, mea vita?»

«Rogarem te, carissime, vt semper erga eum liberalissimus esses atque, cum absens erit, erroribus eius quam indulgentissime ignosceres. Velim tibi persuaderes eum animum habere quem rarissime cuiquam patefaciat, atque in eo animo profunda vulnera latere. Mi carissime, ego cor illud sanguine manans vidi.»

«Dolendum mihi profecto est,» dixit Carolus Darnaeus, obstupefactus, «si quicquam in eum peccaui. Numquam talem animum in illo latere suspicatus eram.»

«Est tamen, mi coniunx, ita vt dico. Vereor ne iam ad frugem reuocari nequeat; vix vlla superest spes aut mores eius aut fortunam in melius restitui posse. At mihi certissimum est eum et bene et mansuete et liberaliter agere posse, immo etiam magno excelsoque animo.»

Tam pulchra videbatur pura illa fide qua homini quasi perdito confidebat, vt maritus eius, qualis tunc erat, per multas horas eam intueri potuisset.

«Atque, o amor mi carissime!» perrexit, propius illi adhaerens, caput in pectus eius reclinans oculosque ad eum attollens, «memento quantum virium nobis nostra felicitas det, quantum illi infelicitatis suae pondus vires adimat!»

Haec obsecratio ad intimos eius sensus peruenit. «Semper eius rei memor ero, cor meum carissimum! Quamdiu viuam, memor ero.»

Se super aureum caput inclinauit, rosea labra ad sua admouit, eamque bracchiis complexus est. Si tum ille solus et desertus viator, qui per tenebrosas vrbis vias errabat, audire potuisset quae illa animo innocenti patefecerat, videreque maritum osculis abstergentem lacrimas misericordiae ex illis caeruleis mollibusque oculis, qui ipsum maritum tam amanter intuebantur, fortasse in ipsam noctem exclamauisset — nec tum primum ea verba ex ore eius fluxissent —

«Deus illi ob tam dulcem misericordiam faueat!»

CAPVT XXI · PASSVS RESONANTES

Mira, vt iam dictum est, vocum reddendarum vi praeditus erat ille viarum angulus in quo medicus habitabat. Lucia, aureum filum assidue ducens quo maritum, patrem, se ipsam, et eam quae olim eam instituerat atque comitata erat in vnam tranquillam beatamque vitam coniungebat, in tacita domo sedebat, in illo angulo cuius silentium tamen sonos placide reddebat, et passus annorum redeuntes audiebat.

Primis temporibus nonnumquam, quamquam nupta admodum felix erat, opus e manibus eius sensim delabebatur oculique lacrimis caligabant. Nescio quid enim in illis vocum responsis adueniebat, leue quiddam, longe remotum vixdumque audibile, quo nimium mouebatur animus. Spes et dubitationes trepidantes pectus eius diuellebant: spes amoris nondum experti; metus ne ipsa e vita prius decederet quam illo nouo gaudio frui posset. Tum inter resonantes passus audire sibi videbatur pedes ad immaturum suum sepulcrum accedentium; cogitatio mariti, qui solus et orbatus relinqueretur et tam grauiter eam defleret, lacrimas excitabat quae quasi fluctus ex oculis erumpebant.

Illud tempus praeteriit, et parua Lucia in sinu matris recubabat. Tum inter sonos qui propius propiusque veniebant tenerrimus pedum eius incessus et blandus infantis sermo audiebantur. Quamuis maiores sonitus vndique resonarent, iuuenis mater iuxta cunas sedens hos certe aduentare semper exaudire poterat. Aduenerunt; et domus, quamuis opaca, risu puellae collustrata est. Ille autem diuinus puerorum amicus, cui mater in sollicitudine filiam suam commendauerat, videbatur paruulam in vlnas suscipere, quemadmodum olim puerum susceperat, atque eam matri sacrum quoddam gaudium reddere.

Aureum illud filum, quo cuncti inter se coniungebantur, assidue ducens, beneuolentiae suae ministerium per omnem eorum vitam velut per textum intexens, nec vsquam ita praeualere sinens vt ceterorum officia obscuraret, Lucia in annorum resonatu nihil nisi amicos lenesque sonos

audiebat. Inter eos firmus atque prosper mariti incessus, patris certus aequabilisque audiebatur. Ecce vero Prossa, funiculorum velut equestri apparatu circumdata, non secus ac equus ferocior verberibus excitatus hinnitu et pedum iactatione sub platano horti omnia personare faciebat!

Ne tum quidem, cum tristiores voces ceteris admiscebantur, asperae aut crudeles videbantur. Etiam cum aurea coma, matris suae comae similis, in puluino velut corona circa pallidam pueri faciem sparsa iaceret, illeque hilari et splendenti risu diceret: «Mi pater, mea mater carissimi, vehementer doleo quod a vobis et a sorore mea tam lepida discedere debeo; sed vocor, et mihi eundum est» — etiam tum non solius doloris lacrimae genas iuuenis matris rigabant, cum spiritus e complexu eius, cui paulisper creditus fuerat, auolaret.

Sinite paruulos, nec prohibete eos. Faciem Patris mei vident. O Pater, quam beata verba!

Ita leuis alarum angeli susurrus ceteris vocibus admiscebatur; nec illae iam prorsus terrenae erant, sed caelestis quoque aurae aliquid secum ferebant.

His etiam miscebantur ventorum suspiria, qui super paruum sepulcrum horti spirabant; et hos et illos Lucia leni murmure percipiebat, simili maris aestiui spiritui quod in harenosa ora placide quiescit; dum Lucia minor, nunc ad matutinum quoddam pensum lepide intenta, nunc puppam ad subsellium matris vestiens, vtraque lingua duarum vrbium, quae in vita eius coniunctae erant, garriebat.

Raro autem verorum Sidneii Cartonii passuum sonum illae voces reddebant. Semel atque iterum, ad summum sexies per annum, iure sibi concesso vtebatur, vt nullo inuitante veniret atque vesperum cum eis, sicut olim saepius fecerat, transigeret. Numquam illuc vino incalescens veniebat. At de eo etiam alia res per illos sonos susurrabatur, qualis per omnia saecula veris amoris vocibus arcane susurrata est.

Nullus vir vmquam mulierem vere dilexit, deinde amisit, eamque postea, cum vxor et mater facta esset, pudico tamen atque immutato animo cognitam habuit, quin liberi eius mirabili quadam erga illum beneuolentia mouerentur et quasi naturali instinctu calamitatem eius verecunde miserarentur. Quae occultae teneritudines tum excitentur, nullus sonus redditus explicat; ita tamen fit, ita hic factum est. Cartonius primus ex hominibus familiae externis fuit ad quem Lucia paruula bracchiola pinguiora porrexit; atque hunc apud eam locum, dum

crescebat, retinuit. De eo etiam puer prope supremum vitae momentum locutus erat.

«Miser Cartonius! Osculare eum meo nomine!»

Striuerius per iudicia, tamquam ingens machina per turbidam aquam se vi propellens, humeris suis viam aperiebat, amicumque sibi vtilem velut nauiculam remulco post se trahebat. Quoniam nauicula ita tracta plerumque male habetur atque saepe fluctibus mergitur, Sidneius vitam prope perpetuo fluctibus obrutam agebat.

Sed consuetudo facilis ac valida — quae, pro dolor, multo plus in eo poterat quam vlla animi commotio siue meriti siue dedecoris conscientia excitata — hanc ei vitam destinauerat. Nec magis de statu suo, quo leonem tamquam fera comes sequebatur, emergere cogitabat, quam vera illa bestia de mutando se in leonem cogitare posset. Striuerius diues erat; duxerat viduam rubicundam, bonis instructam, trium puerorum matrem, quorum nihil praeter capillos rectos in capitibus globosis praecipue nitebat.

Hos tres adulescentulos Striuerius, cui toto corpore insolentissimam beneficentiae ostentationem prae se ferre videbatur, quasi tres oues ante se egit ad tranquillum illum Londini vicum, atque marito Luciae discipulos obtulit; hoc sane perquam delicate addito: «Heus, Darnaee! Ecce tibi tres panis caseique massae, quibus nuptiale tuum conuiuium instruas!» Cum illae tres massae panis caseique comiter recusatae essent, Striuerius indignatione adeo inflatus est, vt eam postea in educandos pueros conuerteret, monens ne vmquam mendicorum superbiam, qualis illius magistri erat, imitarentur.

Solebat etiam, cum generoso vino se oblectaret, vxori narrando saepe inculcare quibus artibus domina Darnaea olim eum sibi capere temptauisset; quibus vero artibus ille, ipsa astutia callidior, se capi non passus esset. Nonnulli ex eius forensibus sodalibus, qui interdum vini eius et mendacii participes erant, veniam huic postremo tribuebant, quod fabulam iam totiens rettulisset vt ipse eam crederet. Quod tamen tantum est primae nequitiae incrementum atque adeo insanabile, vt quisquis ita peccauerit merito ad locum satis abditum duci ibique, ne cui posthac noceat, suspendi posse videatur.

Hi quoque soni erant quos Lucia, nunc cogitabunda, nunc iucunde ridens, in angulo suo audiebat, vsque dum filiola sex annos nata est. Quam penitus autem eius pectus commouerent vestigia paruae filiae, itemque pedes dilectissimi patris, semper strenui et sui compotis, atque carissimi mariti, non opus est dicere.

Neque memorandum est quam suauiter sonaret vel tenuissima vitae domesticae vox, quam illa tam sapienti et venusta parsimonia administrabat, vt copiosior esset quam prodigae vllae diuitiae.

Neque quoties pater ei dixerit filiam sibi, ex quo nupta esset, etiam diligentiorem esse — si fieri posset — quam prius; quoties maritus confirmauerit neque curas neque officia amoris eius partem vllam a se detrahere aut eius auxilium imminuere, atque ita quaesiuerit: «Quo tandem arcano artificio, mea carissima, omnibus nobis tantum praestas, quasi vnus tantum ex nobis esset, neque tamen vmquam festinare videris aut nimium negotii habere?» Haec quoque, per totam domum suaue resonantia, auribus Luciae dulcissima erant.

Alii tamen soni erant qui per totum illud tempus e longinquo venientes in angulo minaciter murmurabant. Iam vero, circiter eo tempore quo Lucia minor sextum natalem diem celebrabat, ita horribiliter resonare coeperunt, vt magna quaedam in Gallia tempestas et terribile mare insurgens audiri viderentur.

Media quadam nocte mensis Iulii anni millesimi septingentesimi octogesimi noni Lorrius, sero ab argentaria Tellsoniana regressus, iuxta Luciam maritumque eius ad obscuram fenestram consedit. Nox erat aestuosa ac turbida; tresque simul meminerunt illius dominicae vesperae, cum ex eodem loco fulgura spectauerant.

«Iam paene verebar,» inquit Lorrius, castaneam capillamentam manu retrahens, «ne hac nocte apud Tellsonios pernoctandum mihi esset. Tot negotiis hodie oppressi sumus, vt quid primum ageremus aut quo nos verteremus omnino nesciremus. Tanta Lutetiae animorum perturbatio est, vt apud nos, mirum dictu, non ad pecuniam repetendam, sed ad pecuniam apud nos deponendam certatim concurratur! Clientes nostri qui illic sunt bona sua nobis committere non satis cito possunt; nonnullos furor quidam incessisse videtur omnia in Britanniam transferendi.»

«Id sane mali omen est,» inquit Darnaeus.

«Mali omen, ais, mi Darnaee? Ita fortasse; sed qua causa fiat ignoramus. Homines tam sunt rationis expertes! Sunt apud Tellsonios quidam nostrum iam aetate graues, quibus profecto haud placet sine iusta causa e consueto negotiorum ordine deturbari.»

«Attamen,» inquit Darnaeus, «vides quam obscurum ac minax caelum sit.»

«Id scio, sane,» concessit Lorrius, qui sibi persuadere conabatur pristinam suam mansuetudinem in acerbitatem conuersam esse seque vere

queri; «sed post totius diei molestias morosus esse decreui. Vbi Manettus est?»

«Adsum,» inquit medicus, qui ipso illo momento in tenebricosum cubiculum intrabat.

«Laetor profecto te domi esse. Tanta hodie festinatio, totque omnia mali praesagia circum me fuerunt, vt sine causa animo perturbatus sim. Non es, spero, foras iturus?»

«Minime; quin, si lubet, tecum calculis ludam,» medicus respondit.

«Hoc, vt ingenue dicam, minime lubet. Non sum hac nocte par tam sollerti aduersario. Num mensa thearia adhuc adest, Lucia? Nihil video.»

«Adest certe; tibi seruata est.»

«Gratias, mea cara. Pretiosissima nostra puella in lectulo tuto recubat?»

«Atque artissime dormit.»

«Optime! Omnia tuta atque salua! Cur hic aliquid praeter tutum ac saluum esse debeat, Deo gratias, nescio; sed totum diem tam vexatus sum, nec iam tam iuuenis sum quam olim! Da mihi, mea cara, potionem theariam. Gratias. Nunc etiam tu ad nos accede, in circulo consideamus, tranquilli maneamus, atque audiamus eos sonos resonantes de quibus tuam quandam rationem habes.»

«Non rationem,» inquit Lucia, «sed imaginem quandam animo finxeram.»

«Sit igitur imaginatio, mea prudens delicia,» inquit Lorrius, manum eius leuiter demulcens. «Quam multi tamen illi sunt soni, quam clare resonant! Tantum aures admouete!»

Passus praecipites, furiosi, periculosi, qui in cuiuslibet vitam perrumpere possent, neque facile iterum ablui, si semel sanguine rubuissent: hi erant passus qui tum longe in vico Sancti Antonii saeuiebant, dum paruus ille coetus ad fenestram Londiniensem in tenebris sedebat.

Vicus Sancti Antonii eo mane immensa quaedam erat ac fusca turba, quasi simulacra hominum macilentorum ventis agitata, quae huc illucque fluctuabat; super capitum vndas crebrae luminis coruscationes apparebant, vbi gladii ferrei atque mucrones sclopetis adfixi sub sole fulgebant. Ingens clamor velut vno vici gutture editus est, siluaque nudarum bracchiorum in aera surgebat, quasi aridae ramorum arborum partes hiemali vento agitatae; omnium digiti conuulsis motibus quamcumque armorum speciem e profundis turbae partibus in sublime missam arripere conabantur, quamuis longe abesset.

Quis ea arma distribueret, vnde proxime adlata essent, vbi primum comparuissent, quibus manibus per capita multitudinis, multis simul, obliquis motibus quasi fulgura huc illucque iactarentur, nemo e turba oculis deprehendere poterat. Attamen sclopeta tradebantur, item tubuli chartacei puluere pyrio pilisque referti, puluis pyrius ipse, plumbeae pilae, vectes ferrei, fustes, cultri, secures, hastae; quidquid instrumenti ad nocendum excogitare aut reperire furens hominum sollertia poterat.

Qui nihil aliud arripere poterant, manibus iam cruentis saxa lateresque ex muris euellere aggressi sunt. Omnis pulsus, omne cor in vico Sancti Antonii febrili quadam vi atque ardore laborabat. Nemo ibi vitam suam magni aestimabat; omnes inexplebili quadam cupiditate eam profundendi insaniebant.

Vt feruentium aquarum gurges medium habet punctum, circa quod rotatur, ita vniuersus ille impetus circum cauponam Defargii vertebatur, atque omnis humana quasi gutta in illo feruenti vase ad voraginem trahebatur. Ibi Defargius ipse, puluere pyrio ac sudore foedatus, imperabat, arma distribuebat, hunc repellebat, illum in primam aciem rapiebat, huic arma eripiebat vt alteri traderet, summisque in turbis indefessus agebat atque contendebat.

«Mihi proximus esto, Iacobe Tertie!» clamauit Defargius. «Vos autem, Iacobe Prime et Secunde, discedite et quotquot potestis ex his ciuibus ad vos congregate atque eos ducite. Vbi est vxor mea?»

«Quid quaeris? Ecce adsum!» respondit domina Defargia, vt semper composita, sed eo die nulla tela texens. Dextra eius firma securim tenebat pro solitis mitioribus instrumentis; in cingulo autem sclopetulum et immanis culter haerebant.

«Quo pergis, vxor?»

«Nunc,» inquit illa, «tecum eo. Mox autem in prima feminarum acie me visurus es.»

«Age igitur!» maxima voce Defargius exclamauit. «Ciues, amici, parati sumus! Ad Bastiliam!»

Tum velut vno spiritu totius Galliae in illud inuisum nomen formato clamor erupit. Mare viuum surrexit, vnda super vndam, altitudo super altitudinem, atque eo vsque per vrbem effusum est. Tinnientibus campanis quae ad arma vocabant, pulsatis tympanis, mugiente mari ac in nouam oram se impetu frangente, oppugnatio coepta est.

Fossae profundae; pons duplex, qui sursum tolli poterat; ingentes lapidei muri; octo turres vastissimae; tormenta bellica, sclopeta, ignis et fumus.

Per ignem perque fumum, immo in ipso igne atque in ipso fumo — nam mare Defargium aduersus tormentum quoddam iecerat, vnde statim tormenti minister factus est — caupo ille tamquam fortissimus miles operabatur. Duae horae acres atque atroces effluxerant.

Fossa profunda; vnus iam pons leuatilis; ingentes lapidei muri; octo turres vastissimae; tormenta, sclopeta, ignis et fumus. Alter pons deiectus erat! «Laborate, omnes socii, laborate! Age, Iacobe Prime, Iacobe Secunde, Iacobe Millesime, Iacobe Bis Millesime, Iacobe Quinque et Viginti Millesime! Per omnes angelos aut per omnes daemones, vt vultis, operam date!» Ita Defargius, tormento suo intentus, quod iam diu ob assiduum vsum candescere coeperat.

«Ad me, feminae!» clamauit vxor eius. «Quidni? Vbi arx capta erit, nos quoque non minus quam viri interficere poterimus!» Illuc feminae vndique concurrentes vlulatu acuto, sitim sanguinis prodente, aduenerunt; variis armis instructae erant, sed omnes eodem famis atque vltionis ardore accensae.

Tormenta, sclopeta, ignis et fumus; at adhuc fossa profunda, vnus pons leuatilis, ingentes lapidei muri, octo turres vastissimae. Mare furentium, sauciis hominibus cadentibus, paulum in singulis locis perturbabatur.

Coruscantia arma, ardentes faces, plaustra palea humida fumantia onusta, sudor et labor apud finitimas munitiones vndique exstructas, clamores, crebra tormentorum ictuum series, exsecrationes, virtus nulla condicione coercita, fragor, ruinae, strepitus, atque ingens illius viui maris fremitus. At adhuc fossa profunda, vnus pons leuatilis, ingentes lapidei muri, octo turres vastissimae; adhuc Defargius caupo ad tormentum, quod iam bis tanto ardore incaluerat per quattuor horas atrociter exactas.

Ecce vexillum album ex arce sublatum est, colloquium pacis quaesitum; id inter furentis tempestatis nebulas vix cerni, nihil autem audiri poterat. Subito mare immensum in latitudinem altitudinemque creuit et Defargium per pontem demissum, praeter ingentia externa moenia, in medias octo arci iam deditae turres abripuit.

Tanta vi illud mare eum ferebat vt ne spiritum quidem ducere neue caput vertere posset, non secus ac si in fluctibus maris australis luctaretur, donec in exteriorem Bastiliae aream proiectus est. Ibi, ad angulum cuiusdam muri adhaerens, aegre conatus est circumspicere. Iacobus Tertius paene iuxta eum aderat; domina Defargia, adhuc aliquas feminas ducens, in interiore parte conspiciebatur, cultrum in manu tenens.

Vbique tumultus, exsultatio, clamor aures obtundens, mente captae multitudinis stupor, sonitus intolerabilis; atque in ipso illo fragore quasi mutae tamen scenae furore plenae.

«Captiuos!»

«Tabulas!»

«Cellas occultas!»

«Instrumenta tormentorum!»

«Captiuos!»

Ex omnibus his clamantibus et e decem milibus vocum inter se confusarum, maxime iterabatur «Captiuos!» ab eo mari quod in arcem irruebat, quasi non solum temporum et locorum, sed etiam hominum infinitas quaedam exsisteret.

Cum priores fluctus intus praeterfluxissent atque custodes carceris secum traherent, quibus omnibus mors praesens minabatur nisi quemlibet recessum arcanum aperuissent, Defargius manum validam in pectus vnius custodis imposuit. Is erat cano capite, facem ardentem gestans. Hunc a ceteris direptum inter se et parietem constituit.

«Turrim septentrionalem mihi ostende!» iussit Defargius. «Cito!»

«Fideliter ostendam,» respondit ille, «si mecum veneris. Sed illic nemo est.»

«Quid sibi vult: Centum Quinque, Turris Septentrionalis?» interrogauit Defargius. «Cito responde!»

«Quid sibi velit, domine?»

«Num captiuum significat, an locum vbi captiuus tenetur? An malis me te ilico trucidare?»

«Occide eum!» rauca voce Iacobus Tertius, qui iam propius accesserat, interiecit.

«Domine, cella carceris est.»

«Eam mihi ostende!»

«Hac igitur sequere.»

Iacobus Tertius, pristina caedis cupiditate flagrans atque manifesto deceptus quod sermo non in sanguinem effundendum vergeret, Defargii bracchium tenuit, dum ille custodis bracchium prehendebat. Tria capita tam arcte inter se iunxerant, dum paucas illas voces commutabant, vt tamen vix alii alios audirent, tanto strepitu mare viuum arcem irrumpens atria, transitus, scalasque inundabat. Foris quoque muros vndique profundo ac rauco murmure verberabat; interdum e tumultu clamores singulorum instar spumae in aera prorumpentes prosiliebant.

Per obscuras fornices quas numquam sol collustrauerat, praeter horribiles ianuas tenebricorum ergastulorum et cauearum, deorsum per saxosos gradus qui speluncarum speciem praebebant, rursus sursum per arduas lapidum laterumque ascensiones, siccae magis cataractae quam scalae similes, Defargius, custos et Iacobus Tertius, manibus bracchiisque coniunctis, quam celerrime poterant properabant.

Aliquot locis, praesertim initio itineris, irruens multitudo eos improuiso impetu aggressa praeterfluxit; sed vbi iam descendere desierunt et per turrim tortuoso itinere ascendere coeperunt, soli erant. Hic ingenti murorum fornicumque crassitudine conclusi, tempestatem quae intra et extra arcem saeuiebat nonnisi obtuso quodam et remisso sonitu audiebant; quasi tantus paulo ante fragor ipsum audiendi sensum paene exstinxerat.

Ad humilem ianuam custos constitit, clauem in seram magno strepitu resonantem immisit, ianuam lente in cardinibus conuertit, atque cum omnes capite demisso intrarent pronuntiauit:

«Centum Quinque, Turris Septentrionalis!»

Exigua fenestra, cancellis crassis obsaepta, vitris carens, alte in muro aperiebatur. Ante eam saxeum quoddam obstaculum eminens caelum adeo intercipiebat vt, nisi quis se humiliter inclinasset atque sursum respexisset, nihil videre posset. Caminus exiguus erat, transuersis ferreis vectibus paulo intra os eius defensus. In foco vetus cinis lignorum leuis atque quasi floccosus congestus iacebat. Aderant scabellum, mensa, lectus stramineus. Quattuor parietes fuligine nigri erant, et in vno annulus ferreus rubigine consumptus inhaerebat.

«Facem lente iuxta hos parietes circumfer, vt omnes inspicere possim,» custos a Defargio iussus est.

Ille paruit, et Defargius lumen intentis oculis sequebatur.

«Siste! Ecce, Iacobe, huc aspice!»

«A. M.!» rauce Iacobus Tertius litteras auide legens exclamauit.

«Alexander Manettus,» susurrauit Defargius ad aurem eius, litteras atro digito, puluere pyrio penitus infuso, percurrens. «Atque hic addidit: 'medicus pauper.' Is quoque sine dubio dierum rationem in hoc lapide signis incisis notauit. Quid illud manu tenes? Vectem ferreum? Da mihi!»

Ipse adhuc lignum, quo ignis tormento admoueri solebat, manu tenebat. Quo cum ferreo vecte subito commutato, scamnum carie corruptum mensamque pariter corrosam aggressus paucis ictibus in frusta comminuit.

«Altius facem extolle!» iratus custodi dixit. «Omnia ista fragmenta diligenter scrutare, Iacobe. Ecce etiam cultrum meum,» quem in eum coniecit; «stramenticium lectum dissecato atque paleas perscrutare. Tu autem altius lumen attolle!»

Minaciter custodem intuens super focum inrepit, atque in caminum suspiciens vecte ferreo latera pulsauit ac subruit, simul cratem ferream transuersam quassans. Paucis momentis interiectis, calx qua lapides iungebantur et puluis quidam delabi coeperunt; ne in oculos inciderent faciem auertit. Tum inter has ruinas, in veteri lignorum cinere, et in rima caminuli in quam vectis fortuito penetrauerat, summo cum examine digitis scrutabatur.

«Nihilne in lignis, nihil in stramine, Iacobe?»

«Nihil.»

«Ergo omnia in medium cubiculum conferamus. Bene! Tu, ignem subice!»

Custos exiguum congestorum lignorum ac straminum aceruum accendit, qui statim magno ardore flagrauit. Rursus ad humilem ianuam capite demisso exeuntes ignem ibi reliquerunt et per eandem viam in aream redierunt. Descendentes videbantur paulatim auditum recuperare, donec denuo in medium insanientis multitudinis impetum deuenerunt.

Eam turbam fluctuare atque aestuare inuenerunt ipsum Defargium quaerentem. Vicus Sancti Antonii vehementer postulabat vt caupo eius primus inter custodes praefecti procederet, qui Bastiliam defenderat atque in populum ignem iecerat. Nisi ita factum esset, praefectus ad curiam vrbis iudicandus deduci non posset; nisi ita factum esset, effugeret praefectus, sanguisque populi — qui post tam multos annos, quibus nihili habitus fuerat, subito aliquid pretii cepisset — inultus maneret.

In illo vniuerso velut vlulantium animorum certamine, quo senex asper praefectus, pallio cinereo et rubro honoris signo insignis, circumdabatur, vna tantum persona prorsus immota consistebat, eaque femina erat. «Aspicite! Illic est maritus meus!» exclamauit, eum digito monstrans. «Aspicite Defargium!» Ipsa prope illum atrocem senem immota stetit nec ab eius latere discessit; immota per vias eum comitata est, dum Defargius ceterique captiuum ducebant; immota iuxta eum mansit, cum iam ad locum destinatum adductus esset atque a tergo verberari inciperet; immota permansit, cum tandem ictus et vulnera diu minitantia tamquam imber grauis in eum caderent. Tam prope stetit, vt, cum ille ictibus confectus

concidisset, subito velut excitata pedem in ceruicem eius imponeret et immani cultro, quem iam diu paratum tenuerat, caput eius praecideret.

Iam tempus aduenerat quo vicus Sancti Antonii horrendum illud consilium perficeret, homines instar lucernarum in sublime suspendendi, vt ostenderet quid posset quidque auderet. Sanguis Sancti Antonii feruebat, sanguis autem dominationis et saeuae manu ferreae tyrannidis iacebat — iacebat in gradibus curiae vrbanae, vbi corpus praefecti iacebat; iacebat etiam sub planta calcei dominae Defargiae, quae cadauer pede presserat, vt firmius eum truncaret.

«Illam lucernam demittite!» clamauit vicus Sancti Antonii, circumspiciens quo nouo supplicii genere vteretur. «Ecce miles eius, quem ibi ad custodiam relinquere possumus!» Suspensus est ille miles, huc illuc pendens; mare autem vlterius irruit.

Mare atrum atque minax, cuius fluctus alii super alios se euertebant atque omnia perdebant, cuius nec profunditates exploratae nec vires cognitae erant. Mare implacabile corporum turbatorum, vocum vltionem poscentium, facierumque in fornacibus diuturni doloris tam durarum effectarum vt misericordia nullum in eis vestigium imprimere posset.

At in illo vultuum oceano, vbi omnes vultus ira atque furore vehementer agitabantur, duo erant vultuum agmina, septem in vtroque, adeo a ceteris diuersa vt nulla vmquam maris tempestas memorabiliora naufragia secum traxerit. Septem captiuorum vultus, quos saeua procella e sepulcro subito eripuerat, supra capita multitudinis ferebantur; omnes territi, omnes mente incerti, omnes stupentes, quasi dies vltimus aduenisset, et illi qui circa eos exsultabant animae damnatae essent.

Alii septem vultus altius etiam ferebantur, septem vultus mortuorum; palpebrae demissae et oculi semitecti diem vltimum exspectabant. Vultus sine sensu, in quibus tamen species quaedam non deleta sed tantum suspensa videbatur: quasi intra terribilem moram palpebrae adhuc attollendae essent, atque labra exsanguia aliquando testimonium dictura: «Tu hoc fecisti!»

Septem captiui liberati, septem cruenta capita hastis infixa, claues exsecrandae arcis octo ingentium turrium, epistulae aliquot repertae aliique priscae captiuitatis indices, quos homines iam pridem maerore fracto corde mortui reliquerant: hos atque his similes rerum tumultus tamquam passus suos ingenti resonatu per vias Lutetiae deducebat vicus Sancti Antonii, media aestate, mense Iulio anni millesimi septingentesimi octogesimi noni.

Nunc vero caelum faciat vt Luciae Darnaeae imaginatio vana euadat, hosque passus procul ab eius vita auertat! Nam praecipites sunt, furiosi atque periculosi; nec, post tot annos ex quo dolium vini ad limen cauponae Defargii confractum est, facile mundari possunt, semel si sanguine rubuerint.

CAPVT XXII · MARE ADHVC ADSVRGIT

Vicus Sancti Antonii, macie et squalore confectus, septem tantum dies ob victoriam exsultauerat, quibus exiguam panis duri amarissimique portionem, quantum poterat, suauitate mutui complexus et congratulationum temperauerat, cum domina Defargia, vt solebat, ad mensam cauponae sedens hospitibus praesidebat. Nullam iam rosam in capite gerebat. Nam ingens illa exploratorum fraternitas, quamuis septem tantum dies intercessissent, iam se misericordiae Sancti Antonii committere magnopere verebatur. Lucernae vero per eius vias suspensae minaciter iam nimis facile huc illuc pendere videbantur.

Domina Defargia, bracchiis consertis, in luce atque aestu matutino sedebat, cauponam ac vicum contemplans. Vtrobique aliquot hominum coetus inertes versabantur, deformes et miseri, quorum tamen in ipsa miseria iam insignis quaedam potentiae conscientia eminebat. Etiam pannosissimum nocturnum capitis tegmen, in miserrimo capite oblique impositum, hanc quasi prauis litteris sententiam prae se ferebat: «Scio quam difficile iam mihi sit, qui hoc tegmen gero, vitam meam sustentare; at scisne quam facile mihi iam sit, qui idem gero, tuam exstinguere?» Quodque bracchium macrum atque nudum, quod antea opere carebat, opus nunc semper paratum habebat: ferire. Mulierum lanam contexentium digiti, quippe qui dilacerare se posse didicissent, malitiae plenae videbantur. Mutata erat ipsa vici Sancti Antonii facies: per multa saecula malleis ad hanc effigiem paulatim formata erat; nouissimi autem ictus, qui eam absoluerant, quam vehementer in vultu apparebant!

Hanc mutationem domina Defargia intuebatur, gaudium suum ita tacite cohibens, vt feminarum Sancti Antonii ducem deceret. Prope eam vna ex sodalibus suis duabus acubus lanam contexebat. Erat vxor institoris cibariorum fame paene confecti, femina breui statura et aliquantum corpulenta, mater praeterea duorum liberorum. Haec quasi ducis legata iam meruerat vt honoris causa Vltio appellaretur.

«Audisne?» inquit Vltio. «Ausculta igitur! Quisnam venit?»

Velut si longissima pulueris pyrii linea ab vltimo Sancti Antonii confinio vsque ad cauponae fores posita subito accensa esset, ita murmur celeriter crescens per totum vicum peruasit.

«Defargius est,» inquit domina. «Tacete, ciues!»

Defargius anhelans ingressus est; pileum rubrum, quo caput tegebatur, detraxit, oculosque circumtulit.

«Attendite omnes!» rursus domina clamauit. «Hunc audite!»

Defargius anhelitum sedare conabatur; post eum in foribus innumeri oculi ardentes et ora hiantia eminebant; omnes qui intus erant e sedibus exsiluerant.

«Dic igitur, mi coniunx: quid accidit?»

«Nuntius ex altero mundo!»

«Quid ais?» inquit domina contemptim. «Ex altero mundo?»

«Num omnes hic meminerunt Foulonii illius senis, qui hominibus fame confectis herbam edere licere dixit, deinde mortuus ad inferos abiit?»

«Omnes!» ex omnibus faucibus responsum est.

«De illo ipso nuntium fero. Apud nos est!»

«Apud nos!» vniuersa rursus turba conclamauit. «Mortuus tamen?»

«Minime mortuus! Tanto metu nostri tenebatur, nec sine causa, vt mortuum se simularet atque funus magnificum, sed fictum, curaret. At viuus in agris latitans deprehensus atque huc perductus est. Ipse eum modo captiuum ad curiam vrbanam duci vidi. Dixisse me meministis eum iure nostri timuisse. Dicite omnes: iurene timuit?»

Infelix ille senex peccator, annos septuaginta iam supergressus, etiamsi antehac id ignorauisset, profecto penitus in pectore suo cognouisset, si vocem illam responsi audire potuisset.

Paulisper altissimum silentium secutum est. Defargius vxorque intentis oculis se mutuo aspiciebant. Vltio se inclinauit; tympanum enim, quod post mensam ad pedes eius iacebat, mouens sonitum edidit.

«Ciues!» Defargius certa voce inquit. «Paratine sumus?»

Statim domina Defargia cultrum in cingulum coniecit; tympanum in viis pulsari coepit, quasi ipsum et is qui illud pulsabat arte magica vna euolauissent. Vltio autem, dirissimos clamores edens bracchiisque circa caput iactatis, quasi quadraginta simul Furiae in ea saeuissent, ab vna domo ad alteram discurrebat, feminas ad arma excitans.

Viri quidem terribiles erant: e fenestris oculis sanguinem sitientibus prospectabant, quaecumque arma habebant arripiebant, effusique in vias ruebant. Mulieres vero spectaculum praebebant quo etiam fortissimi obrigescerent. A tenuibus domus laboribus, quos egestas earum vix patiebatur, a liberis, a senibus aegrotisque, qui humi iacentes fame macri atque nudi tabescebant, foras crinibus passis erumpebant, se inuicem seque ipsas vocibus et gestibus immanissimis ad furorem incitantes.

«Foulonium, scelestum illum, ceperunt, soror! Foulonium senem ceperunt, mater! Foulonium nefarium ceperunt, filia!» Tum viginti aliae in medias irruebant, pectora tundentes, crines lacerantes, vlulantes: «Foulonius viuit! Foulonius, qui esurientibus herbam manducandam esse dixit! Foulonius, qui patri meo seni herbam edere licere dixit, cum ego panem quo eum alerem non haberem! Foulonius, qui infanti meo herbam sugendam esse dixit, cum vbera mea inedia exaruissent! O Mater Dei, hic est ille Foulonius! O caelum, quantum perpessi sumus! Audi me, mi paruule mortue, audi me, mi pater exhauste: his in lapidibus genibus nixis iuro me de Foulonio vobis poenas exacturam! Mariti, fratres, iuuenes, Foulonii sanguinem nobis date! Caput nobis date, cor date, corpus atque animam date! In frusta eum discerpite, tum in terram defodite, vt ex illo herba nascatur!»

Inter hos clamores multae feminarum, caeco furore ad insaniam actae, in gyrum vertebantur, amicas ipsas ferientes ac lacerantes, donec animi impetu exanimatae conciderent. Nec nisi viri earum, qui lapsas sustulerunt atque eripuerunt, effecerunt ne pedibus turbae conculcarentur.

Ne minimum quidem tamen temporis amittebatur: ne minimum! Foulonius ille in curia vrbis tenebatur; dimitti poterat. Numquam id futurum erat, si Sanctus Antonius iniuriarum suarum, contumeliarum, aerumnarum memor esset! Viri feminaeque armati tanta vi ex vico proruperunt reliquasque paene exanimes turbae sordes secum abripuerunt, vt intra quartam horae partem nemo in sinu Sancti Antonii relinqueretur praeter anus aliquot decrepitas et vagientes infantes.

Minime: iam omnes in aulam vbi de reis cognoscebatur sese ingesserant, vbi senex ille deformis et improbus detinebatur, atque eodem tempore per propinquum forum viasque redundabant. Defargius vxorque eius, Vltio et Iacobus Tertius in primis turbae ordinibus stabant, haud procul ab ipso captiuo.

«Aspicite!» domina Defargia, cultro monstrans, clamauit. «Videte veterem illum sceleratum funibus vinctum! Pulchre fecerunt qui

fasciculum herbarum dorso eius adligauerunt. Ha, ha! Praeclare fecerunt. Nunc ipse eas edat!» Cultro sub bracchium condito, manibus plaudebat, tamquam in spectaculo theatri sederet.

Qui proximi post dominam stabant, causam plausus eius proximis suis indicabant; hi porro aliis, illi rursus aliis: ita etiam vicinae viae plausu personabant. Eodem modo per duas tresue horas, dum res protrahitur magnique verborum acerui ventilantur, omnia dominae Defargiae impatientiae signa incredibili celeritate per remotissimam multitudinem propagabantur. Neque id difficile erat: nonnulli enim viri, mira agilitate per exteriora aedificii ornamenta ad fenestras ascenderant, vnde intro prospicere possent; hi, dominae Defargiae bene noti, internuntii munere inter ipsam et populum foris exspectantem fungebantur.

Tandem sol vsque adeo ascenderat, vt radium quendam benignum, velut spei aut praesidii indicium, in ipsius senis captiui caput demitteret. Tantam gratiam tolerare non poterant! Momento vno repagulum illud pulueris ac quisquiliarum, quod tam diu mirum in modum restiterat, ventis abreptum est, et Sanctus Antonius captiuum suum obtinuit.

Statim id ad extremos vsque turbae fines perlatum est. Vix Defargius trans cancellos mensamque transilierat atque miserum illum mortifero complexu prehenderat; vix domina Defargia secuta vnum ex funibus quibus vinctus erat manu sua circumduxerat; Vltio et Iacobus Tertius necdum eos assecuti erant, neque qui apud fenestras pendebant, tamquam rapaces aues ex altis sedibus, in atrium desiluerant, cum clamor totam vrbem complere visus est: «Foras eum! Ad lucernam eum trahite!»

Deorsum, sursum, capite praeceps per gradus curiae trahebatur; modo genibus, modo pedibus, modo dorso innitebatur; trahebatur, pulsabatur, fasciculis herbarum et stipularum, quos centenae manus in os eius trudebant, paene suffocabatur. Discerptus, contusus, anhelans, cruentus, numquam tamen veniam orare suppliciterque implorare desistebat. Modo atrocissimo labore corporis se erigebat, cum exigua circa eum area vacua fieret, cum alii alios submouerent vt melius spectarent; modo stipitis mortui instar per siluam crurum trahebatur. Sic ad proximum compitum deductus est, vbi vna ex illis fatalibus lucernis pendebat.

Ibi domina Defargia eum dimisit, velut feles murem paulisper dimittit, ac tacita atque composita spectabat, dum ceteri laqueum parabant, dum ille ipsam miserabiliter obsecrabat. Interea mulieres assidue in eum acute clamabant, viri autem graui voce imperabant vt herbis in ore eius positis necaretur. Semel in sublime sublatus est: funis ruptus est, ille eiulans

receptus. Iterum in sublime sublatus est: iterum funis ruptus est, ille eiulans receptus. Tertio denique funis, quasi misericordia motus, non amplius ruptus est; mox caput eius hastae infixum est, herbis in ore tam multis vt omnis vicus Sancti Antonii earum spectaculo tripudiare posset.

Neque hoc finis facinorum illius diei erat. Nam Sanctus Antonius clamoribus saltationibusque ferociam sanguinis sui adeo excitauerat, vt, vesperi audito generum Foulonii iam interfecti, ipsum quoque populi inimicum et contumeliosum vexatorem, quingentis equitibus armatis stipatum Lutetiam duci, sanguis rursus efferuesceret. Crimina eius in latis chartis conscripta palam proposuit; ipsum corripuit, quem etiamsi inter media agmina militum stetisset, inde abripuisset vt Foulonio comitem daret; caput eius et cor hastis infixit, tria vero illius diei spolia per vias agmine luporum more saeuientium circumtulit.

Nonnisi atra iam nocte viri feminaeque ad liberos lacrimantes, pane carentes, redierunt. Tum miserae pistorum tabernae longis ordinibus egentium obsessae sunt, qui patienter stantes vilem panem emere exspectabant. Dum autem vacuis languentibusque stomachis morabantur, se mutuo complexi de victoriis illius diei gratulabantur, easque narrando quasi iterum perpetrabant. Paulatim longi illi pannosorum hominum ordines breuiores fiebant, paulatim dissipabantur; tunc in altis fenestris tenuia lumina apparere coeperunt. In viis exigui ignes accendebantur, ad quos vicini cibos communiter coquebant; deinde ante ianuas suas cenabant.

Parcae illae cenae erant, nec satis ad famem sedandam suppetebant: neque carnem habebant neque pleraque alia condimenta quibus miser ille panis tolerabilior fieri potuisset. Nihilominus communis hominum beneuolentia durissimis illis cibis aliquid alimenti addidit, atque e rebus tam asperis scintillas quasdam laetitiae excussit. Patres matresque, qui in pessimis diei facinoribus satis versati erant, cum macilentis liberis placide ludebant; amantes autem, quamuis talis circa eos mundus esset et talis ante eos futurus, amabant sperabantque.

Iam paene dilucebat cum caupona Defargii vltimum hospitum coetum dimisit, atque Defargius, fores obserans, rauca voce vxori dixit:

«Tandem venit dies ille, mea cara!»

«Age vero,» respondit vxor. «Paene venit.»

Vicus Sancti Antonii dormiebat, Defargii dormiebant; etiam Vltio cum marito suo, cibariorum institore fame macilento, dormiebat, tympanumque silebat. Vnius tympani vox erat in toto Sancti Antonii vico,

quam sanguis effusus et tumultuosa festinatio non mutauerant. Vltio enim, quae tympanum custodiebat, illud e somno excitare eandemque vocem audire potuisset quam ante Bastiliam captam, ante senem Foulonium correptum, ediderat; at virorum mulierumque voces, quae in sinu Sancti Antonii raucae resonabant, iam longe aliae factae erant.

CAPVT XXIII · IGNIS ADSVRGIT

Mutata erat facies eius vici, in quo fons aquam fundebat et vnde viarum refector cotidie prodibat, vt silices viae publicae tundendo exigua quasi panis frustula sibi extunderet, quibus miseram animi sui imperiti et corporis inopia confecti vitam vix sustentaret. Carcer in praerupta rupe positus non iam tantam quanta olim vim ostentabat. Milites quidem ad eum custodiendum aderant, sed pauci; aderant et praefecti militibus praepositi, quorum nemo quid sui facturi essent sciebat, praeter hoc vnum: verisimile esse eos non facturos quod imperatum esset.

Late longeque iacebat terra vastata, nihil nisi vastitatem ferens. Omne viride folium, omnis herbae culmus, omnis segetis spica tam exilis tamque arida erat quam ipsa miserrima plebs. Omnia depressa, deiecta, oppressa, fracta. Aedes, saepimenta, pecudes mansuefactae, viri, feminae, liberi, ipsa denique terra quae eos alebat, omnia consenuerant et viribus defecerant.

Illustrissimus ille dominus, si singulos spectares, nonnumquam vir summa probitate praeditus, patriae quasi beneficium erat; rebus equestris animi splendorem afferebat, exemplo erat vrbanitatis et vitae lautissimae ac fulgentis, et multa praeterea eiusdem generis praestabat. Attamen illustrissimi domini, si vniuersum eorum ordinem spectares, nescio quo pacto effecerant vt res eo redigerentur. Mirum vero, mundum, qui nimirum illustrissimorum dominorum causa peculiariter conditus esset, tam cito expressum exhaustumque esse! Haud dubie in aeternis rerum ordinationibus quaedam parum prospiciens ratio inerat! Ita tamen erat. Postquam e saxis vltimus sanguinis gutta elicita erat, postquam eculei cochlea totiens intenta erat vt dentes quibus nitebatur attriti tandem nihil iam prehenderent atque ipsa frustra circumageretur, illustrissimus dominus ab hoc ignobili neque explicabili rerum spectaculo fugere coepit.

At haec non erat illa mutatio, quae in hoc vico multisque aliis eiusdem modi facta erat. Per multas hominum aetates nobilitas eum vicum pressit expressitque, raro aliam ob causam adueniens quam vt venaretur: nunc

homines, nunc feras persequens, quarum causa vastas solitudines steriles atque incultas studiose seruauerat. Minime. Mutatio in eo erat quod ignoti vultus hominum infimae condicionis iam apparebant, non tam quod nobilitatis vultus artificiose compositi et omnis generis cultu ornati, quibus res quoque ipsae ornari dicebantur, abesse coeperant.

Etenim his temporibus, dum viarum refector in puluere solus laborabat, haud saepe reputans se puluerem esse et in puluerem rediturum (nam longe saepius cogitabat quam tenuis cena sibi esset et quantum amplius comesturus esset si haberet), quotiens oculos a labore tollebat atque circumspiciebat, asperum quendam hominem pedibus accedentem videbat. Huius modi homines olim in illis locis rarissimi, nunc crebro apparebant. Is, vbi propius accesserat, vir statura procerus apparebat, capillo hirsuto, aspectu paene barbaro, calceis ligneis etiam ipsi viarum refectori nimis rudibus, toruus, incultus, nigricans, multarum viarum luto atque puluere obductus, humore palustri ex multis depressis locis madefactus, spinis foliisque ac musco ex plurimis siluarum semitis conspersus.

Talis homo Iulio mense quodam die circa meridiem, velut ex inferis excitatus, ad eum venit, dum ille sub aggere in aceruo lapidum sedens tantum praesidii quaerebat quantum sub aggere aduersus grandinis imbrem inueniri posset.

Aduena illum aspexit, tum vicum in valle situm, molam, carceremque in rupe. His locis, quantum obscura mente poterat, perlustratis, sermone vix intellegendo sic allocutus est:

«Quid agitur, Iacobe?»

«Bene, Iacobe.»

«Da igitur dextram!»

Dextris iunctis, aduena in eodem lapidum aceruo consedit.

«Nullum prandium?»

«Nunc nihil nisi cena,» respondit viarum refector, fame in ipso vultu expressa.

«Ita mos est,» fremuit aduena. «Nusquam prandium reperio.»

Fistulam tabaci nigrore obductam protulit, impleuit, silice ferroque accendit atque tam diu fumum hausit donec ardore clare rubesceret. Tum subito fistulam ab ore remouit atque aliquid, quod pollice et indice tenebat, in eam demisit; id subito exarsit et exigua fumi nube exstinctum est.

«Da igitur dextram,» inquit tum viarum refector, qui haec omnia obseruauerat. Iterum dextras iunxerunt.

«Hac nocte?» rogauit viarum refector.

«Hac nocte,» respondit alter, fistula iterum ori admota.

«Vbinam?»

«Hic.»

Ambo in lapidum aceruo sedentes alter alterum taciti intuebantur, dum grando inter eos, velut parua militum acies infestis hastis irruens, vehementer impingebat, donec caelum supra vicum serenescere coepit.

«Ostende mihi!» inquit viator, in summum collis marginem procedens.

«Aspice,» inquit viarum refector, digito porrecto. «Hac descendes, per vicum recta ibis, fontem praeteribis—»

«Haec omnia ad Orcum!» interrupit alter, oculis late per regionem circumactis. «Ego neque vicos pertranseo neque fontes praetereo. Quid tum?»

«Ita sane. Duabus fere leucis vltra illius collis, qui vico imminet, cacumen.»

«Bene. Quo tempore opus desinis?»

«Sole occidente.»

«Expergefaciesne me antequam abis? Duas noctes sine quiete ambulaui. Postquam fistulam ad finem vsque fumauero, velut infans dormiam. Num expergefacies?»

«Certe.»

Viator omnem tabacum exhausit, fistulam in sinu condidit, magnos ligneos calceos exuit, atque supinus super lapides recubuit. Confestim alto somno oppressus est.

Dum viarum refector puluerulentum opus prosequitur, grandinis nubes paulatim recedentes claras quasdam caeli lineas atque interualla ostendebant, quibus in campis subiectis argentei lucis fulgores respondebant. At homunculus, qui iam pileum rubrum pro caeruleo gerebat, tamquam incantatus in eum qui super lapides dormiebat defixis oculis haerebat. Tam saepe eo respiciebat, vt instrumenta sua mente alio intenta tractaret et, vt cuique videri poterat, perparum operis conficeret.

Vultus aeneus, capilli barbaque nigri atque hirsuti, pileus e crassa lana rubra, vestis rudis e variis pannis domi textis et pellibus adhuc pilosis consuta, corpus validum sed inedia attenuatum, labra etiam per somnum tetrico quodam atque desperato silentio compressa, omnia haec viarum refectorem admiratione quadam cum metu perculerant. Longe ambulauerat aduena: pedes eius itinere attriti dolebant, talos vero, e calceis

adsidue fricatos, saucios ac cruentos habebat. In magnis calceis foliis herbisque suffarcitis tot leucas aegre confecerat; ipsius vestimenta tamquam corpus attritu perforata erant. Viarius iuxta eum se inclinauit, si forte in sinu aut alibi arma occultata deprehendere posset; frustra tamen: dormiens enim bracchia super pectus decussauerat, non minore constantia quam labra comprimebat. Vrbes moenibus vallisque, stationibus militum, portis, fossis pontibusque sublaticiis munitae huic paruo viario aduersus talem hominem nihil aliud quam inanis aer esse videbantur. Et vbi ab eo oculos ad horizontem circumtulit, animo suo exiguo similes alibi viros fingebat, quos nullum impedimentum retardaret et qui vndique per Galliam ad destinata loca contenderent.

Dormiebat ille per grandinis impetus et serenitatis interualla, siue sol vultum eius illuminabat siue vmbra tegebat, siue glacies hebes in corpus eius cadebat siue sol ipsam glaciem in gemmas pretiosas specie quadam mutabat. Sic permansit donec sol in occidentem demitteretur et caelum rubore fulgeret. Tum viarum refector, instrumentis collectis omnibusque ad reditum in vicum paratis, eum excitauit.

«Bene!» inquit dormiens in cubitum sese erigens. «Duas fere leucas vltra collis cacumen?»

«Fere.»

«Fere. Bene!»

Viarum refector domum regressus est, puluere vento agitato ante se procedente, moxque ad fontem peruenit, vbi inter macras vaccas ad potum adductas sese insinuauit atque etiam his, dum cum toto vico submissa voce colloquitur, aliquid in aurem insusurrare visus est. Vicani post tenuem cenam non, vt solebant, in cubilia reptauerunt, sed foras denuo egressi ibi manserunt. Mira quaedam susurrandi contagio omnium animos incesserat; alia quoque non minus mira, qua omnes circa fontem noctu congregati in vnam tantum caeli partem oculos attente intendebant. Gabellius, primarius loci magistratus, anxius factus est. Solus tectum domus conscendit atque ipse eandem caeli partem spectauit; deinde ex postico fumariorum latens in vultus ad fontem congregatos, quos nox magis magisque obscurabat, despexit, nuntiumque ad aedituum, penes quem claues templi erant, misit, fortasse mox campanam ad tumultum indicandum pulsandam fore.

Nox densior facta est. Arbores quae vetus castellum circumstabant, ab aliis aedibus solitudinem eius separantes, crescente vento ita agitabantur, quasi ingenti ac tenebricosae aedi minarentur. Imber per binas ad

summam aream ducentes scalarum series vehementer delabebatur, atque in magnam ianuam tamquam celer nuntius, qui domesticos excitaret, impingebat. Incerti ventorum flatus per atrium inter antiqua tela et gladios ruebant, deinde per scalas quasi lamentantes ascendebant, aulaea denique lecti, in quo nouissimus Marchio dormierat, concutiebant. Ab oriente, occidente, septentrionibus, meridie per siluas quattuor homines incompti, grauibus passibus incedentes, altam herbam proculcabant ramisque fractis iter faciebant; caute progrediebantur vt in castelli area conuenirent. Quattuor ibi lumina subito exorta sunt atque in diuersas partes recesserunt. Rursus omnia tenebris obruta sunt.

Neque diu. Paulo post castellum lumine quodam suo insolito clarescere coepit, quasi ex se ipso perluceret. Deinde micans quaedam luminis linea post ornamenta frontis vagabatur, loca quae quasi translucebant aperiens, cancellos, arcus fenestrasque ostendens. Mox lux altius emicuit, latius diffusa est, clarior creuit. Breui e viginti fere ingentibus fenestris flammae eruperunt, et saxei vultus quasi experrecti ex medio incendio foras spectauerunt.

Pauci qui in aedibus remanserant submissa voce murmurabant; equus instratus est, eques ascendit atque abiit. Per tenebras calcaribus actus equus sonitu et crepitu per aquas viae prosiliit; apud fontem freno retracto, spumans ante Gabellii ianuam stetit. «Opem fer, Gabelli! Opem ferte omnes!» Campana tumultum nuntians impatiens resonabat; sed praeter hunc sonum nullum auxilium afferebatur, si modo illud auxilium appellari poterat. Viarum refector cum ducentis quinquaginta amicis suis singularibus ad fontem, bracchiis complicatis, stabat et igneam columnam in caelum ascendentem intuebatur. «Quadraginta certe pedes in altitudinem erigitur,» torue dicebant; neque loco mouebantur.

Eques ille, castello profectus, equo adhuc spumante cum ingenti strepitu per vicum rursus transuectus, saxosum cliuum ad carcerem in rupe situm citato cursu ascendit. Ad portam praefectorum coetus ignem spectabat; paululum ab eis milites alio coetu stabant. «Auxilium, domini praefecti! Ardet castellum; multa pretiosa, si mature succurratur, ex flammis eripi possunt! Auxilium, auxilium!» Praefecti ad milites, qui ipsi in ignem oculos defixerant, respexerunt; nihil imperauerunt, sed vmeris sublatis labrisque morsis responderunt: «Ardeat necesse est.»

Dum eques rursus de cliuo descendit et per viam strepitu transcurrit, vicus lucernis illustrabatur. Viarum refector cum ducentis quinquaginta amicis suis, vno quasi consilio viri feminaeque, vt lumen accenderetur

incitati, in domos discurrerant atque in singulis exiguis fenestris candelas collocabant. Cum omnium rerum summa inopia esset, candelae a Gabellio haud molliter mutuatae sunt. Quo cum ille cunctaretur ac dubitaret, viarum refector, olim imperio tam oboediens, significauit vehicula ad rogos instruendos optime conuenire, equos autem ad stationes publicas paratos facile assari posse.

Castellum flammis suis relinquebatur. Inter ingentem incendii fragorem ac fremitum ventus feruidissimus, velut ex ipsis inferis efflatus, aedificium discerpere videbatur. Flammis nunc attollentibus nunc subsidientibus, vultus saxei cruciari videbantur. Cum magnae lapidum trabiumque moles corruerent, vultus ille saxeus cui in naso duae incisurae erant fumo obscurabatur, mox ex fumo rursus emergens, quasi vultus ipsius crudelis Marchionis, ad palum alligati, flammis circumdati atque cum incendio luctantis.

Ardebat castellum. Arbores proximae, flammis correptae, aestu exurebantur, tabescebant; remotiores autem arbores, quas quattuor illi feroces homines accenderant, nouam circum aedes flagrantes fumantium arborum siluam efficiebant. Plumbum et ferrum liquefacta in marmoreo fontis alueo ebulliebant; aqua deficiebat; fastigia turrium, quae operculis ad lucernas exstinguendas similitudinem habebant, tamquam glacies aestu tabescebant atque in quattuor asperos velut puteos flammarum defluebant. In firmis parietibus ingentes rimae fissuraeque, quasi crystallorum venae, in varios ramos discurrebant; aues stupore attonitae circumuolabant, tum in ardentem fornacem delapsae peribant. Quattuor illi feroces homines, Oriente, Occidente, Septentrione, Meridie, per vias nocte opertas discedebant, ad alia loca sibi destinata contendentes, lumine eius incendii quod ipsi excitauerant iter monstrante. Vicani autem, fenestris iam omnibus illuminatis, campanam tumultus occupauerant atque legitimo eius pulsatore summoto, ipsi laetitia gestientes pulsabant.

Neque eo contenti: vicus ille, fame, incendio, campanaeque strepitu velut delirus, recordatus Gabellium vectigalibus agrorumque pensionibus exigendis praeesse, quamquam his postremis temporibus exiguam tantum vectigalium partem et nullam omnino pensionem receperat, ipsum ad colloquium euocare vehementer cupiebat. Domum eius circumsteterunt et iusserunt vt prodiret atque coram cum eis ageret. Gabellius igitur fores firmissimis repagulis obiecit seque recepit vt secum consilium caperet. Quo consilio perfecto, iterum in tectum domus post caminos suos se abdidit; iam autem constituerat, si fores effringerentur (erat enim homo paruus, e

Gallia meridiana oriundus, ingenio ad vlciscendum prompto), se capite praeceps e summo tecti margine deiecturum esse, ita vt vnum alterumue ex hostibus infra stantibus oppressum secum perderet.

Verisimile est Gabellium ibi noctem longissimam egisse, longinquo castello pro foco et candela vtentem, pulsationibus autem ad ianuam et clangore laetantium campanarum pro musica; nec obliuiscendum ante portam eius, vbi equi ad itinera mutabantur, trans viam lucernam illam mali ominis pendere, quam vicani demouere et eius loco Gabellium suspendere vehementer cupere videbantur. Acerbum profecto erat totam aestiuam noctem in margine obscuri maris pendere, paratum ad eum saltum in abyssum faciendum quem Gabellius animo proposuerat. Sed cum amica aurora tandem illuxisset et exiguae vici candelae exstinguerentur, multitudo feliciter dispersa est, atque Gabellius descendit, vitam suam, saltem in praesens, retinens.

Neque tamen omnibus pari fortuna fuit. Intra centum milium passuum spatium, aliis incendiis noctem illustrantibus, magistratus alii tum aliisue noctibus minus feliciter euasere: eos sol oriens in viis quondam quietis, vbi nati educatique erant, suspensos reperit. Alii quoque vicani et oppidani erant, quibus minus quam viarum refectori sociisque eius fortuna fauit: in hos enim magistratus militesque impetum prospere fecerunt atque eos vicissim suspendio necauerunt. Sed quicquid accidebat, feroces illae figurae constanter ad orientem occidentem septentriones meridiemque progrediebantur; et quicumque suspendebatur, ignes tamen ardebant. Quantam altitudinem habere deberet patibulum quod in aquam conuersum incendia illa exstingueret, nemo magistratuum, quantumuis numerandi arte vteretur, vmquam recte computare poterat.

CAPVT XXIV · AD SCOPVLVM MAGNETEM TRACTVS

Talibus ignium aestibus talibusque maris fluctibus — dum terra ipsa sub irati oceani impetu quateretur, cuius vndae, nullo iam recessu, semper crescerent altiusque vsque exsurgerent, stupentibus et pauentibus iis qui e litore spectabant — tres anni tempestatis absumpti sunt. Totidem natalicii paruae Luciae dies aureo illo filo in tranquillum domesticae vitae textum intertexti erant.

Quam saepe noctu diuque incolae domus sonantes in angulo passus audierant, trepidantibus animis cum crebrum multitudinis pedum strepitum perciperent! Etenim sibi videbantur iam populi esse passus, qui sub vexillo rubro tumultuaretur patriamque in discrimine esse proclamaret; populi, quem longa et dira quaedam fascinatio in feras immanes conuertisset.

Illustrissimi autem domini vniuersus ordo, vbi se in Gallia parum gratum esse cognouit, adeo vt, si ex ea patria dimitteretur, simul e vita dimitteretur, ab illo tam insolito rei euentu se quam longissime subduxit. Quemadmodum rusticus ille in fabulis, qui daemonem ingenti labore euocauerat, eo viso tanto pauore correptus est vt ne percontari quidem eum auderet, sed confestim fugeret, ita illustres, qui per multos annos orationem dominicam ordine inuerso recitare ausi erant, atque alia plurima potentissima carmina excogitauerant quibus hostem illum cogerent apparere, simul atque eum horrifico aspectu conspicati sunt, nobilibus pedibus in fugam se dederunt.

Splendidus ille regiae oculus, quasi in media fronte fulgens, euanuerat: alioqui totius gentis telis pro scopo futurus erat. Neque vero vmquam ad videndum idoneus oculus fuerat, quippe quem iam diu tum Luciferi superbia, tum Sardanapalli luxuria, tum talpae caecitas obfuscassent. At nunc de loco suo exciderat et nusquam erat. Aula tota, ab intimis illius arcanissimi coetus penetralibus ad vltimos vsque aditus, quibus gratia,

ambitio fraudesque dominabantur, vno impetu dissipata erat. Regium quoque imperium corruerat: rex, cum in regia obsessus esset, tum, vt nouissimi nuntii ferebant, ab imperio «suspensus» erat.

Aduenit mensis Augustus anni millesimi septingentesimi nonagesimi secundi; iam tum illustrissimi domini longe lateque dissipati erant.

Eorum, qui Londinium confugerant, commune perfugium atque celeberrimus conuentus locus erat argentaria Tellsoniorum. Mortuorum manes ea loca frequentare creduntur in quibus olim viuentes versabantur; ita nobiles, ne vno quidem aureo nummo relicto, locum assidue obsidebant vbi pecuniam suam antea deposuerant. Praeterea eo certissimi de rebus Gallicis nuntii celerrime perferebantur. Tellsonii quoque liberali animo erant, atque veteribus clientibus ex pristina fortuna delapsis opem haud exiguam ferebant. De illis autem nobilibus qui tempestatem impendentem mature prouidissent et, spoliationem publicam vel bonorum proscriptionem metuentes, pecuniam prudenter in eam argentariam transmisissent, egentiores eiusdem ordinis homines ibi semper certiores fieri poterant. Adde quod quisquis recens e Gallia aduenerat, velut ex recepta consuetudine, ad Tellsonios se nuntiosque suos deferebat. Hac rerum varietate argentaria illa quasi forum maximum omnium Gallicarum famarum effecta erat; quod tam vulgo notum erat, tam multi de rebus nouissimis quaerebant, vt Tellsonii interdum paucis verbis recentissimos nuntios exscriberent atque in argentariae fenestris publicarent, quos viatores trans portam templi properantes legerent.

Quodam die post meridiem, aere calido atque nebuloso, Lorrius ad solitam mensam sedebat; Carolus Darnaeus, mensae innixus, voce submissa cum eo colloquebatur. Angustum illud conclaue, olim paenitentiae quodam loco simile, vbi cum argentariae curatoribus colloquia haberentur, iam mercatus nuntiorum factum multitudine redundabat. Minus dimidia hora supererat antequam negotia clauderentur.

«At, quamquam omnium mortalium natu minimus es», inquit Carolus Darnaeus, verbis haesitans, «tamen monendum te existimo...»

«Intellego. Me nimis senem esse?» respondit Lorrius.

«Caeli incerta temperies, longum iter, incertae itineris rationes, tota ciuitas turbata, vrbs denique in qua fortasse tibi ipsi non tutum erit.»

«Mi Carole», respondit Lorrius hilari fiducia, «aliquot causas attulisti cur eundum mihi sit, non cur domi manendum. Satis mihi tutum erit. Nemo senem fere octoginta annorum interpellare curabit, cum tot alii reperiantur quos satius sit inquietare. Quod vrbem turbatam dicis, nisi

tumultuaretur, nihil esset causae cur aliquis ex nostra hac domo ad illam Parisiensem mitteretur, qui et vrbem et negotia pridem nosset et Tellsoniis plane probatus esset. Quod vero itinera incerta, viam longam, hiemem asperam commemorasti, quis tandem post tot annos Tellsoniorum causa leuia quaedam incommoda ferre debebit, si ego non debeo?»

«Vtinam ipse proficiscerer», inquit Carolus Darnaeus, inquietiore animo, velut secum loqueretur.

«Ain vero!» exclamat Lorrius. «Tu mihi es idoneus ad consilia danda atque aliorum itinera reprehendenda! Tu proficisci cupis? Tu qui in Gallia natus es? O sapientem monitorem!»

«Mi Lorri, eo ipso quod in Gallia natus sum, illa cogitatio — quam certe hic aperire nolueram — saepe in mentem venit. Qui enim miserrimae plebi aliqua misericordia motus fuerit, qui aliquid suorum bonorum ipsi cesserit», hic ad pristinum illum cogitandi modum rediit, «vix potest non sperare se auditum iri, atque aliquid auctoritatis habiturum, qua homines ad modum et temperantiam reuocet. Heri dum, te nobis digresso, cum Lucia loquebar...»

«Dum cum Lucia loquebaris», repetiuit Lorrius. «Ita est. Miror te non pudeat Luciae nomen proferre! Te his temporibus Galliam petere velle!»

«Verumtamen non proficiscor», respondit Carolus subridens. «Illud potius ad rem pertinet, quod tu profecturus te esse dicis.»

«Profecturus plane sum. Nam, mi Carole», Lorrius in argentariae penetralia oculos coniecit vocemque depressit, «ne fingere quidem potes quanta difficultate negotia nostra illic gerantur, quantumque periculum libris tabulisque nostris immineat. Deus immortalis scit quam multis hominibus grauissima damna inde oriri possint, si aliqua instrumenta nostra rapiantur aut deleantur. Id autem quouis momento fieri potest; quis enim certo affirmet Lutetiam non hodie incendio conflagraturam, cras diripiendam esse? Itaque necesse est prudenti delectu ea documenta quae seruanda sunt quam primum seligere, deinde aut humo obruere aut alio modo extra periculum remouere. Hoc sine vllo temporis dispendio vix alius quisquam praeter me efficere possit. Ego vero, cum Tellsonii ipsi id sciant atque a me flagitent — quorum pane iam sexaginta annos vixi — tergiuerser, quod artus mihi paulo rigidiores facti sint? Quin ego prae sex senibus istis qui hic sedent puer sum!»

«Quantopere admiror, mi Lorri, fortitudinem istius animi tui tam iuuenilis!»

«Nugae, nugae! Quin etiam, mi Carole», inquit Lorrius, iterum ad interiora aedium respiciens, «hoc tibi memoria tenendum est: res quaslibet nunc e Lutetia efferre paene impossibile est. Ipsa hodie nonnullae tabulae resque pretiosae ad nos peruenerunt (summa fide tibi haec dico; in negotiis ne tecum quidem talia susurrare mos est), quas homines omnium minime exspectandi attulerant; singuli, velut capite vno tantum capillo pendente, trans stationes excubiarum vix euaserant. Alio tempore fasciculi nostri huc illuc sine difficultate ferrentur, vt in hac vetere Anglia negotia geruntur; nunc omnia intercluduntur.»

«Hac igitur ipsa nocte proficisceris?»

«Hac ipsa nocte. Res enim eo angustiarum peruenit vt mora amplius fieri non possit.»

«Nemo te comitabitur?»

«Multos mihi comites proposuerunt; ego tamen nullum eorum accipere volo. Ieremiam mecum ducere constitui. Is multis iam noctibus diei dominici custos corporis mei fuit, et eius consuetudini adsueui. Nemo suspicabitur Ieremiam aliud esse quam canem Anglicum pugnacem, neque aliud consilium habere quam in eum qui dominum suum tetigerit impetum facere.»

«Iterum fateor me animi tui tam fortis tamque iuuenilis admiratione teneri.»

«Iterum dico nugas agi. Postquam hoc munusculum exsecutus ero, fortasse Tellsoniorum consilium sequar et, negotiis abdicatis, quietam vitam agam. Tum demum satis erit temporis ad cogitandum de senectute.»

Haec colloquia ad solitam Lorrii mensam habebantur, dum nobiles exules vno alteroue passu ab ea distantes confertissime discurrebant, atque inter se iactabant quam atrocem vindictam de scelesta plebe mox sumpturi essent. Nobilibus in exilio fortuna deiectis, itemque multis Britannis qui sententias a maioribus acceptas tamquam solas rectas tuerentur, nimis vsitatum erat de terribili illa rerum conuersione disserere quasi sola esset messis sub caelo vmquam sata nulla sementis facta: quasi nihil vmquam factum esset, nihil omissum, vnde ista nasceretur; quasi qui miserorum Galliae hominum multitudinem et opes ad salutem omnium destinatas ad dominationis libidinem conuersas contemplati essent, iam multis annis ante imminens exitium non perspexissent neque aperte praedixissent. Talem verborum arrogantiam atque inania consilia, quibus nobiles rem publicam ad pristinum illum statum restituere somniabant, quamquam res

illa, se ipsa consumpta, caelum terramque secum paene contriuerat, vix quisquam sanae mentis rerumque vere gnarus sine aliqua recusatione ferre poterat. Haec autem vaniloquentia, circum aures Caroli Darnaei velut insolitus sanguinis tumultus in ipso capite strepens, vna cum tacita quadam animi sollicitudine, eum iam pridem inquietum fecerat atque etiam tum inquietum tenebat.

Inter disputantes Striuerius aderat, vir apud tribunal regium causas agens, ad summos iam magistratus per honorum gradus contendens ideoque lingua maxime tum liber. Is nobilibus exposuit quam commode plebs puluere tormentario in sublime displodi posset, quomodo omnis eius stirps e terris exscinderetur, et quemadmodum sine tali multitudine homines viuere possent; multa quoque alia non minus perspicua consilia afferebat, eius fere generis ac si quis aquilas omnes e mundo tollere vellet sale in caudas aspergendo. Haec Carolus singulari fastidio audiebat; inter exeundum, ne plura audiret, et manendum, vt contra loqueretur, dubitabat, cum res quae futura erant ad certam formam se paulatim componerent.

Tum vnus e ministris argentariae ad Lorrium accessit, epistulam sordidam nondum apertam ante eum deposuit atque quaesiuit num aliquid comperisset de homine cui inscripta esset. Tam prope Carolum epistula posita est, vt inscriptionem conspiceret; eo etiam celerius perspexit quod ibi verum ipsius nomen scriptum erat. Ita inscriptum fuit:

«VRGENTISSIMVM. DOMINO QVI OLIM MARCHIO DE SANCTO EVRÉMONDIO IN GALLIA FVIT. CVRAE ARGENTARIORVM TELLSONIORVM SOCIORVMQVE, LONDINII IN ANGLIA, COMMENDATVM.»

Ipso nuptiarum mane medicus Manettus vnum hoc a Carolo Darnaeo vehementer atque diserte petiuerat: ne illius nominis arcanum vlli mortalium indicaretur, nisi ipse medicus quandoque fidem datam remitteret. Solis duobus hoc nomen notum erat; ne vxori quidem quicquam tale in suspicione venerat, nedum Lorrio.

«Nondum», respondit Lorrius ministro; «omnes, vt opinor, qui hic adsunt interrogaui; nemo tamen scit vbi ille vir reperiatur.»

Iam aderat hora qua argentaria clauderetur; maior sermocinantium turba praeter Lorrii mensam defluebat. Epistulam ille ostendebat vt exquireret cui tradi posset; eam alius exulum perlegit, tum alter, tum tertius, omnes irati atque in vindictam intenti; hic, ille, alius, Gallice vel Anglice conuicia in Marchionem nusquam repertum coniecerunt.

«Nepos, credo, Marchionis illius politissimi qui interfectus est», inquit vnus, «certe degener successor. Gaudeo me numquam hominem nouisse.»

«Ignauus quidam, qui stationem suam deseruit», inquit alter; hic tamen ipse ante aliquot annos stramento coopertus, pedibus in altum conuersis ac paene suffocatus, e Lutetia eiectus erat.

«Nouis opinionibus infectus», inquit tertius, qui praeteriens per perspicillum inscriptionem legebat; «nouissimo Marchioni aduersatus est, praedia sibi hereditate delata reliquit, truculentae turbae concessit. Spero fore vt ab iis mercedem sibi debitam referat.»

«Quid ais?» vociferatus est Striuerius. «Vere ita fecit? Talis est homo? Ostendite mihi sceleratissimum nomen! Malum illi!»

Carolus, qui iam se continere non poterat, Striuerium vmero leuiter tetigit atque inquit:

«Hominem illum noui.»

«Tune, per Iouem?» respondit Striuerius. «Id mihi sane dolet.»

«Cur?»

«Cur, mi Darnaee? Audistin quae ille fecerit? Noli his temporibus rogitare cur.»

«Immo vero rogo, cur?»

«Tum iterum tibi dico, mi Darnaee, dolere me. Doleo etiam te tam absurdam quaestionem proponere. Ecce hominem qui, pestilentissimis atque impiissimis doctrinae daemonum erroribus imbutus, bona sua foedissimae hominum colluuioni permisit, quae passim homines caedit; meque rogas cur doleam quod talis homo ab eo cognoscatur qui iuuentutem instituit! Sed respondebo. Doleo, quod huiusmodi nebuloni contagionem quandam inesse arbitror. Haec causa est.»

Arcanum memoria retinens, Carolus aegerrime se repressit et dixit: «Fortasse virum non recte intellegis.»

«Ego vero scio qua ratione te in angustias coniciam, mi Darnaee», inquit Striuerius, qui ferocia ostentationeque gaudebat, «atque hoc ipsum faciam. Si is vir ingenuus est, ego certe eum non intellego. Haec ei meo nomine, additis meis officiis, renuntiare potes. Illud quoque ei dicas me mirari, postquam bona dignitatemque suam carnificinae illi multitudini tradiderit, cur ipse eius dux non sit. Sed minime vero, domini!» Hic circumspiciens digitis increpuit. «Aliquid ego de hominum natura noui; vobis affirmo numquam reperietis talem virum qui saluti suae tam praeclarorum clientium clementiam committat. Minime: simul atque res

ad pugnam veniet, pedes in fugam quam primum conferet et clam elabetur.»

His dictis, digitis iterum increpitis, Striuerius vmeris turbam disiecit viamque sibi patefecit et in vicum Fletensem euasit, circumstantibus fere omnibus plausum tribuentibus. Tum, cum ceteri ab argentaria discederent, Lorrius et Carolus Darnaeus soli ad mensam remanserunt.

«Visne», inquit Lorrius, «epistulam in tuam curam accipere? Nosti vbi tradenda sit?»

«Noui.»

«Visne etiam explicare nos putare eos qui epistulam miserint sperauisse fore vt quo eam mittere oporteret sciremus; ipsam autem iam aliquamdiu apud nos iacuisse?»

«Libenter. Tune hinc Lutetiam proficisceris?»

«Hinc, hora octaua.»

«Reuertar vt ante profectionem tibi valedicam.»

Ipse sibi, Striuerio ceterisque fere omnibus hominibus infensus, Carolus quam celerrime in tranquillam regionem, quam Templum vocant, contendit, epistulam aperuit legitque. Haec erant quae continebat:

«EX CARCERE ABBATIAE, LVTETIAE.

«Die XXI mensis Iunii, anno MDCCXCII.

«DOMINO OLIM MARCHIONI.

«Postquam diu a vicanis in maximo vitae discrimine versatus sum, summa vi indignissimisque contumeliis correptus, longissimo itinere pedibus Lutetiam ductus sum. In via multa grauia passus sum. Nec tamen hoc solum; domus mea deleta est, vsque ad ipsa fundamenta diruta.

«Crimen, domine olim Marchio, propter quod in carcere teneor, propter quod in iudicium vocabor atque, nisi liberalissimo auxilio tuo subuenias, capite damnabor, hoc esse dicunt: me maiestatem populi prodidisse, quoniam pro homine e patria profugo contra populum egerim. Frustra profiteor me, secundum mandata tua, pro ipsis hominibus, non contra eos egisse. Frustra profiteor me, priusquam profugorum bona publice occuparentur, vectigalia, quae incolae soluere iam desierant, remisisse; nullas agrorum pensiones exegisse; neminem in ius vocasse. Nihil aliud respondent nisi me pro profugo egisse; et vbi sit ille profugus.

«Heu! Clementissime domine olim Marchio, vbi est profugus ille? Etiam per somnum clamo: vbi est? Caelum ipsum interrogo: nonne ille veniet vt me liberet? Responsum nullum. Heu, domine olim Marchio,

hanc miseram vocem trans mare emitto, sperans fore vt forte per magnam Tellsoniorum argentariam, Lutetiae notissimam, ad aures tuas perueniat!

«Per caelum, per iustitiam, per liberalitatem, per honorem generosi nominis tui te obsecro, domine olim Marchio, vt mihi opem feras et me e vinculis eripias. Hoc vnum delictum meum est, quod tibi fidelis fui. O domine olim Marchio, oro vt tu quoque mihi fidem praestes!

«Ex hoc teterrimo carcere, vbi singulis horis exitio propius admoueor, tibi, domine olim Marchio, miserrimae maestissimaeque seruitutis meae testimonium mitto.

«Tuus afflictissimus

«GABELLIVS.»

Haec epistula occultam iam pridem Caroli mentis sollicitudinem vehementer excitauit. Periculum veteris famuli atque optimi, cui nullum aliud crimen erat quam fides ipsi eiusque familiae seruata, tam grauiter conscientiam eius vrgebat, vt, dum per templi ambulationes incertus quid ageret commearet, paene vultum a praetereuntibus auerteret atque absconderet.

Probe nouerat se in eo quod egerat non omnia officio suo conuenienter perfecisse: perhorruerat quidem nouissimum illud scelus, quo veteris familiae facinora infamiaque cumulata erant; patruum suspectum habuerat, cui iure irascebatur; ab omni illa vetere domus potentia, iam ad ruinam vergente, quam ipse sustinere exspectabatur, conscientia abhorrebat. Nihilo minus recte non omnia peregerat. Optime etiam sciebat se, quamquam iam pridem in animo bonis dignitatibusque renuntiare statuisset, amore tamen Luciae impulsuque eius nimis festinasse, neque renuntiationem ad finem perduxisse. Omnia certo consilio ordinare et ipse ad finem vsque administrare debuerat; id sibi in animo fuisse nouerat, sed re vera numquam perfecerat.

Domesticae vitae in Anglia, quam ipse sibi delegerat, felicitas, necessitas cotidie laborandi, tam celeres temporum mutationes atque perturbationes, vt huius hebdomadis euentus superioris hebdomadis consilia nondum adulta delerent, insequentis autem omnia iterum conuerterent: harum rerum vi se cessisse nouerat, non quidem sine sollicitudine, sed tamen nullo adsiduo atque in dies crescente conatu res corrigendi. Nouerat se occasionem operandi aliquamdiu exspectasse; verum res interim ita mutatas tumultuatasque esse, vt opportunitas iam praeterisset, nobiles omnibus viis atque semitis e Gallia fugerent, bona eorum publice occuparentur ac delerentur, nomina ipsa abolerentur. Haec omnia non

minus ipsi quam nouis quibuslibet Galliae magistratibus, qui eum inde accusare possent, manifesta erant.

Attamen nullum vmquam hominem oppresserat, nullum in vincula coniecerat. Tantum aberat vt debita sua acerbe exegisset, vt ea sua sponte remitteret, atque in orbem, vbi nulla fauorum commendatione adiuuaretur, se abiecisset, locum sibi priuatum industria comparauisset et panem proprio labore meruisset. Gabellius autem praediis iam exhaustis atque debitis implicitis praefuerat, mandatis ipsius scriptis obstrictus vt incolis parceret, vt ex iis quae superessent quam plurimum eis tribueret: lignum hieme quantum creditores graues concederent, fructus aestate quantum ex eorundem manibus eripi posset. Has res Gabellius certe pro sua salute apud iudices commemorauerat atque argumentis confirmauerat, vt iam aliqua eius rei notitia exstare necesse esset.

Haec cogitatio vehementem illam voluntatem, quae iam apud Carolum oriri coeperat, confirmabat: Lutetiam proficiscendum esse.

Ita vero. Quemadmodum nauta ille in antiqua fabula ventis aestibusque in vim scopuli magnetis adductus erat, vnde scopulus ipse eum ad se trahebat, ita nunc Carolus pergere cogebatur. Quicquid in animo eius oriebatur, idem quasi fluctibus abreptum eum celerius, firmius, certius ad tam terribilem vim qua trahebatur impellebat. Tacita eius sollicitudo haec fuerat: pessima proposita pessimis instrumentis in patria sua infelicissima perfici, se autem, qui se melioris animi quam illos homines esse non ignoraret, eo abesse, neque aliquid conari quo caedes coercerentur et humanitatis misericordiaeque iura defenderentur. Hac sollicitudine partim repressa partim eum accusante, ad se cum forti illo sene comparandum deductus erat, cui tantum officii studium inesset. Haec sibi parum honesta comparatio statim consecuta est nobilitatis contumelia, qua grauiter laesus erat, tum Striuerii conuicia, quae veterum quarundam causarum gratia duriora multoque acerbius ferenda erant. Postremo accesserat Gabellii epistula: precatio vincti innocentis, mortis periculum subeuntis, qui ipsius iustitiam, honorem, famam imploraret.

Iam statuerat. Lutetiam eundum erat.

Ita: scopulus magnes eum trahebat; nauigandum vsque eo erat, donec in eum incurreret. Nullum tamen scopulum se nosse putabat, vix vllum periculum cernebat. Quod iam fecerat, quamquam imperfectum reliquerat, sibi ita ob oculos ponebat, vt speraret, si in Galliam venisset et consilii sui rationem aperuisset, magnam sibi gratiam habitum iri. Tum illud splendidum bene faciendi simulacrum ante oculos obuersabatur,

quod tot hominibus bonis specie spei laetae quasi fallax in desertis vapor apparet; atque sibi fingebat aliquam se auctoritatem consecuturum, qua hanc iam tam effrenate furiosam rerum conuersionem in meliorem viam reuocaret.

Dum ita constituto animo huc illuc commeat, reputauit neque Luciam neque patrem eius quicquam de itinere cognoscere debere priusquam ipse profectus esset. Lucia, quoad fieri posset, dolore discessus liberanda erat; medico autem, qui cogitationes ad veteres illas periculosas recordationes reuocare semper recusabat, factum potius nuntiandum, quam incertum propositum inter spem et metum suspendendum. Quantum ad imperfectas res suas pertineret, ne hoc quidem apud se discutiebat, quam multum inde ortum esset quod, ne memoriam priorum in Gallia malorum in animo soceri excitaret, numquam de illis negotiis libere atque plene disserere audisset. Haec tamen res quoque in consiliis eius momenti aliquid habuerat.

Multa agitans, huc illuc ambulauit donec tempus esset ad Tellsonios reuertendi atque Lorrio valedicendi. Simul ac Lutetiam peruenisset, ad illum veterem amicum accessurus erat; nunc vero nihil de suo consilio palam facere volebat.

Ad argentariae ostium raeda equis ad iter mutandis instructa parata stabat; Ieremias caligis indutus, cetero apparatu ad profectionem instructus exspectabat.

«Epistulam illam tradidi», inquit Carolus Darnaeus ad Lorrium. «Nolui te responsionem scriptam ferre, sed fortasse verba quaedam mandata referre voles.»

«Libenter, et sane quam promptissime», respondit Lorrius, «dummodo nullum inde periculum oriatur.»

«Nullum omnino; quamquam homini in carcere Abbatiae detento nuntius ferendus est.»

«Quo nomine vocatur?» quaesiuit Lorrius, pugillares apertos manu tenens.

«Gabellius.»

«Gabellius. Quid igitur misero Gabellio in carcere dicendum est?»

«Hoc vnum: epistulam acceptam esse, atque eum venturum.»

«Num tempus certum significandum est?»

«Cras nocte iter suscipiet.»

«Num vllius hominis nomen commemorandum?»

«Nullum.»

Lorrium plures vestes paenulasque induentem adiuuit; deinde ambo e calidis argentariae aedibus in nebulosum vici Fletensis aerem exierunt. «Luciae et paruae Luciae meum amorem renuntia», inquit Lorrius valedicens, «atque vtramque, dum rediero, quam diligentissime custodi.» Carolus Darnaeus, dum raeda discedebat, capite leuiter moto subrisit, sed vultu dubitationem prae se ferebat.

Eadem nocte — quartus decimus erat Augusti dies — ad multam vsque noctem vigilauit atque duas epistulas summo animi ardore conscripsit. Alteram Luciae destinauit, qua grauissimam itineris Lutetiam suscipiendi necessitatem aperiebat, pluribus argumentis ostendens cur sibi certo persuaderet nullum ibi vitae suae periculum futurum. Alteram medico scripsit, Luciam dilectamque filiolam eius curae committens, deque eadem re firmissimis asseuerationibus disserens. Vtrique pollicitus est se, simul atque peruenisset, litteras missurum quibus incolumitatem suam confirmaret.

Grauis ille dies fuit, quo inter suos versabatur, qui tum primum consilium quoddam e communi coniugum vita apud se solum retinebat. Difficile erat pium illud mendacium seruare, de quo sui ne minimam quidem suspicionem habebant. Sed cum vxorem suam tam felicem ac negotiosam amanter intueretur, eo magis statuit nihil de imminenti discessu ei indicare. Iam paene impellendus fuerat vt omnia profiteretur, adeo insolitum erat quicquam sine placido eius auxilio facere; nihilominus consilium tenuit, et dies cito praeteriit. Primo vespere Luciam et filiolam, quae ipsi haud multo minus cara erat quam mater, amplexus est, simulans se paulo post rediturum; nam negotium sibi commenticium praetenderat atque sarcinulam vestium iam occultauerat. Ita in vias graui nebula oppressas egressus est, animo multo grauiore.

Iam illa vis, quae cerni non poterat, celeriter eum ad se rapiebat; venti omnes aestusque vno impetu vehementer eodem ferebantur. Duas epistulas fideli ianitori tradidit, qui eas semihora ante mediam noctem, neque maturius, reddere iussus est. Tum equum conscendit, Douoriam petiturus, iterque instituit.

«Per caelum, per iustitiam, per liberalitatem, per honorem generosi nominis tui!» His miseri captiui precibus animum iam deficientem confirmabat, dum omnia quae in terris carissima habebat post tergum relinquebat atque ad scopulum magnetem vndis ferebatur.

CAPVT I · IN SECRETO

Qui autumno anni millesimi septingentesimi nonagesimi secundi ex Anglia Lutetiam petebat, lentissime iter faciebat. Viae pessimae, vehicula parum idonea, equi miseri satis superque morarum attulissent, etiamsi infelix ille Gallorum rex, regno deiectus, in solio suo pristina maiestate etiamtum sedisset; at mutata tempora longe alia impedimenta itineri opponebant. Omnibus vrbium portis, omnibus vicorum stationibus vbi vectigalia exigebantur, manus ciuium patriam amantium excubabant, sclopetis rei publicae, quae singulis paene momentis displodere videbantur, armati. Qui veniebant quique discedebant coercebantur, quaestionibus interrogabantur, diplomata inspiciebantur, nomina cum indicibus suis conferebantur; alios retro agere, alios progredi, alios consistere ac in custodiam dari iubebant, prout incertum cuiusque iudicium aut libido suadebat ad salutem nouae rei publicae, vnius atque indiuiduae, cui Libertas, Aequalitas, Fraternitas, aut Mors pro signo erant.

Vix paucas leucas Gallicas emensus erat Carolus Darnaeus cum intellegere coepit sibi per illas agrestes vias nullam in Angliam redeundi facultatem futuram esse, nisi prius Lutetiae ciuis bonus pronuntiatus esset. Quidquid iam accideret, necesse erat ad destinatum itineris finem pergere. Nullus tam exiguus vicus post tergum eius portam clauserat, nulla tam vulgaris viae saeptio demissa erat, quin intellegeret alteram quasi ferream ianuam inter se et Angliam obserari. Adeo vndique custodia ac vigilantia circumclusus tenebatur, vt, etiamsi ipse in rete captus esset aut in cauea ad destinatum locum ferretur, vix maiorem libertatis iacturam sentire potuisset.

Haec vbique vigilantia non modo viciens in singulis itineris partibus eum in ipsa via interpellabat, sed totidem paene vicibus vno die iter morabatur: nunc equites pone sequebantur eumque reuocabant; nunc praecedentes ante aduentum subsistere iubebant; nunc comitabantur atque custodiebant. Iam aliquot dies in sola Gallia iter fecerat, cum nocte

quadam, itinere defessus, in paruo oppido iuxta viam publicam, a Lutetia adhuc longe remoto, cubitum concessit.

Nisi litteras miseri Gabellii e carcere Abbatiae secum tulisset atque identidem ostendisset, ne tam longe quidem peruenisset. In statione excubiarum eius oppiduli tam graues difficultates obuenerant, vt iam ad summum discrimen itineris rem deductam esse sentiret. Quare minime miratus est, media nocte in paruo diuersorio, quo vsque ad auroram relegatus erat, e somno excitari.

Expergefactus est a magistratulo loci timido atque tribus ciuibus armatis, qui pilleos rubros e rudi panno gestabant et fistulas fumarias ore tenentes in lectulo eius consederunt.

«Profuge», inquit magistratulus, «te Lutetiam sub custodia mittam.»

«Ciuis», respondit Carolus, «nihil magis cupio quam Lutetiam peruenire; custodia tamen libenter carerem.»

«Tace!» fremuit vnus e pilleatis rubris, sclopeti calce stragulum feriens. «Conticesce, nobilis!»

«Ita plane est, vt bonus hic rei publicae amicus dicit», ait magistratulus pauens. «Nobilis es; igitur custodia tibi opus est, cuius etiam sumptus ipse sustinere debes.»

«Nihil mihi relinquitur eligendi», respondit Carolus Darnaeus.

«Eligendi potestatem! Audite hominem!» exclamauit idem vultu toruo, rubro pilleo insignis. «Quasi non beneficium esset eum a ferreo lucernae fulcro, ex quo homines suspenduntur, defendere!»

«Semper ita est, vt bonus ciuis ait», subiecit magistratulus. «Surge vestesque indue, profuge.»

Darnaeus paruit. Ad excubitorium reductus est, vbi alii ciues rubris pilleis horridis tecti apud ignem excubialem alii fumum ducebant, alii bibebant, alii dormiebant. Ibi custodibus magnam pecuniam numerauit atque inde hora tertia post mediam noctem, viis imbre imbutis atque madentibus, cum illis profectus est.

Duo erant custodes, equis insidentes, pilleis rubris et tricoloribus insignibus ornati, sclopetis rei publicae ac gladiis instructi; alter ad dextram, alter ad sinistram eius equitabat. Carolus equum suum ipse regebat; sed funem laxius freno eius alligauerant, cuius extremam partem vnus e custodibus circa manum suam circumduxerat. Sic imbre acri in ora impellente profecti sunt, ac per iniquum oppidi pauimentum graui equitum militarium cursu strepentes, inde in vias luto alte mersas exierunt.

Eodem habitu, nihil nisi equos et cursum mutantes, omnes illas caenosas leucas quae inter eos et caput Galliae iacebant confecerunt.

Noctibus iter faciebant; luce orta post vnam alteramue horam consistebant, deinde vsque ad vesperum quiescebant. Tam misere vestiti erant custodes, vt tibias nudas stramentis circumligarent, humeros pannis laceris vix opertos stramine quasi tecto tegerent, ne pluuia perfunderentur. Quamquam comitatus ille per se molestus erat, quamquam periculum praesentissimum inde oriebatur quod alter ex ciuibus fere perpetuo ebrius sclopetum suum incautissime gestabat, Carolus tamen vinculis istis animi tranquillitatem prorsus non amisit. Secum enim reputabat causam suam nondum cognitam esse neque rationes a se adhuc expositas, quas Gabellius e carcere Abbatiae testimonio confirmare posset; itaque custodiam hanc nihil de meritis suis praeiudicare.

At vbi Caesaromagum peruenerunt, id quod vesperi accidit, cum viae hominibus plenae essent, rerum faciem sibi grauiter minacem esse negare non potuit. Turba male ominata in statione vbi equi mutabantur conuenerat, vt equo descendentem spectaret, passimque magna voce conclamabatur: «Pereat profugus!»

Iam alterum pedem e sella demittebat; subito tamen substitit, atque in sellam, quam tutissimum sibi locum putabat, se recipiens inquit:

«Profugum me dicitis, amici? Nonne videtis me mea sponte in Galliam venisse?»

«Maledictus es profugus!» clamauit faber ferrarius, malleo manu tenens atque per turbam irato impetu in eum tendens. «Et maledictus es nobilis!»

Stationis magister inter fabrum atque frenum equi, quod ille manifeste arripere volebat, se interposuit placideque dixit: «Sinite hominem, sinite! Lutetiae iudicabitur.»

«Iudicabitur!» repetiuit faber, malleum vibrans. «Ita vero, et tamquam proditor damnabitur!» Assensu fremuit turba.

Cum stationis magister equum Caroli in aream interiorem auertere vellet, Darnaeus manu eum retinuit; custos interea ebrius in sella quietus residebat, funiculo circa manum obuoluto, atque spectabat. Carolus, vbi primum vocem per tumultum exaudiri potuit, sic locutus est:

«Amici, aut ipsi fallimini aut ab aliis decipimini. Proditor non sum.»

«Mentitur!» vociferatus est faber. «Ex quo decretum latum est, proditor est. Vita eius populo addicta est; scelerata illa vita non iam ipsius est!»

Cum Carolus in vultibus turbae imminentem iam impetum cerneret atque intellegeret eos proximo momento omnes in se irrupturos esse, stationis magister equum eius in atrium vertit, custodes equi lateribus proxime adhaeserunt, ille autem valuas binas iam vetustate labantes clausit et vectibus firmauit. Faber malleo portam percussit, turba fremitum edidit; nihil amplius actum est.

«Quodnam est decretum cuius faber meminit?» rogauit Darnaeus stationis magistrum, cum ei gratias egisset atque in atrio iuxta illum staret.

«Scilicet decretum quo profugorum bona vendi iubentur.»

«Quando latum est?»

«Die quarto decimo.»

«Eo ipso die quo ex Anglia discessi!»

«Omnes aiunt hoc vnum tantum esse e pluribus decretis, aliaque mox sequutura, nisi iam lata sint, quibus profugi omnes in exilium agantur, quicumque autem redierint capitis damnentur. Hoc ille sibi voluit, cum vitam tuam non iam tuam esse diceret.»

«Sed eiusmodi decreta nondum lata sunt?»

«Vnde ego sciam?» inquit stationis magister, vmeris sublatis. «Fortasse iam lata sunt, fortasse ferentur. Idem est. Quid aliud quaeris?»

In horreo super stramento vsque ad mediam noctem requieuerunt; dein, omnibus oppidanis dormientibus, equos iterum conscenderunt. Inter tot mutationes rerum olim familiarium, quibus ille cursus incredibilis videbatur, non minima erat ea quod vix vsquam homines dormire videbantur. Saepe enim, post longam per vias desertas et maestas equitationem, ad pauperum casulas veniebant, quas non obscuritas operiebat, sed lucernae vndique collustrabant; ibi medio noctis silentio, quasi spectra quaedam, homines aut circa arborem arefactam, quam Libertatis arborem nominabant, manibus inter se iunctis in orbem ibant, aut vno agmine stantes carmen de Libertate canebant. Feliciter tamen Caesaromagi eo tempore somnus erat, cuius ope poterant illa nocte effugere. Rursus itaque in solitudinem exierunt, frigore et pluuia contra anni tempestatem percussis, per agros aridos ac depauperatos qui eo anno nullos fructus ediderant, inter reliquias aedium ignibus atratas, cum subinde ex insidiis subito equites rei publicae excubitores prosilirent et, frenis acrius tractis, iter ipsis obstruerent. Omnibus viis vigilias disponebant.

Tandem illucescente die ad muros Lutetiae peruenerunt. Cum accessissent, porta clausa atque magna manu custodita erat.

«Vbi sunt huius captiui diplomata?» interrogauit vir quidam auctoritate praeditus, vultu constanti, quem excubitores acciuerant.

Carolus Darnaeus, tam iniquo vocabulo offensus, rogauit vt animaduerteret se viatorem liberum esse et ciuem Gallum, cui custodes tantummodo propter perturbatum ciuitatis statum impositi essent, quorum etiam mercedem ipse persoluisset.

«Vbi», eadem omnino mente repetiuit ille, nulla ratione dictorum eius habita, «vbi sunt huius captiui diplomata?»

Ebrius ille rei publicae amicus in pilleo suo chartas habebat atque protulit. Vir auctoritate praeditus, postquam Gabellii epistulam percurrit, perturbatus aliquantulum et admiratus esse visus est; tum Carolum diligentius intuitus est. Neque tamen quidquam locutus, et custodes et custodiendum reliquit atque in excubitorium intrauit. Illi interim extra portam equis insidentes exspectauerunt.

Dum ita suspensus haeret, Carolus circumspiciens animaduertit portam mixtis custodibus, militibus atque ciuibus, teneri; quorum ciues militibus longe numero praestabant. Plaustra rusticorum, qui commeatus in vrbem importabant, itemque alii qui similia negotia gerebant, satis facile intro admittebantur; egredi autem, etiam hominibus humillimis, difficillimum erat. Magna et confusa turba virorum mulierumque, praeter iumenta vehiculaque omnis generis, exitum exspectabat, sed tanta diligentia singulorum persona cognoscebatur, vt pauci admodum singillatim ac lentissime per claustrum transmitterentur. Nonnulli, cum longe adhuc abesset tempus quo ipsi examinarentur, humi cubantes somnum capiebant aut tabaci fumum hauriebant; alii colloquebantur aut incerti vagabantur. Pilleus ruber et insigne tricolor apud viros aeque atque apud mulieres vbique cernebantur.

Dimidiam fere horam in sella haec obseruauerat, cum idem vir rediit atque excubitoribus iussit vt portam aperirent. Deinde duobus custodibus, alteri ebrio, alteri sobrio, accepti captiui chirographum dedit; ipsum de equo descendere iussit. Quo facto duo ciues, fessum equum eius ducentes, conuersis equis abequitauerunt, vrbem ne ingressi quidem.

Carolus ducem suum in excubitorium secutus est, quod vili vino tabacoque foetebat. Ibi milites et ciues, dormientes vigilantesque, ebrii sobriique atque inter somnum et vigiliam, inter ebrietatem et sobrietatem velut medio quodam loco constituti, passim iacebant aut stabant. Lux, partim ex lucernis oleo iam deficientibus, partim e die nubilo accepta,

incerta quoque atque mixta erat. In mensa libri publici aperti iacebant, quibus praefectus quidam vultu truci et fusco praesidebat.

«Ciuis Defargi», inquit ille ad ducem Caroli, chartulam sibi ad scribendum sumens, «hiccine profugus Euremondius est?»

«Hic ipse.»

«Quot annos natus es, Euremondi?»

«Septem et triginta.»

«Vxorem habes, Euremondi?»

«Habeo.»

«Vbi nuptias celebrasti?»

«In Anglia.»

«Scilicet. Vbi nunc est vxor tua, Euremondi?»

«In Anglia.»

«Scilicet. Tu, Euremondi, ad carcerem qui La Force vocatur tradendus es.»

«O caelum iustum!» exclamauit Darnaeus. «Qua lege, quo crimine?»

Minister e chartula quam scribebat paulisper oculos sustulit.

«Nouas leges habemus, Euremondi, noua quoque crimina, ex quo postremo hic fuisti.» Haec acerbo risu dixit, deinde scribere perrexit.

«Obtestor vt hoc animaduertas: mea sponte huc veni, vt populari meo, cuius litteras auxilium implorantes ante oculos habes, succurrerem. Hoc vnum posco, vt sine mora id facere liceat. Nonne hoc iure meo postulare possum?»

«Profugis nulla iura sunt, Euremondi», frigide respondit ille. Scribere perrexit vsque dum absoluit; scripta apud se legit, puluere ad exsiccandum aspersit, tum Defargio tradidit his verbis: «Secreto custodiendus.»

Defargius chartula ostensa captiuo significauit vt se sequeretur. Ille paruit; duo praeterea rei publicae amici armati in custodiam comitatus dati sunt.

«Tune es», submissa voce quaesiuit Defargius, dum ex excubitorio gradibus descenderent et ad vrbem verterentur, «qui filiam medici Manetti duxisti, eius qui olim in Bastilia, quae nunc nulla est, captiuus fuit?»

«Ego sum», respondit Darnaeus, illum miratus intuens.

«Mihi nomen Defargio est. Tabernam vinariam in vico Sancti Antonii exerceo. Fortasse de me audisti.»

«In domum tuam vxor mea venit, vt patrem suum recuperaret? Immo vero!»

Vocabulum vxoris, quasi tristissimam aliquam memoriam Defargio excitans, effecit vt ille subito iratus exclamaret: «Per feminam illam nuper natam atque acutam, cui Guillotina nomen est, quid tibi fuit quod in Galliam venires?»

«Modo coram te audisti quam ob causam venerim. An id verum esse non credis?»

«Verum tibi perniciosum», respondit Defargius, superciliis contractis nec ab itinere oculos auertens.

«Equidem hic plane quid agam nescio. Omnia tam inaudita, tam immutata, tam subita atque iniusta sunt, vt prorsus consilium perdiderim. Num aliquid auxilii mihi praestare potes?»

«Nihil», inquit Defargius, eadem qua antea obtutuum recta intendens.

«Vni saltem interrogationi respondebis?»

«Fortasse, prout res postulabit. Dic quid quaeras.»

«In isto carcere, quo tam iniuste ducor, licebitne mihi cum iis qui foris sunt libere communicare?»

«Videbis.»

«Nonne ibi tamquam in sepulcro abditus, ante causam cognitam condemnatus, omni facultate me defendendi carebo?»

«Videbis. Quid tum? Alii olim in peioribus carceribus pari modo sepulti sunt.»

«Sed numquam mea opera, ciuis Defargi.»

Defargius obliquis atque infestis oculis eum aspexit, tum obstinato silentio iter perrexit. Quanto diutius conticescebat, tanto minus — vt quidem Carolo videbatur — spes erat fore vt vlla ratione molliretur. Itaque Carolus properauit dicere:

«Summa mihi res est (tu, ciuis, etiam melius quam ego quanti sit intellegis) vt Lorrio, viro Anglo apud Tellsoniorum argentariam, qui nunc Lutetiae versatur, hoc vnum sine vlla expositione nuntiare possim: me in carcerem La Force coniectum esse. Potesne id mihi curare?»

«Nihil tibi curabo», obstinate respondit Defargius. «Patriae ac populo officium debeo. Vtrique sacramento obstrictus seruio; aduersus te sum. Nihil tibi praestabo.»

Darnaeus intellexit frustra se vlterius oraturum; simul etiam animus ei indignatione elatus est. Dum taciti procedunt, mirari non poterat quam assueti ciues captiuis per vias ductis spectandis essent. Ne pueri quidem eum magnopere obseruabant. Nonnulli praetereuntes capita verterunt, pauci tamquam nobili digito minati sunt; ceterum hominem veste nitida

indutum ad carcerem ire non magis mirabantur quam operarium sordidioribus vestibus ad opus suum pergere. In vico quodam angusto, obscuro et sordido, per quem iter habebant, orator quidam ardens in subsellium ascendens turbam non minus ardentem de sceleribus regis et familiae regiae aduersus populum admonebat. Ex paucis quae inde audire potuit Carolus primum didicit regem in carcere detineri legatosque exterarum gentium omnes Lutetia discessisse. In itinere enim nihil omnino, praeter ea quae Caesaromagi audierat, compererat; assiduus ille comitatus vniuersaque vigilantia eum ab omnibus sermonibus ac nuntiis separauerant.

Iam haud dubie intellegebat se in longe maiora pericula incidisse quam ea quae, cum ex Anglia discederet, exorta essent. Intellegebat mala celerrime circa se coaceruata esse atque posse etiam celerius augeri. Neque ipse sibi negare poterat se fortasse non profecturum fuisse, si paucorum dierum euentus prospicere potuisset. Neque tamen curae eius tam atrae erant quam nunc, rerum postea gestarum notitia instructi, suspicari possumus. Quamuis obscurum ac minax futurum esset tempus, ignotum erat; in ipsa ignoratione spes quaedam inconsulta haerebat. Immanis illa caedes, quae per dies noctesque saeuitura atque intra paucas horas laetum messis tempus immani sanguinis macula foedatura erat, non magis ad eius scientiam peruenerat quam si centum milia annorum abfuisset. Nomen illius feminae nuper natae acutaeque, quam Guillotinam vocitabant, ipsi sicut plerisque hominibus vix notum erat. Facinora quae mox perpetranda erant ne ab iis quidem qui ea perpetraturi erant iam tunc, vt credibile est, excogitata fuerant. Quomodo igitur in animo miti, qui futurum per vmbras tantum cerneret, locus talibus imaginibus esse posset?

Iniquam in custodia vexationem, labores, crudelem denique ab vxore filiolaque separationem sibi futuram esse aut verebatur aut pro certo habebat; praeter haec nihil definite timuit. Cum his cogitationibus, quae satis graues erant ei qui in tristissimum carceris atrium adduceretur, ad La Force peruenit.

Vir quidam facie tumida atque inflata validum carceris ostiolum aperuit; huic Defargius «Profugum Euremondium» tradidit.

«Quid, per inferos!» exclamauit ille facie inflata. «Quot adhuc supererunt istius generis?»

Defargius, quasi nihil audisset, chirographum accepti captiui recepit; deinde cum duobus ciuibus quibuscum venerat recessit.

«Quid, per inferos, iterum dico!» exclamauit carceris custos, solus cum vxore relictus. «Quot adhuc!»

Vxor, cum nihil esset quod huic quaestioni responderet, hoc vnum dixit: «Patientia opus est, mi vir!» Tres alii carceris ministri, quos tintinnabulo illa acciuerat, eandem sententiam comprobauerunt; vnus insuper addidit: «Libertatis amore!» Quae verba in illo loco perquam alieno tempore dicta videbantur.

La Force carcer erat maestus, obscurus, immundus, foetore teterrimo somni inclusorum infectus. Mirum quam cito grauis ille foetor, ex hominibus in carcere dormientibus ortus, in locis neglegenter custoditis se prodat!

«Atque hic quoque secreto custodiendus!» murmurauit custos, chartulam inspiciens. «Quasi non iam ego vsque ad rupturam refertus essem!»

Chartulam iratus in acumen ferreum, quo scripta perforata seruantur, infixit; Carolus autem per dimidiam horam voluntatem eius exspectauit, nunc in amplo illo conclaui testudinato huc illuc ambulans, nunc in sedili lapideo residens; vtroque modo tam diu conspiciendus relinquebatur, vt custos maior omnesque subditi eius vultum memoriae mandare possent.

«Age!» tandem inquit praefectus, claues assumens. «Mecum veni, profuge.»

Per maestam carceris obscuritatem Carolus eum secutus est; per transitus et scalas ibant, multis post terga ianuis clangore clausis atque obseratis, donec in amplum sed humile conclaue testudinatum peruenerunt, viris feminisque captiuis confertum. Mulieres longae mensae assidebant: aliae legebant, aliae scribebant, aliae fila nectebant aut consuebant aut acu picturas in vestes inducebant. Viri plerique post sellas earum stabant, alii per conclaue lente deambulabant.

Cum carceris conspectus turpium scelerum atque ignominiae cogitationem animo eius sponte ingereret, nouus captiuus ab hoc hominum coetu primo abhorruit. Sed nihil tam incredibile in illo iam pridem incredibili itinere visum est quam quod omnes subito surrexerunt vt eum exciperent, summa cum illa morum vrbanitate omnibusque vitae gratiis atque officiis quibus homines eo tempore inter se vtebantur.

Quae vrbanitas tam mirum in modum carceris tristitia obscurabatur atque per hanc indignam sordium miseriarumque speciem tamquam vmbra aliqua cernebatur, vt Carolo mortuorum inter vmbras stare videretur. Vmbrae omnes! Vmbra pulchritudinis, vmbra dignitatis, vmbra

elegantiae, vmbra superbiae, vmbra leuitatis, vmbra ingenii, vmbra iuuentutis, vmbra senectutis; omnes in deserto quasi litore exspectantes dum inde amouerentur, omnes in eum conuersa habentes lumina ipsa morte iam mutata, quam in hunc locum venientes velut subierant.

Hoc spectaculum eum stupentem immobilemque reddidit. Custos iuxta eum stans ceterique ministri, qui vltro citroque per conclaue transibant, in consuetis officiis suis satis tolerabili habitu futuri, nunc tamen, cum matribus luctu confectis ac filiabus florentibus compararentur, cum vmbris mulierum eleganter comptarum, virginum forma insignium, matronarum molliter educatarum, adeo rudes et agrestes apparebant, vt tota illa rerum, morum atque verisimilitudinis inuersio summum incredibilitatis gradum attingeret. Profecto vmbrae omnes! Profecto tam longum tamque incredibile iter morbi cuiusdam progressus fuerat, qui ad has opacas inferorum sedes eum deduxisset!

«Nomine omnium qui eadem nobiscum fortuna laborant», inquit vir quidam forma et oratione aulica insignis, qui ad eum processerat, «honori mihi duco te in carcerem La Force excipere, atque de calamitate qua in nostrum consortium perductus es tecum dolere. Vtinam illa breui feliciter finiatur! Alibi fortasse nimiae curiositatis esset nomen tuum statumque quaerere; hic autem nihil eiusmodi est. Licetne nobis quaerere?»

Carolus Darnaeus animum collegit atque, quam aptissimis potuit verbis, ea quae quaerebantur respondit.

«Sed spero», inquit idem vir, oculis praefectum carceris prosequens, qui trans conclaue mouebatur, «te non secreto custodiendum esse?»

«Quid haec verba significent nescio; ita tamen illos dixisse audiui.»

«Heu, quantopere dolemus! Quantum nobis id displicet! Ne tamen animum despondeas: complures ex nostro coetu initio secreto inclusi erant; neque multo tempore ita manserunt.» Tum maiore voce addidit: «Dolens omnibus vobis nuntio: secreto custodiendus.»

Cum Carolus Darnaeus per conclaue ad ianuam cancellis firmatam, vbi custos exspectabat, transiret, omnes murmure miserationem testabantur, multique prospera ei optabant et animum addebant; inter quas voces praesertim mulierum blanda et misericordia plena verba audiebantur. Ad cancellos constitit atque conuersus ex animo gratias agere conatus est; sed ianua custode impellente clausa est, atque vmbrae illae in perpetuum e conspectu eius euanuerunt.

Ianua illa clathrata ad scalas lapideas sursum tendentes aperiebatur. Cum quadraginta gradus ascendissent — captiuus enim, quamquam vix

dimidiam horam inclusus, gradus iam numerabat — custos humilem ianuam nigram reserauit, atque in cellam solitariam intrauerunt. Frigus atque vmor ibi sentiebantur, non tamen tenebrae.

«Hic locus tuus est», inquit custos.

«Cur solus includor?»

«Vnde ego sciam!»

«Licetne mihi calamum, atramentum, chartam emere?»

«Non est mihi id mandatum. Visent te quidam; tum interrogare poteris. Nunc cibum emere licet, nihil aliud.»

In cella erant sella, mensa, culcita stramine conferta. Dum custos ante discessum singula illa instrumenta et quattuor parietes oculis perlustrabat, captiuo contra parietem oppositum innixo vana quaedam cogitatio in mentem errans venit: illum custodem tam foede facie totoque corpore tumidum esse, vt hominem aqua demersum, cuius corpus humore impleretur, referret. Postquam custos excessit, eadem erranti animo cogitatione secum dixit: «Iam hic relictus sum, quasi mortuus essem.» Cum deinde subsistens in culcitam deorsum aspexisset, nauseans oculos auertit atque secum cogitauit: «Ecce in his animalculis repentibus prima corporis post mortem condicio.»

«Quinque passus in longitudinem, quattuor passus cum dimidio in latitudinem. Quinque passus, quattuor passus cum dimidio. Quinque passus, quattuor passus cum dimidio.» Captiuus per cellam vltro citroque ambulans mensuram eius numerabat; vrbis autem fremitus, velut tympana procul obtuse pulsa, ad eum ascendebat, cui clamorum ingens atque ferox fluctus miscebatur. «Calceos faciebat; calceos faciebat; calceos faciebat.» Iterum dimensiones loci enumerauit atque velocius ambulauit, vt mentem suam a priore illa verborum repetitione abstraheret.

«Vmbrae illae, quae clausa ianua euanuerunt. Vna inter eas erat imago feminae nigra veste indutae, quae in recessu fenestrae innixa stabat; lux in crines aureos eius incidebat, atque ipsa similis videbatur … … Pergamus iterum equis, per Deum obsecro, per vicos lucernis collustratos, vbi omnes vigilant! … … Calceos faciebat, calceos faciebat, calceos faciebat … … Quinque passus, quattuor passus cum dimidio.»

Huiusmodi cogitationum fragmentis ex intimis animi recessibus fluctibus quasi sublatis atque in summa mente versatis, captiuus magis magisque properabat, obstinate numerans ac renumerans. Vrbis vero strepitus eo tantum mutatus est, vt adhuc instar tympanorum longe obtuse pulsatorum personaret, sed inter vocum fremitum, qui super illum

crescebat, planctus quarundam vocum iam discerneretur, quas ipse agnoscebat.

CAPVT II · COS VERSATILIS

Argentaria Tellsoniorum, quae in regione Sancti Germani Lutetiae constituta erat, partem ingentium aedium occupabat; ad eas per atrium patebat aditus, eas autem a via publica murus altus firmaque porta separabant. Aedes olim ad potentissimum quendam nobilem pertinebant, qui ibi habitauerat, donec, tumultibus exortis, veste ipsius coqui sui indutus fuga salutem petiuisset atque fines Galliae transisset. Quamquam nunc pro fera siluestri habebatur quam venatores persequerentur, in hac tamen velut animarum transmigratione idem erat ille dominus illustrissimus, cuius potio e socolata conficienda tribus olim viris robustis, praeter ipsum coquum, operam dederat.

Domino igitur profugo, tres illi viri robusti, qui olim mercedem ab eo tam largam acceperant, huius quasi peccati veniam sibi comparare studebant: tam parati enim erant tamque cupiebant eius iugulum ad aram nascentis rei publicae vnius atque indiuiduae — cui Libertas, Aequalitas, Fraternitas aut Mors pro signo erant — secare, vt nihil supra. Aedes autem domini primum publice occupatae, deinde fisco adiudicatae erant. Nam tanta rerum mutatio, tanta decretorum alterum alteri praecipitanter succedentium vis erat, vt iam tertia Septembris nocte ministri patriotae, legum exsequendarum causa missi, domum possiderent, signis trium colorum notassent, atque in amplissimis eius conclauibus vinum adustum biberent.

Si argentaria Londini talis fuisset qualis Tellsoniorum Lutetiae erat, breui tempore ipsa domus argentaria non modo mentem sed etiam fidem suam amisisset, atque in tabulas publicas decoctorum relata esset. Quid enim grauitas illa Britannica, quae summa diligentia pecuniae alienae rationem reddebat atque honestatem colebat, de arboribus aurantiis in vasis positis atque in atrio argentariae cultis dixisset? Quid vero de Cupidine ipso supra mensam, qua pecunia numerabatur, depicto? Haec tamen omnia ibi erant. Tellsonii quidem Cupidinem dealbauerant; in

lacunari tamen adhuc conspiciebatur, linteis leuissimis indutus, qui a prima luce vsque ad noctem — vt illi deo perquam familiare est — sagittas in pecuniam intendebat.

Londini in vico Lombardico iste puerulus gentilis ipsam argentariam sine dubio ad decoctionem redegisset. Idem efficere debuisset recessus post immortalem illum puerum positus, aulaeis occultatus; idem speculum parieti insertum; idem scribae minime senes, qui, leuissima data occasione, coram omnibus saltare solebant. Haec tamen argentaria Gallica Tellsoniorum ferre atque etiam florere poterat; neque, dum rerum publicarum status integer manebat, quisquam his rebus territus pecuniam inde suam retraxerat.

Quanta autem pecunia posthac ex argentaria Tellsoniorum esset auferenda, quanta ibi neglecta atque oblita mansura; quantum argenti caelati, quot gemmae in occultis eius repositoriis obsolescerent, dum possessores in carceribus aerugine quasi corroderentur, donec violenta morte perirent; quot denique rationes apud Tellsonios numquam in hoc saeculo conficiendae in alterum saeculum transferrentur: haec nemo ea nocte dicere poterat, ne Iaruisius quidem Lorrius, qui tamen anxie de talibus rebus cogitabat.

Sedebat ad focum nuper lignis accensum, nam annus ille sterilis atque afflictus praematurum iam frigus attulerat. In vultu eius probissimo simul ac fortissimo vmbra quaedam apparebat, atrior quam vmbra quam lucerna suspensa facere posset aut vlla conclauis res lumine deformata in eum remittere: horroris erat vmbra.

In ipsis argentariae aedibus habitabat, fide erga domum Tellsonianam ita adstrictus vt pars eius factus esse videretur, velut hedera robustis radicibus muro adhaerens. Forte ad aliquam securitatem eius pertinebat quod pars principalis aedium a ciuibus rei publicae deditis tenebatur; sed vir ille senex, fidei plenus, hoc numquam in rationem vocauerat. Nihil talium rerum curabat, modo officium suum faceret. Ex altera parte atrii sub porticu spatium amplum erat raedis stabulandis destinatum; ibi etiamtum nonnullae raedae illius quondam domini illustrissimi stabant.

Duabus porticus columnis singulae ingentes faces alligatae erant, late atque ardenter flammantes. Earum luce in ipso atrio sub caelo aperto cos permagna orbicularis conspiciebatur, ruditer in machina collocata, qualem ex officina fabri ferrarii aut alterius opificis propinquae festinanter allatam esse putares. Lorrius surrexit et per fenestram has res per se

innocentes aspexit; deinde toto corpore tremens ad focum atque sellam rediit.

Vitream enim fenestram aperuerat, itemque valuas reticulatas extrinsecus positas; vtrumque rursus clauserat, nec tamen impedire poterat quominus omnia membra ei tremerent.

Ex vicis, qui vltra murum altum portamque firmam iacebant, solitus magnarum vrbium nocturnus fremitus audiebatur; sed subinde sonus quidam inexprimibilis illi miscebatur, tam insolitus, tam terribilis tamque ab humana consuetudine alienus, vt clamores nescio quos horrendos ad ipsum caelum ascendere crederes.

«Deo gratias ago», inquit Lorrius, manibus inter se iunctis, «quod nemo mihi carus atque proximus hac nocte in tam formidolosa vrbe versatur. Deus omnium, qui periclitantur, misereatur!»

Haud multo post campana ad portam ingentem sonuit. «Redierunt», secum cogitauit, atque intentus auscultabat. At non irruit in atrium, vt exspectauerat, magna cum strepitu hominum multitudo; audiuit tantum portam iterum clangore claudi, deinde omnia siluerunt.

Timor ille ac sollicitudo, quibus premebatur, incertam etiam de argentaria curam animo eius iniciebant, qualem tanta rerum commutatio inter iam excitatos affectus parere solet. Argentaria quidem diligenter custodiebatur; ille tamen surrexit, vt apud fidos custodes qui vigilias agebant versaretur. Tum subito ianua conclauis aperta est, duaeque figurae intro proruperunt, quarum conspectu obstupefactus retro cessit.

Lucia erat et pater eius! Lucia bracchiis ad eum porrectis accurrit, vultu illo pristino summa animi contentione tam vehementer insigni, vt ipsa eius facies ad hanc vnam vitae horam vim omnem atque potestatem suam seruasse videretur.

«Quid hoc est?» exclamauit Lorrius, vix spiritum ducens, mente perturbatus. «Quid accidit? Lucia! Manette! Quae res vos afflixit? Quid vos huc attulit? Quid est?»

Lucia, pallida, oculis trepidis, anhelans et vultum in eum intentissime defigens, in complexu eius haec suppliciter verba edidit: «O amice mi carissime! Maritus meus!»

«Maritus tuus, Lucia?»

«Carolus.»

«Quid de Carolo?»

«Hic est.»

«Hic? Lutetiae?»

«Iam aliquot dies hic est; tres aut quattuor, nescio quot; cogitationes in vnum colligere non possum. Beneficentiae causa, nobis insciis, huc venerat; ad portam retentus et in carcerem coniectus est.»

Senex clamorem protulit quem nullo modo continere poterat. Eodem fere momento campana magnae portae iterum sonuit, magnusque pedum strepitus et vocum tumultus atrium subito impleuerunt.

«Quid est ille strepitus?» inquit medicus, ad fenestram conuersus.

«Noli aspicere!» exclamauit Lorrius. «Ne foras quidem oculos verte! Manette, per salutem tuam, valuas fenestrae ne attingas!»

Medicus, manu iam in claustro fenestrae posita, se conuertit atque placido sed audaci risu respondit: «Amice mi, in hac vrbe vita mea quasi sacra atque inuiolabilis est. Captiuus Bastiliae fui. Nemo est inter patriotas Lutetiae — quid Lutetiae? in tota Gallia — qui me, si sciat me in Bastilia inclusum fuisse, tangere velit, nisi vt complexibus obruat aut triumphanti pompa circumferat. Dolores olim a me perpessi tantam mihi auctoritatem conciliarunt, vt per portas tuto transierimus, de Carolo ibi certiores facti simus, atque huc peruenerimus. Hoc ita futurum sciebam; sciebam me Carolum ab omni periculo seruare posse; hoc Luciae promiseram. Sed quid ille strepitus sibi vult?» Rursus ad fenestram manum admouebat.

«Ne aspicias!» exclamauit Lorrius, iam plane animo desperatus. «Tu quoque, Lucia mea, ne aspicias!» Bracchium circum eam porrexit atque ad se retinuit. «Noli ita terreri, carissima. Sollemniter tibi iuro me nihil scire quod Carolo mali acciderit, ne suspicatum quidem esse illum in hoc infelici loco versari. In quo carcere tenetur?»

«In La Force!»

«In La Force! Lucia, filia mea, si vmquam in vita fortis atque vtilis fuisti — et semper quidem vtraque fuisti — nunc tibi animus ita componendus est, vt quidquid tibi praecepero diligenter facias. Maiora enim ex hac re pendent quam aut tu intellegere potes aut ego dicere. Nihil hac nocte agendo adiuuare potes; foras exire nequaquam licet. Haec ideo dico quod id quod te pro Caroli salute facere iubeam omnium difficillimum est: pare statim; quiesce; tace. Sine me te in cubiculum posticum inducere. Patrem tuum et me per duo minuta solos relinque; atque per ipsam vitam mortemque ne vel minimum quidem moreris.»

«Tibi parebo. Ex ipso vultu tuo intellego nihil aliud a me faciendum esse. Noui te fidelem esse.»

Senex eam osculatus in suum cubiculum festinanter duxit, ianuamque claue obfirmauit. Deinde ad medicum properanter rediit, fenestram

aperuit, valuas autem reticulatas paulum tantum reserauit; tum manum bracchio medici imposuit et vna cum eo in atrium prospexit.

Ibi virorum mulierumque turbam conspexerunt, non adeo frequentem neque tam confertam vt totum atrium expleret: quadraginta vel quinquaginta homines, non plures, aderant. Qui aedes occupabant eos per portam admiserant; intrauerant vt cote illa versatili vterentur. Manifestum erat eam ad hunc vsum, in loco idoneo atque a vicorum conspectu remoto, constitutam esse.

Sed quam horrendi operarii! Quam horrendum opus!

Cos geminis manubriis instruebatur. Duo viri eam furiose circumagebant; quorum vultus, quotiens rota eosdem sursum rursus extollebat crinesque longos retrorsum iactabat, longe truculentiores erant quam immanissimarum gentium hominum vultus, quamuis barbarissimo habitu deformatorum. Supercilia adsciticia atque mystaces ficticii in eorum frontibus et supra labra adfixi haerebant. Vultus vero, sanguine et sudore perfusi, clamoribus distorti, vigilia, immani gaudio et ferina caedis cupiditate inflammati, huc illuc oculos ferociter torquebant.

Dum isti nebulones rotam sine intermissione vertebant, horridi crines modo per frontes in oculos prosiliebant, modo in ceruices relabebantur; mulieres autem vinum ad os eorum admouebant vt inter ipsum laborem biberent. Guttae sanguinis, guttae vini, imber scintillarum e cote excussarum omnia ita confundebant, vt aer ipse sceleris ac sanguinis atque ignis plenus videretur. Nemo in illa turba conspici poterat cui aliqua pars corporis sanguine non maculata esset.

Alii se mutuo vmeris trudebant vt propius ad cotem peruenirent ac ferrum suum exacuerent. Erant ibi viri ad lumbos vsque nudi, quorum membra atque corpora cruore perfusa erant; erant pannis omnium generum inuoluti, quos idem cruor tinxerat; erant etiam qui scelerate feminarum spoliis, tenuibus texturis sericis atque taeniis, deformiter se exornauerant, quarum leuissimas fibras sanguis penitus imbuerat. Secures, cultri, pugiones sclopetis aptandi, gladii, quaecumque eo afferebantur vt acuerentur, rubebant omnes.

Nonnulli gladii caedibus iam mutilati manibus gestantium lineis fasciis aut laciniis e vestibus auulsis ad manus alligati erant: diuersa erant vincula, sed vno omnia atro sanguinis rubore alte tincta. Cum autem furentes isti tela sua e scintillarum imbre abriperent atque in vicos praecipites proruerent, eodem rubore oculi eorum vesana luce ardebant. Quisquis animo nondum efferato illos oculos aspiceret, viginti vitae suae annos

libenter dedisset, si eos glande certo ictu missa in lapidem conuertere potuisset.

Haec omnia vno tantum temporis momento conspexerant; ita enim interdum homo in fluctibus mergendus, aut extremo aliquo discrimine oppressus, totum velut mundum vno obtutu complectitur. A fenestra recesserunt. Medicus autem in vultu amici, iam cineris colorem referente, explicationem eius rei quaerebat.

«Captiuos trucidant», susurrauit Lorrius, haec verba trepide proferens atque identidem ad cubiculum claue clausum respiciens. «Si certus es de ea auctoritate quam tibi tribuis; si reuera tantum apud populum vales quantum te valere putas — et ego quoque credo — te isti immani hominum gregi agnoscendum praebe, curaque vt ab eis ad La Force deducaris. Fortasse iam nimis sero est; nescio. Sed nullum amplius temporis momentum pereat!»

Manettus amici manum vehementer pressit, capite intecto e conclaui properauit, iamque in atrio erat cum Lorrius ad valuas reticulatas rediisset.

Capilli medici niuei passim fluitantes, vultus singularis, fiducia ipsa qua, celerrime in turbam progressus, gladios atque alia tela velut aquam manibus dimouit, effecerunt vt statim in ipsum turbae medium, prope cotem, perueniret. Breui tempore omnia quasi substitisse videbantur; subito fremitus, discursatio, incertae voces, ipsius medici clamor inter homines indistinctus audiebatur. Tum Lorrius vidit eum cunctis circumdatum, in agmine quasi viginti virorum, quorum vmeri vmeris, manus vmeris coniunctae erant, celeriter extra portam ferri. Clamabant: «Viuat captiuus Bastiliae! Opem feramus cognato captiui Bastiliae in La Force incluso! Date locum captiuo Bastiliae, praeibit! Seruate captiuum Euremondium in La Force!» Mille aliae voces eosdem clamores reddebant.

Lorrius, corde vehementer palpitante, valuas reticulatas rursus clausit; fenestram deinde atque aulaeum obserauit, ad Luciam properauit, nuntiauitque patrem eius a populo adiutum ad maritum quaerendum abiisse. In cubiculo eius etiam filiolam ac virginem Prossam inuenit. Sed adeo animus eius aliis rebus occupatus erat, vt earum praesentiam non prius miratus sit quam multo post, cum, in ea quiete quam illa horrenda nox concedere poterat, apud eas vigil sederet.

Iam Lucia ad pedes eius humi procubuerat, tamquam sensibus destituta, manum amici artissime tenens. Prossa paruulam in lecto ipsius Lorrii collocauerat; paulatim eius quoque caput in puluinum iuxta formosam puellulam defluxerat. O nox longa, quam longa, miserandae coniugis

gemitibus plena! O nox interminabilis, qua pater neque redibat neque nuntius de eo afferebatur!

Bis iterum in tenebris campana magnae portae sonuit; bis hominum turba eodem impetu irruit, cos circumacta est, scintillae stridore crepituerunt. «Quid hoc est?» exclamabat Lucia, terrore percita. «Tace, carissima. Gladii militum illic exacuuntur», respondit Lorrius. «Aedes nunc ad rem publicam pertinent atque pro quodam armamentario habentur.»

Bis omnino id iteratum est; sed postremo ferri acuendi opus languidius ac per interualla tantum agebatur. Paulo post dies albescere coepit. Lorrius manum e strictissimo Luciae amplexu quam mollissime eripuit atque cautus ad fenestram rediit, vt foras iterum prospiceret. Homo quidam adeo sanguine ac sordibus oblitus erat, vt miles grauissime saucius, qui in campo cadaueribus strato ad sensus tandem rediret, videri posset. Hic iuxta cotem e pauimento assurgebat et circum se hebetibus oculis spectabat.

Mox ille caedibus defessus in incerta aurora vnam e raedis illustrissimi domini animaduertit; ad vehiculum tam splendidum titubanter progressus est, per ianuam conscendit, atque ea post se clausa in mollissimis sedium puluinis requiem cepit.

Magna interim cos, ipsa Tellus, dum Lorrius iterum foras aspiceret, circumacta erat, atque sol rubro lumine atrium perfundebat. Minor vero cos sola in aere matutino tranquillo stabat, eo rubore infecta quem sol numquam attulerat neque vmquam delere posset.

CAPVT III · VMBRA

Prima fere cura, quae Iaruisio Lorrio, vbi horae negotiis agendae redierunt, in mentem venit, haec fuit: non sibi licere rem Tellsonianam in discrimen adducere, si vxorem hominis ex patria profugi atque in vinculis detenti sub argentariae tecto reciperet. Sua ipse bona, suam incolumitatem, ipsam vitam pro Lucia filiolaque eius sine vlla haesitatione in discrimen adduxisset; sed magna illa fides, cuius custos erat, non ad ipsum pertinebat, atque in rebus alienis administrandis vir summa seueritate officium seruabat.

Primum ad Defargium animum rettulit: cogitauit num cauponam eius vinariam rursus inueniret atque de loco vbi in vrbe tam perturbata tutissime habitarent cum domino eius consilium caperet. Sed eadem ratio, quae hominem commendauerat, protinus eum reiciebat. In ea enim vrbis parte habitabat vbi tumultus violentissimi exardescebant; nec dubium quin multum inter suos valeret atque in consiliis periculosissimis penitus versaretur.

Cum iam meridies appropinquaret, nec medicus rediisset, singulaque mora Tellsonios magis magisque periculo obiceret, Lorrius cum Lucia deliberauit. Illa patrem dixisse rettulit se in eadem regione prope argentariam aedes ad breue tempus conducturum. Quod cum negotiis nihil officeret, cumque Lorrius prouideret, etiamsi Carolo omnia bene cederent isque e carcere emitteretur, eos tamen vrbe discedere non posse, ipse aptam sedem quaesitum exiit. Inuenit autem in superioribus aedium contignationibus, in angiporto remoto sitam, vbi altae maestaeque aedes in quadrum dispositae, valuis in ceteris fenestris clausis, desertas domos indicabant.

Eo statim Luciam cum filiola ac virgine Prossa transtulit; quibus quantum potuit solacii praebuit, plus certe quam ipse capere poterat. Ieremiam apud eas reliquit, hominem qui limen corpore suo tueretur neque ictibus etiam grauissimis facile cederet; tum ad officia rediit. Sed

animo sollicito atque maerenti ea obibat, et dies ei tarde atque aegre procedebat.

Tandem dies, ipso quoque defatigato, ad finem peruenit et argentaria clausa est. Lorrius in eodem cubiculo vbi priore nocte sederat solus erat, secum reputans quid deinde faciendum esset, cum gradus in scalis audiuit. Nec multo post vir quidam ante eum constitit; qui vultum eius diligenter perscrutatus ipsum nomine appellauit.

«Tibi praesto sum», inquit Lorrius. «Nouistine me?»

Vir erat firmo corpore, capillis nigris crispisque, annos circiter quinque et quadraginta aut quinquaginta natus. Ille, nihil prorsus vocis sono mutato, pro responso eadem verba repetiuit:

«Nouistine me?»

«Alicubi te vidisse videor.»

«Fortasse in caupona mea vinaria?»

Tum Lorrius, magna spe simul et sollicitudine commotus, rogauit: «A medico Manetto venis?»

«Ita; a medico Manetto venio.»

«Quid ille ait? Quid ad me misit?»

Defargius chartulae frustum explicatum in manum sollicite porrectam tradidit. Haec ipsius medici manu scripta erant:

«Carolus saluus est; ego tamen hoc loco sine periculo discedere nondum possum. Impetraui vt qui haec fert breues a Carolo ad vxorem scriptas litteras secum habeat. Fac vt is vxorem eius videat.»

Subscriptum erat carceris nomen La Force, cum hora notata esset quae vix vna ante transierat.

«Visne mecum venire», inquit Lorrius, qui his litteris clara voce lectis magno animi leuamento perfusus erat, «ad domum vbi vxor eius habitat?»

«Etiam», respondit Defargius.

Necdum animaduertens quam frigide atque quasi nullo animi motu Defargius loqueretur, Lorrius petasum sumpsit atque ambo in atrium descenderunt. Ibi duas mulieres inuenerunt, quarum altera lanam duabus acubus contexebat.

«Ipsa profecto domina Defargia est!» inquit Lorrius, qui eam ante annos fere septendecim eodem prorsus habitu reliquerat.

«Ipsa est», ait maritus.

«Num domina nobiscum venit?» quaesiuit Lorrius, animaduertens eam vna cum illis procedere.

«Venit, vt vultus eorum agnoscat et ipsos homines pernoscere possit. Hoc enim ad eorum salutem pertinet.»

Lorrius mirum illud Defargii silentium atque animi frigus iam animaduertens dubius eum aspexit atque viam monstrauit. Vtraque mulier secuta est; altera autem erat quae Vltio vocabatur.

Quantum fieri potuit celeriter per interiectas vias progressi ad nouum domicilium peruenerunt; scalis ascensis ab Ieremia admissi Luciam solam flentem inuenerunt. Illa, vbi Lorrius quae de marito comperisset narrauit, subito laetitia simul et dolore effusa est, manumque eius qui litteras attulerat complexa est, minime cogitans quid manus illa priore nocte prope maritum suum egisset, aut quid, nisi casu prohibita, in ipsum facere potuisset.

«Carissima, bono animo esto. Ego valeo, paterque tuus apud eos inter quos sum auctoritate valet. His litteris respondere tibi non licet. Filiolam nostram meo nomine osculare.»

Haec sola scripta erant. Sed Luciae, quae ea legerat, tanti erant momenti vt a Defargio ad vxorem eius conuersa vnam ex illis manibus oscularetur quae lanam contexebant. Hoc osculum amoris ardentis, grati animi, muliebris affectus indicium erat; at manus nihil respondit, sed frigida grauisque relapsa ad opus suum rediit.

Frigidus ille tactus Luciae animum subito repressit. Dum chartulam in sinum recondere conatur, manibus adhuc ad collum sublatis substitit atque ad dominam Defargiam pauentibus oculis aspexit. Illa autem frontem sublatam et trepidum vultum Luciae immobili et gelido obtutu excepit.

«Carissima», interposuit Lorrius, rem explicare conatus, «in viis crebri tumultus excitantur; et quamquam minime verisimile est eos ad vos vsque peruenturos, domina Defargia vult eas personas videre quas tali tempore seruare poterit, vt earum vultus agnoscat atque ipsas dignoscat. Rectene rem exposui», addidit paulo haesitantius, cum trium illorum animos lapideos magis magisque sentiret, «ciuis Defargi?»

Defargius tristi vultu vxorem respexit neque aliud respondit nisi sono quodam aspero se assentiri significauit.

«Praestat, Lucia», inquit Lorrius, qui placidis verbis comitateque illos sibi conciliare studebat, «filiolam nostram carissimam huc vocare atque bonam Prossam. Prossa nostra, Defargi, femina Britannica est, quae linguam Gallicam omnino ignorat.»

Quae femina, cuius inuicta persuasio se quemlibet externum facile superaturam esse nulla calamitate aut formidine labefactari poterat,

bracchiis in pectore complicatis apparuit, atque in Vltionem, quam primam conspexerat, Anglice dixit: «Quid agis tu, impudens? Spero te belle valere!» Tum etiam in dominam Defargiam more Britannico tussiuit; sed neutra earum tanti eam fecit vt responsum daret.

«Estne haec filia illius?» inquit domina Defargia, primum opus intermittens et acum qua lanam contexebat ad paruam Luciam intendens, quasi ipsius Fati digitum.

«Ita, domina», respondit Lorrius; «haec est carissima filiola infelicis captiui nostri, vnica eius proles.»

Vmbra quaedam, quae dominam Defargiam comitesque eius sequebatur, tam atra tamque minax super puellulam incumbere videbatur, vt mater instinctu quodam ad eam humi procumberet eamque pectori suo artissime applicaret. Iam eadem vmbra, quam secum Defargia comitesque ferebant, in matrem quoque et filiam simul minax et atra descendere videbatur.

«Satis est, marite», inquit domina Defargia. «Vidi eas. Ire possumus.»

Sed modus ille loquendi, minas non aperte proferens sed occultas atque incertas retinens, adeo Luciam perterruit vt, veste dominae Defargiae supplici manu prehensa, diceret:

«Miserere, quaeso, miseri mariti mei. Ne quid ei mali facias. Adiuua me, si potes, vt eum videam.»

«Non propter maritum tuum huc veni», respondit domina Defargia, despectans Luciam tranquillissimo vultu. «Propter te veni, quae patris tui filia es.»

«Mea igitur causa mariti miserere! Filiolae meae causa! Ipsa manus iunget atque te orabit vt misericors sis. Te magis quam hos ceteros timemus.»

Domina Defargia haec tamquam laudem accepit, atque in maritum respexit. Defargius, qui anxie pollicis vnguem mordens vxorem intuebatur, vultum sibi seueriorem composuit.

«Quid maritus tuus in breui illa epistula scribit?» interrogauit domina Defargia, truci subrisu. «Auctoritatem, ni fallor, commemorat? De auctoritate aliquid dicit?»

«Dicit patrem meum», respondit Lucia, chartulam raptim e sinu depromens, sed trepidis oculis non in litteras sed in interrogantem intentis, «apud eos inter quos maritus meus versatur plurimum valere.»

«Sane ea auctoritas eum e vinculis liberabit!» inquit domina Defargia. «Liberet igitur.»

«Per id quod vxor et mater sum te obtestor», exclamauit Lucia toto animo supplicans, «vt mihi miserearis, neque vllam potestatem quam habeas contra maritum meum innocentem exerceas, sed potius in eius salutem conferas. O mulier, soror mea, mei memor esto! Vt vxorem atque matrem me respice!»

Domina Defargia eodem gelido vultu supplicem aspexit, tum ad amicam, quae Vltio vocabatur, conuersa dixit:

«Mulieres illae, vxores atque matres, quas videre consueuimus ex quo ipsae tam paruae quam haec puella eramus, immo multo minores, magna semper obseruantia affectae sunt, nonne? Earum maritos ac patres in carcerem abductos atque ab illis diu separatos nonne saepissime vidimus? Per totam vitam feminas nostri similes atque liberos earum egestate, nuditate, fame, siti, morbis, aerumnis, iniuriis omnique genere neglegentiae vexari conspeximus?»

«Nihil aliud vmquam vidimus», respondit Vltio.

«Haec per longissimum tempus pertulimus», inquit domina Defargia, oculos in Luciam rursus conuertens. «Tu nunc iudica: putasne vnius vxoris atque matris miserias magni nobis nunc esse?»

Illa ad opus texendi rediit atque exiit; secuta est Vltio. Defargius vltimus discessit, ianuamque post se clausit.

«Forti animo esto, Lucia mea», inquit Lorrius, eam e solo subleuans. «Erige animum, erige! Hactenus nobis omnia prospere cedunt, multo sane melius quam multis miseris nuper accidit. Bono animo sis atque grata.»

«Ingrata esse nolo, spero; sed ista mulier terribilis vmbram quandam super me atque super spes omnes meas iacere videtur.»

«Nugas istas mitte!» inquit Lorrius. «Quid est quod animum tam fortem repentino metu frangat? Vmbra scilicet! Vmbra tantum est, Lucia, nihil in ea solidi.»

At tamen et in ipsum Lorrium vmbra quaedam ex Defargiorum habitu atque silentio descendebat: tam atra erat vt eum, etsi aliud Luciae diceret, in intimis animi recessibus grauissime sollicitaret.

CAPVT IV · TRANQVILLITAS IN TEMPESTATE

Medicus Manettus non prius rediit quam quarto post discessum die illucescente. Quae per eos dies horrendos acciderant, quoad fieri poterat, Luciam ita diligenter celata sunt, vt non nisi multo post, cum ipsa longe a Gallia abesset, cognosceret mille centum captiuos, inermes atque omni defensionis facultate destitutos, viros feminasque omnium aetatum, a multitudine trucidatos esse; quattuor dies totidemque noctes ea atrocitate caligasse, atque ipsum aera circumiectum caesorum corporibus pollutum fuisse. Hoc tantum sciebat, impetum in carceres factum esse, omnes rei publicae causa inclusos mortis periculum adisse, nonnullos e custodia a turba raptos atque interfectos esse.

Lorrio autem medicus, cum eum ad silentium obstrinxisset — quamquam nihil opus erat multis monitis — quae sibi accidissent secreto exposuit. Se ab hominum multitudine per loca strage referta ad carcerem, cui La Force nomen erat, perductum esse; ibi se consilium iudicum sua sponte, nullius legitimi magistratus iussu constitutum inuenisse. Captiuos singulos in eius conspectum productos esse, ac summa festinatione alios foras trudendos vt interficerentur, alios in libertatem dimittendos, perpaucos in custodiam reducendos decreuisse.

Se deinde ab iis qui eum ducebant illi consilio oblatum nomen suum artemque medicam professum esse, atque exposuisse se in Bastilia per duodeuiginti annos occulte inclusum fuisse, nullo vmquam crimine postulatum; tum vnum ex iudicibus surrexisse, eumque agnouisse. Hunc fuisse Defargium.

Postea se ex tabulis quae in mensa iudicum iacebant comperisse generum inter captiuos adhuc superstites numerari; tum vehementer pro eius vita libertateque obsecrauisse. Eorum autem qui iudicabant alios dormiuisse, alios vigilasse, alios recens perpetratarum caedium sordibus foedatos fuisse, alios mundos; nonnullos sobrios, nonnullos vino

madentes. Cum statim, velut virum insignem atque a pristina dominatione miserrime afflictum, summis clamoribus et gratulationibus accepissent, ipsius gratia concessum esse vt Carolus Darnaeus in conspectum illius iniusti consilii adduceretur atque interrogaretur.

Iam paene visum esse posse eum ilico dimitti, cum studium illud in eius fauorem inclinatum, causa medico prorsus ignota, repente repressum esset. Pauca deinde inter iudices secreto collata esse; tum eum qui consilio praeerat medico pronuntiasse captiuum in vinculis manere oportere, sed medici ipsius gratia tam tuto custodiendum fore vt a nullo laederetur.

E vestigio, signo dato, Carolum in interiora carceris abductum esse. Se tamen tanta contentione postulauisse vt ibi manere sibi liceret, donec sibi exploratum esset generum neque cuiusquam dolo neque casu in manus furentium traditum iri — quorum dirae extra portam voces ipsas saepe iudicum voces obruerent — vt ea venia impetrata in illa cruenta aula, donec omne periculum praeterisset, permaneret.

Quae ibi viderat medicus, inter rara ac breuissima cibi somnique interualla, silentio tegantur. Neque paulo minus eum obstupefecerat gaudium insanum quo seruati captiui excipiebantur quam rabies illa qua alii membratim laniabantur. Vnum captiuum, vt referebat, liberum in publicum dimissum esse; sed cum e porta excederet, immanem quendam hominem, errore deceptum, hasta eum vulnerauisse.

Rogatus vt vulnerato succurreret et vulnus obligaret, medicus eadem porta egressus eum repererat inter homines, quasi Samaritanos misericordes, qui super cadauera eorum quos ipsi occiderant sedebant. Hi, mira quadam atque immani animi repugnantia, medico opem ferentes vulneratum summa lenitate atque diligentia curauerant, lecticam qua portaretur confecerant atque eum caute inde deduxerant. Tum vero armis rursus correptis in tantam caedem denuo se immiserant, vt medicus manibus oculos obtegens in medio illo furore animo deficeret.

Haec cum Lorrius ab amico iam duos et sexaginta annos nato audiret eiusque vultum intueretur, tacita sollicitudo eum cepit, ne tam horrenda rerum experientia vetus illud animi malum rursus excitaret. Sed numquam antea medicum eo vultu, ea mentis firmitate viderat; immo ne talem quidem eum vmquam nouisse videbatur. Nunc enim medicus primum sensit ipsas quas perpessus erat miserias non iam infirmitatem sed vim atque auctoritatem sibi attulisse.

Nunc demum intellexit se per acrem illum ignem, longo temporis spatio, quasi ferrum paulatim procudisse atque formauisse quo claustra

carceris, in quo filiae maritus teneretur, tandem frangeret eumque liberaret. «Omnia igitur», inquit, «ad bonum aliquem exitum spectabant, amice; non in cassum tot annos miseriae consumpsi, nec omnia exitio cessere. Quemadmodum filia mea carissima me mihi reddidit adiuuando, ita ego nunc ei quod sui ipsius carissimum est reddam. Deo adiuuante id perficiam!» Haec dixit medicus Manettus.

Cum autem Lorrius oculos eius ardentes, vultum constantem, ipsum habitum tranquillum simul et firmum conspiceret, videbatur sibi hominem videre cuius vita, velut horologium, per tot annos stetisset, tum vero rursus moueri coepisset, quasi vires, quae tota illa cessatione occultae iacuerant, nunc ad opera excitatae essent. Itaque amico credidit.

Etiam maiora impedimenta quam quae tunc medico obstabant ante illius perseuerantiam cessissent. Dum propriam medici personam retinebat, cuius officium ad omnes hominum ordines pertineret, seruos liberosque, diuites pauperesque, malos bonosque, auctoritate quam apud ciues obtinuerat tanta prudentia vtebatur, vt breui medicus ad valetudinem captiuorum curandam in tribus carceribus, inter quos La Force erat, praepositus esset.

Iam igitur Luciae certo affirmare poterat maritum non amplius solum in cella clausum teneri, sed cum reliqua captiuorum multitudine versari. Singulis hebdomadibus eum visebat atque nuntios dulcissimos, ipsius ore acceptos, ad vxorem perferebat. Interdum etiam Carolus litteras ad eam mittebat, quamquam numquam per ipsius medici manus. Luciae autem ad maritum rescribere non licebat: nam inter innumeras illas suspiciones de occultis captiuorum consiliis, nulla insanior erat quam quae in eos vertebatur qui e patria profugi amicos aut perpetuas necessitudines apud externos contraxisse cogniti erant.

Hanc nouam medici vitam, quamquam sollicitudinis plenam, sagax Lorrius noua quadam et sustentante animi fiducia fulciri videbat. Nihil in ea superbiae indignum neque alienum apparebat; naturale atque honestum gaudium erat, quod tamen amicus mirabatur. Sciebat enim medicus pristinam suam captiuitatem antehac filiae atque Lorrio indicium fuisse propriae aerumnae, rerum sibi ereptarum atque infirmitatis.

Nunc autem, cum illa ipsa calamitas sibi auctoritatem conciliauisset qua vtrique in Caroli salutem spem omnem ponerent, nouo suo officio quasi elatus erat; itaque rerum gubernacula ipse suscepit atque ab iis, tamquam infirmioribus, postulabat vt sibi, tamquam fortiori, confiderent. Sic pristinae inter patrem filiamque partes commutatae sunt, sed eo tantum

modo quo gratissimus amor eas commutare poterat: neque enim vllam aliam gloriam sibi appetebat nisi quod illi prodesse posset quae ipsi tanta praestitisset.

«Quam mirum haec omnia spectare!» secum cogitabat Lorrius, sollerti quidem sed beneuolo ingenio praeditus. «At omnia naturae consentanea rectaque sunt. Tu igitur, amice carissime, dux esto atque imperium tene; in meliores profecto manus venire non poterat.»

Sed medicus, quamquam summis viribus nec vllo tempore intermissis contendebat vt Carolus Darnaeus in libertatem emitteretur, aut saltem vt causa eius in iudicium adduceretur, impetum rei publicae, cuius aestus cotidie violentior fiebat, superare non poterat.

Iam nouum illud aeuum incessit. Rex in iudicium vocatus, damnatus, securi percussus est; res publica, Libertatem, Aequalitatem, Fraternitatem aut Mortem praedicans, aduersus omnes orbis terrarum gentes armatas victoriam aut mortem sibi proposuit. A summis aedis sacrae Dominae Nostrae turribus vexillum atrum nocte dieque fluctuabat. Trecenta milia virorum ad arma contra terrarum tyrannos vocatorum ex omni Galliae solo emerserunt, tamquam draconis dentes longe lateque sparsi pari fertilitate in montibus atque campis, in rupibus, inter glaream et limum fluminum germinassent.

Exortae sunt illae copiae sub sereno meridiani caeli lumine, sub aquilonaribus nubibus, in confragosis locis et siluis, in vineis atque oliuetis, inter prata falce demessa et segetum stipulas, apud feraces magnorum fluminum ripas atque in harenis maritimis. Quis priuatus dolor, quae vnius familiae sollicitudo tali diluuio obuia ire poterat? Annus Libertatis Primus erat; diluuium autem non e caelo deorsum ruit, sed e terrae infimis partibus surgebat, fenestris caeli non apertis, sed clausis.

Nulla mora, nulla misericordia, nulla pax, nullum interuallum quo furor paulisper remitteretur; ne ipsa quidem tempora metiri quisquam iam poterat. Dies quidem ac noctes eodem ordine quo ab ipsa mundi origine sese excipiebant, cum primum vespera et mane vnum diem effecissent; sed praeter hunc caeli cursum alius temporis numerus iam nullus erat. Quemadmodum aeger febri flagranti dierum rationem amittit, ita gens vniuersa immani aestu correpta temporis memoriam perdiderat.

Modo totius vrbis insolito silentio dirupto carnifex populo caput regis ostendebat; mox, quasi eodem spiritu, caput eius coniugis formosissimae ostendebatur, cui octo longi menses viduitatis, custodiae, aerumnarum capillos canos reddiderant. Et tamen, mira illa rerum pugna quae in talibus

temporibus solet euenire, dum tam celeriter dies quasi ignis praetercurrunt, ipsum tempus intolerabiliter longum videbatur.

In vrbe principe tribunal rerum nouarum constitutum erat; per omnem Galliam quadraginta vel quinquaginta milia collegiorum rebus nouis administrandis praepositorum. Lex de suspectis lata erat, quae omnem vitae libertatisque securitatem sustulit, ita vt vir optimus atque innocens cuiuslibet improbi nocentisque arbitrio traderetur. Carceres hominibus nullo crimine admisso repleti erant, qui nec apud quemquam causas suas agere nec audientiam impetrare poterant. Haec omnia, quamquam paucis tantum hebdomadibus introducta, ordinaria atque quasi ab antiquis temporibus vsitata videbantur.

Prae ceteris vna imago horrenda omnium oculis assueuerat, quasi ab ipso orbis initio publice spectata: mulier illa acutissima quae Guillotina appellabatur. De ea passim iocabantur: optimum esse capitis dolori remedium, canos capillos certo prohibere, colorem vultus singulari venustate exornare; esse nouaculam gentis, quae ad viuum raderet. Quicumque Guillotinam oscularetur, is per fenestellam prospiceret atque in saccum sternueret. Ipsa signum renascentis humani generis habebatur.

Crucis locum occupauerat. Simulacra eius in pectoribus gerebantur vnde crux sublata erat; ibi, vbi Crucem abnegabant, huic simulacro se prosternebant atque in eo fidem collocabant.

Tot hominum capita ea secuerat, vt et ipsa et solum quod maxime polluebat putrido cruore ruberent. In partes distrahebatur velut puerilis quaedam compages ad lusum paruo diabolo comparata, atque vbi vsus posceret rursus coagmentabatur. Eloquentibus silentium imponebat, potentes deiciebat, pulchrum omne atque bonum perimebat. Viginti duobus viris insignibus, inter se amicis, quorum vnus iam mortuus, vnus et viginti adhuc viui erant, vno mane totidem temporis momentis capita praeciderat.

Nomen viri fortissimi in veteribus sacris litteris celebrati ad praecipuum huius machinae administrum translatum erat: Samson vocabatur. At hic carnifex, eo instrumento armatus, et fortior antiquo illo Samsone erat et caecior; neque semel, sed cotidie ipsius Dei templi portas conuellere videbatur.

Inter hos terrores et reliquam eorum quasi sobolem medicus erecto capite incedebat, suae auctoritati confidens, prudenter nec vmquam desinens propositum persequens, neque vmquam dubitans quin tandem maritum Luciae seruaturus esset. Verum tanta vis erat temporum atque

tam altus rapidusque eorum cursus, vt Carolus iam annum integrum et tres menses in custodia exegisset, cum medicus etiam tum pari fiducia ac constantia niteretur.

In eo Decembri mense adeo creuerant scelerum rabies et totius rei publicae perturbatio, vt flumina Galliae meridiana cadaueribus hominum noctu per vim submersorum impedita essent; in eadem regione captiui in longos ordines et quadrata agmina instructi sub hiberno sole sclopetorum ictibus occidebantur. Nihilo minus medicus inter omnia illa horrenda constanti animo ambulabat. Nemo tum Lutetiae notior erat, nemo in magis insolita fortuna versabatur.

Tacitus, misericors, in valetudinariis atque carceribus necessarius, eadem medendi arte et carnificibus et eorum victimis subueniebat; vnus quodammodo a reliquis hominibus segregatus erat. Scientia medica, vultus insignis, narratio veteris captiuitatis Bastiliensis ita eum supra alios extulerant, vt nemo eum suspectum haberet neque eius fidem in dubium vocaret: non magis quam si re vera ante annos ferme duodeuiginti a mortuis ad vitam reuocatus esset, aut vmbra quaedam incorporea inter mortales versaretur.

CAPVT V · LIGNORVM SECTOR

Annus et tres menses praeterierant. Toto illo tempore Lucia ne vna quidem hora de mariti salute secura esse poterat: verebatur enim ne Guillotina postridie eius caput praecideret. Cotidie per vias lapidibus stratas plaustra grauia, damnatorum plena, cum strepitu et concussione trahebantur. Virgines forma conspicua, feminae florentes, crinibus castaneis, nigris, canis; iuuenes, viri robusti, senes; nobili loco nati atque e plebe orti: omnes vinum rubrum Guillotinae erant, omnes ex foedis carcerum tenebris in lucem protrahebantur atque per vias ad eam vehebantur, vt sitim eius voracem restinguerent. Libertas, Aequalitas, Fraternitas aut Mors! Hoc vltimum, o Guillotina, quam facile largiebaris!

Si filiam medici repentina calamitas et praecipites temporum conuersiones ita obstupefecissent vt inerti desperatione exitum rerum exspectaret, id ei, sicut multis aliis, facile condonari potuisset. At ex illo die quo in angusto Sancti Antonii cenaculo canum patris caput tenero suo pectori applicuerat, numquam officio suo defuerat. Quo grauius temptabatur, eo constantius officia seruabat, vt semper solent omnes qui sine iactantia pii bonique sunt.

Simul atque in nouas aedes commigrauerant paterque cotidianas operas suas susceperat, Lucia paruam domum ita ordinate disposuit quasi maritus ipse adesset. Sua cuique rei sedes, suum cuique negotio tempus erat. Filiolam Luciam non minus diligenter docebat quam si omnes in domo Anglica simul habitarent.

Leuibus quibusdam artibus animum fallebat vt sibi persuaderet mox fore vt omnes rursus coniungerentur: parabat enim quae ad celerem mariti reditum pertinerent, sellam eius et libros intactos in vsum eius reseruabat. Hae curae et sollemnes preces vespertinae pro vno praecipue sibi carissimo captiuo, inter tot miseros qui in carceribus sub mortis vmbra degebant, fere sola erant quibus animo tam grauiter oppresso palam leuamen afferre posset.

Vultu atque habitu haud multum mutata erat. Vestes obscurae ac simplices, lugubribus paene similes, quibus et ipsa et filiola vtebantur, non minus nitidae ac diligenter curatae erant quam olim vestes laetioribus coloribus distinctae. Color quidem ex ore euanuerat; facies autem tristis et intenta, quae ante interdum tantum apparebat, iam perpetua erat. Cetera nihilo minus pulchra ac venusta manebat. Nonnumquam noctu, cum patrem oscularetur, dolorem quem totum diem continuerat repente effundebat, fatebaturque se sub caelo in solo patre spem omnem collocare.

Ille semper constanter respondebat: «Nihil ei accidere potest quod me lateat; scio me eum, Lucia, seruare posse.»

Cum nouam vitae rationem per aliquot hebdomadas tenuissent, pater vesperi domum reuersus filiam ita allocutus est:

«Filia carissima, est in carcere fenestra quaedam superior, ad quam Carolus nonnumquam hora tertia post meridiem accedere potest. Si quando illuc peruenerit — quod ex multis rebus incertis pendet — putat se posse te in via videre, dummodo certo loco steteris quem tibi monstrabo. At tu, misera filia, eum videre non poteris; ac, si etiam posses, periculosum esset vel minimo signo ostendere te eum agnouisse.»

«O pater, locum mihi ostende! Illuc cotidie veniam.»

Ex eo tempore, quocumque caelo, duas horas ibi exspectabat. Hora secunda pulsata iam aderat; quarta audita patienter se inde recipiebat. Si imbres vel asperitas caeli non prohibebant quominus paruula quoque Lucia deduceretur, simul veniebant; alias sola ibat; nec vmquam vel vno die defuit.

Angulus erat obscurus ac sordidus vici exigui multisque flexibus tortuosi. In extremo eius vici vnum tantum tugurium stabat, lignorum sectoris qui ligna foco parata serra secabat; cetera omnia muri occupabant. Tertio die quo Lucia illuc venerat, lignorum sector eam animaduertit.

«Salue, ciuis!»

«Salue, ciuis!»

Hanc appellationis consuetudinem tum lex iam praecipiebat. Olim a ciuibus rerum nouarum studiosissimis sua sponte recepta erat; nunc omnibus lege imperabatur.

«Etiam hodie hic ambulas, ciuis?»

«Vt vides, ciuis.»

Sector ille, homo breuis staturae, gestibus vero supra modum profusus — idem olim vias reficere solebat — oculos ad carcerem coniecit, tum

digito eum ostendit; mox decem digitis ante faciem cancellos imitatus per eos velut per lusum prospicere coepit.

«Sed nihil hoc ad me», inquit, atque ad ligna secanda rediit.

Postridie eam iam obseruabat, statimque vbi apparuit compellauit.

«Quid hoc? Iterum hoc loco ambulas, ciuis?»

«Ita vero, ciuis.»

«Ah! Etiam puella! Haec mater tua est, nonne, paruula ciuis?»

«Dicamne ita esse, mamma?» submissa voce quaesiuit paruula Lucia, ad matrem propius accedens.

«Dic, carissima.»

«Ita est, ciuis.»

«Ah! Sed nihil hoc ad me! Ligna secare meum est negotium. Serram meam aspice! Hanc ego Guillotinam Paruulam voco. La, la, la! La, la, la! Ecce caput decidit!»

Haec dicenti lignum sectum procidit; ille autem in corbem coniecit.

«Ego sum Samson huius Guillotinae qua ligna caeduntur. Iterum aspice! Lu, lu, lu! Lu, lu, lu! Ecce huic feminae caput decidit! Nunc infans venit. Titi, titi! Piti, piti! Etiam huic caput decidit! Tota familia!»

Lucia perhorruit, cum ille duo alia ligna in corbem iactaret. Sed eo loco consistere dum sector laborabat nullo modo poterat quin ab eo videretur. Itaque postea, vt eius beneuolentiam sibi conciliaret, ipsa eum prima semper salutabat et saepe nummulos ei dabat quibus potum emeret. Ille libenter accipiebat.

Homo erat rerum alienarum valde curiosus; atque interdum, cum Lucia eum penitus oblita carceris tectum cancellosque suspiceret et animo ad maritum tenderet, repente ad se reuersa videbat illum genu scamno imposito, serra intermisso opere, ipsam intuentem. «Sed nihil hoc ad me!» tum plerumque aiebat, et alacriter ligna secare rursus incipiebat.

Quocumque caelo, per niues atque pruinas hiemis, per saeuos veris ventos, per aestiuum solis ardorem, per autumnales pluuias, atque iterum per niues et pruinas hiemis, Lucia cotidie duas horas in eodem loco consumebat; singulisque diebus, inde discedens, murum carceris osculabatur. Maritus eam, vt ex patre didicit, inter quinque aut sex eius aduentus fortasse semel videbat; interdum bis terue deinceps; interdum ne semel quidem per hebdomadam aut duas.

Satis illi erat quod, cum occasio daretur, maritus videre eam posset atque re vera videret. Hac vna spe fretam nihil prohibuisset quominus ibi per totum diem, septem hebdomadis diebus, exspectaret.

His officiis occupata ad mensem Decembrem peruenit, quo pater inter terrores firmo animo versabatur. Quodam die, niuibus leuiter decidentibus, ad solitum angulum venit. Dies ille festus erat, atque insolita quaedam populi laetitia vbique celebrabatur. Iter faciens domos viderat hastulis breuibus ornatas, pileolis rubris in hastulis impositis, vittis etiam trium colorum distinctas, eademque vbique inscriptione, plerumque tricoloribus litteris exarata: RES PVBLICA VNA ET INDIVIDVA.

LIBERTAS, AEQVALITAS, FRATERNITAS AVT MORS!

Misera lignorum sectoris officina adeo angusta erat vt in fronte eius vix tantis verbis locus inueniretur. Quendam tamen conduxerat qui omnia scriberet; is autem vocem MORS in angustissimum locum infelicissime compresserat. In tecto hastam et pileum ostentabat, vt ciuem bonum decebat; in fenestra serram collocauerat cui inscripserat: «SANCTA GVILLOTINA PARVVLA»; nam illa femina acie terribilis iam tum vulgi suffragiis inter sanctas relata erat.

Officina clausa erat, ipse autem aberat; quod Luciae ingenti leuamento fuit, cum omnino sola relicta esset.

Nec tamen longe aberat. Mox enim tumultum et clamorem magis magisque appropinquantem audiuit, quo metu correpta est. Paulo post ingens hominum multitudo angulum iuxta carceris murum circumfusa est; in media turba lignorum sector cum ea quam Vltionem vocabant, manibus inter se iunctis, apparebat. Non pauciores quam quingenti erant; sed velut quinque milia daemonum saltare videbantur. Nulla alia musica audiebatur praeter ipsorum cantum.

Carmen rerum nouarum apud populum celeberrimum canebant, ad eius modos saeua quadam concentione, tamquam dentes omnes vno tempore striderent, salientes. Viri cum feminis, feminae cum feminis, viri cum viris saltabant, prout eos casus coniunxerat. Primo nihil nisi procella pileorum rubrorum crassorum et vestium laneorum scabrorum apparebat; sed vbi locum impleuerunt et circa Luciam saltare restiterunt, foedissima quaedam saltantium imago ex illa perturbatione emersit, quasi saltationis ipsa figura in furorem acta esset.

Modo procedebant, modo recedebant, manibus inter se feriebant, alii aliorum capita arripiebant, singuli in orbem circumagebantur, deinde alter alterum prehendens binos in gyrum vertebat, donec multi humi procumberent. Dum hi iacebant, reliqui manus iungebant omnesque vna in ingentem orbem circumagebantur. Tum orbis rumpebatur; in circulos duorum vel quattuor distributi circum atque iterum circum ferebantur,

donec simul omnes subito consisterent; rursus saltabant, feriebant, rapiebant, lacerabant, atque, cursu conuerso, in contrariam partem vniuersi voluebantur.

Subito iterum steterunt; paulisper cessarunt; deinde pedibus nouum numerum pulsantes in ordines tantae latitudinis quanta via erat se composuerunt, capitibus inclinatis, manibus in altum sublatis, ac clamore edito tamquam turbine abripiebantur. Nulla pugna ne dimidio quidem tam terribilis fuisset quam haec saltatio. Erat enim lusus foede deprauatus, olim innocens, nunc omnibus sceleris furiisque traditus: exercitatio corporis salubris in artem versa qua sanguis ad iram concitaretur, sensus perturbarentur, animus ad saeuitiam obduresceret.

Si quid venustatis in illa saltatione supererat, id ipsum eam turpiorem reddebat, cum appareret quam peruerse omnia natura bona essent corrupta. Pectora virginum in hac rabie nudata, caput paene puellare ita effrenatum, pedes teneri in caeno sanguineque leuiter tripudiantes imagines erant aetatis ordine suo penitus solutae.

Haec erat Carmagnola. Vbi praeteriit, Lucia in limine officinae sectoris territa et stupens remansit; nix autem tenuissima, plumarum instar, tam quiete cadebat atque tam candida et mollis humum tegebat quasi nihil omnino euenisset.

«O pater!» exclamauit, cum, manu qua paulisper oculos texerat demissa, patrem ante se stantem vidisset. «Quam saeuum, quam scelestum spectaculum!»

«Scio, filia carissima, scio. Saepe hoc ipsum vidi. Ne timeas: nemo ex illis tibi nocere volet.»

«Non pro me metuo, pater. Sed cum mariti mei memini atque horum hominum clementiam cogito...»

«Mox efficiemus vt eorum clementia omnino non indigeat. Eum ad fenestram ascendentem reliqui, atque vt hoc tibi nuntiarem veni. Nemo hic nos spectat. Potes manum osculo admouere, deinde ad supremum illud tecti fastigium tendere, quasi eum salutatura sis.»

«Hoc facio, pater, et vna cum osculo animam ipsam meam ad eum mitto!»

«Sed eum videre, misera filia, non potes?»

«Non possum, pater», inquit Lucia, lacrimans atque desiderio confecta, dum manum osculatur, «non possum.»

In niue gradus cuiusdam auditi sunt. Aduenit domina Defargia. «Te saluto, ciuis», dixit medicus. «Te quoque, ciuis», illa respondit. Haec

praeteriens tantum dixit. Nihil amplius; atque domina Defargia velut vmbra in niue candidissima euanuit.

«Bracchium mihi praebe, filia amata. Hinc laeta ac forti animo discede, propter ipsum. Bene egisti», addidit cum iam inde recessissent; «neque frustra fecisti. Carolus in iudicium crastino die vocatur.»

«Crastino die!»

«Nulla mora nobis relinquitur. Bene omnia praeparaui; sed quaedam cautiones restabant quas capere non poteram priusquam ille re vera ad tribunal vocatus esset. Ipse quidem nondum nuntium accepit, sed certo scio eum breui in crastinum diem citatum iri atque in carcerem, quem Conciergerie vocant, traductum iri. Tempestiue certior factus sum. Num times?»

Vix respondit: «Tibi confido.»

«Prorsus mihi confide. Prope finis est huius diuturnae sollicitudinis, filia mea carissima; intra paucas horas maritus tibi reddetur. Omnibus praesidiis quae parari poterant eum muniui. Mihi cum Lorrio conueniendum est.»

Subito constitit. Grauium rotarum strepitus haud procul audiebatur. Quid esset vterque nimis bene sciebat. Vnum plaustrum, alterum, tertium: tria plaustra grauibus ac terribilibus oneribus plena, per niuem omnia silentio obtegentem procedebant.

«Mihi cum Lorrio colloquendum est», iterum dixit medicus, atque filiam in aliam viam auertit.

Senex ille integerrimus adhuc apud argentariam munus suum fideliter gerebat neque vmquam discesserat. Cum eius opera et rationum libris saepe opus esset ad bona confiscata atque in publicum redacta cognoscenda, quidquid dominis veris seruare poterat seruabat. Nemo eo melior ad res Tellsoniorum fidei commissas tuto custodiendas neque ad tacendum erat.

Caelum nubibus rubro flauoque colore infectis horam vespertinam nuntiabat, ac nebula e Sequana assurgens tenebras adducebat. Iam prope obscurum erat cum ad argentariam peruenerunt. Magnificae olim aedes viri quondam potentissimi funditus vastatae ac desertae iacebant. Supra aceruum pulueris et cinerum in atrio haec verba inscripta erant: PRAEDIVM IN PVBLICVM REDACTVM. RES PVBLICA VNA ET INDIVIDVA. LIBERTAS, AEQVALITAS, FRATERNITAS AVT MORS!

Quisnam cum Lorrio aderat? Cuius erat paenula equestris super sellam posita? Quis erat ille quem nemo videre debebat? A quo viro modo adueniente Lorrius commotus atque attonitus egressus est vt dilectissimam

Luciam vlnis amplecteretur? Cui tandem verba Luciae inter lacrimas vix edita repetere visus est, cum vocem attollens et caput ad cubiculi ostium vnde prodierat conuertens interrogaret: «In Conciergeriam traductus? Et in crastinum diem citatus?»

CAPVT VI · TRIVMPHVS

Tribunal illud formidabile, quinque iudicibus, accusatore publico et iuratorum collegio ad saeuitiam obstinato constitutum, cotidie sedebat. Vesperi cotidie indice edito nomina eorum qui in iudicium vocarentur nuntiabantur, quos custodes per varios carceres captiuis recitabant. Iocari ita solebant custodes: «Foras accedite, qui intus estis, et Acta Vespertina audite!»

«Carolus Euremondius, qui Darnaeus appellatur!»

Hoc igitur nomine aliquando coeperunt Acta Vespertina in carcere La Force recitari.

Quotiens nomen pronuntiabatur, is cuius erat a ceteris secedebat atque in loco huic rei destinato consistebat, vbi stabant ii qui tam funesto indicio designati essent. Hanc consuetudinem Carolus Euremondius, qui Darnaeus vocabatur, nimis bene nouerat; multos enim centenos homines ita abductos viderat.

Custos eius, homo inflatis genis pinguique corpore, qui ad legendum perspicillis vtebatur, super ea oculos sustulit, vt videret num Carolus suo loco constitisset; mox ceterorum nomina perlegit, ad singula parumper subsistens. Viginti tria nomina recitata sunt, sed viginti tantum homines adfuerunt: vnus enim e vocatis in carcere iam mortuus atque obliuioni datus erat, duo Guillotina iam necati pariterque obliti erant.

In conclaui testudinato index recitabatur, in quo Carolus nocte prima aduentus sui captiuos inter se consociatos conspexerat. Illi omnes in caede illa immani perierant; omnes autem quorum deinde amicitia vsus erat, quosque abire viderat, in suggestu supplicii vitam finierant.

Paucis verbis festinanter se inuicem valere iusserunt atque benignitatem ostenderunt; statim tamen discesserunt. Haec enim cotidie contingebant, et qui in carcere La Force communem vitam agebant eo vespere ludos, quibus victi pignora dare cogerentur, et paruum musicorum concentum parabant.

Ad cancellos concurrerunt, ibique lacrimas fuderunt. Sed viceni illi loci in ludis iam institutis aliis implendi erant, nec multum temporis ante horam claudendi restabat, qua cubicula communia et ambulacra magnis canibus nocturnis custodibus relinquerentur. Neque ideo captiui aut sensu carebant aut misericordia: calamitas ipsius temporis eos ita viuere docuerat.

Simili quodam modo, etsi res paululum diuersa erat, ardor quidam quasi ebrietas animos occupauerat, quo nonnulli, vt omnibus notum erat, nullo cogente ad Guillotinam subeundam atque ad mortem oppetendam impulsi erant. Nec tamen vana iactatio erat; sed furor quodam contagio per populum diffusus, cuius mentes vniuersae vehementissime quatiebantur.

Cum pestilentia grassatur, sunt ex nobis qui occulto quodam studio ad ipsum morbum trahantur, velut si breui ac terribili cupiditate mori inde velint. Mirabilia eiusdem generis in omnium pectoribus latent; occasio tantummodo requiritur qua in apertum prodeant.

Breuis obscurusque erat transitus ad carcerem quem Conciergerie vocant; nox autem in cellis eius vermibus refertis longa fuit atque frigida. Postridie quindecim rei in tribunal producti sunt, priusquam nomen Caroli Darnaei vocaretur. Omnes quindecim capite damnati sunt; omnes causae hora vna et dimidia peractae erant.

Tandem «Carolus Euremondius, qui Darnaeus appellatur», in iudicium vocatus est.

Iudices in subselliis pileos plumis ornatos gerebant; reliqua autem multitudo fere omnis vel rudi pileo rubro vel insigni trium colorum caput ornabat. Carolus, dum iuratos circumspicit atque turbam tumultuantem, credere potuisset rerum ordinem prorsus conuersum esse, ita vt facinorosi homines viros honestos iudicarent.

Homines ex infima atque immanissima vrbis faece — qualium nulla vmquam ciuitas prorsus vacat — ibi rerum potiebantur. Hi sine vllo impedimento vociferabantur, laudabant, vituperabant, sententias ante tempus praecipiebant atque iudicium ad exitum quem volebant impellebant.

Virorum pars maxima variis armis instructa erat; feminarum aliae cultros, aliae pugiones gerebant; quaedam edebant bibebantque dum spectabant; permultae lanam acubus nectebant. Inter eas erat femina quae, dum opus manibus peragebat, alterum ex lana opus inchoatum sub ala gestabat.

In primo ordine sedebat iuxta virum quem Carolus ex quo ad vrbis stationem peruenerat non viderat, sed statim Defargium esse agnouit. Bis terue femina illa aliquid viro in aurem insusurrauit; vxor eius esse videbatur. Hoc vero imprimis Carolum miratum est: quamquam vterque quam proxime ad eum consederat, neuter tamen ne semel quidem in eum respexit. Iuratos tantummodo intuebantur, ac tam obstinata constantia videbantur aliquid exspectare, vt nihil aliud aspicerent.

Sub ipso iudicii praeside sedebat medicus Manettus, solitis simplicibus vestibus indutus. Quantum Carolus discernere poterat, nemo praeter medicum et Lorrium eorum qui ad tribunal non pertinerent vestitu consueto vtebatur; omnes alii veste illa rudi, quam Carmagnolam appellabant, induti erant.

Publicus accusator Carolum Euremondium, qui Darnaeus appellabatur, eo nomine accusabat quod e patria profugus esset, qui ex decreto rei publicae capite damnandus esset: decreto enim omnes qui e patria migrassent in exsilium acti erant, capitis poena proposita iis qui in Gallia reperirentur. Nihil intererat quod decretum post eius in Galliam reditum latum fuerat. Ibi reus aderat, ibi decretum; in Gallia comprehensus erat; caput eius postulabatur.

«Caput abscidite!» clamauit populus. «Hostis rei publicae est!»

Praeses tintinnabulum pulsauit vt clamores compesceret, deinde reum interrogauit num verum esset eum multos annos in Anglia habitauisse.

Id quidem verissimum esse respondit.

«Ergone profugus es? Quid te ipsum appellas?»

«Non, vt spero, eo sensu profugus sum quo haec lex vocabulum vsurpat.»

«Cur ita putas?» quaesiuit praeses.

«Quia», inquit Carolus, «nomen honorificum mihi inuisum et dignitatem mihi aeque inuisam mea sponte deposui, patriamque reliqui, antequam vox profugi eo sensu vsurpari coepisset quo nunc hoc tribunal vtitur. In Anglia enim meis laboribus viuere malui quam ex laboribus Gallicae plebis, iam oneribus oppressae, victum haurire.»

«Quibus rebus id probas?»

Duo testium nomina tradidit: Theophili Gabellii et Alexandri Manetti.

«Sed in Anglia vxorem duxisti», admonuit praeses.

«Verum est; Anglam tamen non duxi.»

«Ciuem Gallam igitur?»

«Ita; genere Galla est.»

«Quo nomine appellatur, cuiusque familiae est?»

«Lucia Manetta, vnica medici Manetti filia, viri optimi, qui ibi sedet.»

Haec verba mirifice in multitudinem valuerunt. Summis clamoribus medicum omnibus notissimum laudabant, adeo vt totum conclaue fremitu personaret. Tam repentina erat populi animorum conuersio, vt per vultus quosdam paulo ante ferocissimos lacrimae statim decurrerent; iidem enim modo captiuo truculentis oculis intenti erant, quasi aegre ferrent quod nondum in vias extraheretur, vbi ab ipsis trucidari posset.

Per hos primos gradus itineris tam periculosi Carolus ita incesserat quemadmodum medicus Manettus saepius diligenterque monuerat. Eiusdem prudentissima consilia omnem reliquam defensionem regebant; ne passum quidem relinquebat quem antea non muniuisset.

Quaerenti praesidi cur eo tempore in Galliam redisset nec antea, respondit se prius redire non potuisse, quod in patria nihil sibi ad victum comparandum relictum esset praeter bona quae abdicauerat. In Anglia autem ex docenda lingua litterisque Gallicis vitam sustentauerat.

Tum demum redisse se dixit cum ciuis quidam Gallus litteris vehementer rogauisset vt aduenire, affirmans suam ipsius vitam ob absentiam Caroli in periculum adduci. Redisse igitur vt ciuis vitam seruaret, atque vt, quodlibet ipse periculum subiturus, veritati testimonium perhiberet.

«Num hoc crimen est apud rem publicam?» interrogauit.

«Non est! Non est!» summa alacritate conclamauit populus. Praeses tintinnabulum pulsauit vt silentium fieret, sed nihil profecit: «Non est!» identidem conclamabant donec sua ipsorum sponte tacuerunt.

Praeses nomen ciuis illius quaesiuit. Carolus respondit eum esse primum testem quem nominauisset. Confidenter etiam ad eius epistulam prouocauit: ea quidem sibi ad vrbis claustra adempta erat, sed inter documenta quae ante praesidem iacerent procul dubio inueniri posse credebat.

Medicus curauerat vt epistula adesset, atque Carolo confirmauerat eam adfuturam. Hoc itaque iudicii momento prolata est et recitata. Ciuis Gabellius vocatus est, vt litterarum fidem testimonio confirmaret; confirmauit.

Tum Gabellius, summa vrbanitate ac verecundia, significauit se, cum tribunal propter innumeros rei publicae hostes negotiis vndique vrgeretur, in carcere Abbatiae quodammodo neglectum esse: immo e memoria patriotica iudicum nonnihil excidisse, donec ante triduum ad tribunal

vocatus et liber dimissus esset. Iurati enim existimauerant crimina quibus ipse premebatur satis diluta esse, quoniam ciuis Euremondius, qui Darnaeus appellaretur, ad iudicium se tradidisset.

Deinde medicus Manettus ad testimonium dicendum vocatus est.

Magnus erat eius apud populum fauor, magna in responsis perspicuitas: vtraque res animos valde commouit. Explicauit enim reum primum amicum sibi obtigisse, vbi post longissimam captiuitatem in libertatem restitutus esset; eundem in Anglia semper sibi filiaeque, dum peregrini atque patria pulsi viuerent, fidelem et addictum permansisse.

Addidit tantum abfuisse vt Carolus apud optimates qui in Anglia rem publicam regerent gratiosus esset, vt ibi ipso capitis periculo iudicio subiectus esset, tamquam Angliae inimicus et ciuitatum Americae foederatarum amicus. Quas res summa cautione, sed aperto veritatis studio atque animi grauitate exposuit: ita factum est vt iurati cum vniuersa multitudine vno quasi animo consentirent.

Postremo Lorrium ipsum nomine appellauit, virum Anglum ibi praesentem, qui vna secum priori illi iudicio in Anglia interfuisset eademque omnia confirmare posset. Tum iurati affirmauerunt satis se audiuisse, iamque de singulis sententiis pronuntiandis paratos esse, si praeses permitteret.

Singulis iuratorum suffragiis — singuli enim aperte et sua voce sententiam ferebant — multitudo clamore approbauit. Omnes reum absoluerunt; praeses liberum esse pronuntiauit.

Tum exortum est vnum ex illis spectaculis mirabilibus quibus vulgus interdum vel animi leuitatem, vel impetum quendam benignitatis ac misericordiae ostentat, vel saeuitiam immodicam quam antea exercuerat quasi compensare studet. Nemo nunc certo diiudicare possit cui causae talia tribuenda sint. Verisimile est omnes tres simul operatas esse, misericordia tamen ceteris praepollente.

Vix absolutus erat Carolus, cum lacrimae tam largiter quam alias sanguis funderentur. Viri feminaeque, quicumque propius accurrere poterant, eum tam ardenter tamque fraterne complectebantur, vt is post diuturnam carceris custodiam atque aerem insalubrem prae lassitudine paene animo linqueretur.

Nec minus eum haec res commouebat, quod probe sciebat hos ipsos homines, si in contrariam partem impetu multitudinis abrepti essent, pari impetu in eum incursuros fuisse, vt corpus eius laniatum per vias dispergerent.

Abductus est tamen paulisper ab osculis atque amplexibus, vt aliis reis locus daretur. Quinque simul deinceps in iudicium vocabantur, hostes rei publicae, quoniam eam neque verbis neque factis iuuisse dicebantur. Tanta festinatione tribunal vnum sibi supplicium ereptum aliis quam primum compensare properabat, vt antequam Carolus locum excederet, quinque illi iam ante eius oculos capite damnati essent, intra quattuor et viginti horas necandi.

Prior ex eis digito sublato signum mortis, quo in carceribus vti solebant, Carolo dedit; omnes autem vna voce addiderunt: «Viuat res publica!»

Nec sane isti quinque ad iudicium populum habuerant, qui morae causam praebere posset. Nam vbi Carolus et medicus Manettus foras per portam prodierunt, ingens ibi multitudo constiterat, in qua omnes fere facies quas intus Carolus viderat agnoscere sibi visus est, duabus tantum exceptis quas frustra quaerebat.

Statim in liberatum impetum fecerunt, alii flentes, alii amplectentes, alii acclamantes, modo singuli modo cuncti simul; adeo vt ipse fluminis cursus, cuius in ripa haec insania gerebatur, vna cum hominibus in litore furentibus insanire videretur.

Magnam quandam sellam inuenerant, siue ex ipso iudicii conclaui siue ex alio earundem aedium cubiculo vel ambulacro abreptam. Huic vexillum rubrum superiecerant; post tergum autem hasta alligata erat, in cuius summo pileus ruber haerebat.

In hoc curru triumphali Carolum humeris suis extulerunt; neque medicus, quamquam vehementissime orabat, impedire potuit quominus ad domum sic gestaretur. Mare confusum pileorum rubrorum circum eum aestuabat, ac velut ex profundo turbido facies naufragorum identidem apparebant; vnde saepe ipse dubitabat num mens sibi perturbata esset, num in plaustro funesto ad Guillotinam potius quam domum veheretur.

Velut per somnium insanum per vias ferebatur. Quoscumque obuios habebant amplexabantur atque ad Carolum demonstrabant. Niueas vias, quas per ambages pedumque strepitum transibant, rubro rei publicae colore infecerant, sicut iam sub niue multo profundiori rubore eas tinxerant. Sic denique eum in atrium aedium vbi habitabat inuexerunt.

Pater Luciae antecesserat vt filiam de aduentu moneret; vbi vero Carolus pedibus in terra constitit, Lucia sensibus destituta in mariti vlnas concidit.

Illam pectori adstrictam tenens pulcherrimum eius caput ita vertit, vt inter ipsius vultum et turbam clamosam esset, neue quis cerneret lacrimas suas vxoris labiis attingere. Tum pauci e populo saltare inceperunt. Statim ceteri omnes eodem furore abrepti sunt, totumque atrium Carmagnola inundauit.

Deinde in vacua sella puellam e turba sublatam collocauerunt, vt quasi Libertatis deam humeris ferrent; atque ita exundantes in vias proximas, deinde per ripam fluminis atque per pontem, omnes Carmagnola rapuit, in sua vertigine circumagens.

Carolus autem primum medicum, qui ante se victor exsultansque stabat, dextra apprehensa salutauit; tum Lorrium, qui ex ipsa Carmagnolae procella vix respirans eluctatus venerat, manu prehendit; filiolam Luciam, quam Prossa sustulerat vt circa patris collum bracchia poneret, osculatus est; denique Prossam ipsam, constantissimam atque fidelissimam, complexus est.

Tum vxorem in vlnas recepit et ad sua superiora cubicula portauit.

«Lucia, mea vnice amata! Saluus sum.»

«O Carole carissime, sine me genibus nixam Deo pro hac salute gratias agere, sicut eum genibus nixa oraui!»

Omnes religiose et capita et animos demiserunt. Vbi Lucia rursus in mariti amplexu erat, ille ita eam allocutus est:

«Nunc etiam patrem tuum alloquere, carissima. Nemo alius in tota hac Gallia id efficere potuisset quod ille pro me effecit.»

Caput illa in patris pectus deposuit, sicut olim tam multo ante miserum eius caput suo pectori admouerat. Ille autem laetabatur quod filiae vicem gratiae reddidisset; omnium quae passus erat mercedem tandem receperat, atque ex animi sui firmitate gloriam capiebat.

«Animum ne demittas, filia mea», eam benigne admonuit. «Noli ita tremere. Ego eum seruaui.»

CAPVT VII · PVLSATIO OSTII

«Ego eum seruaui.» Non alterum erat ex illis somniis quibus maritus saepius domum redisse visus erat: re vera aderat. At vxor nihilominus tremebat, incertusque quidam grauisque timor eius animum premebat.

Tantae erant vndique tenebrae, tantus animorum ardor vlciscendi atque inconstantia, tam saepe insontes homines leuissimis suspicionibus atque occulta malitia ad mortem trahebantur, vt Lucia obliuisci nullo modo posset complures, qui non minus quam maritus suus innocentes essent nec minus suis cari, cotidie eandem sortem subire ex qua ille vix ereptus erat. Quare pectus eius, quamuis magno onere leuatum, non ea qua oportebat laetitia recreabatur.

Iam vmbrae vespertinae diei hiemalis descendebant; iam plaustra illa terribilia per vias voluebantur. Animo ea sequebatur Lucia, quasi maritum inter damnatos quaereret. Tum praesentem ipsum artius complectebatur, atque etiam vehementius tremebat.

Pater, dum filiam confirmat, mirum in modum illa muliebri infirmitate superiorem se praebebat, plenus tamen tenerae misericordiae. Nihil iam cenaculi, nihil sutoris operis, nihil illius numeri «Centum quinque, Turris Septentrionalis»! Quod sibi faciendum proposuerat perfecerat; promissum exsoluerat; Carolum seruauerat. In eo igitur omnes subsidium ac praesidium ponerent.

Parcissime viuebant domestici, non modo quod ita tutissime vitam agebant, minime plebis inuidiam irritantes, sed etiam quod opibus non abundabant. Carolus enim toto captiuitatis tempore pro victu suo, quamquam miserrimo, pro custodibus suis, atque ad pauperiorum captiuorum alimenta grauia stipendia pendere coactus erat.

Partim ob hanc inopiam, partim ne exploratorem aliquem sub specie ministri domum admitterent, famulum nullum alebant. Ciuis ille et ciuis femina qui portae atrii praeerant interdum ministeria quaedam praestabant; Ieremias autem, quem Lorrius paene totum ad eos

transtulerat, cotidianus eorum adiutor factus erat, et singulis noctibus ibi dormiebat.

Decreto rei publicae, quae se Vnam et Indiuiduam profitebatur atque Libertatem, Aequalitatem, Fraternitatem aut Mortem praedicabat, sancitum erat vt in ianua vel poste cuiusque domus omnium ibi habitantium nomina litteris certa magnitudine, certa etiam a solo altitudine, perspicue describerentur. Itaque nomen Ieremiae in inferiore poste rite inscriptum conspiciebatur.

Cum autem vmbrae diei longiores fierent, is cuius nomen ibi legebatur ipse apparuit, postquam pictori operam inspexerat quem medicus Manettus conduxerat, vt ceteris nominibus adderet nomen «Carolus Euremondius, qui Darnaeus appellatur».

Communis metus ac diffidentia, quae totam illam aetatem obscurabant, omnes consuetudines vitae quamuis innoxias immutauerant. In angusta medici familia, sicut in innumeris aliis, ea quae ad cotidianum vsum opus erant singulis fere vesperis emebantur, exiguis portionibus atque ex variis tabernulis. Omnium hoc erat studium, ne oculos ad se conuerterent neue occasionem sermoni aut inuidiae darent.

Iam per aliquot menses virgo Prossa et Ieremias munere rerum comparandarum fungebantur: illa pecuniam, hic corbem ferebat. Singulis diebus, sub tempus quo lucernae publicae accendebantur, foras exibant vt necessaria mercarentur ac domum referrent.

Virgo Prossa, quamuis in familia Gallica per multos annos versata linguam eius populi, si voluisset, aeque ac suam cognoscere potuisset, id minime curauerat. Quare nihilo plus ex istis «ineptiis», vt ipsa sermonem Gallicum appellabat, nouerat quam Ieremias.

Emendi autem ratio ei haec erat: substantiuum quoddam nomen, nullo articulo neque alia praefatione adhibita, tamquam telum in caput tabernarii iaciebat. Si forte id non erat rei quam petebat nomen, oculis quaerebat rem, inuentam arripiebat neque dimittebat antequam pretium conuenisset. In pretio constituendo vnum semper digitum minus quam venditor ostendebat extollebat, quotcumque ille digitos proposuisset; id iustum pretium esse affirmabat.

«Age, domine Ieremia», dixit Prossa, cui oculi nimia laetitia rubebant; «si paratus es, ego quoque parata sum.»

Ieremias rauca voce se virgini Prossae praesto esse professus est. Quidquid quondam rubiginis habuerat, pridem vsu detritum erat; at capilli eius aculeati nulla lima vmquam deponi poterant.

«Multa nobis comparanda sunt», inquit Prossa, «et iucundum sane nobis erit negotium. Vinum inter cetera desideratur. Scilicet praeclaras sane salutes isti pileis rubris insignes inter pocula nuncupabunt, vbicumque id emerimus!»

«Quod ad tuam scientiam attinet, virgo», respondit Ieremias, «idem fere erit siue pro tua salute siue pro salute Senis illius bibent.»

«Quis est ille?» interrogauit Prossa.

Ieremias, nonnihil verecundans, exposuit se Diabolum veterem intellexisse.

«Heus!» inquit Prossa. «Quid sibi velint isti homines, nullo interprete opus est. Vnum est eorum consilium: caedes nocturnae, scelera, maleficia!»

«Tace, carissima! Obsecro, caue quid dicas!» Lucia exclamauit.

«Cauebo, cauebo, cauebo», respondit Prossa. «Sed hoc saltem inter nos dicere licet: vtinam in viis careamus istis amplexibus, quibus homines odore cepae tabacique paene suffocant! Age vero, Auicula mea, ab isto foco ne vestigium quidem moueas dum redeo. Maritum carissimum recuperatum cura, neque pulchrum caput ab eius vmero, cui nunc innititur, remoueas donec me rursus videris! Licetne mihi, medice Manette, priusquam abeam aliquid interrogare?»

«Hanc tibi libertatem sumere licere existimo», respondit medicus subridens.

«Obsecro te, de Libertate noli loqui! Satis superque eius iam habemus», ait Prossa.

«Tace, carissima! Iterumne?» monuit Lucia.

«Age, mea dulcissima», inquit Prossa, capite grauiter annuens, «breuiter rem totam expediam. Ego enim clementissimi domini mei Georgii Tertii, Britanniae regis, subdita sum.» Quo nomine dicto genua modice flexit. «Itaque haec mihi sententia semper est: Eorum consilia confundantur; fraudes improbae frustrentur; in rege nostro spes nostrae nitantur; Deus regem seruet!»

Ieremias, subito regiae maiestatis studio incensus, eadem verba voce humili atque rauca post Prossam repetiuit, non secus ac si quis in templo responsum redderet.

«Gaudeo», inquit Prossa approbans, «te animo tam vere Britannico esse, quamquam mallem vocem tuam numquam ista grauedine infectam fuisse. Sed redeamus, medice, ad interrogationem. Num» — erat enim mos bonae feminae res quae omnes grauissime sollicitabant per ludibrium

quasi neglegenter tangere — «num tandem aliqua spes est fore vt hinc proficisci liceat?»

«Vereor ne nondum. Carolo etiamnunc periculosum esset.»

«Heu, heu!» inquit Prossa, suspirium sub hilaritatis specie reprimens dum flauos Luciae crines ad ignis lucem contemplatur. «Patientia igitur opus est atque exspectatione, neque aliud restat. Capita erecta teneamus, humiliter autem pugnemus, vt frater meus Solomon dicere solebat. Age, domine Ieremia! Tu vero, Auicula, ne moueas te!»

Sic egressi sunt, relinquentes Luciam cum marito, patre atque filiola ad focum claro igne ardentem. Lorrius paulo post ex argentaria reuersurus exspectabatur. Prossa lucernam accenderat, sed in angulo abditam posuerat, ne splendorem ignis quietum eis eriperet.

Lucia paruula prope auum sedebat, manibus bracchium eius complexa; ille autem voce paene susurranti fabulam narrare coepit de Fata quadam magna ac potentissima, quae parietem carceris aperuisset captiuumque, qui sibi olim beneficium praestitisset, in libertatem emisisset. Omnia tacita atque composita erant; mater quoque Lucia paulo quietior facta erat.

«Quid hoc est?» subito exclamauit.

«Filia mea», inquit pater, narratione intermissa manumque super eius manum imponens, «te compone. Quam perturbato animo es! Minima quaeque res, immo nihil omnino, te perterret. Tune mea filia es?»

«Visum est mihi, pater», Lucia pallida voceque tremente se excusauit, «insolitos quosdam pedum sonitus in gradibus audiuisse.»

«Mea carissima, scalae tam quietae sunt quam ipsa mors.»

Vix hoc verbum pronuntiauerat, cum ianua pulsata est.

«O pater, pater! Quid tandem accidit? Absconde Carolum! Serua eum!»

«Filia», inquit medicus surgens manumque vmero eius imponens, «ego eum seruaui. Quae est ista animi infirmitas, carissima? Sine me ad ostium ire.»

Lucernam manu sustulit, duo conclauia exteriora transiit, ianuamque aperuit. Mox graues pedum sonitus per pauimenta personuerunt, et quattuor viri horridi, pileis rubris induti, gladiis sclopetisque armati, in cubiculum ingressi sunt.

«Ciuis Euremondius, qui Darnaeus appellatur», dixit primus.

«Quis eum quaerit?» respondit Darnaeus.

«Ego quaero. Nos quaerimus. Te agnosco, Euremondi; te hodie ante tribunal conspexi. Iterum captiuus rei publicae es.»

Quattuor viri circumsteterunt eum, quo loco stabat, vxore et filiola corpori eius adhaerentibus.

«Dicite mihi qua ratione et quam ob causam rursus captiuus sim.»

«Te recta in Conciergeriam reduci satis est; cras causam cognosces. In crastinum diem citatus es.»

Medicus Manettus tam subito tamque atroci aduentu eorum quasi in lapidem conuersus erat. Immotus cum lucerna stabat, velut statua ad lucernam sustinendam ficta. His autem verbis auditis se tandem mouit, lucernam deposuit, et ei qui locutus erat obuiam progressus, anteriorem vestis laneae rubrae partem laxe pendentem manu tenuit, haud tamen aspere, atque ita allocutus est:

«Dixisti te hunc hominem cognoscere. Num me quoque cognoscis?»

«Cognosco te, ciuis medice.»

«Omnes te cognoscimus, ciuis medice», tres reliqui dixerunt.

Ille, quasi cogitationibus alio abreptus, singulos contemplatus est; tum post paulum silentii submissiore voce quaesiuit:

«Ergone mihi ad eius interrogationem respondebitis? Qua ratione hoc accidit?»

«Ciuis medice», primus aegre respondit, «ad sectionem vici Sancti Antonii delatus est. Hic ciuis» — alterum ingressorum demonstrauit — «ex Sancto Antonio venit.»

Ciuis ille capite annuit atque addidit:

«A Sancto Antonio accusatus est.»

«Cuius criminis?» interrogauit medicus.

«Ciuis medice», primus, vt antea, cunctanter respondit, «nihil amplius quaere. Si res publica a te sacrificia postulat, sine dubio, vt bonum patriae amatorem decet, ea libenter praestabis. Res publica omnibus rebus anteponenda est. Populus summum imperium obtinet. Euremondi, festinandum nobis est.»

«Vnum verbum», obsecrauit medicus. «Dicesne mihi quis eum accusauerit?»

«Contra institutum est», respondit primus; «sed ipsum hunc ciuem Sancti Antonii interrogare potes.»

Medicus in illum oculos conuertit. Ille pedibus nunc in hanc nunc in illam partem inquietus insistebat, barbam paulisper fricuit, ac tandem locutus est:

«Age vero! Contra institutum profecto est. Sed delatus est, idque grauissime, a ciue Defargio et ciue Defargia. Atque ab alio quodam.»

«Quo alio?»

«Idne tu quaeris, ciuis medice?»

«Quaero.»

«Ergo», inquit ciuis Sancti Antonii, miro quodam vultu medicum intuens, «cras responsum accipies. Nunc ego taceo!»

CAPVT VIII · CHARTARVM LVSORIARVM MANVS

Prossa virgo, nihil prorsus sciens de noua calamitate quae domi acciderat, per angustas vias sibi iter aperiebat, pontemque Nouum transgressa flumen superauit, dum mente computat quot res omnino necessarias emere oporteret. Ieremias Cruncerus corbem ferens iuxta eam ambulabat. Vterque tabernas quas praeteribant dextra laeuaque diligenter perlustrabat; conuentus hominum sollicite obseruabant atque, si qui vehementius inter se disputarent, via paulum declinata eos vitabant.

Vesper erat asper et frigidus. Fluuius nebula obtectus, cuius adspectum fulgentia lumina confundebant et cuius murmur strepitus asper obscurabat, locos ostendebat vbi in nauibus ad ripam religatis fabri sclopeta exercitui rei publicae fabricabant. Vae illi qui cum exercitu isto fraudem moliretur aut honores bellicos indignus obtineret! Melius ei fuisset si barba numquam creuisset: nouacula enim publica ipsum tam prope radebat vt ne caput quidem relinqueret.

Paucis rebus ad victum pertinentibus emptis atque olei mensura lucernae destinata, Prossa recordata est vini quoque sibi opus esse. Compluribus vinariis tabernis per fenestras inspectis, tandem ad insigne Boni Republicani Bruti Antiqui constitit, haud procul a Palatio Nationali, quod olim, atque etiam bis, Tuileriae vocabatur. Facies loci ei magis placuit: quietior videbatur quam aliae eius generis tabernae quas praeterierant; etsi pileis ciuium rubris abundabat, minus tamen rubebat quam ceterae.

Ieremiam rogauit quid sentiret. Cum ille assentiretur, virgo Prossa, comite suo stipata, sub illo Boni Republicani Bruti Antiqui signo tabernam intrauit.

Vix attendebant ad lucernarum fumosa lumina, ad homines qui fistulis ori admotis chartis lusoriis mollibus ac tessellis flauis luderent, ad fabrum vnum pectore bracchiisque nudis ac fuligine obsitum qui acta diurna clara

voce legebat, ceteris auscultantibus; nec arma diligentius spectabant quae aut gerebantur aut deposita ad vsum parata iacebant, nec duos tresue hospites super mensas obdormiscentes, qui, breuibus tunicis nigris villosis vmeris altis induti, vrsis canibusue dormientibus similes erant, attentius contemplabantur. Ita duo isti peregrini ad mensam venditoris processerunt et quid vellent signis ostenderunt.

Dum vinum eis metitur, vir qui cum altero in angulo colloquebatur ab eo discessit atque ad exitum surrexit. Eunti necesse erat Prossae obuiam venire; simul atque eam conspexit, virgo clamorem edidit manusque inter se percussit.

Extemplo omnes qui aderant surrexerunt. Verisimillimum erat aliquem propter sententiarum discordiam ab alio trucidari. Itaque vniuersi suspiciebant num quis humi concideret; nihil tamen viderunt nisi virum feminamque attonitos inter se intuentes: ille specie Gallus atque rei publicae studiosissimus, haec apertissime Angla.

Quid in ista tam inopinata tamque frustrata exspectatione fautores Boni Republicani Bruti Antiqui clamosis et rapidis vocibus dixerint, Prossae et comiti eius, etiamsi auribus totis intenderent, non magis intellegendum fuisset quam sermo Hebraeus aut Chaldaeus. Sed vterque prae stupore nihil audiebat. Neque enim Prossa sola admiratione et perturbatione capta erat: ipse quoque Cruncerus, alia, vt videbatur, sua propria de causa, incredibili stupore tenebatur.

«Quidnam est?» quaesiuit ille cuius conspectu Prossa exclamauerat, voce iracunda ac praecisa, etsi submissa, lingua Anglica vsus.

«O Solomon, mi Solomon carissime!» illa iterum manibus plausit. «Postquam tam diu nec te vidi nec vllam de te famam audiui, hic tandem te inuenio!»

«Ne me Solomonem appelles!» respondit vir furtim circumspectans et territus. «Num me perdere cupis?»

«Frater, frater!» Prossa in lacrimas prorupit. «Quando tibi tam dura fui vt tam crudelem mihi interrogationem proponas?»

«Ergo linguam istam tuam importunam contine,» inquit Solomon, «et, si me alloqui vis, foras egredere. Vinum solue ac sequere. Quisnam est hic vir?»

Prossa fratrem, qui ne minimum quidem sorori amorem ostendebat, benigne simul ac maeste capite motitato intuens, inter lacrimas respondit: «Dominus Cruncerus.»

«Exeant ambo,» inquit Solomon. «Num iste me pro vmbra mortui habet?»

Ieremias, si vultus eius indicium verum praebebat, plane ita sentiebat. Nihil tamen locutus est; Prossa autem in sacculi sui recessibus, vix prae lacrimis cernens, pecuniam scrutata vinum soluit. Interea Solomon ad discipulos illius Boni Republicani Bruti Antiqui conuersus pauca Gallice exposuit; quibus auditis omnes ad pristinas sedes pristinaque negotia redierunt.

«Age,» inquit Solomon, in obscuro quodam viarum angulo subsistens, «quid a me vis?»

«Quam atrociter inhumanus es, frater,» Prossa exclamauit, «erga sororem tuam, quam nulla res vmquam ab amore tui abducere potuit! Siccine mihi occurris, sine vllo beneuolentiae signo?»

«En tibi! Malum te perdant! En tibi!» inquit Solomon, labris suis labra sororis quasi subito ictu contingens. «Num iam contenta es?»

At Prossa tantum caput mouit, tacite lacrimans.

«Si speras me aduentu tuo obstupescere,» perrexit frater, «fallitur opinio. Sciebam te hic esse; omnes fere qui hic versantur mihi cogniti sunt. Si vero vitam meam periclitari non vis, quamquam paene contrarium suspicor, quam celerrime abito, vt ego quoque abeam. Negotia me premunt. Munere publico fungor.»

«Solomon frater meus Britannicus,» gemuit Prossa, lacrimosos oculos sustollens, «qui in patria inter viros optimos summosque excellere potueras, nunc apud alienigenas munere publico fungeris, et apud tales alienigenas! Paene mallem carissimum puerum meum in suo…»

«En! Id ipsum dico!» frater eam interpellauit. «Praeuideram. Mortem meam appetis. Ipsa soror me suspicionibus obnoxium faciet, eo ipso tempore quo fortuna mihi succedit!»

«Caelum clemens et misericors id auertat!» exclamauit Prossa. «Mallem te, Solomon dulcissime, numquam iterum videre, quamquam semper vere dilexi et semper diligam. Vnum mihi verbum amoris dic; confirma nullam inter nos iram aut alienationem esse, et nulla mora te amplius detinebo.»

O bona Prossa! Quasi vero culpa ipsius aliqua illud inter eos dissidium ortum esset! Quasi non Lorrius iam ante multos annos, in quieto illius suburbii Soho angulo, certo comperisset hunc pretiosum fratrem sororis opes consumpsisse eamque deseruisse!

Solomon tamen verbum quoddam amoris exprimebat, multo asperius atque superbius quam, si eorum merita et condiciones inter se commutatae essent, facere vmquam ausus esset; quod quidem toto terrarum orbe fieri solet. Dum sic loquitur, Ieremias eum vmero tetigit atque rauca voce subito interrogationem sane singularem intulit.

«Age, si licet, vnum a te quaeram: Ioannes Solomon vocaris an Solomon Ioannes?»

Minister, qui antea Ieremiae ne vnum quidem verbum dixerat, ad eum repente suspiciosus conuersus est.

«Eia! Aperte loquere,» inquit Ieremias, quamquam ipse id facere haud facile poterat. «Ioannes Solomon an Solomon Ioannes? Soror te Solomonem vocat, atque eam, quippe sororem, scire oportet. Ego vero scio te Ioannem esse. Vtrum nomen primum ponitur? Atque etiam nomen Prossae quaero: non idem fuit tibi nomen trans mare.»

«Quid istis verbis significas?»

«Ne ipse quidem satis noui quid significem; non enim mihi in mentem venit quo nomine trans mare vocatus sis.»

«Non venit?»

«Non venit; sed per caput meum iurare possum id nomen duas syllabas habuisse.»

«Vero?»

«Ita est. Alter ille vna tantum syllaba constabat. Te noui. Explorator eras, testis in Vetere Bailia. Dic mihi, per ipsum mendaciorum patrem, cuius filius germanus es, quo nomine tum vocatus es?»

«Barsadius,» vox alia subito interposuit.

«Istud nomen mille libris aestimo!» Ieremias exclamauit.

Is qui respondisset Sidneius Cartonius erat, manibus post tergum sub oris paenulae equestris coniectis. Iuxta cubitum Ieremiae tam neglegenter stabat ac si in ipsa Vetere Bailia adesset.

«Noli metuere, mi Prossa carissima,» inquit Cartonius. «Heri vesperi apud Lorrium, cui aduentus meus magno stupori fuit, perueni; conuenit inter nos vt nusquam alibi apparerem donec res feliciter cecidissent aut occasio auxilii ferendi exstitisset. Nunc autem hic adsum vt cum fratre tuo pauca colloquar. Vtinam frater tuus honestiore officio fungeretur quam est id quod Barsadius exercet! Vtinam, tua causa, non inter oues carcerum numeraretur!»

Ouis enim carcerum eo tempore vulgari quodam sermone dicebatur explorator qui sub carcerum custodibus operam dabat. Explorator, qui iam

pallidus erat, magis etiam expalluit atque Cartonium interrogare coepit qua audacia...

«Dicam tibi,» Sidneius eius verba praecidit. «Ante vnam horam aut paulo amplius, dum carceris Conciergeriae muros contemplor, te ex eo exeuntem forte conspexi. Eiusmodi tibi vultus est qui facile memoria teneatur; ego autem vultuum memoriam bonam habeo. Quoniam eo loco te vidisse me curiosum fecit, cum praeterea causa mihi esset, quam tu non ignoras, te cum miseriis amici cuiusdam nunc miserrimi coniungendi, eandem quam tu viam ingressus sum. Te prope vestigiis secutus in hanc tabernam vinariam intraui atque iuxta te consedi.»

«Ex libero sermone quo cum socio vsus es atque ex rumoribus quos admiratores tui palam iactabant, haud difficulter cognoui cuius generis munere fungereris. Paulatim autem res quam forte coeperam certam consilii formam, domine Barsadi, induere visa est.»

«Quod consilium?» explorator quaesiuit.

«In via id explicare molestum et fortasse periculosum esset. Num mihi gratificari velis, si pauca minuta secreto mecum contereres, velut in aedibus argentariae Tellsonianae?»

«Itane minaris mihi?»

«Ego vero? Num minatus sum?»

«Cur igitur eo veniam?»

«Equidem, Barsadi, nescio quid respondeam, si tu ipse nescis.»

«Id est, nempe, dicere non vis?» explorator incerta voce quaesiuit.

«Rectissime intellexisti. Nolo.»

Ista quasi otiosa temeritas, qua Cartonius in vultu atque habitu vtebatur, summae ei vtilitati erat in eo negotio quod in occulto animo agitabat, praesertim aduersus hominem huius modi. Exercitatissimis oculis eius formidinem perspexit, occasionemque omnem arripuit.

«En vides,» inquit explorator, sororem accusatoriis oculis intuens; «praedixi. Si quid mali inde exorietur, tua culpa erit.»

«Age, age, mi Barsadi,» exclamauit Sidneius, «noli tam ingratus esse. Nisi sororem tuam plurimi facerem, fortasse non tam comiter ad propositum peruenissem quod ad vtilitatem vtriusque nostrum conferre cupio. Mecumne ad argentariam ibis?»

«Audiam quid dicere velis. Etiam, tecum ibo.»

«Primum censeo sororem tuam ad angulum viae suae tuto deducendam esse. Mi Prossa, bracchium mihi praebe. Non est hodie Lutetia vrbs in qua

tibi sine custode ambulandum sit. Quoniam comes tuus Barsadium nouit, eum quoque ad Lorrium nobiscum inuitabo. Paratine sumus? Age igitur!»

Postea virgo Prossa recordabatur, atque vsque ad supremum vitae diem meminisse solebat, se, dum bracchium Sidneii ambabus manibus premeret oculosque in eius vultum attolleret, obsecrans ne quid mali Solomoni inferret, in illo bracchio firmam quandam animi intentionem, in illis oculis splendorem quendam diuinum animaduertisse. Quae res non modo leuitatem vultus ac sermonis eius refellebat, sed ipsum virum transformare atque ad maiorem quandam dignitatem euehere videbatur.

Verum tum nimis sollicitabatur de fratre qui tam parum eius amorem meritus erat, atque nimis Sidneii benignis confirmationibus occupabatur, vt rebus sic animaduersis tantum ponderis tribueret quantum earum natura postulabat.

Ad viae suae angulum eam reliquerunt. Cartonius deinde viam ad Lorrii hospitium, paucis minutis iter abesse, duxit; Ioannes Barsadius, siue Solomon Prossus, iuxta eum ambulabat.

Lorrius cena modo finita ante duos paruos truncos ligni laete ardentes sedebat; fortasse in flammis imaginem quaerebat illius quondam paulo iunioris senis Tellsoniani qui ante tot annos in deuersorio Regio Georgio apud Dubrim carbones rubentes contemplatus erat. Ingredientes vbi audiuit caput conuertit, vultuque declarauit quantum aduentu viri ignoti miraretur.

«Frater virginis Prossae, domine,» inquit Sidneius. «Barsadius.»

«Barsadius?» senex repetiuit. «Barsadius? Nomen hoc et vultus mihi aliquid reuocant.»

«Dixi tibi, Barsadi, vultum tuum memoria dignum esse,» Cartonius frigide obseruauit. «Quaeso, sede.»

Ipse quoque sedens nexum quem Lorrius quaerebat frontem contrahens his verbis obtulit: «Testis illo in iudicio.» Confestim Lorrius recordatus est hospitemque nouo iam aperto odio aspexit.

«Virgo Prossa agnouit in Barsadio illum amantissimum fratrem de quo saepe audiuisti,» inquit Sidneius; «et ipse consanguinitatem confessus est. Nunc ad nuntium multo peiorem venio: Darnaeus denuo comprehensus est.»

Senex stupore percussus exclamauit: «Quid ais? Nondum duae horae intercesserunt ex quo eum sanum liberumque reliqui, atque ad eum iam rediturus eram!»

«Nihilominus comprehensus. Quando res acta est, Barsadi?»

«Modo, si omnino acta est.»

«Barsadius de re, domine, optimus auctor est. Ex iis quae hic inter pocula socio suo, alteri ex ouibus carcerum, narrauit, comperi comprehensionem factam esse. Nuntios apud portam reliquit atque eos a ianitore intromissos vidit. Nulla prorsus dubitatio superest quin denuo captiuus teneatur.»

Lorrius, negotiorum vsu perspicax, in Cartonii vultu legere potuit tempus frustra teri si de rei veritate amplius quaereret. Etsi perturbatus erat, sciens tamen in praesentia sibi constantiam magno vsui esse posse, animum cohibuit atque tacitus attente auscultauit.

«Nunc spero,» Sidneius eum allocutus est, «nomen et auctoritatem medici Manetti cras ei non minus profutura esse quam hodie. Dixistine, Barsadi, eum cras iterum iudicibus sistendum?»

«Ita, opinor.»

«Vtinam ergo medici auctoritas cras valeat sicut hodie valuit! Sed fortasse non valebit. Fateor tibi, Lorri, animum mihi vehementer commotum esse quod medicus Manettus hanc comprehensionem prohibere non potuerit.»

«Fortasse antea nihil de ea resciuerat,» respondit Lorrius.

«At id ipsum, si reputemus quam arcte cum genero eius salus eius coniuncta sit, magis nos terrere debet.»

«Verum dicis,» senex confessus est, manu anxia mentum premens oculisque anxiis in Cartonium defixis.

«Vt breuiter dicam,» Sidneius perrexit, «haec sunt tempora desperata, quibus homines pro perditis rebus perdita certamina ad extremos fortunae casus suscipiunt. Medico licet victoriam petere; ego etiam in certamine quod perditurus videar me committam. Hic nullius hominis vita pecunia comparari potest. Quem populus hodie domum triumphantem tulit, cras damnare poterit. Ego vero, si res pessime cedent, hoc praemium petere decreui: amicum intra carcerem Conciergeriae mihi comparare. Is autem amicus quem lucrari constituo Barsadius est.»

«Bonas sane chartas habere te oportet,» respondit explorator.

«Videamus quas habeam; singulas recognoscam. Lorri, nosti me hominem esse in potationibus intemperantem. Velim mihi paulum vini adusti afferri iubeas.»

Vinum adustum appositum est. Primum poculum vno haustu exhausit, deinde alterum, vasque paulisper cogitabundus a se remouit.

«Domine Barsadi,» ita rursus Cartonius locutus est, quasi chartas in manu sua ordine spectaret, «inter oues carcerum numeraris; es nuntius consiliorum rei publicae, nunc ostiarius carceris, nunc ipse captiuus, semper speculator et occultus delator. Praesertim quod Anglus es, hoc in loco maioris pretii haberi potes: minus enim de Anglo quam de Gallo suspicio oritur eum ad huiusmodi munus mercede corruptum esse. Interim tamen falsum nomen iis qui te conducunt praebes. Optima haec charta est.»

«Barsadius, qui nunc rei publicae Gallicae seruit, olim magistratibus Anglicis optimatibusque, libertatis Gallicae hostibus, operam dabat. Egregia haec altera charta! In hac terra suspicionibus referta facile quilibet concludat Barsadium etiamnunc Anglicis optimatibus stipendium accipere, speculatorem esse Pittii, hostis perfidi qui in sinu rei publicae insidias ponat; hunc esse illum Anglum proditorem, omnium facinorum administrum, quem totiens nominauerunt neque vmquam inuenire potuerunt.»

«Huic chartae nulla aduersaria par esse potest. Intellexistine quas chartas in manu teneam, Barsadi?»

«Vt ludum tuum intellegam, non quidem,» explorator paulum perturbatus respondit.

«Assem igitur meum iacio: Barsadii ad proximum consilium sectionis publicum delationem. Tu vero, Barsadi, tuas chartas diligenter considera ac vide quid habeas. Non est festinandum.»

Vas ad se rettulit, alterum poculum vini adusti infudit et vno haustu exhausit. Videbat exploratorem timere ne ipse ebrietate incitatus eo audaciae perueniret vt eum statim accusaret. Quo comperto, poculum iterum impleuit atque exhausit.

«Tuam manum, Barsadi, accuratissime inspice. Tempus tibi sumas.»

Peiores chartas in manu habebat quam Cartonius suspicatus erat; complures etiam quae ipsi Cartonio ignotae erant et exitium minabantur, Barsadius animo circumuoluebat.

Ex honesto illo, vt ipse putabat, munere in Britannia expulsus erat, quod ibi nimium saepe atque parum feliciter periurauerat; non sane quod huiusmodi operarii Britannis necessarii non essent, nam causae quibus Angli gloriantur se ab arcanis rerum publicarum exploratoribus alienos esse recens demum natae sunt. Mare igitur traiecerat et in Gallia simile ministerium acceperat: primum suos ibi populares ad insidias sollicitans et

colloquia eorum clam excipiens, postea ipsos etiam Gallos eodem modo captans.

Meminerat sub priore regimine se in vico Sancti Antonii tabernamque vinariam Defargii explorauisse; a vigilibus publicis aliqua de medici Manetti captiuitate, liberatione, vita denique atque rebus gestis didicisse, quibus rebus quasi aditum ad familiare cum Defargiis colloquium aperire speraret. Eas vero apud dominam Defargiam tentauerat, sed infelicissime ei res cesserat.

Numquam sine timore ac tremore recordabatur feminam illam formidolosam, dum ipse loqueretur, opus laneum acubus contexuisse, atque dum digiti eius mouerentur, oculos in se ominose defixos tenuisse. Postea saepius in sectione Sancti Antonii viderat eam tabulas suas filis et acubus contextas proferre, hominesque per eas accusare, quorum vitas securis publica sine mora vorabat.

Sciebat, vt omnes qui talibus rebus operam dabant, se numquam tutum esse, effugere non posse, sub securis vmbra velut vinculis ligatum teneri; quamuis omni perfidia atque omni mutatione partium grassanti terrori inseruiret, vnum tamen verbum posse ferrum in eius ceruicem demittere.

Si quis igitur, praesertim de grauissimis causis quas Cartonius modo nominauerat, nomen eius deferret, certum sibi esse praeuidebat mulierem illam inexorabilem, cuius crudelitatem totiens expertus erat, fatalem ex opere suo indicem producere, vltimamque vitae seruandae spem prorsus delere. Cum praeterea omnis homo qui clam speculatur ad metum cito pronus sit, haud mirum erat eum, tot chartas eiusdem atri coloris considerantem, magis etiam exalbescere.

«Non admodum tibi placere videtur manus tua,» Sidneius placidissime animaduertit. «Ludisne?»

«Equidem, domine,» respondit explorator quam supplicissime, ad Lorrium conuersus, «te, virum annis atque humanitate venerabilem, obsecrare velim vt hunc iuuenem te multo minorem admoneas num talia proferre, qualia minatus est, cum eius dignitate vllo modo conueniat. Fateor me speculatorem esse, atque eiusmodi munus infamiae plenum haberi; at tamen necesse est aliquem eo fungi. Hic autem vir minime speculator est. Cur igitur se ita dedecoret vt ipse quoque explorator fiat?»

«Assem meum, Barsadi,» Cartonius, horologium inspiciens, ipse respondit, «breui tempore et sine vlla conscientiae offensione iaciam.»

«Speraueram vero, domini,» explorator, qui Lorrium in sermonem inducere numquam desinebat, «vos propter amorem erga sororem meam…»

«Amorem meum erga sororem tuam nullo modo melius declararem quam si eam hoc fratre suo in perpetuum liberarem,» Sidneius interposuit.

«Itane putas, domine?»

«Sic animo mihi plane ac firmissime constitutum est.»

Exploratoris blanda illa ac lenis loquendi ratio, vestitui eius rudi studiose ostentato et fortasse ceteris eius moribus prorsus dissimilis, ob Cartonii mentem inscrutabilem, quae etiam viris Barsadio sapientioribus honestioribusque aenigma erat, adeo turbata est vt iam omnino deficeret. Dum explorator quid responderet nescit, Cartonius, tamquam chartas denuo inspiceret, addidit:

«Immo vero, nunc iterum reputanti mihi videtur me alteram quoque optimam chartam habere quam adhuc non numeraui. Quisnam erat ille amicus tuus et eiusdem generis ouis, qui dicebat se in carceribus prouincialibus pasci?»

«Gallus est. Tu eum non nosti,» explorator festinanter respondit.

«Gallusne?» Cartonius quasi secum cogitans repetiuit, nulla ratione eius verba attendere visus. «Fortasse Gallus est.»

«Ita sane est, hoc affirmo; nec quicquam ad rem pertinet,» Barsadius perrexit.

«Nec quicquam ad rem pertinet,» Cartonius eadem quasi mechanica voce iterauit. «Non pertinet… minime pertinet. Verum tamen eius vultus mihi notus est.»

«Haud credo. Certus sum te falli. Fieri non potest,» respondit speculator.

«Fieri non potest,» Cartonius submissa voce secum repetiuit, dum poculum, quod feliciter paruum erat, iterum otiose versabat. «Non potest… Gallice quidem bene loquebatur, sed alienigenae mihi similis videbatur.»

«Ex prouincia venit,» Barsadius respondit.

«Non ex prouincia: alienigena est!» Cartonius exclamauit, manum apertam in mensam impingens, cum subita rerum recordatio menti eius illuxisset. «Clius est! Vestitu mutato, sed idem prorsus homo. Hunc in Vetere Bailia ante oculos habuimus.»

«Iam vero nimis properas, domine,» Barsadius, arrisu quo nasus eius aduncus etiam magis in latus deprimebatur, respondit. «Hic demum occasionem mihi das te vincendi. Clius, quem socium meum olim fuisse,

tanto temporis interuallo post, minime negabo, iam complures annos mortuus est. In vltimo eius morbo iuxta lectum adfui. Londinii apud ecclesiam Sancti Pancratii in Agris sepultus est. Quod tunc a multitudine flagitiosorum tam odio habebatur, funus eius sequi non potui; sed ipse adiutor fui cum corpus eius in loculo poneretur.»

Hic Lorrius, e loco quo sedebat, miram quandam monstri speciem in pariete adumbratam animaduertit. Vnde ea orta esset cum quaereret, tandem sensit capillos Ieremiae, qui iam satis rigidi erant, omnes repente tam alte erectos tamque immobiles stetisse vt vmbram illam efficerent.

«Rationem sequamur,» explorator perrexit, «et aequi simus. Vt intellegas quantum fallaris, documentum funeris Clii ostendam, quod in schedarum mearum theca fortuito ab illo tempore mecum fero.» Manu trepida chartam protulit atque expandit. «Ecce! Vide, quaeso, vide! In manus etiam tuas accipe: neque fictum neque falsum documentum est.»

Tum Lorrius vmbram in pariete protractiorem fieri vidit: Ieremias enim surrexerat atque propius accesserat. Capilli eius, si ab illa vacca cornibus incuruis, quae in fabula de domo ab Iacobo aedificata memoratur, modo exornati fuissent, non magis in altum erigi potuissent.

Exploratore id non animaduertente, Ieremias iuxta eum constitit et vmerum eius, quasi apparitor quidam ex inferis rediens, tetigit.

«Iste Rogerius Clius, domine,» inquit Cruncerus vultu taciturno atque ferreo. «Eumne tu in loculum imposuisti?»

«Ego imposui.»

«Quis igitur eum ex loculo sustulit?»

Barsadius in sellam se recepit atque haesitans rogauit: «Quid tibi vis?»

«Hoc volo dicere: illum numquam omnino in eo iacuisse. Minime vero! Caput meum amputetur, si vmquam in loculo ille fuit!»

Explorator ad duos dominos se conuertit. Ambo autem stupore maiore quam verbis exprimi posset Ieremiam intuebantur.

«Ego tibi dico,» Cruncerus instabat, «lapides ad vias sternendas adhibitos atque terram in loculo condidisse vos, non Clium. Ne mihi dicas vos illum sepeliuisse. Fraus erat, fallacia erat; ego et duo alii rem nouimus.»

«Vnde rem nosti?» Barsadius exclamauit.

«Quid ad te pertinet?» Ieremias fremuit. «Per Deum! Ego aduersus te veterem habeo querellam propter iniurias quas hominibus honestum quaestum exercentibus intulisti. Pro dimidia guinea libenter gulam tuam manibus comprimerem, donec spiritum emitteres.»

Cartonius et Lorrius, qui tam inopinato negotii exitu attoniti erant, rogauerunt Cruncerum vt iram cohiberet et rem aperiret.

«Alio tempore, domine,» ille ambigue respondit; «tempus praesens ad haec exponenda parum commodum est. Hoc vnum certo scio: iste optime nouit Clium numquam in loculo iacuisse. Modo vno verbo asserat ibi eum fuisse: aut gulam eius pro dimidia guinea comprimam donec exanimetur» -- quam condicionem Ieremias tamquam liberalissimam extulit -- «aut continuo foras prosiliam eiusque nomen publice deferam.»

«Hem!» Cartonius inquit. «Vnum saltem video: aliam chartam habeo, Barsadi. In hac Lutetia ira flagranti, vbi suspicio ipsum aerem implet, fieri non potest vt delatus viuus euadas, cum exploratore altero optimatibus fauenti societatem habeas, cui eadem atque tibi pristina officia sint; qui praeterea mortuum se simulauit atque ex mortuis ad vitam quasi reuixit! Coniuratio alienigenarum in carceribus aduersus rem publicam! Valida charta est, et sine dubio ad supplicium securis ducens. Ludisne?»

«Minime!» explorator respondit. «Manum meam abicio. Fateor nos apud turbulentas illas plebis turbas tam inuisos fuisse vt ego Anglia vix effugerim quin aquis summersus interirem, Clium vero vbique ita inuestigatum esse vt nullo pacto effugere posset nisi morte simulata. Sed vnde iste homo simulatum illud funus nouerit, mihi inter maxima miracula numerandum est.»

«Noli caput tuum circa istum hominem fatigare,» Cruncerus contentiosus retulit. «Satis tibi erit cum hoc domino negotium habere. Et audi me iterum!» -- Neque Ieremias ab ostentanda illa sua liberalitate abstinere poterat. -- «Pro dimidia guinea gulam tuam libenter comprimerem.»

Ouis carcerum ab eo ad Cartonium conuersa firmiore voce dixit: «Ad summam iam rem peruenimus. Mox ad officium meum redeundum est; diutius morari non possum. Dixisti te aliquid mihi propositurum esse; quid tandem? Sed hoc tibi scito: ne nimium a me postules. Si quid in munere meo me iusseris efficere quod caput meum in maius periculum adducat, tutius mihi erit recusando vitae aleam subire quam consentiendo; atque hanc potius viam eligam. Desperationem nominas: omnes hic desperati sumus.»

«Memento etiam me, si ita visum erit, te posse accusare. Per ipsa saxa iuramentis iter mihi patefacere possum; idem et alii possunt. Dic nunc quid a me petas.»

«Non multum. Ianitorne carceris Conciergeriae es?»

«Semel tibi pro semper dico: effugium inde nullum omnino fieri potest,» explorator constanter respondit.

«Cur mihi dicis quod ego ne rogaui quidem? Ianitorne carceris Conciergeriae es?»

«Interdum sum.»

«Potesne, cum libuerit, munus illud suscipere?»

«Intrare atque exire possum quando volo.»

Cartonius alterum poculum vino adusto impleuit, deinde lente in focum effudit oculisque guttas cadentis liquoris prosecutus est. Cum nihil iam reliquum esset, surrexit atque dixit:

«Hactenus coram his duobus locuti sumus, quod expediebat vim chartarum quas quisque haberet non nobis solis cognitam esse. Nunc in cubiculum illud obscurum mecum veni; ibi vltimam rem sine arbitris paucis verbis agemus.»

CAPVT IX · LVDVS COMPOSITVS

Dum Sidneius Cartonius cum Oue carcerum in proximo obscuro cubiculo tam summissa voce colloquitur vt ne vox quidem exaudiretur, Lorrius Ieremiam Cruncerum cum magna dubitatione ac suspicione intuebatur. Neque honestus ille negotiator ita aspectum eius excepit vt fiduciam concitaret: modo huic modo illi cruri innitebatur, tam saepe ea mutans ac si quinquaginta crura habuisset atque singula experiretur; vngues digitorum mira et sane suspecta diligentia contemplabatur; quoties vero oculi Lorrii cum eius oculis concurrebant, tussi quadam breui corripiebatur, ob quam manum ante os curuatam tenere necesse esset— morbo, quantum scimus, raro vel numquam cum animi perfecta sinceritate coniuncto.

«Ieremia,» inquit Lorrius, «huc accede.»

Cruncerus obliquo itinere processit, altero vmero ante alterum proiecto.

«Quo alio quaestu, praeter nuntii officium, vsus es?»

Ille paulisper cogitauit, in patroni vultum attente suspiciens; tum ei praeclara quaedam responsio in mentem venit: «Rebus rusticis operam dabam.»

«Valde vereor,» inquit Lorrius, indice ei irate intentato, «ne honestissimam et amplissimam argentariam Tellsonianam pro tegumento adhibueris, dum turpem quandam et legibus vetitam artem exercebas. Quod si fecisti, noli sperare me, vbi in Angliam redieris, tibi auxilio futurum. Neque putes me rem taciturum. Tellsoniani se decipi non patientur.»

«Spero, domine,» respondit supplex atque pudore confusus Cruncerus, «virum tantae dignitatis, cui iam inde a iuuenta variis in negotiis operam praebui, bis secum deliberaturum antequam mihi noceret, etiamsi ita esset. Non dico ita esse; sed si esset, res non vno tantum ex latere spectanda foret. Duo enim latera haberet. Medici fortasse sunt qui hoc ipso tempore aureos

suos colligant, vbi negotiator honestus ne quadrantem quidem colligit—quadrantem? immo ne dimidium quidem quadrantem, ne dimidium quidem eius dimidii!—pecuniamque suam apud Tellsonianos tamquam fumum condant; iidem vero furtim oculos medicos in illum negotiatorem coniciunt, curribus suis ascendunt descenduntque, et quidem tam celeriter ac fumus, nisi etiam celerius.»

«Id quoque Tellsonianos fallere esset. Non licet alteri legem imponere, alteri impunitatem dare. Vxor autem mea, domina Cruncera, cum in Anglia versabamur, atque etiam cras, si occasio daretur, istum quaestum adeo improbat, adeo supplicando ac prosternendo obsistit, vt penitus eum perdat. Medici autem illorum vxores non sic obsistunt—id vero numquam videbis! Aut si quando supplicant, eo fit vt plures aegroti maritis obueniant. Quomodo igitur vnus sine altero recte aestimari potest? Deinde sunt libitinarii, ministri parochiarum, sepulcrorum custodes, vigiles priuati—omnes auaritia flagrantes, omnes eiusdem negotii participes: inter hos omnes non multum illi homini lucri relinquitur, etiamsi res sic se haberet. Quod autem minimum lucratus esset, id numquam ei bene cederet, domine Lorri. Nihil ex illo quaestu fructus laetos perciperet; semper ex eo exire cuperet, si viam inuenire posset, postquam semel ingressus esset—si tamen ita esset.»

«Hem!» inquit Lorrius, quamquam paulo iam mitior, «te videre me pudet.»

«Iam vero, domine,» Cruncerus orationem prosecutus est, «quod humillime tibi proponere velim, si ita esset—non affirmo ita esse—»

«Noli ambiguis verbis rem tergiuersari,» inquit Lorrius.

«Minime vero, domine, minime tergiuersabor,» respondit Cruncerus, quasi id vitium ab omni eius cogitatione atque vsu remotissimum esset. «Neque affirmo ita esse. Quod autem supplex propono hoc est: in illo scamno, ante argentariae fores, sedet filius meus, quem educaui et iam paene virum feci; is tibi mandata, nuntios, operas leues omnes obibit, donec, si ita fata ferant, pedes tui ibi sint vbi nunc caput est, modo tu id velis. Si res ita esset—quod etiamnunc non affirmo, quippe qui nolo te fallere—sine filium meum in patris locum succedere et matrem tueri; nec infamiam aliquam de patre eius diuulgaueris, obsecro te. Patrem autem sine ad honestam fossoris operam redire; quae antea effodisset, ea deinceps tam diligenter recondet ac terra operiet vt semper ibi maneant. Ita culpa, si qua esset, labore emendabitur.»

«Haec sunt, domine Lorri,» inquit Cruncerus, bracchio frontem abstergens, quo signo declarabat se ad extremum orationis peruenisse, «quae reuerenter proponam. Qui haec circum se cernit, tantos homines capitibus truncatos, tam multos vt pretium eorum vix ipsam vecturae mercedem aequaret, non potest quin de rebus humanis serio cogitet. Quae si ita essent, hae essent cogitationes meae. Illud autem memineris velim: quae modo dixi, bona de causa sponte protuli, cum potuerim tacere.»

«Hoc saltem verum est,» respondit Lorrius. «Nunc satis locutus es. Fieri potest vt etiamnunc tibi amicus sim, si factis, non verbis, probaueris te dignum esse atque vere paenitere. Verbis amplius non egeo.»

Cruncerus articulis digitorum frontem reuerenter tetigit, eodem tempore quo Sidneius Cartonius cum exploratore ex obscuro cubiculo rediit. «Vale, domine Barsadi,» inquit Cartonius. «Quoniam ita inter nos conuenit, nihil iam est cur me metuas.»

Cartonius sellam ad focum, e regione Lorrii, occupauit. Vbi soli relicti sunt, Lorrius rogauit quid egisset.

«Non multum,» respondit Sidneius. «Si captiuo res in deterius cesserit, mihi effeci vt semel ad eum admittar.»

Vultus Lorrii maestitia decidit.

«Hoc vnum efficere potui,» Cartonius perrexit. «Si quid amplius poposcissem, illius hominis caput securi subiecissem. Ipse quoque dixit nihil ei grauius accidere posse quam si accusaretur. Ea erat huius negotii infirmitas, aperta omnibus. Non est quod aliter rem componamus.»

«Sed si apud iudices causa ceciderit,» inquit Lorrius, «quod ad eum admitti potes non eum liberabit.»

«Neque ego vmquam id liberaturum esse dixi.»

Oculi Lorrii paulatim ad ignem deflexi sunt. Misericordia qua Luciam sibi carissimam prosequebatur, grauisque dolor quod gener eius denuo comprehensus esset, animum senis iam longo timore ac sollicitudine fatigatum fregit; lacrimae tandem ceciderunt.

«Vir bonus es, et amicus fidelis,» Cartonius alia iam voce dixit. «Ignosce mihi quod dolorem tuum animaduerto. Patrem meum flere non possem intueri et ipse neglegenter assidere. Neque si pater meus esses, luctum tuum pluris facere possem. Tu quidem tali calamitate liberatus es.»

Quamquam in vltimis verbis consuetum sermonis sui leuiter irridentis modum recepit, tamen tam vera beneuolentia ac reuerentia in voce atque in tactu eius apparuerunt vt Lorrius, qui meliorem Sidneii partem

numquam antea viderat, plane obstupesceret. Manum ei porrexit; eam Cartonius leniter compressit.

«Sed ad miserum Darnaeum reuertamur,» inquit Sidneius. «Ne Luciae de hoc colloquio neue de nostro pacto quicquam dicas. Neque enim per hoc facilius ei licebit maritum inuisere. Suspicari fortasse poterit nos consilium iniisse quo, si damnatus sit, ipse ante supplicium mortem sibi consciscere possit.»

Hoc Lorrius antea non cogitauerat; statimque ad Cartonium respexit, exploraturus num eiusmodi consilium animo versaret. Ille aspectum reddidit, et satis liquebat vtrumque alterius sensum intellexisse.

«Mille alia suspicari posset,» Cartonius ait, «quae omnia sollicitudinem eius augerent. Ne de me quidem apud eam loquaris. Vt dixi cum primum huc adueni, praestat me illi non occurrere. Quicquid manus mea in eius auxilium efficere poterit, id sine eius conspectu efficere possum. Ad eam nunc proficisceris, vt spero? Valde sola hac nocte esse debet.»

«Nunc statim ad eam ibo.»

«Gaudeo. Te tam vehementer amat tibique tam fiducialiter nititur! Quo vultu est?»

«Sollicito et misero; sed formosissima est.»

«Ah!»

Longus ille sonus, grauis et dolens, suspirio similis erat, paene singultui. Lorrius ad Cartonii faciem, in ignem conuersam, respexit. Senex discernere non poterat vtrum lumen an vmbra per eam transiisset; tam celeriter transiit quam species collis die sereno atque ventoso sub repentinis nubium mutationibus mutari solet. Tum Cartonius pede titionem ardentem, qui de suo loco procumbebat, retro propulit. Indutus erat pallio equestri albo et ocreis altis, tunc in vsu positis; lumen flammarum candida vestimenta attingens vultum eius pallidiorem reddebat; comae fuscae, longae et incuriose promissae, circum caput pendebant. Quod calorem ignis nihil curabat adeo insolitum videbatur vt Lorrius eum admoneret; ocrea enim eius adhuc in prunis candentibus insistebat, cum titio sub pondere pedis fractus esset.

«Oblitus eram,» respondit.

Rursus Lorrius faciem eius intuitus est. Animaduertens speciem macram et exhaustam, quae naturalem oris venustatem obumbrabat, simulque meminisse incipiens quos vultus captiuorum recens vidisset, mirum quam similem illis Cartonii faciem esse sensit.

«Atque officia tua, domine, hoc in loco ad finem peruenerunt?» Cartonius ad Lorrium conuersus interrogauit.

«Ita. Vt heri vesperi tibi dicebam, cum Lucia tam subito ad nos intrauit, omnia denique quae hic praestare poteram peregi. Sperabam me eos omnes in summa securitate relicturum esse ac tum Lutetia excessurum. Litteras habeo quibus mihi transeundi potestas concessa est. Ad iter suscipiendum iam paratus eram.»

Vterque aliquamdiu tacuit.

«Longam vitam, domine, respicere potes?» Sidneius maeste et quasi aliquid desiderans quaesiuit.

«Septuagesimum octauum annum ago.»

«Tota vita hominibus vtilis fuisti, negotia constanter sine intermissione gessisti; fiduciam, obseruantiam, honorem apud omnes meruisti?»

«Ex quo vir factus sum, negotiis intentus vixi. Immo me etiam puerum negotiorum hominem fuisse dicere possum.»

«Vide quam magnum locum inter homines teneas, quamquam iam annum octogesimum prope attigisti! Quam multi te desiderabunt cum ab eo discesseris!»

«Senex caelebs solusque sum,» respondit Lorrius, caput mouens. «Nemo erit qui me defleat.»

«Qui potes hoc dicere? Nonne illa te deflebit? Nonne filiola eius?»

«Immo vero, immo; Deo gratias ago. Non plane id quod dixi sentiebam.»

«Cui quidem rei Deo gratias agere dignum est, nonne?»

«Certe, profecto.»

«Quod si hac nocte animo tuo vere dicere posses: 'Nullius hominis amorem, nullam beneuolentiam, nullam gratiam aut reuerentiam mihi peperi; nullum in cuiusquam animo locum tenerum obtinui; nihil boni, nihil vtile feci cuius memoria post me permaneat,' tot illi septuaginta octo anni totidem graues maledictiones essent, nonne?»

«Verissime dicis, domine Cartoni; ita profecto puto.»

Sidneius rursus in ignem oculos defixit; post breue silentium ait:

«Te etiam interrogare velim: num infantia tua longissime a te abesse videtur? Num dies quibus in matris tuae genibus sedebas iam ad vetustissimam quasi aetatem pertinent?»

Cuius mansuetiori vocis sono Lorrius simili lenitate respondit:

«Ante viginti annos ita mihi viderentur; hac autem aetate minime. Quo propius enim ad vitae finem accedo, eo magis velut circumacto itinere ad initium reuertor. Vna haec mihi videtur ex blandis illis naturae auxiliis quibus iter lenius ac paratius fit. Nunc cor meum multis recordationibus olim sopitis commouetur: tenerae matris meae, pulchrae atque iuuenis—cum ego tam senex sim!—memoriam repeto; simulque dies illos recordor quibus id quod mundum vocamus nondum mihi tam graue verumque erat, nec vitia mea perpetuo vsu confirmata erant.»

«Intellego quem animum habeas!» exclamauit Cartonius, subito vultu rubescens. «Num ex his cogitationibus melior fias?»

«Spero me fieri.»

Cartonius, surgens vt ei paenulam exterioram induere adiuuaret, sermoni finem imposuit; sed Lorrius, ad eandem rem reuersus, dixit: «Tu vero adulescens adhuc es.»

«Ita,» Sidneius respondit. «Senex nondum sum; sed talis erat via qua iuuenis incessi vt numquam ad senectutem perduceret. Sed de me satis.»

«Et de me quoque, vt arbitror,» Lorrius respondit. «Forasne egredieris?»

«Vsque ad eius portam te comitabor. Nostin quam vagus atque inquietus esse soleam. Si diu per vias nocturnas oberrauero, noli commoueri: prima luce redibo. Cras ad iudicium ibis?»

«Ibo, pro dolor.»

«Et ego adero, sed inter turbam tantum. Explorator meus mihi locum reperiet. Bracchium mihi, quaeso, praebe.»

Lorrius bracchium ei dedit, ac simul per scalas descenderunt et in vias progressi sunt. Paucis minutis ad ianuam quam Lorrius petebat peruenerunt. Cartonius ibi eum dimisit; ipse autem paulum remotus aliquamdiu substitit, et, porta iam clausa, iterum accessit eamque manu tetigit. Audiuerat Luciam cotidie ad carcerem proficisci. «Hinc exire solebat,» secum dixit circumspiciens; «huc se vertere, his lapidibus saepius pedes ponere debuit. Vestigia eius sequar.»

Hora decima vespertina ante carcerem qui La Force dicebatur stabat, vbi Lucia centies steterat. Sector quidam lignorum, exigua corporis statura, taberna iam clausa, ad ostium eius stabat fumum e fistula trahens.

«Bene vale hac nocte, ciuis,» Sidneius praeteriens dixit, ac gradum repressit, quoniam homunculus eum curiose contemplabatur.

«Et tu bene vale, ciuis.»

«Quo loco est res publica?»

«Securim illam publicam, opinor, rogas. Non male se habet. Hodie tres et sexaginta. Mox ad centum ascendemus. Samson et ministri eius nonnumquam queruntur se labore defatigari. Ha, ha, ha! Quam festiuus ille Samson est! Qualis tonsor!»

«Saepe eum spectatum proficisceris—»

«Cum radit, inquis? Semper! Cotidie! O egregium tonsorem! Vidistine eum operantem?»

«Numquam.»

«I et specta quando magna multitudo ei tractanda erit. Hoc animo tibi finge, ciuis: hodie tres et sexaginta rasit, antequam duas fistulas exhaurissem! Nondum duas fistulas! Mea fide!»

Dum homunculus arridens fistulam quam fumabat protendit, vt monstraret quo temporis spatio carnificis opus metiri soleret, tantus in Cartonio impetus irae exortus est vt paene eum statim interficere cuperet. Itaque se auertit.

«Sed tu Anglus non es,» sector lignorum perrexit, «etsi Anglorum veste vteris?»

«Immo sum,» respondit Cartonius, denuo paulisper subsistens atque supra vmerum loquens.

«Tamquam Gallus loqueris.»

«Olim hic studiis vacaui.»

«Aha, Gallus plane perfectus! Bene vale, Angle.»

«Bene vale, ciuis.»

«Sed hominem illum festiuissimum spectare ne omittas!» homunculus post eum clamabat. «Fistulam quoque tecum fer!»

Sidneius vix ex eius conspectu excesserat, cum in media via sub lucerna languide micante constitit et graphio in frustulo chartae pauca scripsit. Inde certo gradu, velut qui viam optime nosset, per complures vias obscuras sordidasque transiuit; multo sordidiores tum erant quam solitae, nam per hos terribiles dies ne celeberrimae quidem vrbis viae purgabantur. Denique ante tabernam medicamentorum substitit, quam dominus ipse suis manibus claudebat: tabernam exiguam, male illuminatam, tortuosam, in via aeque tortuosa atque ardua positam; nec minus exiguus, obscurus et incuruus erat ipse tabernarius.

Etiam huic ciui bonae noctis precationem dixit, cum ad mensam venditoris accederet, et frustulum chartae ante eum posuit. «Phuu!» pharmacopola sibilo tenui lectis litteris sonuit. «Hi! hi! hi!»

Cartonius nihil respondit. Pharmacopola quaesiuit:

«Tibine ista paranda sunt, ciuis?»

«Mihi.»

«Separatim ea seruabis, ciuis? Scis quid eueniat si ea inter se misceantur?»

«Optime scio.»

Parua quaedam inuolucra parata sunt atque tradita. Ille singula intra tunicae interioris sinum deposuit, pecuniam numerauit, et consulto gradu ex taberna exiit. «Nihil restat,» inquit ad lunam suspiciens, «quod ante crastinum diem agendum sit. Dormire non possum.»

Non erat temeraria aut periculorum neglegens illa vox qua sub nubibus caelo velociter labentibus verba protulit; neque incuriam magis quam contumaciam prae se ferebat. Sic loquitur homo labore defessus, qui diu errauit, diu pugnauit, viam perdidit, tandem autem iter suum repperit atque terminum eius iam prospicit.

Multis ante annis, cum inter primos aequales egregiae indolis ac magnae spei iuuenis haberetur, patrem suum ad sepulcrum prosecutus erat. Mater aliquot annis ante decesserat. Nunc, dum nocturnis per vias in densis vmbris ambulabat, luna nubibusque super caput eius altissime currentibus, in memoriam redierunt grauissima illa verba quae ad patris funus lecta fuerant: «Ego sum resurrectio et vita, ait Dominus; qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet; et omnis qui viuit et credit in me non morietur in aeternum.»

Solus per vrbem securi publicae subiectam noctu ambulans, misertus tres et sexaginta hominum qui eo ipso die caesi erant, eorum etiam qui in carceribus sequentis diei exitum exspectabant, tum aliorum in singulos dies perpetuo damnandorum, facile fortasse inuestigare potuisset quo rerum nexu illa verba e profundo memoriae quasi ancora vetus e maris fundo extracta ad animum redissent. Sed neque quaesiuit neque inuestigauit: eadem verba repetens iter suum tenuit.

Attente atque graui quodam studio aspiciebat fenestras illuminatas, post quas homines cubitum ibant, atrocitatum circum se patentium paucis saltem quietis horis immemores; turres templorum, in quibus iam nullae preces fiebant, quia furor popularis, ex diuturna sacerdotum dolosorum, rapacium, libidinosorum dominatione ortus, vsque eo sui ipsius exitii processerat; longinqua sepulcreta, quorum portis scriptum erat quieti aeternae esse destinata; carceres innumeros; vias denique per quas turmae sexagenorum captiuorum ad mortem vehebantur, quae mors ita vsitata et quasi res cotidiana facta erat vt ex tanta securis publicae saeuitia ne fabula

quidem tristis de manibus post mortem errantibus vmquam apud populum nasceretur. Totius denique vrbis, in qua vita ac mors paululum a nocturna rabie quiescebant, spectaculum animo religiose percipiens, Sidneius Cartonius iterum Sequanam transgressus est, ad vias clarioribus luminibus illustratas.

Rari erant currus in viis; qui enim curru vehebantur facile in suspicionem veniebant. Homines genere nobiles pileis rubris nocturnis caput occultabant, calceamenta grauia sumebant atque pedibus ambulabant. Theatra tamen plena erant; inde turbae laetae prodibant, quas Cartonius praeteriens vidit sermocinantes domum redire. Ante vnius theatri fores matrem cum puella parua conspexit, quae quo pacto per lutum viam transirent quaerebant. Puellam ipse in vlnas sustulit ac trans viam portauit; priusquam illa timidum bracchium de collo eius soluisset, osculum ab ea petiuit.

«Ego sum resurrectio et vita, ait Dominus; qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet; et omnis qui viuit et credit in me non morietur in aeternum.»

Iam silentibus viis atque nocte progrediente, illa verba quasi pedum sono repercusso audiebantur atque in ipso aere resonabant. Ipse animo placidissimo et constantissimo interdum ambulans ea submissa voce repetiit; semper tamen sibi ea audire videbatur.

Nocte ad finem vergente, super pontem stetit, aquae strepitum auscultans qua flumen in muros insulae Lutetiensis incidebat. Domorum et cathedralis templi pulchra confusaque species sub lumine lunae fulgebat, cum dies frigido quodam lumine quasi mortui vultus e caelo emersit. Tum nox ipsa, luna atque sideribus vna, palluit atque exstincta est; et paulisper vniuersa rerum natura mortis dicionem accepisse videbatur.

Sol autem magnificus oriebatur; eius radii longi clarissimique illa verba, quae per noctem animum Sidneii occupauerant, velut recta via ad cor eius calida vi perferre videbantur. Oculis religiose manu obumbratis per radios ad solem respexit: et pons quidam lucis per aerem ab eo ad solem ductus videbatur, infra quem fluuius micabat.

Aquae cursus validus, tam celer, tam profundus, tam certus, in illo matutino silentio velut amicus ingenio suo congruens videbatur. Sidneius ripam secutus est, longe ab aedificiis; et ibi sole lucem caloremque fundente in ripa obdormiuit. Vbi experrectus surrexit, paulisper in eodem loco mansit, contemplans aquae gyrum qui sine causa se voluebat atque

reuoluabat, donec flumen eum absorbuit et ad mare auexit. «Sicut me,» secum dixit.

Tum nauigium mercatorium, velo colore emortui folii, paulo tamen leniore, tincto, in conspectum eius delapsum est, praeteriit, in longinquum euanuit. Dum vestigium quo aqua tranquilla post illud sulcata erat sensim interibat, oratio quae ex pectore eius eruperat, misericordiam diuinam pro omni caecitate et errore suo implorans, his verbis terminata est: «Ego sum resurrectio et vita.»

Cum ad hospitium rediit, Lorrius iam exierat, nec difficile erat conicere quo bonus senex profectus esset. Sidneius nihil praeter paulum coffeae bibit, panem comedit; deinde corpore abluto et vestibus mutatis, vt recrearetur, ad locum iudicii profectus est.

Magno murmure et tumultu curia feruebat, cum illa Ouis nigra carcerum, cuius conspectum multi metu fugiebant, Cartonium in obscurum locum inter circumstantes introduxit. Lorrius aderat, medicus Manettus aderat; Lucia ipsa aderat, iuxta patrem sedens.

Vbi maritus in conspectum adductus est, tam firmo, tam spei pleno, tam admiranti amore miserationeque tenera referto aspectu eum intuita est, tam forti etiam in illius gratiam, vt sanus rubor ad os eius rediret, oculi clarius fulgerent, animus reuiuisceret. Si quis tum oculos ad Sidneium Cartonium conuertisset, eundem plane illius aspectus effectum in eo quoque animaduertisset.

In illo tribunali iniusto vix vllus causarum cognoscendarum ordo seruabatur, quo cuique reo aequa saltem facultas audiendi atque respondendi praestaretur. Neque potuisset eius generis rerum conuersio accidere, nisi leges, instituta et caerimoniae antea tam immaniter corruptae atque peruerse adhibitae essent vt vltionis suae exitio imminens furor omnes eas in ventos dissiparet.

Omnium primo oculi in iudices populares conuersi sunt. Iidem ibi stabant ardentissimi patriae amatores atque probi rei publicae fautores qui heri ac nudiustertius, qui cras et postridie futuri erant. Inter eos maxime se offerebat vir facie auidissima, cui digiti circa labra perpetuo vagabantur; eius aspectu spectatores laetabantur. Hic sanguinem vitamque sitiebat; vultus ei quasi hominis carnibus vescentis, animus autem caedibus auidus erat: Iacobus Tertius e vico Sancti Antonii. Totum illud iudicum collegium simile erat canum turbae quae ad ceruum iudicandum electa esset.

Tum omnium aspectus ad quinque iudices et accusatorem publicum ferebantur. Nulla ibi hoc die benignioris animi significatio apparebat:

saeua ibi erat intentio, implacabilis, sanguinem paritura. Postremo quisque circumstantium alterius oculos inquisiuit et approbatione quadam mutua ei arrisit; capita inter se annuerunt, tum vniuersi anteriora corporis protulerunt, aurem atque animum intentissime admouentes.

Carolus Euremondius, qui Darnaeus appellatur. Heri liberatus. Heri rursus accusatus ac comprehensus. Libellus accusationis superiore nocte ei traditus. Suspectus et accusatus rei publicae hostis, vir nobilis, e familia tyrannorum natus, generis lege proscripta, quippe cuius maiores priuilegia iam abolita ad nefariam populi oppressionem adhibuissent. Carolus Euremondius, Darnaeus dictus, huius proscriptionis vi iure ciuili pro mortuo habendus.

Haec fere, iisdem aut etiam paucioribus verbis, publicus accusator exposuit. Praeses rogauit vtrum reus palam an clam delatus esset.

«Palam, praeses.»

«A quibus?»

«Tribus testibus. Ernestus Defargius, vini venditor vici Sancti Antonii.»

«Bene.»

«Theresia Defargia, vxor eius.»

«Bene.»

«Alexander Manettus, medicus.»

Magnus per totam curiam clamor exortus est. Inter hunc medicus Manettus pallidus tremebundusque de loco vbi sedebat subito surrexisse videbatur.

«Praeses,» inquit, «summa indignatione profiteor hoc commentum esse et fraudem! Scis hunc reum filiae meae maritum esse. Filia mea et omnes illi qui ei cari sunt mihi ipsa vita cariores sunt. Quis est, vbi est mendax ille insidiator qui me maritum filiae meae accusare dicat?»

«Ciuis Manetta, animum cohibe. Si tribunalis potestati parere recusaueris, ipse extra legum praesidium te posueris. Quod vero dicis tibi vita carius esse, scito bono ciui nihil re publica carius esse posse.»

Magna multitudinis adclamatio hanc obiurgationem excepit. Praeses tintinnabulum pulsauit, deinde acrius perrexit:

«Si ipsa res publica filiam tuam a te immolari postulauerit, nullum aliud officium tibi erit nisi eam immolare. Quae sequuntur audi; interim tace!»

Rursus insanientium hominum clamores exorti sunt. Medicus Manettus consedit, oculis circum errantibus et labris trementibus; filia propius ad

eum se admouit. Ille iudicum popularium auidissimus manus inter se fricuit atque alteram, vt solebat, rursus ori admouit.

Postquam populus tantum sedatus est vt vox hominis audiri posset, Defargius in medium adductus est. Is celeriter exposuit quomodo medicus in carcere inclusus fuisset, quomodo ipse adhuc puer in eius ministerio fuisset, tum quomodo liberatus esset et quali habitu atque mente captiuus, vbi liberatus ad eum deductus esset, apparuisset. Continuo breuis interrogatio secuta est; tribunal enim celeriter negotia expediebat.

«In expugnanda Bastilia, ciuis, egregiam rei publicae operam nauauisti?»

«Ita, vt mihi quidem videtur.»

Tum ex turba femina quaedam vehementer excitata stridula voce clamauit: «Tu inter optimos patriotas eras! Cur id non profiteris? Eo die tormentis bellicis praeeras, inter primosque maledictam illam arcem intrauisti cum capta esset. Patriotae, verum dico!»

Vltio erat quae, populo vndique laudante, ita iudicio auxilium praebebat. Praeses tintinnabulum agitauit; Vltio vero adclamationibus magis magisque inflammata conclamauit: «Tintinnabulum istud contemno!» Id quoque omnibus valde placuit.

«Dic tribunali, ciuis, quid illo die intra Bastiliam feceris.»

«Sciebam,» inquit Defargius, de loco superiore ad vxorem despiciens, quae ad imos gradus eius suggestus stabat et constanter oculos in maritum erexerat, «sciebam illum captiuum de quo locutus sum in cella quadam inclusum fuisse, cui nomen erat Centum et Quinque, Turris Septentrionalis. Ab ipso hoc didiceram. Quippe qui, dum apud me calceos faciebat, nullo alio nomine se nouisse videbatur nisi Centum et Quinque, Turris Septentrionalis. Dum eo die tormentum bellicum exerceo, animo statuo, vbi arx capta erit, cellam illam diligenter explorare. Arx capitur. Ascendo ad cellam, comitante ciue altero, qui nunc vnus est ex his iudicibus popularibus, et custode carceris nobis viam monstrante. Cellam diligentissime inspicio. In camino inuenio cauum quendam, e quo lapis extractus iterum suo loco repositus erat; ibi chartam scriptam reperio. Haec est illa charta.»

«Curaui vt nonnulla specimina scripturae manu medici Manetti exaratae inspicerem. Hae litterae ab ipso medico Manetto scriptae sunt. Chartam igitur, ipsius medici manu scriptam, tibi, praeses, trado.»

«Legatur.»

Silentium tum fuit adeo graue vt omnia quasi consisterent: captiuus, dum de eo iudicabatur, vxorem amanter intuebatur; illa ex marito oculos tantum ad patrem sollicitudine plena conuertebat; medicus Manettus in lectorem defixos oculos tenebat; domina Defargia numquam a captiuo oculos auertebat; Defargius a coniuge sua, quasi epulis crudelitatis laetante, oculos non remouebat; omnium denique praesentium vultus in medicum versi erant, qui neminem eorum videbat. In hoc silentio charta sic recitata est.

CAPVT X · VMBRAE CORPVS

Ego Alexander Manettus, medicus infelix, Bellouacensis natione, postea Lutetiae habitans, hanc maestissimam narrationem in misera mea Bastiliae cella, vltimo anni MDCCLXVII mense, conscribo. Per furtiua temporis interualla, inter innumeras difficultates, scribo. In pariete camini eam occultare statui, vbi locum ad reponendas litteras lento ac laborioso opere mihi paraui. Fortasse aliquando manus misericors eam reperiet, cum et ego et dolores mei iam in puluerem redacti erimus.

Haec verba mucrone ferreo rubigine obsito aegre exaro, atramento ex fuligine et carbonis ramentis e camino collectis sanguineque admixto confecto, vltimo mense decimi captiuitatis meae anni. Omnis spes pectore meo excessit. Monitis atrocibus, quae in me ipso deprehendi, intellego mentem mihi non diu integram mansuram esse; sollemniter tamen testor me hoc tempore sana mente vti, memoriam mihi certam atque rerum singularum tenacem manere, neque aliud quam veritatem me scribere: de his enim vltimis meis litteris coram aeterno iudicis tribunali rationem redditurus sum, siue eas homines aliquando legerint siue numquam.

Nocte quadam nubila, luna tamen lucente, tertia mensis Decembris hebdomade (die, vt puto, altero et vicesimo) anni MDCCLVII, in remotiore quadam crepidine Sequanae ambulabam, vt aere gelido me recrearem. Ab habitatione mea, in vico qui a Schola Medicinae nomen habet, vnius horae itinere aberam, cum repente carpentum cursu citatissimo a tergo meo aduenit. Vt vehiculo viam darem, ne forte contererer, in latus concessi. Tum caput e fenestra prolatum vidi, vocemque aurigae imperantem vt consisteret audiui.

Carpentum vbi primum equos auriga retinere potuit substitit; eadem vox me nomine appellauit. Respondi. Iam ita longe ante me processerat vehiculum, vt duo viri ianuam aperire atque descendere potuissent priusquam ad eos peruenirem.

Animaduerti vtrumque pallio inuolutum esse atque vultum quasi occultare. Cum iuxta ianuam carpenti consisterent, intellexi eosdem aetate mihi pares aut paulo iuniores videri, magnopere inter se similes et statura et gestu et voce atque, quantum cernere poteram, etiam vultu.

«Tu es medicus Manettus?» alter inquit.

«Ego sum.»

«Medicus ille Manetta, olim Bellouacensis,» inquit alter, «iuuenis ille medicus, arte chirurgica iam pridem egregius, qui superiore anno vel biennio Lutetiae in dies clarior factus est?»

«Viri,» respondi, «idem sum medicus Manettus quem tam benigne laudatis.»

«Domum tuam adiuimus,» prior ait, «teque non ibi inuento, cum certiores facti essemus te hac fortasse via ambulare, secuti sumus, te assequi sperantes. Velisne, quaeso, carpentum conscendere?»

Vterque imperiose se gerebat; simul ac haec dicta sunt, ambo ita progressi sunt vt ego inter eos et vehiculi ostium ponerer. Illi armati erant; ego inermis.

«Ignoscite, viri,» inquam; «soleo tamen quaerere quis auxilium meum expetat, et cuius generis morbo mederi arcessar.»

Qui secundus locutus erat respondit: «Medice, qui te vocant nobili genere sunt. Quod ad morbi naturam pertinet, adeo arti tuae confidimus vt te ipsum, cum veneris, certius eam intellecturum esse sciamus quam nos verbis exponere possimus. Haec satis. Velisne carpentum conscendere?»

Nihil restabat nisi parere; tacitus conscendi. Vterque post me intrauit; alter postremus, gradibus sublatis, insiluit. Conuerso vehiculo eadem qua ante velocitate rapti sumus.

Hunc sermonem ita refero vt omnino habitus est. Non dubito quin verba ipsa, ne vno quidem verbo mutato, referam. Omnia sic describo vt acciderunt, mentemque meam summa vi cohibeo ne a proposito aberret. Vbi infra notas abruptas posuero, ibi interim scribere desino, chartamque in latebram suam refero.

* * * * *

Carpentum, relictis vrbis vicis, per septentrionalem portam exiit in viam rusticam. Cum duas circiter tertias leucae partes a porta processisset (quod spatium non tunc sed postea ipse viam emensus cognoui) e via maiore deuertit, mox ante domum quandam solitariam constitit. Tres descendimus, ac per semitam mollem humidamque horti, cuius fons incuria neglectus aquam effundebat, ad ipsam domum peruenimus. Pulsata

ianua non statim aperiebatur; tum alter e ductoribus meis eum qui demum aperuerat graui chirotheca equestri in faciem percussit.

Neque id factum magnam mihi admirationem mouit, quippe qui plebeios saepius quam canes verberari vidissem. Sed alter frater, eadem ira incensus, hominem simili ictu bracchii in faciem percussit; tum demum ita pares in habitu ac gestu mihi apparuerunt, vt eos geminos fratres esse primo animaduerterem.

Iam inde a porta exteriore, quam clausam inuenimus atque alter frater vt nos admitteret reserauit et rursus obstruxit, clamores e superiore conclaui editos audiueram. Illuc recta ductus sum, vocibus, dum scalas ascendebamus, magis magisque ingrauescentibus. Aegram ibi in lecto iacentem vidi, cui grauissima cerebri febris erat.

Puella erat pulcherrima, aetate florens, haud multo, vt certum videbatur, vltra annum vicesimum progressa. Crines eius discerpti atque incompti erant; bracchia fasciis sudariisque ad latera adstricta. Animaduerti haec omnia vincula e viri nobilioris vestimentis desumpta esse. In vno, quod erat velum fimbriatum sollemnis ornatus, insignia gentilicia et litteram E acu depictam conspexi.

Hoc intra primum fere momentum, quo eam inspicere coepi, conspexi; nam dum immoderate se iactaret, in extremo lecti margine in os pronam se conuerterat, extremumque veli inter dentes traxerat, vnde prope erat vt suffocaretur. Prius igitur manum admoui, vt spiritui viam patefacerem; dum velum amoueo, acu picta illa figura in eius angulo oculis meis obuersata est.

Leniter eam resupinaui, manusque pectori imposui, vt motus cohiberem ac tranquillarem; tum vultum contemplatus sum. Oculi in immensum dilatati, truculenti, vagabantur. Continenter clamoribus acutissimis exclamabat: «Maritus meus, pater meus, frater meus!» Tum vsque ad duodecim numerabat, ac dicebat: «Sile!» Vnum tantum momentum, non amplius, quiescebat quasi auscultatura; deinde eosdem eiulatus iterabat, rursus «Maritus meus, pater meus, frater meus!» clamans, vsque ad duodecim numerans atque «Sile!» dicens. Numquam series mutabatur neque vox aut modus; nec cessabant soni, nisi illo vno, certo interuallo quo inter eos tacere solebat.

«Quamdiu,» quaesiui, «hoc ei accidit?»

Fratres vt inter se distinguam, maiorem minoremque appellabo; maiorem intellego eum cui maior potestas esse videbatur. Hic respondit: «Ab eadem fere hora noctis superioris.»

«Habet igitur maritum, patrem, fratrem?»

«Fratrem.»

«Num te fratrem eius appello?»

«Non,» ille contemptu maximo respondit.

«Num aliquid ei nuper ad numerum duodecim pertinens accidit?»

Iunior festinanter interiecit: «Ad horam duodecimam, inquis?»

«Videtis, viri,» inquam, manibus in pectore aegrae adhuc impositis, «quam nihil hoc modo vobis prodesse possim. Si praesciuissem quid visurus essem, remedia mecum attulissem; nunc tempus perdendum est. In hac domo solitaria medicamenta nusquam comparari possunt.»

Maior minorem aspexit; hic superbe respondit: «Capsa medicamentorum hic est,» eamque ex armario protulit et supra mensam posuit.

* * * * *

Nonnullas ampullas aperui, odorem exploraui, obturamenta labiis admoui. Nisi medicamentis ad somnum conciliandum, quae ipsa venena essent, vti voluissem, nihil ex illis aegrae dedissem.

«An ea suspecta habes?» minor quaesiuit.

«Vides, domine, me iis vsurum esse,» respondi, neque plura addidi.

Magno cum labore et multis conatibus potionem quam decreueram aegram deglutire coegi. Quoniam post aliquod interuallum iterandam esse putabam, atque effectum diligenter obseruare necesse erat, iuxta lectum consedi. Aderat mulier quaedam timida et oppressa, vxor eius qui in inferioribus aedibus erat; illa in angulum sese receperat. Domus humida, vetustate corrupta, supellectile mediocri instructa, nuper demum et ad tempus habitari videbatur. Crassa quaedam aulaea vetera fenestris clauis affixa erant, ne eiulatus e domo foras peruenirent. Clamores interim eodem tenore succedebant, «Maritus meus, pater meus, frater meus!», numeratio vsque ad duodecim et illud «Sile!» Tanta erat insaniae vis vt vincula, quibus bracchia cohibebantur, soluere non auderem; inspexi tamen ne dolorem afferrent. Hoc vnum spem quandam mihi praebebat, quod manu mea super pectus eius posita corpus per aliquot minuta paulum conquiescebat. Voces autem ne minima quidem ex parte mutabantur; nullum horologii pendulum certiore ratione moueri potuisset.

Quod manus mea tantum valebat, vt existimo, dimidiam fere horam iuxta lectum sederam, duobus fratribus spectantibus, cum maior tandem ait:

«Est et alius aeger.»

Commotus sum atque interrogaui: «Grauiterne laborat?»

«Melius erit ipsum inspicere,» ille neglegenter respondit, lucernamque sustulit.

* * * * *

Alter aeger in posteriore conclaui iacebat, quod altera scala superata attingebatur atque quasi solarium super stabulum erat. Parte eius humili laquear e gypso erat; reliqua pars vsque ad fastigium tegularum patebat, trabibus transuersis instructa. Ibi faenum paleaeque condita erant, fasciculi lignorum ad ignem faciendum, et pomorum aceruus harena obrutus. Per hanc partem transire debui vt ad alteram peruenirem. Memoria mea singula etiamnunc certo tenet. His minutis rebus eam experior; omnia in hac ipsa Bastiliae cella, decimo captiuitatis anno ad finem vergente, ita ante oculos habeo, quasi illa nocte ea spectem.

Super faenum humi stratum, puluino sub capite posito, adulescens quidam rusticus egregia forma iacebat, annos natus haud plus septemdecim. Supinus iacebat, dentibus constrictis, dextra super pectus in pugnum coacta, oculis ardentibus recta sursum intentis. Cum vno genu iuxta eum procubuissem, vulnus quo loco esset videre non poteram; manifestum tamen erat eum vulnere acuta quadam cuspide inflicto mori.

«Medicus sum, infelix puer,» inquam; «sine me vulnus inspicere.»

«Nolo inspicias,» respondit; «relinque.»

Vulnus manu sua tegebat; lenibus dictis impetraui vt manum remouere sineret. Gladio confossus erat, horis viginti aut quattuor et viginti ante; sed nulla ars eum seruare potuisset, etiamsi statim curatus esset. Iam celeriter moriebatur. Cum oculos ad maiorem fratrem conuertissem, vidi eum ad formosum adulescentem, cui vita sensim effluebat, despicientem, quasi auem vulneratam aut leporem aut cuniculum spectaret, non hominem sibi naturae societate coniunctum.

«Quomodo,» inquam, «hoc factum est, domine?»

«Canis communis, rabiosus adulescens! Seruus glebae! Fratrem meum adegit vt gladium stringeret, atque gladio fratris mei occubuit, more viri nobilis.»

Nihil misericordiae, nihil maeroris, nihil communis humanitatis ea responsio continebat. Qui loquebatur id tantum incommodum agnoscere videbatur, quod animal alterius generis illic moreretur, cum satius fuisset in obscuritate suae vilissimae condicionis interire, sicut eius generis vermes mori solent. Prorsus ab omni misericordia alienus erat, neque adolescentis neque sortis eius commiserescebat.

Oculi pueri, dum nobilis loquebatur, sensim ad eum conuersi erant; nunc lente ad me redierunt.

«Medice, superbissimi sunt isti nobiles; sed et nos canes vulgares interdum superbi sumus. Nos spoliant, violant, verberant, occidunt; tamen nonnihil superbiae interdum nobis superest. Illamne, medice, vidisti?»

Clamores eius, quamquam interuallo locorum debilitati, huc tamen perueniebant. Tamquam illa iuxta nos iaceret, ita de ea loquebatur.

«Vidi,» respondi.

«Soror mea est, medice. Per multos annos isti nobiles iura foedissima sibi sumpserunt in pudicitiam atque honestatem sororum nostrarum; attamen et nobis bonae puellae fuerunt. Scio hoc; patrem meum ita loquentem audiui. Illa bona erat. Desponsata etiam erat bono iuueni, colono illius. Nos omnes illius coloni eramus, eius hominis qui ibi stat. Alter eius frater est, omnium pessimus pessimae stirpis.»

Aegerrime puer corporis vires colligebat vt loqui posset; animus autem vehementia quadam terribili loquebatur.

«Ille qui illic stat nos ita spoliauit, sicut isti qui sese praestantiores putant nos canes vulgares semper spoliant: sine misericordia tributa nobis imposuit; laborare pro eo sine mercede coegit; frumentum nostrum in molendino suo molere iussit; plurimas aues quas alebat fructibus nostris egentissimis pascere iussit, vetuitque sub capitis poena ne vnam quidem auem domesticam ipsi aleremus. Adeo diripiebamur atque spoliabamur, vt, si quando frustulum carnis nobis obtigisset, ianua obserata ac fenestrarum valuis occlusis trepidi vesceremur, ne ministri eius eam conspicerent atque auferrent. Ita, inquam, spoliarunt, insectati sunt, in summam egestatem redegerunt nos, vt pater nobis diceret dirum esse scelus filium in hunc mundum procreare; hoc maxime a deo precandum esse, vt mulieres nostrae steriles fierent atque infelicissima gens nostra interiret!»

Numquam antea videram dolorem oppressionis velut ignem subito erumpere. Sensus eius alicubi in pectoribus plebis latere debere suspicatus eram; sed numquam erumpentem vidi, donec in illo puero moriente conspexi.

«Nihilominus, medice, soror mea nupsit. Sponsus eo tempore aegrotabat, pauper ille; atque amanti suo nupsit vt eum in nostro tugurio curare et solari posset, in canili nostro, vt iste appellaret. Vix paucas hebdomades nupta fuerat, cum frater illius hominis eam vidit et concupiuit, rogauitque illum vt sibi eam commodaret: quid enim apud nos mariti valent? Ille libentissime adsensus est; soror autem mea proba erat

atque pudica, fratremque eius haud secus ac ego ipse odio implacabili prosequebatur. Quibus igitur artibus illi duo marito persuadere conati sunt vt auctoritate sua vxorem ad assentiendum impelleret?»

Oculi pueri, antea in me defixi, paulatim ad spectatorem conuersi sunt; ex vultibus vtriusque intellexi vera eum omnia dixisse. Duo illic superbiae genera inter se opposita etiam in hac Bastilia videor videre: in viro nobili incuriam contemptumque securissimum, in rustico animum perpetuo conculcatum et vltionis ardorem inexstinguibilem.

«Scis, medice, inter iura nobilibus istis concessa esse vt nos canes communes iumentorum more plaustris iungant atque agant? Ita illum vinxerunt atque pepulerunt. Scis eosdem iure sibi sumere vt nos in praediis suis noctes integras teneant, ranas silentio coercere iubeant, ne somnus nobilis interrumpatur? Ita eum tota nocte in vaporibus noxiis detinuerunt, et interdiu ad iugum reuerti iusserunt. At non persuasus est; minime vero! Cum quodam die meridie iugo solutus est vt cibum, si quem inueniret, sumeret, duodecies singultum edidit, singulis horologii ictibus singulos, atque in sororis meae pectore exspirauit.»

Sola iniurias suas omnes enarrandi voluntas vitam in puero retinebat, cum nulla iam humana vis id praestare posset. Instantem mortis caliginem vi quadam reppulit, quemadmodum dextram contractam super vulnus positam pertinaciter retinebat.

«Tum, illo homine permittente atque etiam adiuuante, frater eius illam abstulit; quidquid illa fratri eius dixerit, quod, medice, si nondum scis, mox intelleges, tamen abstulit, ad voluptatem et ludibrium suum, paucis tantum diebus. Ego in via eam praetereuntem vidi. Nuntio domum perlato, cor patris nostri ruptum est; ex omnibus verbis quibus plenum erat ne vnum quidem protulit. Sororem meam minorem (nam et aliam habeo) in locum extra huius hominis potestatem deduxi, vbi saltem numquam illius serua futura sit. Tum fratris eius vestigia huc persecutus sum, et nocte superiore intro ascendi: canis quidem vulgaris, sed gladio armatus. Vbi est fenestra huius solarii? Hic alicubi erat, nonne?»

Conclaue iam in eius oculis obscurabatur; mundus ei vndique angustior fiebat. Circumspiciens faenum paleasque in pauimento conculcata vidi, quasi ibi pugna commissa esset.

«Illa me audiuit et accurrit. Iussi ne ad nos accederet donec ille mortuus esset. Hic autem ingressus primum paucos nummos ad me proiecit; deinde flagello me cecidit. Ego vero, etsi canis communis, ita eum petii vt gladium stringere cogeretur. Frangat ille in quot voluerit frusta gladium

quem vulgari meo sanguine cruentauit! Ad se defendendum gladium strinxit, atque pro vita sua summa arte me transfixit.»

Paulo ante gladii fracti fragmenta inter faenum iacentia conspexeram. Illud nobilis hominis telum fuerat. Alio loco vetus quidam gladius iacebat, qualem milites gestare solent.

«Nunc, medice, me erige! Erige! Vbi ille est?»

«Hic non est,» inquam, pueri corpus sustinens, existimans de minore fratre eum loqui.

«Ille! Quantumuis isti nobiles superbi sint, tamen me videre timet. Vbi est ille qui hic stabat? Fac vt eum aspicere possim.»

Caput pueri in genu meum reclinans ita verti; ille autem momento illo vi quadam incredibili repente praeditus totum corpus erexit, me quoque surgere coegit, alioquin eum sustinere non potuissem.

«Marchio,» inquit puer, ad eum conuersus, oculis late apertis et dextra sublata, «cum dies venerit quo omnium harum rerum ratio exigetur, te tuosque omnes, vsque ad vltimum impiae stirpis vestrae, ad iudicium voco vt de iis respondeatis. Hac cruce sanguinea te noto, quo signo me te in iudicium vocasse constet. Cum dies venerit quo omnium harum rerum ratio exigetur, fratrem tuum, pessimum impiae stirpis vestrae, separatim ad iudicium voco. Hac cruce sanguinea eum noto, quo signo me eum in iudicium vocasse constet.»

Bis dextram ad vulnus pectoris retulit, et indice crucem in aere duxit. Per vnum momentum erectus stetit digito adhuc sublato; deinde, cum digitus descendit, ipse simul concidit. Mortuum in solo deposui.

* * * * *

Cum ad aegrotae lectum redii, eodem plane tenore atque ordine insanientem inueni. Intellexi hoc per multas adhuc horas durare posse, ac probabiliter non nisi sepulcri silentio terminatum iri.

Medicamentum, quod ei iam dederam, iteraui; vsque ad noctem prouectam iuxta lectum sedi. Clamores numquam minus acuti facti sunt; verba numquam minus distincte aut alio ordine prolata sunt. Semper eadem: «Maritus meus, pater meus, frater meus! Vnus, duo, tres, quattuor, quinque, sex, septem, octo, nouem, decem, vndecim, duodecim. Sile!»

Ita viginti sex horas postquam eam primum vidi continuatum est. Bis interea abii rediique; tertio iuxta lectum sedebam, cum vox tandem languescere coepit. Quidquid ad id momentum adiuuandum, quamuis exiguum, facere poteram, feci; mox vero in soporem grauissimum delapsa est, mortuae simillima.

Non aliter videbatur quam si ventus et imber tandem conquieuissent, saeua longaque tempestate confecta. Bracchia eius vinculis liberaui, mulieremque vocaui vt mecum corpus atque vestes laceratas componeret. Tum primum intellexi illam grauidam esse; tum etiam paulum illud spei, quod de salute eius retinueram, amisisse me sensi.

«Num mortua est?» quaesiuit Marchio, quem maiorem fratrem appellare pergam, paulo ante equo aduectus et adhuc ocreatus cubiculum ingressus.

«Nondum mortua,» respondi, «sed proxima morti.»

«Quanta vis in istis corporibus plebeiis est!» inquit, ad eam haud sine curiositate despiciens.

«Mira vis,» respondi, «in dolore atque desperatione latet.»

Primum verba mea derisit, deinde frontem contraxit. Sellam pede iuxta meam admouit; muliere excedere iussa, summissa voce dixit:

«Medice, cum fratrem meum cum istis agrestibus hominibus difficultate implicatum inuenissem, suasi vt tua opera peteretur. Magna iam est tua existimatio; cum autem iuuenis sis cui fortuna paranda est, tuis rebus consulere haud dubie cupis. Quae hic cernis, cernenda tantum sunt, non diuulganda.»

Respirationem aegrae auscultabam; respondere vitaui.

«Num mihi, medice, aures praebere dignaris?»

«Domine,» respondi, «in arte nostra ea quae aegri nobis committunt fide ac silentio custodiuntur.» Caute respondi, quod res quas audiueram atque videram animum meum grauissime perturbauerant.

Ita aegre spiritum trahebat vt pulsum et cordis motum diligentissime explorarem. Vita supererat, vix aliud. Cum, ad sedem meam reuersus, circumspicerem, ambos fratres intentissime me obseruantes vidi.

* * * * *

Tanta difficultate scribo, adeo saeuit frigus, tam vehementer timeo ne deprehensus in subterraneam cellam et perpetuas tenebras coniciar, vt hanc narrationem contrahere necesse sit. Non tamen memoria perturbata est neque labefactata; omnia verba quae inter me et fratres illos dicta sunt etiamnum reuocare possum, atque, si liceret, ordine persequi.

Puella per septem dies adhuc vitam traxit. Sub finem eius temporis, aure ad labra eius admota, paucas quasdam syllabas intellegere poteram. Quaesiuit vbi esset; respondi. Quis essem; dixi. Nomen autem gentile eius frustra quaesiui. Caput leuiter super puluinar mouit, secretumque suum, sicut puer antea fecerat, retinuit.

Neque vllum tempus quaerendi datum est, antequam fratribus dixi aegram celerrime languescere nec alium diem victuram esse. Nam vsque ad illud tempus, quamquam nemo praeter mulierem et me ipsum ei se praesentem ostendere solebat, alter ex fratribus semper aegre atque suspiciose post aulaeum ad caput lecti sessitabat, quotiens aderam. At vbi eam morituram esse pronuntiaui, nihil curare visi sunt quid cum ea colloquerer, quasi etiam me, hoc mihi subito in mentem venit, moriturum putarent.

Semper animaduerti superbiam eorum grauissime offensam esse quod minor frater cum rustico, eoque puero, gladiis decertauisset. Nihil alterutrum commouere videbatur nisi quod res illa familiae suae dignitatem dehonestaret atque etiam ridicula videretur. Quotiens minorem fratrem me intuentem deprehendi, oculi eius declarabant me ei vehementer inuisum esse, quoniam quae de puero audiueram scirem. Blandius ille quam maior mecum agebat, magisque ciuiliter; tamen ea odia videbam. Me etiam maiori fratri molestum esse perspiciebam.

Aegra mea duabus horis ante mediam noctem mortua est, eodem fere momento (vt horologio meo computaui) quo eam primum conspexeram. Solus ei aderam, cum miserrimum iuuenile caput molliter in latus inclinatum est, simulque omnes huius vitae iniuriae ac dolores finem ceperunt.

Fratres in inferiore conclaui exspectabant, equos conscendere cupientes. Dum solus iuxta lectum sedebam, audiueram eos equestribus flagellis calceos ferientes atque vltro citroque obambulantes.

«Tandem mortua est?» maior, vbi intraui, quaesiuit.

«Mortua est,» respondi.

«Gratulor tibi, frater,» inquit ille ad alterum se conuertens.

Ante hoc mihi pecuniam obtulerat, cuius acceptionem distuleram; nunc fasciculum aureorum nummorum mihi tradidit. Manu eius acceptum supra mensam posui. Rem mecum reputaueram, atque statueram nihil accipere.

«Quaeso ignoscite,» inquam. «His rebus ita se habentibus, non possum.»

Alter alterum aspexit; capita deinde mihi inclinauerunt, sicut ego illis. Ita sine vllo alio verbo discessimus.

* * * * *

Defessus sum, defessus, defessus, miseriis omnibus contritus. Quae hac manu macilenta scripsi ipse legere non possum.

Mane primo fasciculus aureorum, capsula inclusus nomine meo extrinsecus scripto, ante fores meas depositus est. Iam ab initio anxie cogitaueram quid officii mei esset. Eo die decreui ad ministrum regium clam scribere, exponens vtriusque aegri condicionem, locum quo ductus eram, atque denique omnem rei ordinem. Sciebam quantum apud aulam regiam nobiles valerent, quantum legibus eximerentur, ac fore existimabam vt nulla rei mentio vmquam fieret; animum tamen meum hoc facto leuare cupiebam. Rem etiam ab vxore mea tamquam arcanum celaueram; id quoque in litteris commemorare constitui. De vero meo periculo nihil omnino suspicabar; sciebam tamen aliis imminere posse periculum si eadem quae ego cognouissent, atque ita causae implicarentur.

Eo die negotiis multis occupatus eram, neque epistulam ea nocte perficere potui. Postridie multo maturius quam solebam surrexi, vt opus absoluerem. Vltimus anni dies erat. Litterae iam confectae ante me iacebant, cum nuntiatum est mulierem quandam venisse quae mecum colloqui cuperet.

* * * * *

Quo diutius scribo, eo magis mihi vires ad hoc opus perficiendum deficiunt. Tam frigidum est, tam obscurum; sensus torpent, animus intolerabili horrore premitur.

Mulier illa iuuenis erat, amabilis, formosa, sed non talis quae ad longam senectutem peruentura videretur. Vehementer perturbata erat. Vxorem se Marchionis Sancti Euremondii esse mihi dixit. Cum titulum quo adulescens maiori fratri locutus erat cum littera E in velo acupicta coniunxissem, facile intellexi illam de nobili quem nuper conspexeram loqui.

Memoria adhuc certissima est, verba tamen colloquii nostri perscribere nequeo. Vereor enim ne diligentiori custodia quam antea teneor, neque vmquam certo scio quo tempore obseruari possim. Illa iam partim suspicata erat, partim compererat praecipuas istius immanis sceleris res, mariti sui in eo culpam, meque ad aegram arcessitum esse. Puellam mortuam esse nesciebat. Sperauerat, vt summo dolore narrabat, se clam feminam illam miseram muliebri misericordia solari posse. Sperauerat se iram caeli a domo nobili auertere posse, quae iam diu multis oppressis exosa fuerat.

Rationes habebat quibus crederet minorem quandam sororem superstitem esse, eamque potissimum adiuuare cupiebat. Nihil ei dicere potui, nisi talem sororem esse; praeterea nihil sciebam. Venerat ad me, mea

fide confisa, spe ducta fore vt nomen atque domicilium eius ei indicare possem. At haec ambo ad hanc ipsam miseram horam mihi ignota sunt.

* * * * *

Iam frustula chartae mihi deficiunt. Vnum heri mihi ereptum est, simul admonitus sum. Hodie igitur narrationem absoluere oportet.

Bona illa erat atque misericors femina, coniugio tamen infelix. Quomodo enim felix esse poterat? Frater mariti ei non confidebat, eam oderat, omnemque auctoritatem suam contra eam exercebat; vtrumque metuebat, et illum et maritum. Cum eam ad fores deduxissem, in carpento eius puer paruus, forma venustissima, annos circiter duos aut tres natus, erat.

«Huius causa, medice,» inquit lacrimans atque puerum monstrans, «quidquid possum facere volo vt iniuriae illatae quamuis exiguam satisfactionem praebeam. Alioquin hereditas ei bene non cedet. Praesagio fore vt, nisi innocens aliquis pro his sceleribus satisfecerit, aliquando ab ipso poena repetatur. Quod mihi proprie reliquum est, nec multo plus quam paucae gemmae valent, id filio meo relinquam, hoc primum vitae eius officium esse statuens: vt, si minor soror reperiri possit, laesae illi familiae, matris mortuae misericordia atque luctu ductus, omnia praestet.»

Puerum osculata blandisque verbis permulcens adiecit: «Tua ipsius causa haec facio, carissime. Fidemne mihi seruabis, Carole parue?» Puer constanter: «Seruabo!» respondit. Ego manum matris osculatus sum; illa filium complexa vehiculo ascendit atque abiit, eum amplexu suo fouens. Numquam postea eam vidi.

Quoniam mariti nomen ipsa commemorauerat quasi mihi iam cognitum esset, epistulae meae id non addidi. Epistulam obsignaui, neque vlli tradere ausus ipse manu mea eo die ministro tradidi.

Illo vesperi, vltima anni nocte, nona fere hora, vir veste atra indutus ad ianuam meam tintinnabulum pulsauit et me videre postulauit; famulum meum, Ernestum Defargium, adulescentulum tum temporis, tacitus scalas secutus est. Cum famulus cubiculum intrauit vbi cum vxore sedebam, o coniunx mea, animi mei carissima! O pulcherrima iuuenis vxor mea Anglica! vidimus eum qui ante portam exspectare putabatur, tacitum post famulum stantem.

Aegrum in vico Sancti Honorati vrgente morbo laborare dixit; se breui me reducturum esse, carpentum paratum exspectare.

Illud carpentum me huc aduexit, ad sepulcrum meum. Simul ac domo satis longe excessi, fascia atra a tergo super os meum vehementer ducta est, bracchiaque constricta. Duo fratres e tenebroso quodam angulo viam transierunt, vno signo me agnoscentes. Marchio litteras quas scripseram e sinu protulit, mihi ostendit, ad lucernam quam alius tenebat incendit, cineresque pede restinxit. Nemo quicquam locutus est. Huc abductus sum, in hoc sepulcrum, in quo viuus iaceo.

Si Deo placuisset, per omnes hos annos horrendos, vel in durissimo alterutrius fratris corde aliquid misericordiae excitare, vt mihi vllam de vxore mea carissima famam afferrent, saltem vnico verbo nuntiarent viueretne an mortua esset, putare potuissem eos non prorsus a Deo desertos esse. Nunc autem certo credo notam crucis rubrae vtrique fatali esse, neque eis vllam in Dei clementia partem esse. Itaque eos eorumque posteros, vsque ad vltimum gentis suae, ego Alexander Manettus, captiuus miserrimus, hac vltima anni MDCCLXVII nocte, intolerabili dolore confectus, in eos dies quibus omnium scelerum rationes exigentur sollemniter defero. Coram caelo et terra eos accuso.

Vbi huius scripti recitatio finita est, vox terribilis exorta est: fremitus cupiditatis auidissimae, cui nihil articulatum nisi sanguinem poscentium vociferatio inerat. Historia illa immanissimas eius temporis vltionis cupiditates suscitauerat; neque vllum erat in tota natione caput quod talibus criminibus expositum sub securi non caderet. Nec opus erat, coram eo tribunali iisque spectatoribus, explicare cur coniuges Defargii chartam cum reliquis monumentis Bastilia capta extractis non in publicum protulissent, quae triumphali pompa per vias lata essent, sed eam occultam tamdiu seruassent, occasionem exspectantes. Nec necesse erat ostendere gentis illius nomen multis iam annis in vico Sancti Antonii exsecrationi datum atque in funesto indice acu inscriptum fuisse. Nemo vmquam in terris vixerat cuius virtus vel beneficia eo loco eo die contra eiusmodi accusationem salutem praestare potuissent.

Tanto grauior erat sors hominis damnandi, quod qui eum accusabat ciuis omnibus notus erat, amicus ipsius fidelissimus, vxoris eius pater. Inter insanas plebis cupiditates vigebat aemulatio dubiarum quarundam priscae aetatis virtutum publicarum, studiumque sacrificandi atque sese ipsos in ara populi immolandi. Quare, cum praeses diceret (quod nisi dixisset, ipsius caput in vmeris trepidauisset) egregium illum rei publicae medicum etiam maius rei publicae beneficium daturum, si infestam aristocratarum familiam stirpitus exstirparet, atque haud dubie sacro ardore laetitiaque

commotum iri, si filiam suam viduam, neptem vero orbam faceret, immensae adclamationes et patrius quidam furor exorti sunt, nulla humanitatis misericordia admixta.

«Quantam, putas, apud istos homines auctoritatem medicus ille possidet?» domina Defargia ad Vltionem subridens susurrauit. «Serua eum nunc, mi medice, serua!»

Singulis iudicum popularium suffragiis clamor exoriebatur. Hic clamabat, ille item; fremitus fremitum insequebatur.

Omnes vna voce condemnauerunt. Nobilis animo et sanguine; rei publicae hostis; populi oppressor notissimus. In carcerem qui Conciergeria appellatur referatur; intra quattuor et viginti horas moriatur!

CAPVT XI · CREPVSCVLVM

Infelix vxor innocentis viri, qui sic ad mortem damnatus erat, sententia illa quasi letali vulnere percussa concidit. Nullum tamen edidit sonum; tanta enim vi vox quaedam interiore animo suo loquebatur, se potissimum ex omnibus hominibus debere maritum in tanto dolore sustentare, non eius miseriam augere, vt ea vox etiam ex illo ictu eam celeriter erigeret.

Cum iudices pompae publicae in viis interesse deberent, iudicium intermissum est. Nondum strepitus properantium et per varios aditus exeuntium omnino consederat, cum Lucia iam bracchia ad maritum tendebat; in vultu eius nihil nisi amor atque consolandi studium apparebat.

«Vtinam eum attingere mihi liceret! Vtinam semel tantum eum amplecti possem! O ciues boni, si tantulum misericordiae nobis praestare velletis!»

Vnus tantum carceris custos remanserat, cum duobus ex quattuor viris qui superiore nocte captiuum abstulerant, atque Barsadio. Populus omnis ad spectaculum in vias effusus erat. Barsadius ceteris proposuit: «Sinite igitur eam amplecti; vnum tantum momentum erit.» Tacito consensu concessum est; eam trans subsellia aulae ad locum paulo altiorem transtulerunt, vbi maritus e saepto reorum se inclinans bracchiis eam complecti potuit.

«Vale, animae meae deliciae. Benedictionem tibi extremam, amor meus, relinquo. Rursus conueniemus, vbi fessi requiescunt!»

Haec maritus, eam ad pectus tenens, locutus est.

«Ferre hoc possum, mi Carole. Auxilium mihi caelitus datur; noli mei causa cruciari. Filiolae quoque nostrae extremam benedictionem mitte.»

«Per te ad eam mitto; per te eam osculor; per te ei vale dico.»

«Mi coniunx! Non! Vnum adhuc momentum!» Ille enim ab ea se diuellere incipiebat. «Non diu separati erimus. Sentio aliquando huius doloris vi cor mihi fractum iri; sed, quamdiu potero, officium meum

praestabo; cum autem eam reliquero, Deus ei amicos suscitabit, quemadmodum mihi suscitauit.»

Pater eius filiam secutus erat et ante vtrumque in genua procubuisset, nisi Darnaeus manum porrexisset eumque apprehendisset, exclamans:

«Minime, minime! Quid fecisti, quid tandem fecisti, vt coram nobis genua flectere debeas? Nunc scimus quanta olim animi contentione certaueris. Nunc scimus quantum pertuleris, cum de origine mea suspicari primum coepisti et cum eam certo cognouisti. Nunc scimus quam naturalem illam auersionem propter filiam dilectissimam oppugnaueris atque viceris. Tibi ex toto pectore gratias agimus, et toto amore pietateque. Caelum te tueatur!»

Pater nihil respondit, nisi quod ambas manus per canos capillos ducens eas vehementer torsit, simulque acutissimum doloris clamorem edidit.

«Aliter euenire non potuit,» captiuus inquit. «Res omnes ita, vt casus tulit, cohaeserunt. Vana illa mea conatio, qua mandatum infelicis matris implere volebam, initio me ad te fataliter adduxit. Ex tanto malo bonum oriri non poterat; principio tam infelici finis felicior natura rerum non consentiebat. Solacium accipe, mihi ignosce. Deus tibi benedicat!»

Cum eum abducerent, vxor amplexum soluit et oculis abeuntem secuta est, manibus in precantis modum iunctis, vultuque mirum in modum lucido, in quo etiam consolans quidam risus emicabat. Cum per captiuorum ostium ille discessisset, Lucia conuersa caput amanter in pectore patris reposuit, aliquid ei dicere conata est, deinde ad pedes eius corruit.

Tum ex obscuro illo angulo, vnde ne momento quidem se mouerat, Sidneius Cartonius processit et eam subleuauit. Nemo praeter patrem eius et dominum Lorrium aderat. Bracchium Cartonii, dum eam tollebat caputque sustinebat, tremebat; tamen vultui atque habitu eius aliquid inerat quod non mera misericordia erat: nobilis etiam cuiusdam fiduciae quasi splendor apparebat.

«Ad carpentumne eam feram? Numquam pondus eius sentiam.»

Leui velut onere ad ostium eam portauit, et in carpento summa cum cura deposuit. Pater eius et vetus amicus simul conscenderunt; ipse iuxta aurigam sedem cepit.

Vbi ad portam peruenerunt, ante quam paucis horis in tenebris steterat, secum animo reputans quos ex asperis illius viae lapidibus pedes Luciae calcauissent, rursus Luciam sustulit, per scalas ad conclauia portauit, atque

ibi in lecto diurno deposuit. Filiola eius et virgo Prossa lacrimantes circa eam erant.

«Noli eam ad sensus reuocare,» summissa voce virgini Prossae dixit. «Melius nunc ei sic est. Dum tantum animo deficit, ne sensus ei reddere coneris.»

«O Cartoni, Cartoni, mi carissime Cartoni!» parua Lucia exclamauit. Repente exsiliens eum bracchiis summa cum vi complexa est, lacrimis oppressa. «Nunc, quoniam venisti, credo te aliquid acturum esse quod matrem adiuuet, quod patrem seruet. Aspice eam, mi Cartoni! Tune, ex omnibus qui eam diligunt, talem eius miseriam spectare poteris?»

Ille ad puellam se inclinauit, genam eius florentem ad suam admouit. Mox leniter eam a se remouit et matrem eius sensibus carentem contemplatus est.

«Priusquam discedam,» inquit, paulisper haesitans, «licebitne mihi eam osculari?»

Postea meminerunt eum, cum se demisisset et labris vultum eius tetigisset, pauca verba submissa voce dixisse. Puella, quae proxima ei steterat, postea illa verba rettulit; atque etiam, cum pulchra anus esset, nepotibus suis narrauit se eum dicentem audiuisse: «Vitam quam diligis.»

Cum in proximum conclaue processisset, repente ad dominum Lorrium et ad patrem Luciae, qui eum sequebantur, conuersus huic dixit:

«Magna tibi, medice Manette, hesterno adhuc die auctoritas erat. Saltem experiendum est quid etiamnunc valeat. Iudices isti et omnes qui rei publicae praesunt tibi valde fauent, beneficiaque tua magno aestimant; nonne ita est?»

«Nihil quod ad Carolum pertineret me celatum est. Firmissimis pollicitationibus certior factus eram me eum seruaturum esse; et seruaui.» Haec ille magno animi cruciatu, lentissime, respondit.

«Rursus experire. Paucae et breues sunt horae inter hoc tempus et crastinum tempus postmeridianum; sed experire.»

«Experiri statui. Ne momento quidem conquiescam.»

«Bene facis. Istam tuam animi vim magnas res antehac efficere vidi; quamquam numquam,» subiecit simul subridens et suspirans, «tantam rem quantam nunc desideramus. Sed experire! Vita, quamuis, cum ea male vtimur, parui sit, tamen tanto conatu digna est. Nisi digna esset, eam deponere nihil constaret.»

«Ibo,» inquit medicus Manettus, «confestim ad publicum accusatorem et praesidem; ibo etiam ad alios, quos nominare satius non est. Scribam

praeterea et … sed mane! In viis celebratio publica agitur; neminem ante noctem adire poterimus.»

«Verum est. Age igitur! Optimo quoque rerum euentu spes tenuissima est; nec multo tenuior fiet, si res ad noctem differatur. Scire tamen velim quid effeceris; sed hoc memento: nihil exspecto! Quando, medice Manette, poteris istas formidabiles potestates adisse?»

«Statim post tenebras, vt spero. Hinc vnam alteramue horam.»

«Paulo post quartam horam iam tenebrae erunt. Spatium vnius alteriusue horae paulo longius producamus. Si nona hora ad dominum Lorrium veniam, audiamne quid egeris, aut ab amico nostro aut abs te ipso?»

«Audies.»

«Vtinam prospere tibi cedat!»

Dominus Lorrius Sidneium ad exteriorem vsque ianuam secutus est; abeuntem humero leuiter tacto ad se conuertit.

«Nullam spem habeo,» voce submissa maestaque dixit.

«Neque ego.»

«Etiamsi quis horum hominum, aut omnes, ei parcere vellent — quod perquam incertum est; nam quanti eis vita illius, quanti cuiusquam vita est? — valde dubito an post eos clamores quibus iudicium exceptum est ei parcere audeant.»

«Idem ego dubito. In illo clamore sonum securis decidentis iam audiui.»

Lorrius bracchium in postem ianuae innixit et vultum in illud demisit.

«Noli animum despondere,» Cartonius lenissime dixit; «noli maerere. Medico Manetto hanc spem fouere suaseram, quod mihi videbatur id aliquando filiae eius solacio futurum. Alioquin suspicari posset mariti vitam temere abiectam aut nequiquam perditam esse; ea cogitatio animum eius torqueret.»

«Ita, ita, ita,» respondit Lorrius, lacrimas abstergens. «Recte dicis. Sed peribit; spes vera nulla est.»

«Ita est. Peribit; spes vera nulla est,» Cartonius quasi vocem eius referens inquit.

Deinde gradu certo atque constanti scalas descendit.

CAPVT XII · TENEBRAE

Sidneius Cartonius in media via constitit, incertus adhuc quo se conferret. «Nona hora,» secum cogitabundus inquit, «ad argentariam Tellsoniorum me conferre debeo. Interea vero vtrum expediat me conspici? Ita credo. Hos homines scire oportet quemdam talem hominem qualis ego sum hic adesse: prudens id cautio est, fortasse etiam necessarium consilii mei initium. Sed caute, caute, cautissime agendum! Omnia mecum reputem.»

Iam certam in partem ire coeperat, cum vestigia repressit atque semel iterumque per viam, in quam vesper iam descendebat, obambulauit, consilium illud ad omnes exitus qui inde oriri possent animo persecutus. Quo diligentius rem reputabat, eo firmius primam sententiam probabat. «Praestat,» inquit tandem iam certa mente, «illos scire me, talem qualis sum, hic versari.» Tum ad vicum Sancti Antonii iter conuertit.

Eodem die Defargius se cauponam vinariam in suburbio Sancti Antonii exercere dixerat. Ei qui vrbem bene nosset haud difficile erat domum eius nullo interrogato reperire. Cognito igitur loci situ, Cartonius e confertioribus illis vicis rursus egressus est; in quodam deuersorio cenauit, cenaque peracta graui somno oppressus est. Primum post multos annos nihil liquoris fortioris biberat. A superiore nocte nihil praeter paulum vini leuioris biberat; nam ea nocte vinum adustum, quod penes se habebat, paulatim in focum Lorrii effuderat, velut homo qui eam rem semel atque in perpetuum abiecisset.

Iam septima fere hora erat cum somno refectus experrectus est ac rursus in vias prodiit. Ad Sanctum Antonium pergens ante tabernam constitit, cuius fenestra speculo instructa erat. Ibi fasciam circa collum laxe adstrictam, vestis collare capillosque incomptos leuiter composuit. His peractis recta ad cauponam Defargii contendit atque intrauit.

In taberna praeter Iacobum Tertium, digitis inquietis et voce rauca insignem, nemo forte vini emptor aderat. Hunc virum Cartonius inter iudices populares viderat. Ad exiguam mensam, vbi vinum apponebatur,

bibens stabat atque cum coniugibus Defargiis sermocinabatur. Sermoni etiam illa, quae Vltio vocabatur, velut familiaris et perpetua domus sodalis intererat.

Cartonius intrauit, consedit, atque lingua Gallica haud scite admodum paruum vini modum poposcit. Domina Defargia primo neglegenter eum aspexit, deinde intentius, mox etiam acrius; denique ipsa ad eum accessit quaesiuitque quid iussisset afferri.

Ille eadem quae antea dixerat repetiuit.

«Anglus es?» mulier interrogauit, supercilia nigra suspiciose tollens.

Cartonius eam intuens, quasi ne vnum quidem vocabulum Gallicum statim ex ore expedire posset, eodem quo antea graui peregrinae linguae sono respondit: «Ita, domina, ita. Anglus sum!»

Domina Defargia ad mensam vinariam rediit vt vinum afferret. Cartonius interea acta diurna Iacobinorum sustulit eorumque lectionem simulauit, quasi singulorum verborum sententiam magna difficultate colligeret. Tum feminam audiuit dicentem: «Iuro tibi, Euremondio simillimus!»

Defargius vinum attulit atque hospitem saluere iussit.

«Quid?» interrogauit Cartonius.

«Salue, inquam; vesper tibi felix sit.»

«Ah! Et tibi vesper felix, ciuis!» respondit, calicem vino implens. «Euge! Vinum bonum est. Pro re publica bibo!»

Defargius ad mensam regressus est. «Sane,» inquit, «nonnihil similis est.» At vxor seuere: «Dico tibi eum valde similem esse.» Iacobus Tertius placide: «Quia,» inquit, «illum tam assidue animo versas, ciuis.» Vltio autem festiuissima subridens addidit: «Mea fide! Et quam laeta exspectas vt eum cras rursus videas!»

Cartonius indice lente super chartae lineas et verba ducto, tamquam diligens et totus lectioni deditus, legendi speciem seruabat. Illi omnes, bracchiis mensae innixi et inter se proximis, submissa voce loquebantur. Cum paulisper taciti omnes in hospitem aspexissent, neque is tamen a commentariis Iacobinorum oculos tolleret, sermo inter eos instauratus est.

«Verum est quod domina dicit,» Iacobus Tertius inquit. «Quidni pergamus? Magna vis in ea sententia est. Quidni pergamus?»

«Age sane,» Defargius rationibus vtens respondit, «sed alicubi tandem sistendum est. Tota quaestio in eo adhuc posita est, vbi sistamus.»

«Ad internecionem,» domina respondit.

«Praeclare!» rauca voce Iacobus Tertius exclamauit. Vltio quoque sententiam summis laudibus extulit.

«Exterminatio,» inquit Defargius nonnihil anxius, «bona doctrina est, vxor mea; neque ego quidem, si in vniuersum loquamur, quidquam contra eam dico. Sed medicus ille grauissima perpessus est. Hodie eum vidisti; vultum eius, dum illae litterae recitabantur, animaduertisti.»

«Vultum eius animaduerti!» domina contemptu iraque plena repetiit. «Ita vero, vultum eius animaduerti. Animaduerti vultum eius veri rei publicae amici non esse. Caueat igitur sibi a vultu suo!»

«Animaduertisti etiam, vxor,» Defargius placandi causa subiecit, «quanta filiae eius esset aegritudo, quae profecto ipsi quoque patri grauissima esse debet.»

«Filiam eius quoque animaduerti,» inquit illa. «Ita vero; non semel eam obseruaui. Hodie eam obseruaui, antea quoque aliis diebus. Et in iudicio eam vidi et in via iuxta carcerem. Modo digitum tollam—!» Digitum tollere visa est (Cartonii oculi toto hoc tempore chartae insistere videbantur), deinde eum tam acriter in mensae marginem demisit, vt sonitus velut cadentis securis audiretur.

«Quam praeclara ciuis!» Iacobus iudex rauca voce exclamauit.

«Angelus est!» Vltio inquit, mulieremque amplexa est.

«Tu vero,» domina maritum immisericorditer appellans perrexit, «si penes te res esset—quod bono fato non est—etiamnunc illum virum eriperes.»

«Non ita est!» Defargius reclamauit. «Ne tum quidem facerem, si calicem hunc tantum leuare satis esset! Sed ibi rem sistere velim. Dico, ibi subsistamus.»

«Videte igitur, Iacobe,» domina Defargia iracunda inquit, «et tu quoque, Vltioncula mea, videte ambo, atque audite! Propter alia tyrannidis et oppressionis scelera gentem istam iam pridem in indice meo ad internecionem atque exitium destinatam habeo. Interrogate maritum, vtrum vera dicam.»

«Vera dicis,» Defargius, nemine rogante, assensus est.

«Primis illis magnis diebus, cum Bastilla expugnata est, hic vir eas ipsas litteras, hodie recitatas, reperit domumque reportat. Media deinde nocte, caupona vacua ac clausa, hic eodem loco ad huius lucernae lumen eas vna legimus. Interrogate eum, num ita sit.»

«Ita est,» Defargius respondit.

«Eadem nocte, cum litterae ad finem perlectae essent, lucerna iam exstincta, primoque diei lumine per fenestras super fenestrarum opercula atque inter ferreos cancellos subeunte, dixi me secretum aliquod ei iam aperire velle. Interrogate num ita sit.»

«Ita est,» rursus Defargius respondit.

«Illud secretum ei aperui. Vtrisque manibus hoc pectus pulsaui, vt nunc pulso, atque ita dixi: 'Defargi, ego inter piscatores ad maris litus educata sum; et familia illa agrestis, quam duo Euremondii fratres tam crudeliter violarunt, ea mea est familia. Defargi, soror illius iuuenis qui in terra iacebat mortifere saucius mea soror erat; vir ille sororis meae maritus; infans ille nondum natus eorum infans; frater ille meus frater, pater ille meus pater; mortui illi mei mortui sunt, atque ad me hereditate peruenit ius eos pro his omnibus ad iudicium vocandi!' Interrogate num ita sit.»

«Ita est,» iterum Defargius assensus est.

«Ite igitur et vento atque igni imperate vbi consistere debeant,» domina respondit; «mihi autem ne praecipiatis.»

Vterque auditor ex illo eius irae exitiali ardore voluptatem quandam immanem capiebat; Cartonius, qui eam omnino non respiciebat, tantam tamen irae vim percipiebat vt pallorem vultus eius animo cernere sibi videretur. Ambo feminam vehementer laudabant. Defargius autem, solus aduersus plures nec parem habens auctoritatem, pauca de memoria misericordis vxoris Marchionis dicere conatus est; sed vxor nihil aliud respondere dignata est quam illud idem: «Vento et igni praecipite vbi sistant, non mihi!»

Aliis deinde hospitibus intrantibus colloquium interruptum est. Hospes Anglus vini pretium soluit, nummos redditos, velut homo peregrinae pecuniae ignarus, perplexe numerauit; tum, quasi peregrinus, rogauit quo itinere ad Palatium Nationale iret. Domina Defargia ad ianuam eum comitata est, atque, dum viam ostendit, bracchium suum in eius bracchium innixit. Neque hospitem Anglum eo ipso tempore haec cogitatio praeteriit: fortasse bene facturus esset, si bracchium illud comprehenderet, sursum erigeret, atque sub ala mucronem acutum alte in corpus eius defigeret.

Sed suo itinere discessit, moxque vmbra muri carceris quasi absorptus est. Hora constituta inde rursus emersit et in conclaue domini Lorrii rediit. Senem ibi assidua sollicitudine nunc huc nunc illuc obambulantem inuenit. Lorrius dixit se vsque ad id ipsum tempus cum Lucia mansisse, neque nisi paucis ante minutis discessisse vt constituto tempore Cartonio

occurreret. Pater Luciae, ex quo circa quartam horam argentaria egressus erat, nusquam comparuerat. Ipsa aliquam, quamuis tenuissimam, spem conceperat patrem precibus suis Carolum seruaturum esse; sed spes sane exigua erat. Plus quinque horis aberat: vbi tandem esse poterat?

Lorrius vsque ad decimam horam exspectauit. Cum autem medicus Manettus nondum redisset nec ille Luciam diutius solam relinquere vellet, conuenit vt ad eam rediret, media vero nocte ad argentariam rursus veniret. Cartonius interea solus ad focum medicum exspectaturus erat.

Exspectauit et exspectauit; tandem horologium mediam noctem nuntiauit, sed medicus Manettus non rediit. Dominus Lorrius regressus neque vllum eius nuntium audiuerat neque ipse quidquam afferebat. Vbi tandem esset?

Hoc inter se quaerebant, atque iam ex tam diuturna absentia aliquod infirmum spei quasi aedificium exstruebant, cum in scalis eius vestigia audita sunt. Simul ac conclaue intrauit, omnibus perspicuum fuit omnia perdita esse.

Vtrum ad quemquam reuera adisset an per totum illud tempus vias vrbis errabundus peragrasset, numquam compertum est. Ille ante eos consistens stupentibus oculis intuebatur; illi nihil interrogauerunt, quippe quorum quaestionibus vultus eius iam satis responderet.

«Non inuenio,» inquit, «et tamen habere necesse est. Vbi est?»

Capite nudo et collo aperto stabat; et, dum aspectu inopi atque incerto circum omnia vagabatur, vestem exteriorem exuit atque humi cadere siuit.

«Vbi est scamnum meum? Vbique scamnum quaesiui nec inuenire possum. Quid fecerunt operi meo? Tempus fugit; calceos illos conficere debeo.»

Ambo se mutuo aspexerunt; intra pectora animos quasi exstingui senserunt.

«Agedum, agedum!» ille flebili et miseranda voce gemens inquit. «Sine me ad opus redire. Da mihi opus meum.»

Cum nemo responderet, capillos suos vulsit et pedibus terram percussit, quasi puer mente perturbatus.

«Nolite miserum et derelictum hominem cruciare!» horrendo clamore eos obsecrauit. «Sed reddite mihi opus meum! Quid de nobis fiet, si calcei isti hac nocte confecti non erunt?»

Perditus erat; penitus perditus!

Tam aperte omnis spes cum eo rationibus agendi aut ad sanitatem animi reducendi praecisa erat, vt ambo, quasi communi tacitoque consilio,

manus singulas in vmeros eius imponerent atque blandis verbis efficerent vt ante ignem sederet, polliciti mox opus ei redditum iri. Ille in sella consedit, in prunas paene exstinctas oculis defixis tristis, lacrimasque effudit. Quasi omnia quae post illud vitae tempus in cenaculo transacta erant vel momentanea animi imago vel somnium fuissent, Lorrius eum vidit in eandem prorsus speciem hominis redactum, qualem olim Defargius in custodia habuerat.

Vterque tam graui miseratione atque horrore huius ruinae commotus erat, vt vix animo constaret; sed tempus non erat quo talibus affectibus cederent. Filia enim sola et extrema iam spe adiumentoque orbata vtriusque opem imperiosius quam vmquam postulabat. Iterum, velut tacito consensu, alter alterum respexit; vna sententia in vultibus vtriusque elucebat. Cartonius prior locutus est:

«Vltima spes nobis erepta est; ea quidem iam ante exigua erat. Ita sane, ad filiam eum reduci praestat. Sed priusquam abis, potesne parumper intenta mente me audire? Noli quaerere cur ea quae nunc praescripturus sum praescribam, aut cur pollicitationem exigam quam exacturus sum: causa est mihi, eaque iusta.»

«Minime dubito,» respondit Lorrius. «Loquere.»

Media inter eos in sella figura illa sine intermissione corpus huc illuc lentissime agitabat gemebatque. Illi autem tantum voce demissa loquebantur, quantum qui media nocte aegroti lectulo adsiderent.

Cartonius inclinatus est, vt vestem exteriorem, quae prope pedes iacentem fere implicabat, tolleret. Hoc facienti e veste delapsa est parua theca, in qua medicus indices officiorum quotidianorum circumferre solebat. Cartonius eam sustulit; intus charta complicata erat. «Hanc inspicere oportet!» inquit. Lorrius annuit. Charta explicata, Cartonius exclamauit: «Deo gratias!»

«Quid est?» Lorrius studiose interrogauit.

«Paulisper! Suo loco rem explicabo. Primum,» et manu in sinu vestis demissa alteram chartam protulit, «hoc est diploma quo ex hac vrbe exire mihi licet. Aspice. Videsne nomen 'Sidneius Cartonius, Anglus'? »

Lorrius chartam apertam in manu tenens vultum eius grauem atque intentum contemplabatur.

«Hoc mihi vsque ad crastinum diem custodi. Cras illum, vt meministi, visurus sum; neque hoc diploma in carcerem mecum inferre velim.»

«Cur non?»

«Nescio; malo id non facere. Nunc hoc accipe quod medicus Manettus apud se habuit. Simile est diploma, quo et ipse et filia eius cum filiola quouis tempore portas vrbis atque fines regionis transire possunt. Videsne?»

«Video!»

«Fortasse heri, ne quid nouissimi periculi incideret, hoc sibi extremum praesidium comparauit. Quo die datum est? Sed nihil refert: ne tempus in eo examinando consumas; diligenter id cum meo atque tuo reconde. Nunc hoc animaduerte: vsque ad proximam horam aut alteram minime dubitaueram eum tale diploma aut habere aut impetrare posse. Valet id, donec reuocatum erit. Sed cito reuocari potest; immo causam habeo cur existimem reuocatum iri.»

«Num in periculo versantur?»

«In summo periculo sunt. Domina Defargia eos deferre constituit. Ipsius ore id cognoui. Hac nocte verba eius inaudiui, quibus quale iis immineat periculum plane perspexi. Nihil moratus sum; inde ad exploratorem illum accessi, qui rem mihi confirmauit. Is scit lignorum sectorem, qui iuxta carceris murum habitat, Defargiis obnoxium esse, eumque a domina Defargia institutum esse vt testificetur se illam» — neque semel Luciae nomen protulit — «captiuis signa dantem vidisse. Haud difficile est praescire hanc vulgarem calumniam excogitatum iri, quasi in carcere coniuratio moliretur. Inde vitae eius discrimen nascetur, fortasse etiam filiolae, fortasse patris; nam vtrumque iuxta eam in illo loco conspectum esse. Noli ita expauescere. Tu omnes seruabis.»

«Vtinam caelum mihi hoc concedat, Cartoni! Sed qua ratione?»

«Dicam tibi qua ratione. In tua fide res posita erit; nullius autem viri fidei tuto magis committeretur. Noua illa delatio certe non ante crastinum diem instituetur; verisimile est eam biduo aut triduo post fieri, verisimilius etiam hebdomade elapsa. Scis capitale esse crimen eum lugere aut misereri, cui caput machina Guillotinae abscissum sit. Huius criminis et Lucia et pater haud dubie rei essent; mulier vero illa, cuius inexorabile persequendi studium verbis exprimi non potest, occasionem exspectabit, qua hanc quoque causam accusandi adicere possit, vt duplici criminatione securior fiat. Intellegisne?»

«Tam attente te audio, tantaque fiducia verbis tuis adducor, vt ad tempus etiam hunc dolorem obliuiscar,» inquit, atque medici sellam dorso leniter tetigit.

«Pecunia tibi suppetit; ea omnia quae ad iter quam celerrime ad maritimum litus conficiendum necessaria sunt comparare potes. Iam

aliquot dies sunt ex quo omnia ad reditum in Angliam parauistis. Cras primo mane curato vt equi ad horam secundam post meridiem iuncti atque ad profectionem parati sint.»

«Ita fiet!»

Tanta vis atque alacritas in sermone Cartonii inerat, vt Lorrius quoque eius ardore accensus paene iuuenili celeritate agere coeperit.

«Nobile cor habes! Nonne recte dixi nullum esse cui res melius credi posset? Hac nocte Luciae expone quantis periculis et filiola eius et pater obiciantur; haec potissimum ei inculca. Suum enim pulchrum caput libenter iuxta mariti caput poneret.» Haesit ille per momentum, deinde priore animi robore perrexit: «Filiolae patrisque causa vehementer eam hortare vt statuta hora cum illis tecumque Lutetiam relinquat. Dic id extremum mariti mandatum fuisse. Dic rem multo maiorem inde pendere quam credere aut sperare audeat. Patrem eius, etiam in hac miserrima mentis condicione, voluntati filiae obtemperaturum putas, nonne?»

«Certissime.»

«Ita putabam. Omnia hic in area, quiete ac sine tumultu, comparata habe, vsque ad id ipsum vt tu quoque in carpento iam sedeas. Simul ac ad vos aduenero, me in carpentum recipite atque protinus discedite.»

«Rectene intellego me te, quidquid acciderit, exspectaturum esse?»

«Diploma meum cum ceteris in manu tenes, locumque mihi reseruabis. Nihil aliud exspectato nisi vt locus mihi destinatus occupetur; deinde recta in Angliam!»

«Ergo,» Lorrius inquit, ardentem illam sed tam firmam constantemque manum comprehendens, «non ab vno sene omnis res pendet: iuuenem strenuum atque acrem mihi socium habiturus sum.»

«Deo adiuuante habebis! Sed sollemniter mihi pollicere nihil vmquam efficere posse vt ab hoc consilio, cui nunc inter nos fidem dedimus, discedas.»

«Nullam, Cartoni.»

«Cras haec verba memoria tene: si consilium mutaueris, si quamlibet moram, ob quamlibet causam, interposueris, nulla prorsus vita seruari poterit, plures vero necessario peribunt.»

«Meminero. Spero meum officium fideliter facturum.»

«Spero me quoque officium meum facturum. Nunc vale!»

Haec quamquam serio subridens dixit, neque etiam manum senis ad labra sua admouisse dubitauit, tamen nondum ab eo discessit. Adiuuit enim Lorrium vt medicum, qui ante fauillas paene exstinctas in sella

continue corpus agitabat, aliquantum excitaret, pallium petasumque ei indueret, atque in viam educeret, spe facta se ipsum locum reperturum esse vbi scamnum instrumentaque, quae gemens identidem poscebat, abscondita essent. Cartonius ex altera eius parte ambulans eum tuitus est vsque ad aedificii aream, vbi cor illud afflictum, quod olim tanta felicitate fruebatur cum Sidneius ei secretam suam miseriam aperuisset, noctem illam horrendam peruigili cura exigebat.

Areolam intrauit, ibique pauca momenta solus constitit, lumen e fenestra conclauis Luciae profusum suspiciens. Priusquam inde abiret, in eam partem benedictionem et extremum vale tacite efflauit.

CAPVT XIII · QVINQVAGINTA DVO

In atris Conciergeriae carceribus ii, quibus dies ille supremus futurus erat, fatum suum exspectabant. Tot erant quot anni hebdomades. Quinquaginta duo illa pomeridiana hora per fluctus vitae vrbanae ad mare infinitum sempiternumque deuoluendi erant. Priusquam cellae eorum vacuae fierent, noui iam inquilini iis destinati erant; priusquam sanguis eorum sanguini pridie effuso misceretur, iam designatus erat sanguis qui postero die eorum sanguinem aucturus esset.

Quinquaginta duo nominatim delecti erant: ab eo qui publica vectigalia redemerat, annos septuaginta natus, quem diuitiae a morte redimere non poterant, vsque ad pauperculam vestificam viginti annorum, quam neque inopia neque obscuritas tueri valebat. Morbi corporis, ex hominum vitiis atque incuria orti, ex omni ordine victimas arripiunt; atque illa horrenda animorum pestis, quam dolores ineffabiles, oppressio intolerabilis, indifferentia omnis misericordiae expers genuerant, nullo discrimine omnes pariter percutiebat.

Carolus Darnaeus in cella solus, ex quo a iudicibus in eam redierat, nulla fallaci spe se consolatus erat. Singulis narrationis quam audiuerat partibus propriam damnationem audire sibi videbatur. Satis intellexerat nullius hominis auctoritate se seruari posse: a populo innumerabili re ipsa iam damnatum esse, neque vnius aut alterius operam aduersus tot multitudinis suffragia quidquam valituram.

Nihilo minus haud facile erat, cum dilectissimae coniugis vultus ante oculos etiamnunc versaretur, animum ad ferenda ea quae ferenda essent componere. Tenaciter vitae adhaerebat, difficillimeque eam dimittebat. Si paulatim hinc vinculum laxabat, illinc artius constringebatur; vbi summa vi illam quasi manum diduxisset, protinus ea quam prius relaxauerat rursus adstringebatur. Cogitationes praeterea praeceps impetus agebat, cor aestu quodam tumultuario palpitabat, neque pati videbatur vt placide fatum acciperet. Quoties paulisper animo acquiescebat, vxor filiolaque, quae post

ipsum victurae essent, quasi reclamarent, atque ipsam aequanimitatem eius in speciem cuiusdam sui ipsius tantum curae conuerterent.

Haec tamen prima illa hora eum vexauerant. Nec multo post animum erexit cogitatio nihil infamiae in morte quam subiturus esset inesse, multosque alios innocentes cotidie per eandem viam constanti gradu duci. Deinde subiit eum illorum quos amabat tranquillitatem futuram magna ex parte ex ipsius fortitudine et quiete pendere. Sic paulatim in meliorem animi habitum rediit, quo cogitationes ad altiora tollere indeque solacium haurire posset.

Antequam nox diei, quo damnatus erat, plane obuenisset, tantum iam in supremo itinere progressus erat. Permissum ei erat vt chartam, atramentum, calamum lumenque sua pecunia compararet; itaque consedit scribere, donec lucernae carceris exstinguerentur.

Longas ad Luciam litteras scripsit, quibus aperuit se de patris eius captiuitate nihil omnino comperisse antequam ex ipsa audiuisset; neque se, aeque ac ipsam, ignorauisse patrem patruumque suum eius calamitatis auctores fuisse, donec documentum illud recitatum esset. Iam antea ei explicauerat cur nomen gentilicium, quo vti desierat, celauisset: eam solam fuisse condicionem, quam pater eius sponsalibus imposuisset, quae nunc demum plane intellegi posset; idem vnum sponsum ipso nuptiarum die mane adhuc praestare iussisse.

Obsecrauit eam vt, patris causa, numquam inuestigaret vtrum pater chartae illius memoriam prorsus amisisset, an narratione de turri, quam olim dominico illo die sub amato platano in horto audiuisset, eius chartae memoria vel ad breue tempus vel in perpetuum esset renouata. Si aliquam eius memoriam certam retinuerat, procul dubio crederet chartam cum Bastilla deletam esse, cum inter monumenta captiuorum, quae populus ibi repperisset et per orbem diuulgauisset, nullam eius mentionem inuenisset.

Rogauit deinde — addidit tamen se scire eiusmodi monitione opus non esse — vt patrem omni qua posset teneritate consolaretur, certioremque faceret nihil eum fecisse quod sibi iure exprobrare deberet; semper enim illum pro vtriusque felicitate sui ipsius immemorem fuisse. Post supremum suum amorem et benedictionem, quos Lucia memoria seruatura esset, post dolorem illam superandum vt filiolae carissimae se totam dederet, nihil vehementius petebat quam vt, per spem futuri in caelo congressus, patri solacium afferret.

Ad ipsum quoque patrem similia scripsit; sed his litteris vxorem filiolamque sua expressa voluntate eius curae commisit. Id tanto studio

inculcauit, vt eum a desperatione vel a periculosa praeteritorum recordatione, ad quam inclinaturum praeuidebat, reuocaret.

Lorrio omnes suos commendauit rerumque suarum rationes exposuit. His peractis, multis gratiae et amicitiae sincerae atque ardentis significationibus additis, nihil ei amplius agendum supererat. Cartonii autem ne semel quidem recordatus est: adeo illi ceteri omnes animum implebant, vt ad illum cogitatio eius numquam deferretur.

Priusquam lumina carceris exstinguerentur, litteras omnes absoluit. Tum in lectulo stramineo decubuit, existimans sibi iam nihil cum hoc mundo commune esse. At ille mundus per somnium eum reuocauit, formasque fulgentes ante oculos ostendit. Liber laetusque in antiqua domo Sohensi rursus erat — quamquam nihil ibi domui verae simile apparebat — et, quomodo liberatus esset ipse nesciens, animo leuatus cum Lucia viuebat; illa omnia somnium fuisse dicebat, neque eum vmquam discessisse. Interuallo quodam obliuionis interiecto, iam etiam passus esse omnia videbatur, atque mortuus tamen pacatusque ad eam reuersus esse, idem ipse sine vlla mutatione manens. Rursus obliuio mentem intercepit; tum matutina caligine experrectus, vbi esset quidue accidisset primo ignorauit, donec subito cogitatio tamquam fulgur animum percussit: «Hodie moriar!»

Sic per illas horas ad diem, quo quinquaginta duo capita decidenda erant, peruenerat. Iam composito animo sperabat se mortem quieta fortitudine excepturum; sed noua quaedam cogitationum perturbatio in vigilantis mente oriri coepit, cui summa vi resistendum erat.

Instrumentum quo vita abrumpenda esset numquam ipse viderat. Quantum supra terram emineret? Quot gradus ad id ascenderent? Quo loco ipse consisteret? Quomodo manus carnificum eum tangerent, an sanguine infectae essent? In quam partem vultum conuersurus esset? Primusne an postremus omnium futurus esset? Haec atque innumerabilia eiusdem generis, ipso inuito, iterum atque iterum sine fine menti offerebantur. Neque tamen ex metu nascebantur; nullum in se timorem animaduertebat. Immo nescio qua importuna cupidine cognoscendi quid agendum sibi esset, cum hora aduenisset, gignebantur: cupiditate tam immani, vt cum illis paucis et velocissimis temporis momentis nullo modo conueniret. Miratio erat quasi alterius cuiusdam animi intra suum inclusi potius quam ipsius sui propria.

Horae interea praeteribant, dum ille vltro citroque ambulabat, horologiaque horas pulsabant quas numquam postea auditurus erat. Nona

in perpetuum abiit; decima in perpetuum; vndecima in perpetuum; duodecima aderat, ipsa quoque mox abitura. Cum illa singulari cogitationum vi, quae nouissime eum turbauerat, acriter certauit, tandemque superior euasit. Ambulans eorum quos diligebat nomina secum leniter repetebat. Grauissima certaminis pars iam transacta erat. Poterat iam sine cogitationum tumultu ambulare, pro se atque pro suis precari.

Duodecima quoque in perpetuum abiit.

Dictum ei erat horam supplicii tertiam esse; sciebat tamen se aliquanto prius euocatum iri, cum plaustra per vias lente grauiterque rotis concuterentur. Itaque statuit secundam horam sibi pro suprema constituere, atque interea animum sic firmare vt post illam horam aliis quoque animum addere posset.

Bracchiis in pectore compositis certa mensura vltro citroque ambulabat, longe alius quam fuerat captiuus ille qui olim in La Force deambulauerat. Primam horam sonare sine vlla trepidatione audiuit: praeterierat ea non aliter ac pleraeque horae. Caelo pio animo gratias egit quod pristinam animi potestatem recepisset. «Vna tantum superest,» secum cogitauit, atque iterum ambulare conuersus est.

Vestigia in lapideo ante ostium transitu audita sunt. Substitit.

Clauis in seram immissa est ac versa. Priusquam ianua aperiretur, vel dum aperiebatur, vir quidam submissa voce Anglice locutus est: «Numquam me hic ille vidit; de industria eum vitaui. Tu solus ingredere; ego prope adero. Nihil morae!»

Ianua celeriter patefacta rursus clausa est. Ante captiuum stabat Sidneius Cartonius, vultu tranquillo, in eum intentus, leui risu faciem serenante, digito ad labra admoto vt silentium indiceret.

Tanta lux atque insolita quaedam in eius vultu constantia refulgebat, vt captiuus primo aspectu dubitaret num ipsum vere videret an imaginem mentis suae. Sed ille locutus est, atque eadem erat vox; manum captiui complexus est, atque verus erat ille manuum amplexus.

«Omnium hominum quos in terris videre poteras me minime exspectabas, nonne?» inquit.

«Te esse vix credere potui; etiamnunc vix credo. Num tu quoque» — haec suspicio subito animo incidit — «captiuus es?»

«Minime. Fortuito in quendam ex huius carceris custodibus potestatem nactus sum; ea fretus coram te sto. Ab illa venio — a coniuge tua, mi Darnaee.»

Captiuus manum eius vehementer compressit.

«Mandatum tibi ab illa fero.»

«Quid mandat?»

«Preces quam ardentissimas, quam instantissimas, quam grauissimas, iis ipsis amantis vocis sonis prolatis quos tam bene meministi.»

Captiuus vultum aliquantum auertit.

«Neque tibi vacat quaerere cur hoc afferam, aut quid significet; nec mihi vacat exponere. Tibi parendum est. Exue calceos quos geris atque hos meos indue.»

Sella parieti cellae, post captiuum, admota erat. Cartonius fulminis celeritate progressus eum iam in eam sedere coegerat, ipseque nudis pedibus ante eum stabat.

«Indue hos meos calceos. Manibus age, animo quoque adiuua. Maturato!»

«Cartoni, nulla ratione ex hoc carcere effugere possumus. Id fieri numquam potest. Mecum morieris; insania est.»

«Insania esset, si te fugere iuberem. Num id iubeo? Vbi ianuam egredi iussero, tum me insanire dic atque hic mane. Nunc autem fasciam colli tuam cum hac mea permuta, tunicam tuam cum mea. Dum haec agis, permitte mihi taeniam hanc e capillis tuis detrahere, ipsosque capillos, vt mei soluti sunt, excutere!»

Mira celeritate, vi animi atque corporis quae supra humanam videretur, omnia haec commutanda curauit. Captiuus inter eius manus velut puerulus erat.

«Cartoni! Mi Cartoni carissime! Insania est. Perfici non potest, nullo modo potest; saepe temptatum semperque frustra fuit. Te obtestor ne mortem tuam meae mortis acerbitati adicias.»

«Num, mi Darnaee, te ianuam transire iubeo? Cum id iubebo, tum recusato. In hac mensa charta, atramentum et calamus sunt. Satin firma tibi manus est ad scribendum?»

«Firma erat, cum huc introisti.»

«Fac vt rursus firma sit, et quod ego dictauero scribe. Cito, amice, cito!»

Darnaeus ad mensam consedit, manu frontem prae stupore premens. Cartonius prope eum stetit dextra in sinu vestis recondita.

«Eadem prorsus verba quibus vtar scribe.»

«Ad quem litteras inscribam?»

«Ad neminem.» Dextra Cartonii in sinu manebat.

«Num diem addam?»

«Nequaquam.»

Ad singulas interrogationes captiuus oculos sustollebat; Cartonius autem, manu in sinu, supra eum stans despiciebat.

«Scribe: 'Si verborum, quae olim inter nos dicta sunt, meministi, facile haec, cum ea legeris, intelleges. Meminisse autem te certo scio; non est tuum talia obliuisci.'» Dum haec dictabat, manum e sinu sensim educere coepit; captiuus, dum properans scribit, forte sursum admirans intuitus est; tum manus illa in medio motu substitit, aliquid occultum comprehendens.

«Scripsistine 'talia obliuisci'?» Cartonius interrogauit.

«Scripsi. Num telum manu tenes?»

«Minime; inermis sum.»

«Quid igitur in manu est?»

«Mox scies. Perge scribere: pauca tantum supersunt.» Tum iterum dictauit: «'Gratias ago quod tandem tempus aduenit quo promissis illis fidem praestare possim. Quod ita facio neque paenitentiae neque luctus causa est.'» Haec dum pronuntiat, in scribentem oculis defixis, dextram lento occultoque motu prope faciem eius admouit.

Calamus e digitis Darnaei in mensam excidit; ille circum se incerto aspectu respexit.

«Quisnam iste vapor est?» quaesiuit.

«Vapor?»

«Quid mihi ante oculos transiit?»

«Nihil animaduerti; nihil tale hic esse potest. Calamum cape et perfice. Festina, festina!»

Captiuus, quasi memoria labaret aut sensus turbati essent, animum colligere conatus est. Cartonium oculis caligantibus intuens et aliter iam spirans videbatur; Cartonius vero, dextra rursus in sinu abdita, eum intento aspectu obseruabat.

«Festina, festina!»

Captiuus iterum super chartam inclinatus est.

«'Si aliter accidisset,'» Cartonius dictauit, dum dextra iterum cautissime sensimque descendit, «'longiore illa occasione numquam vsus essem. Si aliter accidisset,'» iam manus ad faciem captiui appropinquabat, «'tanto grauiorem vitae meae rationem reddere debuissem. Si aliter accidisset—'» Cartonius calamum aspexit viditque lineas iam in signa prorsus inintellegibilia defluere.

Cartonii dextra iam non ad sinum rediit. Captiuus ex sella subito surrexit, vultu quasi obiurgantis; sed Cartonii manus naribus eius firme

admota erat, sinistroque bracchio eius lumbos complexus est. Per pauca momenta languide reluctatus est ei qui pro se moriturus venerat; intra vnum fere minutum autem sensu omni carens humi prostratus iacebat.

Celeriter, sed tam certa manu quam constanti animo, Cartonius vestes quas captiuus deposuerat sibi induit, capillos retro pexit, taeniaque quam ille gesserat religauit. Tum leni voce clamauit: «Ingredere! Ades!» Atque explorator apparuit.

«Videsne?» Cartonius dixit, vno genu iuxta iacentem nixus, dum chartam scriptam in sinu eius reponit; «num periculum tuum tam graue est?»

«Domine Cartoni,» explorator respondit, timide digitis crepitum faciens, «non istud equidem periculum hic inter tanta negotia vereor, si pactum totum fideliter seruaueris.»

«Noli me vereri. Fidem vsque ad mortem seruabo.»

«Serues oportet, domine Cartoni, si numerus quinquaginta duorum rectus esse debet. Cum tu eo habitu numerum expleueris, nihil amplius timebo.»

«Nihil timeas! Breui omnino potestatem tibi nocendi amittam, reliqui autem, si Deo placuerit, longe iam hinc aberunt. Nunc adiutores arcesse et ad carpentum me defer.»

«Te?» explorator trepide inquit.

«Hunc, homo, hunc cuius vestes cum meis permutaui. Eademne porta, qua me introduxisti, exiturus es?»

«Sane.»

«Debilis atque paene exanimis eram cum me huc introduxisti; nunc autem, cum me educis, magis etiam animo deficio. Congressus supremus cum amico me confecit. Saepe hic eiusmodi res acciderunt, nimium saepe. Vita tua in tuis nunc manibus est. Matura! Adiutores arcesse!»

«Iuras te me non prodituram?» explorator tremens in ipso discessu adhuc quaesiuit.

«Homo, homo!» Cartonius pede terram pulsans respondit; «nonne iam grauissimo iureiurando me obstrinxi ad omnia perficienda? Cur haec pretiosa temporis momenta moraris? Ipse eum in aream quam nosti deducito, ipse in carpentum collocato, ipse Lorrio ostendito, ipse praecipito ne quo medicamine reficiatur sed puro tantum aere, vtque et verba mea heri dicta et suam promissionem heri datam meminerit; tum ilico discedant!»

Explorator exiit. Cartonius ad mensam consedit, fronte manibus innixa. Statim ille cum duobus viris rediit.

«Quid hoc rei est?» alter eorum, hominem prostratum contemplatus, rogauit. «Tantopere dolet quod amicus sortem felicem in sortitione Sanctae Guillotinae traxit?»

«Bonus rei publicae amicus,» alter inquit, «vix magis doluisset, si aristocrata sortem inanem traxisset.»

Viri sensu carentem sustulerunt atque lecticae, quam ad ostium attulerant, imposuerunt, vt exportarent.

«Tempus angustum est, Euremondi,» explorator admonuit.

«Probe scio,» Cartonius respondit. «Quaeso amico meo diligenter consulite; nunc me relinquite.»

«Age igitur, pueri,» Barsadius dixit. «Tollite eum atque discedite!»

Ostium clausum est et Cartonius solus relictus. Omni animi acie aures intendit, num quis sonus suspicionem aut tumultum indicaret. Nullus audiebatur. Claues versabantur, ianuae concrepabant, per longinquas porticus pedum strepitus fiebat; nec clamor vllus nec insolita festinatio exorta est. Paulo post liberius spirans iterum ad mensam consedit auscultauitque, donec horologium secundam horam pulsauit.

Tum soni quidam audiri coeperunt quos minime reformidabat, quoniam quid significarent intellexerat. Aliquot ianuae deinceps patefactae sunt, postremo etiam sua. Custos, indicem manu tenens, caput intro admouit nihilque nisi «Sequere me, Euremondi!» dixit. Ille eum secutus in amplum quoddam conclaue obscurum aliquanto inde spatio remotum peruenit. Dies hibernus tenebrosus erat; vmbris et intra aedes et foris diffusis, ceteros qui eo ad manus vinciendas adducti erant vix discernere potuit. Alii stabant, alii sedebant. Pauci lamentabantur ac sedem continuo mutabant; plurimi autem taciti immotique humum oculis fixis intuebantur.

Cum ipse iuxta parietem in angulo obscuriore staret, aliis ex illis quinquaginta duobus post eum introductis, vir quidam praeteriens substitit eumque, quasi notum, complexus est. Vehementi metu perfusus est, ne agnosceretur; sed ille nihil moratus processit. Breuissimo deinde interuallo puella quaedam, corpore tenui et paene puerili, facie suaui sed macra omnique colore orbata, magnis oculis latis atque patientibus, e sella in qua sedentem antea viderat surrexit, accessitque vt cum eo loqueretur.

«Ciuis Euremondi,» dixit, frigida manu eum leuiter contingens, «paupercula sum vestifica, quae tecum olim in La Force custodia fueram.»

Ille summissa voce respondit: «Vere dicis. Sed cuius criminis accusata esses oblitus sum.»

«Coniurationum. Quarum quidem omnium me innocentem esse iustum caelum nouit. Quis credat? Quis cum misella tam imbecilla quam ego sum coniurare velit?»

Tam maeste haec dicens subrisit, vt Cartonio lacrimae in oculos subirent.

«Mortem non timeo, ciuis Euremondi; sed nihil mali admisi. Ne recusarem quidem mori, si res publica, quae nobis pauperibus tot bona allatura est, ex morte mea aliquid vtilitatis caperet; sed quomodo id fieri possit nescio, ciuis Euremondi. Tam exigua enim tamque infirma sum!»

Ad hanc miserandam puellam, quasi ad vltimam creaturam cuius causa in terris cor eius adhuc caleret mollireturque, omnis misericordia eius conuersa est.

«Audiui te liberatum esse, ciuis Euremondi. Verum esse sperauerat.»

«Verum erat. Sed iterum comprehensus damnatusque sum.»

«Si vna tecum vehar, ciuis Euremondi, patierisne vt manum tuam teneam? Non timeo, sed paruula sum et imbecilla; inde mihi plus animi erit.»

Dum oculos patientes ad vultum eius tollebat, subitam in eis dubitationem, mox admirationem animaduertit. Ipse digitos puellae labore et inedia attenuatos compressit atque ad labra sua admouit.

«Pro illo morieris?» susurrauit illa.

«Et pro coniuge eius filiolaque. Tace! Ita est.»

«O patierisne, hospes carissime, vt manum tuam fortem teneam?»

«Tace, mea soror misella; patiar, ad extremum vsque.»

* * * * *

Eaedem vmbrae quae in carcerem cadunt eadem prima pomeridiana hora super portam vrbis, cui circumstat multitudo, cadunt, cum carpentum Lutetia exiens vt inspiciatur accedit.

«Quis hic iter facit? Quos intus habemus? Diplomata proferte!»

Chartae traduntur atque leguntur.

«Alexander Manettus. Medicus. Gallus. Quis est?»

Hic est; senex ille auxilii expers, incomposita verba murmurans, mente vagus, digito ostenditur.

«Scilicet ciuis medicus mentis parum compos est? Nimis grauiter febre rerum nouarum laborauit?»

Nimis sane grauiter.

«Heus! Multi eadem febre laborant. Lucia. Filia eius. Galla. Quae est?»

Haec ipsa est.

«Ita sane videri debet. Lucia, coniunx Euremondii; nonne ita est?»

Ita est.

«Heus! Euremondio alius alibi conuentus constitutus est. Lucia, filiola eius. Angla. Haecne est?»

Haec nec alia.

«Osculare me, puella Euremondia. Nunc bonum rei publicae ciuem osculata es; res in familia tua noua! Memento! Sidneius Cartonius. Causidicus. Anglus. Quis est?»

Hic in angulo carpenti recumbit. Is quoque digito monstratur.

«Scilicet causidicus Anglus deliquium animi passus est?»

Speratur eum aere puriore recreatum iri. Dicitur non firma valetudine vti, ac nuper ab amico, in quem rei publicae offensio inciderit, tristissime discessisse.

«Hocine totum est? Non magna ista res! Multi in offensam rei publicae incidunt atque per fenestellam prospicere debent. Iaruis Lorrius. Argentarius. Anglus. Quis est?»

«Ego sum, vt necesse est, quippe nouissimus.»

Lorrius est qui omnibus superioribus interrogationibus respondit; Lorrius ipse e vehiculo descendit et, manu in ostio posita, magistratibus circumstantibus responsa dat. Illi otiose carpentum circumeunt, otiose etiam in sellam aurigae ascendunt vt exigua impedimenta super tectum reposita inspiciant. Rustici qui ibi consistunt ad ostia propius accedunt, intus cupide contemplantes. Infans quidam a matre gestatus breuem manum porrigere iubetur, vt coniugem nobilis, qui ad Guillotinam ductus sit, attingat.

«En diplomata tua, Iarui Lorri, subscripta et comprobata.»

«Licetne discedere, ciuis?»

«Licet. Agite, veredarii mei! Feliciter iter facite!»

«Valete, ciues. — Primum periculum euasimus!»

Haec iterum Lorrius ipse dicit, manibus inter se compressis oculisque ad caelum sublatis. Intus in carpento pauor est, fletus est, grauis illius qui sensu caret spiritus auditur.

«Nonne nimis lente progredimur? Non possunt impelli vt celerius eant?» Lucia, seni adhaerens, interrogat.

«Fugae simile videretur, mea carissima. Non licet me eos nimium vrgere; suspiciones mouerem.»

«Respice, respice, vide num nos persequantur!»

«Via libera est, mea dulcissima. Nondum vsque huc nos quisquam persequitur.»

Praeteruolant aedes binae aut ternae, praedia solitaria, aedificia ruinosa, officinae vbi vestes tinguntur, vbi pelles subiguntur, atque alia eiusmodi; tum agri aperti, ordines arborum foliis nudatarum. Subter nos lapidum stratum durum asperumque est, vtrimque lutum molle profundumque. Nonnunquam, ne saxa rotis obstrepant omniaque concutiant, in lutum viae laterale declinamus; nonnunquam ibi in sulcis atque luti voraginibus haeremus. Tum tanta morae impatientia animos cruciat, vt pauore et properandi cupiditate paene exsilire, currere, latere, quiduis denique facere malimus quam subsistere.

Ex agris apertis rursus inter aedificia ruinosa, praedia solitaria, tinctorum coriariorumque officinas, casulas binas aut ternas, ordines arborum nudatarum intramus. Num isti nos deceperunt atque alia via retro ducunt? Num eundem locum iterum praeterimus? Caelo gratias, non ita est. Vicus apparet. Respice, respice, vide num nos persequantur! Tace! Equorum mutationis statio est.

Lente quattuor equi nostri deiunguntur; lente carpentum in angustula via, equis detractis, consistit, quasi numquam posthac moturum; lente equi noui singillatim in conspectum prodeunt; lente noui veredarii subsequuntur, flagellorum lora ore tractantes et digitis texentes; lente veteres veredarii pecuniam suam numerant, summas male addunt, nec computatis rationibus contenti sunt. Interea corda nostra sollicitudine obruta ita palpitant, vt equorum velocissimorum cursum longe superare possent.

Tandem noui veredarii in equis insident, veteres relinquuntur. Per vicum transimus, collem ascendimus et descendimus, ad campos humiles aquososque deuenimus. Subito veredarii inter se vehementer manibus gesticulantes colloquuntur; equi tam violenter inhibentur vt prope in posteriora subsidant. Num persequuntur nos?

«Heus! Vos qui intus estis! Respondete!»

«Quid est?» Lorrius per fenestram prospiciens interrogat.

«Quot esse dicebant?»

«Non intellego.»

«In superiore statione: quot hodie ad Guillotinam ducti sunt?»

«Quinquaginta duo.»

«Sic dixi! Numerus praeclarus! Hic ciuis socius meus quadraginta duos esse contendebat; decem capita amplius sane plurimi aestimanda sunt! Guillotina belle operatur. Mirifice eam amo. Agite, porro! Io!»

Obscura nox descendit. Darnaeus, qui sopitus iacebat, magis iam mouetur; sensus paulatim recipere incipit atque verba intellegibilia profert. Cartonium sibi adhuc adesse putat; eum nomine appellat et quid manu teneat interrogat. O caelum misericors, miserere nostri atque adiuua nos! Respice, respice, vide num nos persequantur!

Ventus post nos ruit, nubes post nos volant, luna ipsa post nos praecipitat; tota nox effera nos persequi videtur. At hactenus nihil praeter ista nos persequitur.

CAPVT XIV · OPVS ACVBVS ABSOLVTVM

Eodem ipso temporis articulo, quo quinquaginta duo homines sortem suam exspectabant, domina Defargia cum Vltione atque Iacobo Tertio, qui ex iudicibus populi erat, consilia quaedam obscura atque ominosa agitabat. Neque in taberna vinaria cum his ministris consulebat, sed in tugurio lignarii, qui olim vias reficere solebat. Ipse lignarius consilio non intererat, sed paululum remotus manebat, velut satelles extra orbem remotus, cui neque loqui nisi interrogato neque sententiam nisi rogato dicere licebat.

«At noster Defargius», inquit Iacobus Tertius, «sine dubio bonus est rei publicae fautor; nonne?»

«Nullus est», Vltio, quae multa loquebatur, voce sua stridula vehementer affirmauit, «in tota Gallia melior.»

«Tace, Vltioncula», domina Defargia dixit, manum leuiter subductis superciliis ad os adiutricis admouens. «Me audite. Maritus meus, ciuis mi, vir est rei publicae fidelis et fortis; bene de ea meritus est atque eius fiducia fruitur. Sed habet ille infirmitates suas; vsque eo mollis est vt huic medico iam parcere cupiat.»

«Magnum sane malum», rauce Iacobus Tertius crocitauit, caput ambigue quassans et crudeles digitos ad os fame distortum referens. «Boni ciuis moribus non omnino conuenit; dolendum est.»

«Audite», domina inquit. «Ego medicum istum nihili facio. Vtrum caput humeris retineat an amittat, mea nihil interest; vtrumlibet mihi idem est. At gens Euremondiorum exstirpanda est; vxorem filiolamque oportet maritum ac patrem sequi.»

«Ad hanc rem egregium illi caput est», Iacobus Tertius crocitauit. «Oculos caeruleos crinesque aureos ibi iam vidi; mirifice placebant, cum eos Samson alte attolleret.» Homines deuorantis monstri animum gerebat, sed de re loquebatur velut rerum exquisitarum degustator.

Domina Defargia oculos demisit paulisperque secum cogitauit.

«Etiam puella», Iacobus Tertius addidit, ipsa verborum dulcedine nefaria delectatus, «crines aureos habet oculosque caeruleos. Infantes autem raro eo adducuntur. Pulchrum spectaculum futurum est!»

«Vt paucis dicam», domina Defargia e breui meditatione excitata perrexit, «in hac causa marito meo confidere non possum. Non solum enim, post ea quae heri nocte acciderunt, singulas consilii mei partes ei aperire non audeo, verum etiam metuo ne, si diutius cuncter, ipse illos admoneat atque ita effugere possint.»

«Id numquam sinendum est», Iacobus Tertius rauca voce dixit. «Effugiat nemo. Etiamnunc nimis pauci nobis suppeditant. Centum et viginti cotidie oportet supplicio dari.»

«Vt breuiter concludam», domina Defargia perrexit, «maritus meus non eandem quam ego causam habet cur hanc familiam ad internecionem persequatur; neque ego eam causam habeo quam ille habet cur erga medicum mollius sentiat. Itaque mihi ipsi agendum est. Accede huc, ciuis paruule.»

Lignarius, qui eam mortali metu venerabatur eique parebat, processit, manum ad pileum rubrum admouens.

«De illis signis, ciuis paruule», domina Defargia seuere interrogauit, «quae femina captiuis dabat, paratusne es hodie testimonium perhibere?»

«Paratus, paratus! Quidni?» lignarius exclamauit. «Singulis diebus, qualiscumque tempestas erat, a secunda ad quartam horam signa dabat, modo puellula comitante, modo sola. Quae scio, scio. Meis oculis vidi.»

Haec dicens innumeros gestus edebat, quasi pauca tantum ex innumeris illis signis imitaretur, quorum nullum vmquam viderat.

«Coniurationes manifestissimae», Iacobus Tertius inquit. «Omnino perspicuae!»

«De iudicibus nulla est dubitatio?» domina Defargia quaesiuit, ad eum oculos cum tristi risu conuertens.

«Iudicibus patriae studiosis confide, ciuis cara. Pro collegis omnibus fidem meam interpono.»

«Nunc videamus», domina Defargia rursus secum reputans ait. «Adhuc semel deliberandum est. Possumne medicum istum marito meo concedere? Neque amor neque odium erga eum me mouet. Possumne illi parcere?»

«Vnum tamen caput in numerum veniret», Iacobus Tertius submissa voce monuit. «Capita reuera nobis desunt; mihi quidem dolendum videretur.»

«Cum illam vidi, medicus vna cum ea signa dabat», domina Defargia disseruit. «Non possum de altera loqui alterumque praeterire; neque mihi tacendum est, vt tota res huic ciuiculo committatur. Ego enim testis minime contemnenda sum.»

Vltio et Iacobus Tertius vter splendidioribus laudibus eam extolleret certabant, testem omnium praestantissimam atque mirabilissimam esse asseuerantes. Ne ciuiculus quidem se ab aliis vinci passus est, sed testem caelestem esse proclamauit.

«Suae igitur fortunae committatur», domina Defargia inquit. «Non, illi parcere non possum! Tertia hora vobis constituta est; hodie supplicia spectaturi estis. Tune quoque?»

Haec lignarium interrogabat, qui statim assensus est, addens se omnium rei publicae ciuium studiosissimum esse atque miserandum prorsus fore si quid prohiberet quominus pomeridianam fistulam fumiferam fumigans nationalem illum tonsorem tam festiuum contemplaretur. Tam effuse hoc studium praedicabat, vt suspicari liceret eum singulis diei horis de propria securitate modice sed non frustra metuere; suspicari certe potuerant oculi illi tenebricosi, qui ex dominae Defargiae vultu eum cum contemptu intuebantur.

«Ego quoque», domina ait, «eodem loco eadem hora adero. His omnibus confectis, ad horam circiter octauam vespertinam, ad me in vicum Sancti Antonii veni: tum in sectione nostra istos homines deferemus.»

Lignarius respondit sibi summo honori futurum vt ciuem tam praeclaram comitaretur. At cum illa oculos in eum defixisset, perturbatus adspectum declinauit, non aliter ac catellus exiguus, in ligna sua recessit, atque pudorem vultus super serrae manubrium inclinatus occultauit.

Domina Defargia Iacobum Tertium Vltionemque paulo propius ad ianuam arcessiuit, ibique cetera consilia his verbis exposuit:

«Illa nunc domi erit, horam mortis mariti exspectans. Luget, dolet, maeret. Eo animi statu erit vt aequitatem rei publicae in dubium vocet; inimicorum eius miseriis vehementer mouebitur. Eam adibo.»

«Quam egregia! Quam adoranda femina!» Iacobus Tertius exsultans clamauit. «O carissima mea!» Vltio exclamauit eamque complexa est.

«Accipe tu opus meum quod acubus necto», domina Defargia in manus adiutricis deponens dixit, «idque in solita mea sede paratum habe. Sellam meam solitam mihi serua. Tu illuc recta proficiscere: hodie enim maior quam alias multitudo haud dubie confluxerit.»

«Duci meo libentissime parebo», Vltio cum alacritate dixit, eam in genam osculata. «Nonne mature venies?»

«Antequam incipiant adero.»

«Immo antequam plaustra aduehantur! Cura, anima mea», Vltio post discedentem clamauit, nam domina iam in viam verterat, «vt ante plaustra aduenias!»

Domina Defargia manum leuiter mouit, quo significaret se audiuisse seque tempestiue adfuturam esse; tum per lutum progressa angulum muri carceris circumiuit. Vltio autem atque iudex popularis abeuntem spectantes tum formam corporis eius egregiam, tum animi virtutes, quas sibi miras fingebant, magnopere admirabantur.

Multae eo tempore feminae erant, quarum vultus atque mores illorum annorum saeuitia mirum in modum foedauerat. Nulla tamen magis metuenda erat quam haec inexorabilis mulier, quae tum per vias ibat. Ingenio forti ac metu vacuo, consilio acri atque expedito, voluntate inuicta, forma denique tali praedita erat vt non solum in se constantiam atque inimicitias ostendere, sed etiam in aliis harum rerum occultam quandam agnitionem excitare videretur. Tempora turbida eam, quacumque tandem fortuna nata esset, ad potentiam euexissent. Verum, cum ab ipsa pueritia iniuriarum memoria tacite aestuans atque odium in certum hominum ordinem inexpiabile imbibisset, oblata opportunitate in tigridem mutata erat. Misericordia penitus carebat. Si hanc aliquando virtutem habuerat, iam omnis ex animo exstincta erat.

Nihil ad eam pertinebat quod innocens homo ob maiorum scelera morti traderetur: non ipsum intuebatur, sed maiores eius. Nihil quod vxor vidua, filia orba patre futura esset: id supplicii parum esse censebat, quoniam hostes suos naturales praedamque in illis cernebat, quibus viuere nefas esse existimabat. Frustra eius misericordiam implorasses, quae ne sui quidem vmquam misereri didicerat. Si inter tot proelia, quibus interfuerat, aliquando in platea prostrata esset, sui non miseruisset; si in crastinum diem securi damnata esset, nullum mitiorem affectum secum ad supplicium tulisset quam ardentem cupiditatem locum cum eo commutandi qui eam eo misisset.

Talem animum sub aspera veste gestabat domina Defargia. Vestis neglegenter induta erat, nec tamen suo quodam horrendo genere ei indecora; crinesque nigri sub rude pileo rubro pulchre apparebant. In sinu pistola glande plumbea onerata latebat; ad latus pugio recens exacutus. Sic armata, gradu certo ac sibi confidente incedebat; membra libere atque

expedite mouebat vt femina quae puella saepe nudis pedibus nudisque cruribus per fuscam maritimi litoris harenam ambulauisset. Ita per vrbis vias iter faciebat.

At cum superiore nocte iter carpenti viatorii, quod eodem ipso tempore vltimum onus exspectabat, ordinaretur, qua ratione virgo Prossa in eo collocari posset Lorrium magna sollicitudine exercuerat. Non tantum cauendum erat ne nimium oneraretur carpentum, sed etiam maxime curandum vt breuissimo tempore et vehiculum et viatores ab custodibus inspicerentur; nam salus fugitiuorum ex paucis etiam momentis hinc inde seruatis pendere poterat. Tandem multis curis deliberatis suaserat vt virgo Prossa atque Ieremias, quibus vrbem relinquere liceret, hora tertia leuissimo cuius generis tum inueniri posset vehiculo proficiscerentur. Quoniam nullo sarcinarum onere impediebantur, carpentum facile assequerentur, deinde praetergressi atque viam praecedentes in stationibus equos eius in antecessum parandos curarent; sic iter nocturnum, cuius singulae horae pretiosae essent et omnis mora periculosissima, multo expeditius facerent.

Virgo Prossa, quod in tanta necessitate aliquid vere vtile efficere posse sperabat, consilium summa cum laetitia accepit. Ipsa atque Ieremias viderant carpentum proficisci, cognouerantque quem Solomon ex carcere adduxisset. Decem fere minuta inter acerrimas sollicitudines exspectauerant; iam vero omnia ad ipsum persequendum iter parabant, cum domina Defargia per vias progrediens ad vacuas paene aedes, in quibus illi inter se deliberabant, magis magisque appropinquaret.

«Quid censes, domine Cruncere?» virgo Prossa quaesiuit, tanto timore perturbata vt vix loqui, stare, moueri, immo viuere posset. «Nonne melius esset si ex hoc atrio non proficisceremur? Hodie enim aliud carpentum iam inde discessit, quod suspicionem mouere posset.»

«Mea sententia, virgo», Ieremias Cruncerus respondit, «recte dicis. Quin etiam, siue recte siue perperam senseris, ego tamen tecum stabo.»

«Tam vehementer pro carissimis nostris inter metum et spem distrahor», virgo Prossa flens conclamauit, «vt nullum iam consilium excogitare valeam. Tu vero, mi bone carissime Cruncere, potesne aliquid consilii capere?»

«De reliquo vitae meae curriculo, virgo», Cruncerus respondit, «spero equidem me posse. De praesenti autem huius benedicti veteris capitis mei vsu, non puto. Velisne, virgo, mihi hanc gratiam facere, vt duo promissa atque vota, quae hac tempestate profiteri velim, tibi mandarem?»

«Pro Dei misericordia!» virgo Prossa, adhuc effuse lacrimans, exclamauit. «Dic ea statim atque expedi, vt virum optimum decet!»

«Primum», Cruncerus, totus tremens, vultu pallido et religioso, dixit, «modo illi miselli hinc salui euaserint, illud numquam posthac faciam, numquam, inquam!»

«Certissime credo, domine Cruncere», Prossa respondit, «te numquam illud facturum, quidquid est; neque te oro vt mihi accuratius exponas quid sit.»

«Non exponam, virgo», Ieremias dixit, «neque id nominabo. Alterum hoc est: si miselli illi hinc salui euaserint, numquam posthac vxori meae, cum illa se humi prosternit, impedimento ero, numquam!»

«Quicumque iste domesticus viuendi mos est», virgo Prossa, lacrimas abstergere et se colligere conata, inquit, «non dubito quin optimum sit vt coniunx tua suo arbitratu eum omnino curet. O carissimi mei miselli!»

«Quin eo vsque procedo, virgo», Cruncerus addidit, tanto studio vt iam paene e suggestu concionari videretur, «atque ista verba mea annotari velim per teque vxori meae referri, vt profitear sententiam meam de isto procumbendi more mutatam esse, nihilque nunc magis ex animo optare quam vt vxor mea hoc ipso tempore procumbat.»

«Satis, satis, satis!» virgo Prossa, mente paene capta, exclamauit. «Spero, mi bone vir, eam hoc facere atque rem ex voto suo succedere.»

«Deus prohibeat», Cruncerus perrexit, maiore etiam grauitate, tarditate, sermonisque quasi sacri proferendi cupiditate, «ne quid vmquam a me dictum aut factum in vota illa mea, quibus misellis tam vehementer nunc faueo, recidat! Absit vt nos omnes, si id vllo modo prodesset, in genua non procumberemus, quo eos e tanto discrimine eriperemus! Prohibeat, virgo! Id dico: prohibeat!» Haec tandem, cum diu frustra exitum orationi digniorem quaesiuisset, pro clausula protulit.

Interea domina Defargia per vias proficiscens propius semper adibat.

«Si vmquam in patriam nostram redierimus», virgo Prossa inquit, «confidere potes me dominae Cruncerae quantum ex grauissimis his verbis tuis meminero atque intellexero relaturam esse; certe testabor te his horrendis temporibus ex animo omnia dixisse. Nunc autem, obsecro, cogitemus! Mi honorande Cruncere, cogitemus!»

At domina Defargia, per vias procedens, propius etiam aderat.

«Quid si tu prior abires», virgo Prossa dixit, «et aurigam equosque, ne huc accederent, prohiberes, tum alicubi me exspectares? Nonne ita optimum esset?»

Cruncerus id fortasse optimum esse censuit.

«Vbinam me exspectares?» Prossa quaesiuit.

Tam attonitus erat Ieremias, vt nullum omnino locum praeter Arcum Templi Londinensem animo fingere posset. Heu! Ille arcus multa centena milia passuum aberat; domina autem Defargia iam admodum prope erat.

«Ad fores templi maximi», Prossa inquit. «Num multum a via deflecteres si me ad ipsum templi magni ostium inter duas turres exciperes?»

«Minime, virgo», Cruncerus respondit.

«Ergo, vt optimus vir es», Prossa dixit, «ad stabulum vbi equi viatoriis vehiculis iunguntur recta curre atque rem ita muta.»

«Dubito tamen», Cruncerus capite cunctanter quassato respondit, «an te solam relinquere debeam. Quid accidere possit nescimus.»

«Deus ipse scit nos nescire», virgo Prossa dixit, «sed pro me ne timeas. Apud templum me tertia hora, aut quam proxime poteris, excipe; id melius esse quam hinc proficisci certo mihi persuadeo. Age! Bene tibi sit, domine Cruncere! Me ne cogites, sed de vitis cogita quae vtriusque nostrum opera fortasse seruari possunt!»

His verbis precibusque prolatis, atque ambabus manibus tanti doloris indicibus manus eius vehementer comprimentibus, Cruncerus tandem persuasus est. Semel atque iterum capite nutans, quasi animum addere vellet, continuo exiit vt profectionem aliter ordinaret, eam solam relinquens quae, vt constituerat, paulo post sequeretur.

Quod cautelam quandam excogitauerat quae iam exsequi coepta erat, virgini Prossae magnum leuamen attulit. Simul leuamen erat necessitas componendi vultum atque habitum, ne in via cuiusquam oculos in se conuerteret. Horologium suum aspexit: viginti minuta post secundam horam erant. Non licebat morari; continuo se parare debebat.

Solitudinem conclauium desertorum, prae magna animi trepidatione, reformidabat; quippe post singulas fere ianuas apertas latere vultus nescio quos ac prospicere sibi imaginabatur. Itaque aquae frigidae peluem attulit atque oculos rubentes turgentesque lauare coepit. Sed, cum pauore febrili vexaretur, ferre non poterat vt aqua stillante vel ad breue temporis momentum ei oculi obducerentur; identidem substabat et circumspiciebat, ne quis eam obseruaret. Cum aliquando sic substitisset, subito retrorsum se recepit magnoque clamore exterritam esse significauit: hominis enim figuram in conclaui stantem conspexerat.

Peluis humi delapsa fracta est, aqua ad pedes dominae Defargiae defluxit. Illi pedes, per vias miris atque duris casibus plenis, saepe sanguine conspersas, ad aquam illam tandem aduenerant.

Domina Defargia frigido vultu eam intuita: «Vbi est», inquit, «vxor Euremondii?»

Subito virgini Prossae in mentem venit ianuas omnes apertas relictas esse, quo fuga prodi posset. Primum igitur eas clausit. Quattuor in eo conclaui erant, omnesque clausit. Tum ante ostium cubiculi quod Lucia occupauerat constitit.

Oculi obscuri dominae Defargiae singulos eius tam celeres motus secuti in ipsa denique consistenti defixi sunt. Virgo Prossa nihil formae venustatis habebat; neque anni ingenii eius ferociam nec vultus asperitatem mitigauerant. Ipsa tamen, suo diuerso genere, mulier erat obstinatissima; hostem ab imo ad summum oculis diligenter metiebatur.

«Ex vultu tuo ipsius Luciferi vxor esse possis», Prossa anhelans inquit. «Nihilo minus me a te vinci non patiar. Anglica sum.»

Defargia eam contumeliose respexit, simul tamen aliquid eiusdem rei percipiens quam Prossa sentiebat, nempe iam se aduersarias in angustum adductas esse. Videbat ante se mulierem corpore compactam, duram, neruis firmam: eandem in qua Lorrius multis ante annis manum robustam animaduerterat. Defargia probe sciebat Prossam huic familiae fidelissimam esse; Prossa non minus certo sciebat Defargiam capitalem illius familiae inimicam esse.

«Eo pergenti», Defargia dixit, manu leuiter ad fatalem locum mota, «vbi mihi sella solita et opus lanicium seruantur, placuit eam obiter salutare. Eam videre volo.»

«Scio consilia tua nefaria esse», virgo Prossa dixit, «atque hoc tibi certo persuadeas: contra ea fortiter stabo.»

Sua quaeque lingua loquebatur; neutra alterius verba intellegebat. Vtraque tamen intentis oculis obseruabat, vultu gestuque coniectantes quid vox ignota significaret.

«Nihil ei proderit», domina Defargia dixit, «si se hoc tempore mihi occultauerit. Boni ciues huius facti causam intellegent. Sine eam videam. Abi, dic illi me eam videre velle. Audisne?»

«Etiamsi oculi tui machinae essent quibus lecti compages arcte constringuntur», Prossa respondit, «ego autem lectus Anglicus quattuor columnis suffultus, ne vnam quidem assulam e me solueres. Non, tu improba peregrina; parem tibi me inuenies.»

Nequaquam credibile erat dominam Defargiam huius sermonis tam proprie Anglici singula intellegere; hoc tamen perspiciebat, se contemni atque repelli.

«Stulta mulier, porcae simillima!» domina Defargia, fronte contracta, exclamauit. «Responsum tuum nihili facio. Illam videre posco. Aut nuntia illi me id poscere, aut ab ostio recede, vt ego ad eam ingrediar!» Haec dixit, dextrum bracchium irate extendens, quasi verbis gestu addita explanatio opus esset.

«Numquam mihi in animum venerat», virgo Prossa dixit, «fore tempus cum tam cupiam linguam tuam ineptissimam intellegere. Nunc omnia quae possideo, praeter vestes ipsas quibus induta sum, libentissime darem, si modo scirem vtrum verum suspiceris an aliquid saltem rei compereris.»

Ne ad vnum quidem temporis momentum altera alteram oculis dimittebat. Defargia adhuc eo ipso loco manserat vbi Prossa eam primum conspexerat; nunc autem vno gradu propius accessit.

«Britanna sum», virgo Prossa inquit, «et ad desperationem redacta. Vitam meam ne duobus quidem nummis Anglicis aestimo. Quanto diutius te hic retineo, tanto maior Auiculae meae euadendi spes est; nec tot ex istis nigris capillis tuis quantum vna manu comprehendere possis relinquam, si modo me digito attigeris!»

Sic Prossa, inter singulas sententias rapide dictas caput concutiens atque oculis fulgurantibus, vno quasi spiritu singula effundebat. Sic Prossa, quae neminem in vita vmquam ictu percusserat.

Sed eius fortitudo ex illo animi affectu nascebatur qui lacrimas inuitas in oculos exprimit. Huiusmodi fortitudinem domina Defargia tam parum intellexit vt infirmitatem esse putaret. «Ha, ha!» risit. «Misera! Quid tu tandem vales? Ipsum medicum compellabo.» Tum voce elata exclamauit: «Ciuis medice! Vxor Euremondii! Puella Euremondia! Quicumque alius praeter hanc stultam miserrimam, respondete ciui Defargiae!»

Fortasse silentium quod secutum est, fortasse nescio quid in vultu Prossae tacite patefactum, fortasse subitus metus ex nulla certa causa ortus dominae Defargiae suggessit illos iam abiisse. Tres ianuas continuo aperuit atque intus inspexit.

«Haec conclauia omnia turbata sunt; sarcinae festinanter compositae videntur; res aliquot passim humi iacent. Nemo est in cubiculo illo post te! Sine me inspicere.»

«Numquam!» virgo Prossa dixit; altera alterius voluntatem tam clare intellexerat quam si eiusdem linguae essent.

«Si in eo cubiculo non sunt», domina Defargia secum reputauit, «iam fugerunt, atque insequi eos et retrahere possumus.»

«Dum nescis vtrum eo cubiculo sint necne», Prossa apud se dixit, «quid agendum sit dubitas. Id autem non cognosces, si quomodo impedire potero. Siue compereris siue non compereris, dum te tenere potero, hinc non exibis.»

«Ab initio per vias inter tumultus versata sum», domina Defargia inquit. «Nihil me retinuit. Te in frusta discerpam; ab illo tamen ostio te depellam!»

«Solae sumus in superiori parte aedium altarum, circa atrium desertum», Prossa secum dixit; «vix quisquam vocem nostram audiet. A Deo corporis vires peto vt te hic contineam; nam singula temporis momenta quibus hic manes Auiculae meae centum milibus guinearum pretiosiora sunt.»

Domina Defargia in ostium impetum fecit. Prossa, subito naturae quodam instinctu acta, ambabus manibus eam circa medium corpus arripuit arctissimeque complexa est. Frustra Defargia reluctabatur atque percutiebat; Prossa pertinacia amoris, quae semper odio validior est, ita eam retinebat vt inter luctandum etiam e solo attolleret. Vtraque Defargiae manus faciem eius verberabat atque vnguibus lacerabat; Prossa tamen capite demisso medium aduersariae corpus cingebat, arctius ei haerens quam naufraga tabulae quam inter fluctus arripuit.

Mox Defargiae manus desierunt verberare et circa suum lumbum, quem altera bracchiis continebat, scrutari coeperunt. «Sub bracchio meo est!» Prossa oppressa voce inquit. «Non euaginabis. Fortior te sum, propter quod Deo gratias ago. Te retinebo donec alterutra nostrum exanimetur aut moriatur!»

Iam Defargiae manus ad pectus suum peruenerant. Prossa caput sustulit, Defargiam pistolam e sinu proferre conari conspexit, manumque in ipsum telum vehementer intulit: subito fulgor et fragor exorti sunt. Prossa sola stabat, fumo oculis offuso caecata.

Omnia haec vno temporis momento euenerant. Fumus paulatim dissipatus, post se horrendum silentium relinquens, in aera euanuit, velut anima illius furentis feminae cuius corpus exanime humi iacebat.

Primo tanta rei formidine percussa Prossa a corpore quantum potuit se subduxit, per scalas decucurrit, auxilium frustra imploratura. Feliciter,

priusquam clamaret, secum reputauit quantum periculi ex facto nasceretur; se continuit atque rediit. Horribile erat illam ianuam iterum subire; subiit tamen atque etiam propius ad corpus accessit, vt pileum ceteraque quae gestare debebat caperet. In gradibus ea induit, prius ianua clausa ac sera munita claueque secum sublata. Tum paulisper in gradibus consedit, vt spiritum colligeret atque fleret; postea surrexit et quam celerrime discessit.

Feliciter pileo velum adnexum habebat; alioquin per vias iter facere vix potuisset quin retineretur. Feliciter etiam ipsa tam singulari erat specie vt eius vultus laesus non eodem modo atque ceterarum feminarum deformis videretur. Vtraque re egebat; nam digitorum impressionibus genae eius alte laesae erant, capilli euulsi, vestis autem, manibus trementibus festinanter ordinata, in multas partes tracta atque discerpta erat.

Cum pontem transiret, clauem ianuae in flumen deiecit. Paucis minutis ante eum qui ipsam excepturus erat ad templum maximum peruenit atque ibi exspectauit. Interea animo versabat: quid si clauis iam reti piscatorio capta esset? quid si cognita esset? quid si ianua aperiretur corpusque mortuum inueniretur? quid si ipsa apud portam vrbem retineretur, in custodiam daretur, caedis accusaretur? Dum his cogitationibus trepidis aestuaret, socius aduenit, eam in vehiculum recepit atque abduxit.

«Num quis strepitus per vias auditur?» Prossa eum interrogauit.

«Soliti strepitus», Cruncerus respondit, cum interrogationem tum vultum eius miratus.

«Non audio quid dicas», Prossa inquit. «Quid dixisti?»

Frustra idem Cruncerus repetiuit: illa eum audire non poterat. «Ergo capite nutabo», secum Ieremias obstupefactus cogitauit. «Hoc certe videbit.» Et vidit.

«Num nunc aliquis strepitus per vias auditur?» Prossa paulo post iterum rogauit.

Ieremias iterum capite annuit.

«Nihil audio.»

«Intra vnam horam surda facta est?» Cruncerus apud se sollicitus murmurauit. «Quidnam ei accidit?»

«Videor mihi», Prossa dixit, «fulgorem vidisse et fragorem audiuisse; ille fragor vltimus mihi sonus videbatur quem in hac vita vmquam audirem.»

«Papae! In quam mirum statum redacta est!» Cruncerus, magis magisque perturbatus, exclamauit. «Quidnam hausit quo animum sibi

firmaret? Audi! Ecce horrendorum illorum plaustrorum rotarum strepitus! Num hunc audis, virgo?»

«Nihil», Prossa, quod eum loquentem videre poterat, respondit, «audire possum. O bone mi vir, primum ingens fragor fuit, deinde silentium ingens; hoc vero silentium stabile atque immutabile mihi videtur, numquam per omnem vitam meam iterum frangendum.»

«Si nec illorum plaustrorum horrendorum strepitum audit, quae iam itineris sui finem prope attigerunt», Cruncerus, supra vmerum respiciens, inquit, «mihi quidem videtur eam nihil vmquam posthac in hoc mundo audituram esse.»

Et reuera numquam postea audiuit.

CAPVT XV · STREPITVS PEDVM IN AETERNVM CONTICESCIT

Per vias Lutetiae plaustra mortis cauo atque aspero fragore strepunt. Sex plaustra vinum diei ad Guillotinam deuehunt. Quaecumque monstra voracia insatiabiliaque ex quo hominum ingenium commenta sua memoriae mandare potuit vmquam excogitata sunt, in vno illo re vera exsistente monstro, Guillotina, velut in vnam formam coierunt. Atqui in Gallia, tanta soli caelique varietate praedita, nullum graminis culmum, nullum folium, nullam radicem, nullum surculum, ne piperis quidem granum reperias, quod certioribus condicionibus ad maturitatem perducatur quam iis quibus hoc portentum enatum est. Humanum genus eisdem malleis rursus preme et pristinam formam ei eripe: in easdem deformitates cruciatu expressas sese rursus complicabit. Eadem rapacis licentiae atque dominationis semina iterum sere: eadem ex sua cuiusque natura fructus sine dubio ferent.

Sex plaustra per vias pergunt. In pristinas formas ea redige, o Tempus, magorum potentissime: tum videbis ea olim fuisse regum nulla lege coercitorum currus, nobilium feudali iure dominantium vehicula, cultum atque ornatum mulierum Iezabelis similium, splendore insolenti se ostentantium, templa quae non sunt domus Patris mei sed speluncae latronum, denique tuguria innumerabilium rusticorum fame confectorum. At non ita est: magnus ille artifex, qui ordinem a Conditore constitutum maiestate quadam exsequitur, numquam formas a se mutatas retro conuertit. «Si voluntate Dei in hanc speciem mutatus es,» aiunt in sapientibus Arabum fabulis vates ad hominem incantatum, «talis mane; sin momentanea tantum arte magica hanc faciem induisti, priorem recipito!» Immutabilia, omni spe destituta, plaustra per vias pergunt.

Dum atrae sex plaustrorum rotae circumaguntur, longum obliquumque sulcum in multitudine per vias stipata aratro quodam ducere videntur. Hinc atque illinc quasi aggeres vultuum excitantur, dum aratra haud

intermisso cursu procedunt. Tam assueuerunt hoc spectaculo incolae domuum ad viam positarum vt multis in fenestris nemo appareat, in aliis vero ne manus quidem ab opere conquiescant, quamuis oculi in plaustris sedentium vultus contemplentur. Nonnumquam incola hospites ad spectaculum excipit; tum digito hunc illumue currum ostendit, non sine ea sibi placendi fiducia qua curator aut publicus rerum interpres vti solet, et quasi enarrat quis heri hic, quis nudius tertius illic sederit.

Ex iis qui plaustris vehuntur, alii haec et cetera omnia quae in extremo vitae itinere praetereunt obtutu immoto aspiciunt, alii adhuc hominum vitaeque rebus curiosa quadam mente student. Nonnulli capite demisso sedent, tacita desperatione obruti; alii adeo cultui suo student vt eos oculorum motus in multitudinem coniciant quos in theatris vel picturis viderint. Complures oculos claudunt atque cogitant, aut vagas saltem cogitationes colligere conantur. Vnus dumtaxat, homo miserrimus et specie furentis, adeo horrore fractus atque velut ebrius factus est vt canat ac saltare conetur. Nemo tamen ex tota illa turba vel oculis vel gestu populi misericordiam implorat.

Equites aliquot plaustra ad latera comitantur. Ad eos saepius vultus a turba attolluntur atque aliquid rogatur. Idem semper rogari videtur, quippe ad singulas interrogationes populus ad tertium plaustrum confertim ruit. Equites huic currui adstantes saepius vnum e vectoribus gladiis demonstrant. Quemnam esse illum maxime scire omnes cupiunt. Is in posteriore plaustri parte stat, capite inclinato, vt cum puella ad latus sedente colloquatur; eius manum tenet. Nec de spectaculo circumiecto quicquam quaerit aut curat, sed cum puella sine intermissione loquitur. Hic illic per longam viam Sancti Honorati in eum conuicia clamantur. Si omnino commouetur, placide tantum subridet, simul capillos leuiter excutiens, quo liberius circa vultum cadant. Nam manus ad faciem aegre admouere potest, bracchiis constrictis.

In gradibus cuiusdam templi, plaustra aduentantia exspectans, stat speculator ille, qui in carcere captiuorum gregi tamquam ouis admixtus fuerat. Primum plaustrum scrutatur: non adest. Secundum: ne hic quidem. Iam apud se quaerit: «Num me ille prodidit?» cum in tertium aspiciens repente vultu serenatur.

«Quisnam Euremondius est?» homo post tergum eius consistens rogat.

«Ille; in postrema plaustri parte.»

«Qui puellae manum tenet?»

«Ita.»

Tum homo clamat: «Pereat Euremondius! Ad Guillotinam omnes nobiles! Pereat Euremondius!»

«Tace, obsecro, tace!» explorator timide eum deprecatur.

«Quidni, ciuis?»

«Iam supplicium subiturus est; quinque minutis res peracta erit. Sine eum quiescere.»

Cum tamen ille clamare non desineret: «Pereat Euremondius!», vir qui Euremondius esse putatur vultum paulisper in eum conuertit. Tum exploratorem videt, diligenter intuetur, et suo itinere pergit.

Iam horologia tertiam horam pulsatura sunt; sulcus ille, quem plaustra inter multitudinem arando aperuerant, in orbem flectitur, vt in locum supplicii tandem desinat. Aggeres vultuum hinc atque illinc excitati postquam vltimum quasi aratrum praeteriit, rursus ruunt et coalescunt; omnes enim ad Guillotinam sequuntur. Ante machinam sedent, tamquam in publico horto ad ludicrum spectaculum conuenissent, mulieres multae in sellis, acubus lanam assidue nectentes. In vna ex primis sellis Vltio ipsa stans amicam oculis quaerit.

«Theresia!» voce acuta clamat. «Quis eam vidit? Theresiam Defargiam!»

«Numquam antea abfuit», vna e mulieribus simul lanam nectentibus dicit.

«Ne nunc quidem aberit!» Vltio stomachans respondet. «Theresia!»

«Clama altius», altera suadet.

Immo vero altius clama, Vltio; multo altius, et tamen vix te audiet. Iterum altius, Vltio, addita etiam aliqua exsecratione, nec tamen eam facile huc vocabis. Mitte feminas alias per vias huc illuc vt morantem quaerant; et tamen, etsi illae nuntiae multa horrenda commiserunt, dubitari potest num sua sponte eo vsque pergere audeant quo proficiscendum sit vt eam inueniant!

«O malam fortunam!» Vltio exclamat, pede sellam pulsans. «Ecce iam plaustra adsunt! Euremondius momento vno occidetur, neque illa adest! Ecce opus eius lanicium in manu mea; ecce sedes vacua ei seruata. Prae ira ac spe frustrata clamo!»

Dum Vltio e sede excelsa descendit vt clamorem edat, plaustra onera sua deponere incipiunt. Ministri sanctae Guillotinae vestibus suis induti parati adsunt. Fragor! Caput sublatum populo ostenditur; mulieres autem, quae paulo ante vix oculos ad hominem adhuc cogitantem loquentemque spectandum sustulerant, numerant: «Vnus!»

Alterum plaustrum exoneratum abit; tertium succedit. Fragor! Mulieres autem, ne paulisper quidem ab opere cessantes, numerant: «Duo!»

Descendit is quem Euremondium esse omnes credunt; deinde vestifica puella e plaustro subleuatur. Ne descendens quidem manum puellae placide supplicium exspectantis dimiserat; adhuc eam tenet, sicut promiserat. Leniter puellam collocat ita vt tergum ad machinam vertat, quae perpetuo stridens sursum attollitur rursusque labitur; illa autem in eius vultum aspicit gratiasque agit.

«Nisi tu adesses, hospes carissime», inquit, «tam placato animo non essem. Natura enim pusilla sum atque timida; neque cogitationes meas ad Eum attollere potuissem qui pro nobis mortem passus est vt nobis hodie spes consolatioque esset. Credo te mihi caelitus missum esse.»

«Aut te mihi», Sidneius Cartonius respondet. «Oculos in me conice, filiola carissima, nec rem aliam respice.»

«Dum tuam manum teneo, nihil aliud animaduerto. Cum eam dimisero, ne tum quidem quicquam aliud animaduertam, si illi celeriter rem confecerint.»

«Celeriter conficient. Noli timere.»

Hi duo stant inter ceteros, quorum numerus citissime minuitur, sed ita colloquuntur quasi soli sint. Oculi oculis, vox voci, manus manui, cor cordi respondent: duo hi magnae omnium Matris liberi, qui antehac tanto interuallo et vitae et moribus distabant, in obscura via conueniunt, vt pariter domum redeant atque in eius sinu requiescant.

«Amice fortissime atque humanissime, licetne mihi vnam adhuc rem interrogare? Parum docta sum, idque me paulum sollicitat.»

«Dic quid sit.»

«Consobrinam habeo, solam ex omnibus propinquis superstitem; ea quoque, sicut ego, parentibus orbata est, et carissima mihi est. Quinque annis minor me est, in domo agricolae cuiusdam in regione meridiana habitat. Paupertas nos separauit; quid mihi acciderit nescit: neque enim litteras scribere didici; etiamsi didicissem, quomodo haec ei narrare potuissem? Sic melius est.»

«Ita, ita; sic melius est.»

«Hoc per viam cogitabam, atque etiamnunc cogito, dum vultum tuum benignum firmumque intueor, vnde tantum animi capio: si res publica vere pauperibus prodest, si famem minus patientur atque in ceteris rebus minus laborabunt, fortasse illa diu viuet, fortasse etiam ad senectutem perueniet.»

«Quid tum, soror mitissima?»

«Putasne...» Oculi tam patientes neque vmquam queruli lacrimis implentur; labra paulo amplius aperiuntur et tremunt. «Putasne mihi longum videri posse tempus quo eam in meliore illa patria exspectabo, vbi spero et te et me diuina misericordia exceptos iri?»

«Id fieri non potest, filiola; ibi enim neque tempus est neque vlla molestia.»

«Quantum me consolatus es! Tam parum scio. Num nunc te osculari debeo? Adestne hora?»

«Adest.»

Illa eius labra osculatur, ille illius; mutuo sibi grauiter ac pie bene precantur. Manus illa tenuis, cum eam dimittit, non tremit; nihil in vultu patienti apparet praeter suauem quandam lucidamque constantiam. Proxima ante eum procedit; iam abiit. Mulieres lanam nectentes numerant: «Viginti duo!»

«Ego sum resurrectio et vita, dicit Dominus; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet; et omnis qui viuit et credit in me non morietur in aeternum.»

Murmur multarum vocum, tot vultus sursum conuersi, tot passus hominum ad extremos agminis ordines contendentes, tanta hominum moles quae vndae ingentis instar simul attollitur atque progreditur: omnia momento vno euanescunt.

«Viginti tres!»

* * *

Ea nocte per totam vrbem ferebatur numquam ibi conspectum esse vultum hominis tam placidum. Multi addebant eum vultu fuisse sublimi atque quasi vaticinantis.

Femina quaedam, vna ex insignioribus iis qui eadem securi interfecti erant, non multo ante apud infimos eiusdem patibuli gradus petierat vt sibi liceret cogitationes quibus tunc excitaretur scriptis mandare. Si ille quoque quae secum cogitaret voce protulisset, atque si vera essent praesagia, haec fortasse dixisset:

«Video Barsadium, Clium, Defargium, Vltionem, iudicem ex iuratorum numero, eum qui tribunali praesidet, longosque ordines nouorum oppressorum, qui deletis veteribus in eorum locum surrexerunt, eadem vltionis machina pereuntes, priusquam haec ad caedes adhiberi desinat. Video vrbem pulchram populumque splendidum ex hoc barathro emergentes; video eos, dum ad veram libertatem peruenire conantur, per

victorias et clades annorum longam seriem transeuntes; video malum huius temporis atque aetatis superioris, ex qua hoc velut naturali partu ortum est, paulatim poenas pendere atque paulatim deficere.

«Video eos pro quibus vitam meam pono, in Anglia illa quam ego numquam iterum videbo, quietam, vtilem, prosperam felicemque vitam agentes. Illam video infantem in sinu gestantem, cui nomen meum impositum est. Luciae patrem video iam senem et corpore incuruum, ceterum mente restitutum, medendi munere erga omnes fideliter fungentem atque animo pacato. Video bonum illum senem, qui tam diu eorum amicus fuit, decimo deinceps anno omnibus bonis suis eos locupletare atque placide ad mercedem suam migrare.

«Video mihi in eorum animis, atque in animis posterorum eorum multas post generationes, locum velut sacrum seruari. Illam video iam anum, hoc die quotannis redeunte lacrimas mei causa fundentem. Eam atque maritum, cursu vitae iam confecto, in vltimo in terris cubili iuxta se iacentes video; scioque neutrum alteri carius aut sanctius fuisse quam ego vtrique in animo fuerim.

«Video infantem illum quem in sinu gestabat, cui nomen meum datum est, iam virum per illam vitae viam ad honores contendere quam ego olim ingressus eram. Video eum tanta cum laude progredi vt nomen meum claritate sui nominis illustret. Video maculas quibus ego ipse nomen meum inquinaueram euanuisse. Video eum inter iudices iustissimos et viros maxime honoratos principem, puerum meo nomine appellatum, fronte mihi nota et crinibus aureis praeditum, ad hunc locum adducere, tum pulchrum atque ab omni hodiernae foeditatis vestigio liberum; audio eum puero res meas voce tenera et tremente narrare.

«Longe, longe melius est quod nunc facio quam quidquam vmquam antehac feci; longe, longe melior est requies ad quam nunc proficiscor omni requie quam vmquam antehac cognoui.»